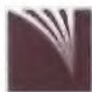
violeta năstăsescu

ELENA CEAUȘESCU

confesiuni fără frontiere

NICULESCU

A scrie o narațiune în stil memorialistic pentru a relata un număr impresionant de episoade, întâmplări şi ipostaze petrecute cu mult timp în urmă, de-a lungul a două decenii, pe un fundal spațial aproape planetar, nu este strădanie uşoară. Cu atât mai mult cu cât subiectul narațiunii – Elena Ceauşescu – este unul intrat în memoria colectivă ca un personaj malefic, al cărui sfârşit crud şi nemilos a sporit tragismul unei vieți trăită trufaş şi necugetat.

Violeta Năstăsescu, interpreta oficială a soției dictatorului comunist, reuşeşte acest dificil demers bazându-se pe o excelentă memorie, bun-simț, tact, echilibru şi obiectivitate – atât de necesare unui narator care doreşte să trateze un asemenea subiect delicat *sine ira et studio*. Autoarea preferă să relateze cu puține comentarii personale întâmplările şi situațiile la care a fost martoră şi să lase cititorului libertatea aprecierilor şi judecăților de valoare.

Este adevărat, pe de altă parte, că lumina pe care o aruncă asupra Elenei Ceauşescu şi a trăsăturilor ei psihotemperamentale, aşa cum a avut posibilitatea de a le cunoaşte, este cea a unei persoane care, îmbrățişând cariera profesorală, a avut întotdeauna drept obiect al muncii materialul uman prin excelență.

Cu siguranță cititorul va fi atras de conținutul cărții şi de forma în care este scrisă: un stil elegant, plin de distincție şi vioiciune, dar fără emfază, din care se degajă când ironia fină, când hazul nestăpânit, când sarcasmul tăios şi când, în sfârşit, sentimentul de oroare sau neputință.

Toate acestea sunt doar câteva dintre însuşirile ce recomandă cartea Violetei Năstăsescu ca pe o lectură plăcută şi profitabilă pentru cei doritori să îşi întregească imaginea despre unul dintre mult discutatele şi straniile personaje ale istoriei noastre contemporane.

www.niculescu.ro
ISBN 978-973-748-544-1

24,96 lei

Violeta Năstăsescu

ELENA CEAUȘESCU

confesiuni fără frontiere

NICULESCU

Pentru fotografii mulțumim *Arhivelor Naționale ale României* (Fototeca online a comunismului românesc), *Muzeului Național de Istorie a României* și autoarei.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NĂSTĂSESCU, VIOLETA
Elena Ceaușescu: confesiuni fără frontiere / Violeta Năstăsescu. – București: Editura NICULESCU, 2010
ISBN 978-973-748-544-1

821.135.1-94
32.01(498) Ceaușescu, E.

Adresa: Bd. Regiei 6D
060204 – București, România
Comenzi: (+40)21-312.97.82
Fax: (+40)21-316.97.83
E-mail: editura@niculescu.ro
Internet: www.niculescu.ro

Coperta: *Carmen Lucaci*

Tipărit la fedprint tipografia

ISBN 978-973-748-544-1

CUPRINS

Cuvânt-înainte

Cartea de faţă a fost scrisă în aproximativ şase luni, o perioadă de timp relativ scurtă. O persoană care are mai mult de privit în urmă şi mai puţin de privit înainte trebuie să se grăbească. Este o naraţiune care lasă puţin loc de introspecţie. Am încercat, pe cât mi-a fost cu putinţă, să evit comentarii personale sau analize psihologice privind persoana Elenei Ceauşescu. Am considerat potrivit să las cititorului libertatea de a emite judecăţi asupra naturii ei lăuntrice din acţiunile şi reacţiile sale, aşa cum le-am văzut, sau din comentarii şi afirmaţii, aşa cum le-am auzit.

Naraţiunea se bazează aproape în întregime pe memorie, care este încă bună. În afara episoadelor care continuă să fie în mintea mea tot atât de vii ca în ziua când s-au petrecut, există altele care tind să se estompeze şi, prin urmare, sunt greu de redat. Ca atare, am decis să elimin tot ce părea incert şi m-am cantonat în sfera certitudinii.

Întrucât nu m-am mişcat într-un vacuum de spaţiu, timp sau circumstanţă, nu am putut evita menţionarea persoanelor care o încurajau – soţ, fiică, fii, colaboratori şi chiar propria mea persoană. Cititorul va observa totuşi că, în majoritatea cazurilor, m-am ferit să dau nume. Am considerat că, pentru cititorul de astăzi, menţionarea acestora ar fi oricum lipsită de relevanţă. Pe de altă parte, nu am dorit să lezez sentimentele nimănui, care şi-ar putea vedea numele reprodus aici. Cititorul îşi va da cu siguranţă seama că reticenţa mea în a dăuna astfel oamenilor vine dintr-un principiu pur academic, întrucât majoritatea personajelor care figurează în această naraţiune,

fie ei români sau străini, sunt deja dispăruţi. Alţii sunt pe cale să-i urmeze şi puţin le-ar păsa de aceste amintiri.

Mi s-a părut destul de dificil să stabilesc un echilibru potrivit în structurarea cărţii. În cele din urmă, am decis să îmbin factorii timp şi spaţiu, cu mai mult accent pe coordonatele geografice, sacrificând uneori criteriul cronologic: grupe de ţări incluse într-un singur turneu întreprins pe fiecare din cele cinci continente. Mi-a fost greu să fac un bilanţ al tuturor vizitelor oficiale, în ţară sau în străinătate, la care am participat ca interpretă a Elenei Ceauşescu. Am numărat circa 40 de-a lungul unei perioade de 20 de ani. Sunt chiar mai multe, ţinând seama că unele dintre aceste ţări au fost vizitate de mai multe ori, de pildă Statele Unite sau Pakistan.

Mă simt datoare să aştern câteva cuvinte de mulţumire.

Soţului meu, întotdeauna alături de mine, pentru încurajare şi sprijin.

Editorului meu, pentru bravura de a-şi asuma riscul publicării acestei cărţi.

Nu în ultimul rând, cititorilor mei, atâţia câţi vor fi ei, pentru curiozitatea şi interesul faţă de ceea ce ar putea părea, pe bună dreptate, un exerciţiu puţin obişnuit.

Remarci introductive

După 20 de ani de la evenimentele din decembrie 1989 şi pe măsură ce colbul s-a aşezat încet peste întâmplările pe care mi-a fost dat să le trăiesc, mi se pare că nu este niciun rău să relatez experienţele mele ca interpretă oficială a Elenei Ceauşescu. Aceasta în pofida faptului că publicul românesc pare a fi interesat de evoluţiile prezente şi viitoare din această ţară mai curând decât de cele petrecute cu mult timp în urmă, considerate ca lipsite de orice consecinţe. În plus, nu pot să nu observ că, în zilele noastre, societatea românească pare să fi pierdut simţul istoriei, timpul fiindu-i măsurat mai curând în săptămâni, luni şi câţiva ani, cel mult.

Cu toate acestea, am decis să pun pe hârtie întâmplările cărora le-am fost martoră, întrucât de-a lungul ultimelor două decenii am auzit şi citit atât de multe descrieri ale portretului Elenei Ceauşescu într-un mod uneori atât de exagerat sau deformat, încât am socotit că puţină lumină veridică aruncată asupra ei ar putea ajuta la înţelegerea naturii sale. Fireşte, era departe de a fi o personalitate complexă, iar educaţia ei de bază lăsa mult de dorit. Urcase pe scara socială şi politică mult prea sus, ocupând o poziţie pe care nu o putea susţine prin ea însăşi şi de pe care era condamnată în mod fatal să comită erori, gafe şi chiar crime. Acest fapt este indubitabil. Însă fiinţa omenească, oricât de simplă ar fi, are multe faţete, uneori neaşteptate, are diverse reacţii la mediu, fie el natural sau social. Nu pot susţine că în perioada în care m-am aflat în

preajma ei în calitate de interpretă personală am reuşit să cunosc toate acele faţete şi reacţii. Era practic imposibil. Este adevărat că, în timpul îndelungatei perioade cuprinse între septembrie 1970 şi octombrie 1989, am însoţit-o, cu mici excepţii, în toate vizitele de pe cele cinci continente şi cu toate ocaziile când era gazda personalităţilor de limbă engleză în ţară. Dar trebuie să se ţină seama că niciuna din aceste activităţi nu dura mai mult de două sau trei zile, cel mult o săptămână. Odată călătoria încheiată, îmi spunea „La revedere, Violeta!" şi nu mai avea nevoie de mine. Astfel ne despărţeam, ea pentru a se ocupa de numeroasele funcţii pe care le deţinea şi al căror număr nu am fost niciodată în stare să îl socotesc, iar eu, la cursurile mele de la Departamentul de engleză al Academiei de Studii Economice. Desigur, până la următoarea vizită, acasă sau în străinătate. Aceasta fiind situaţia, este de la sine înţeles că gradul de cunoaştere şi experienţa directă în ceea ce priveşte atitudinea şi reacţiile ei sunt apte să reflecte doar o latură a personalităţii sale. Despre cum se comporta faţă de alţii, când nu mă aflam în prezenţa ei, aflam din relatări indirecte, care se dovedeau destul de subiective şi total incomplete. Cu toate acestea, relatările de care luam cunoştinţă şi care de cele mai multe ori o zugrăveau în culori sumbre se potriveau cu unele din propriile mele concluzii. Însă nu toate. Afirm acest lucru cu toată onestitatea, deoarece îmi propun să spun propria mea poveste cu cea mai mare sinceritate.

De la bun început doresc să subliniez că nu am intenţia să fac o descriere detaliată a fiecărui eveniment, întâmplare sau acţiune cuprinse în nenumăratele vizite la nivel înalt petrecute în cei 20 de ani în care am funcţionat ca interpretă şi, aş putea spune, uneori ca însoţitoare şi confidentă. Căci, izolându-se treptat de oamenii din jurul ei, chiar de membrii familiei, într-o oarecare măsură, deseori simţea nevoia să-şi destăinuiască

gândurile sau să asculte părerile unei persoane în care ştia că se poate încrede. Iar în mine avea încredere, în măsura în care o persoană ca ea era capabilă să se încreadă în cineva. Căci ea ştia, din informaţiile pe care cu siguranţă le culesese despre mine, că eram personificarea discreţiei în ceea ce o privea.

Nici nu am intenţia să scriu un volum de memorii. Ar fi o falsă pretenţie din partea mea să cred că aparţin acelei categorii de oameni dăruiţi cu harul de a scruta profunzimile vieţii lor. De altfel se presupune că nu scriu despre mine, ci despre ea. De asemenea, sunt perfect conştientă de ce pot face sau nu. Fără falsă modestie, am fost o profesoară de engleză deasupra mediei, iar editorii mei par mulţumiţi că au publicat câteva din manualele şi dicţionarele mele. Dar să scriu un volum de memorii mi se pare o sarcină monumentală, căreia mi-ar fi greu, dacă nu chiar imposibil, să îi fac faţă. Îmi cunosc limitele şi, asemenea omidei din Alice în Ţara Minunilor, care se simţea foarte mulţumită de înălţimea sa de 7,5 cm, m-am simţit destul de confortabil în poziţia avută în societatea pe care mi-a hărăzit-o destinul.

De fapt, tot ceea ce încerc în această carte este să scot în evidenţă unele din impresiile clare, personal formate, despre natura şi conduita Elenei Ceauşescu, aşa cum le-am constatat stând în imediata ei apropiere. Chiar şi aceasta mi se pare o strădanie asiduă, întrucât impresiile, oricât de clare ar fi, sunt de cele mai multe ori subiective, iar eu îmi propun să fiu cât se poate de obiectivă. Pe de altă parte, ar putea exista opinia că încerc să o exonerez, cel puţin în parte, de hotărârile incriminatoare pe care le-a luat sau de acţiunile, de aceeaşi natură, pe care le-a întreprins. Din nou trebuie să amintesc cititorului că întâlnirile mele cu ea erau sporadice şi că, în majoritatea timpului, drumurile noastre se intersectau arareori.

Este greu de spus cum am ajuns să fiu interpreta sa oficială. Poate este o chestiune de întâmplare sau de circumstanţe ori, mai curând, o combinaţie a ambelor. Orice persoană cu o pregătire satisfăcătoare ştie că munca de interpretare înseamnă mai mult decât a cunoaşte o limbă străină. Fără a mai vorbi de dificultăţile întâmpinate în a învăţa temeinic limba respectivă. Este, prin urmare, uşor de înţeles că, la data când am prestat pentru prima oară munca de interpretare, engleza mea era doar la nivelul unui student care se specializează în limbi străine. S-a întâmplat în timpul vestitului şi mult aşteptatului Festival al Tineretului şi Studenţilor din vara anului 1953, când, împreună cu alţi tineri de vârsta mea, cunoscători de limbi străine, am fost selecţionată să funcţionez ca interpretă pe lângă una dintre numeroasele delegaţii participante. Întrucât ni se permisese să optăm pentru delegaţia preferată, am ales echipa indoneziană. Cineva mă sfătuise să mă orientez spre o delegaţie dintr-o ţară asiatică sau africană şi să mă feresc de delegaţiile din vest, ca să nu intru în complicaţii inutile. Nu este nevoie să amintesc cititorului că festivalul avea loc într-o perioadă acută a Războiului Rece, într-o ţară în care controalele erau extrem de severe, iar pedepsele, cu totul disproporţionate.

Aşa s-a întâmplat că, timp de o lună sau două, m-am întâlnit cu tineri din străinătate cu care am vorbit în engleză şi mi-am îmbunătăţit abilitatea de a comunica idei de la o persoană la alta prin mijlocirea traducerii. Mai mult decât atât, alegerea mea s-a dovedit a fi una norocoasă întrucât, pe întreaga perioadă, grupul încântător şi vesel de fete şi băieţi din Indonezia nu a făcut altceva decât să cânte, să danseze şi să râdă, fără să manifeste nici cel mai mic interes pentru politică. Faţă de mine s-au purtat cu mare respect, curtoazie şi afecţiune, făcându-mă să mă simt în largul meu în îndeplinirea

îndatoririlor de interpretă, dar şi de organizator de programe. Încă din acea perioadă, ca şi în anii care au urmat, întâlnirile mele cu indonezienii, fie ei oameni obişnuiţi sau membri ai elitei, mi-au întărit admiraţia faţă de acest popor inteligent, liber în gândire, talentat şi sensibil. Întotdeauna i-am considerat pe indonezieni italienii Orientului.

După festival, s-au ivit alte ocazii în care am fost solicitată să îndeplinesc misiunea de interpretă, ca de pildă reuniuni internaţionale sau vizite în România ale unor persoane sau delegaţii de limbă engleză. Niciodată nu am respins astfel de solicitări, întrucât ele îmi ofereau prilejul de a exersa limba engleză, de a-mi lărgi orizontul cultural şi de a întâlni personalităţi interesante şi cu largi cunoştinţe. Încă îmi amintesc cu drag de zilele primului festival „George Enescu", când, în pofida misiunii solicitante de a traduce şi interpreta ore în şir, îmi găseam timp să urmăresc evoluţiile de neuitat ale virtuoşilor vestiţi în epocă.

Au mai fost şi alte ocazii când, la solicitarea reprezentanţilor Protocolului de la Marea Adunare Naţională, Consiliul de Stat sau alte asemenea instituţii, am însoţit şi tradus pentru diferite personalităţi din sfera artelor, culturii şi ştiinţei. Merită menţionat un episod care a avut loc pe fundalul anumitor evoluţii politice interesante. Deveniseră vizibile unele fisuri în blocul comunist monolitic – deschiderea Iugoslaviei spre Vest, a Albaniei spre China, revoluţia ungară şi sciziunea dintre China şi Rusia. La rândul ei, România dădea unele semne de nesupunere, care au culminat cu „Declaraţia de Independenţă" făcută de Gheorghe Gheorghiu-Dej la o plenară de partid. Profitând de ocazie, America a întreprins subtile tatonări în direcţia României în scopul dublu de a discerne intenţiile reale din spatele acelor mutări de şah, precum şi de a face gesturi de bunăvoinţă faţă de liderii români.

Acesta era tabloul general al situaţiei politice când, într-o bună zi, am primit un telefon din partea reprezentantului Protocolului Consiliului de Stat, care m-a invitat la biroul său. Acolo mi s-a spus că două dintre surorile preşedintelui Kennedy aveau să facă, în curând, o vizită particulară la Bucureşti şi că eram solicitată să le însoţesc. Ele au venit şi am făcut împreună turul obişnuit al catedralelor, muzeelor, galeriilor de artă şi al instituţiilor şcolare. Dacă îmi amintesc bine, în timpul vizitei, surorile Kennedy s-au întreţinut cu câteva reprezentante ale organizaţiei de femei. Totul a decurs foarte bine, iar când ne-am despărţit, vizitatoarele m-au întrebat cum ar putea comunica ulterior cu mine. Fireşte că nu le-am dat adresa personală, conştientă fiind de ochii vigilenţi ai serviciilor criptice, aşa încât le-am sugerat să contacteze Direcţia de Protocol a Ministerului Afacerilor Externe.

Acest episod, plăcut pentru mine, desfăşurat în timpul vizitei în România a celor două doamne, a fost urmat de un incident care mi-a lăsat un gust amar. Eram singură acasă, se întâmpla ca soţul meu să se afle în străinătate în misiune diplomatică. Sună telefonul şi cineva din Ministerul de Externe mă invită la Protocol, unde mă aşteaptă o scrisoare şi un colet. Mă duc şi mi se înmânează din partea surorilor Kennedy o scrisoare de mulţumire şi un pachet conţinând material didactic în limba engleză – manuale, cărţi de gramatică şi dicţionare. În acel moment, reprezentantul Protocolului m-a repezit fără ruşine: „Data viitoare să nu mai cereţi daruri din partea oaspeţilor străini!". Am rămas siderată în faţa acestui afront care m-a lăsat fără replică. Am luat cărţile şi scrisoarea şi am părăsit incinta, lăsându-l pe individ să creadă că aş fi fost capabilă să le cer lor sau oricui altcuiva vreo retribuţie pentru un serviciu oferit cu plăcere.

A urmat apoi un eveniment care m-a proiectat întrucâtva pe scena vieţii sociale. O delegaţie parlamentară străină vizita România, la invitaţia lui Ştefan Voitec, la acea dată preşedintele Marii Adunări Naţionale. Delegaţia, care provenea din Indonezia, fusese primită cu mare pompă şi onoruri, datorită relaţiilor strânse stabilite ca urmare a unui schimb de vizite la nivel înalt care avuseseră loc între România şi Indonezia. Încoronarea vizitei oficiale a delegaţiei parlamentare indoneziene a constat, în mod firesc, în primirea acesteia de către preşedintele Consiliului de Stat care deţinea şi funcţia de prim-secretar al partidului – Gheorghe Gheorghiu-Dej. S-a întâmplat ca diplomatul care de obicei servea ca interpret pe lângă preşedinte să lipsească din ţară în acel moment. Cineva s-a gândit să îi ţin eu locul şi, întrucât nu mai era timp pentru prea multe deliberări, mi-a fost trimis de urgenţă un automobil care m-a transportat la fostul palat regal devenit sediu al Consiliului de Stat. Ca să scurtez întreaga poveste, întâlnirea a decurs fără incidente, cu un Gheorghiu-Dej mai jovial şi robust ca niciodată, cu un şef al delegaţiei indoneziene plin de spirit şi cu mine care, treptat, mi-am învins emoţia, devenind stăpână pe situaţie.

Aceasta a fost prima oară când l-am întâlnit pe Gheorghiu-Dej, dar nu şi ultima, întrucât, la mai puţin de doi ani, am fost din nou contactată de cei de la Consiliul de Stat, care ne-au convocat, pe mine şi pe soţul meu, să traducem pentru o întâlnire la nivel înalt. Fireşte, am cerut detalii, însă nu mi s-a dat nicio explicaţie clară, precizându-se că era vorba de o acţiune particulară ce reclama discreţie absolută. Curând ne-am găsit în prezenţa unui mic grup de persoane, printre care medicul personal al preşedintelui, administratorul gospodăriei prezidenţiale şi Emil Bodnăraş, vechi activist comunist şi colaborator al preşedintelui. Am fost apoi prezentată unui bărbat

de vârstă mijlocie, cu o ţinută agreabilă, care vorbea englezeşte cu glas coborât, aproape în şoaptă. Doctorul Wallace era un mare specialist urolog în propria ţară, însă comportamentul său era modest şi prevenitor, aşa cum le stă bine oamenilor merituoşi. Urma să o însoţesc pe soţia lui într-o vizită în Bucureşti şi în împrejurimi, în timp ce soţul meu avea să traducă doctorului în timpul consultaţiilor şi operaţiei preşedintelui. Pe acesta din urmă l-am zărit fugitiv, făcându-mi cu mâna în semn de recunoaştere. Întreaga afacere a trebuit să fie ţinută sub tăcere, datorită implicaţiilor politice evidente. Profesorul Wallace a făcut două vizite, în cursul celei de a doua încercând să evite inevitabilul.

După dispariţia lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, la cârma ţării s-a instalat un triumvirat sau, mai bine zis, o troică în stil sovietic – Nicolae Ceauşescu în funcţia de prim-secretar al partidului, Chivu Stoica în cea de preşedinte al Consiliului de Stat şi Ion Gheorghe Maurer, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri. Folosesc titlurile lor oficiale, însă, în cuvinte simple, aceasta însemna şeful partidului, şeful statului şi, respectiv, şeful guvernului. Ultimele două funcţii din cele trei implicau vizite la nivel înalt în străinătate sau primirea de şefi de stat şi de guvern în ţară. În consecinţă, experienţa mea ca interpretă a fost considerabil îmbogăţită. Au avut loc două turnee la nivel de şef de stat în Africa, incluzând Egiptul, Somalia, Etiopia şi Tunisia. Sarcina era uşoară şi plăcută, întrucât preşedintele Chivu Stoica şi soţia sa manifestau respect şi solicitudine faţă de mine şi de soţul meu, iar întâlnirile cu soţiile gazdelor, mai ales doamnele Nasser şi Bourguiba, ca şi cu membrii familiei imperiale etiopiene, erau absolut încântătoare. În ţară, doamna Maurer se întreţinea cu soţiile prim-miniştrilor aflaţi în vizită ca invitaţi ai şefului guvernului român, cu care prilej eram solicitată să asigur interpretarea.

Iată rezumatul muncii mele de interpretare efectuată pe parcursul unui deceniu, care a precedat momentul când m-am întâlnit pentru prima oară cu Elena Ceauşescu. Am făcut acest lucru pentru a sublinia că, în acel moment, nu eram lipsită de experienţă în această sferă de activitate. Şi că eram deja destul de bine cunoscută în cercurile factorilor decizionali. În context, este de adăugat că niciodată nu am considerat această activitate mai mult decât una ocazională şi subsidiară, întrucât adevărata mea meserie a fost cea de profesoară de engleză şi autoare în această specialitate.

Prima misiune

Totul a început în vara anului 1970, când se făceau pregătiri pentru celebrarea celei de-a 25-a aniversări a Organizaţiei Naţiunilor Unite. Pentru a marca acest eveniment, statele membre au decis ca, la sesiunea Adunării Generale a ONU, să participe şefii de stat sau de guvern. Preşedintele român şi soţia lui au profitat de ocazie pentru a întreprinde o nouă călătorie în străinătate, demers care începea să devină foarte agreat de cuplu. Într-o perioadă uimitor de scurtă şi, pe cât se părea, întâmpinând o rezistenţă sau opoziţie slabă din partea tovarăşilor săi de partid mai vârstnici, Nicolae Ceauşescu reuşise cu abilitate să înlăture pe rând câteva obstacole aflate în calea urcuşului său spre puterea absolută. Pe lângă mânuirea pârghiilor de partid, acum, în calitate de preşedinte, el putea controla afacerile statului fără nicio oprelişte. Reuşise această ispravă incredibilă recurgând, printre altele, la o politică de deschidere, atât în ţară, cât şi în afară: România se moderniza cu rapiditate, alimentele deveniseră tolerabil de accesibile, iar frontierele vestice ale ţării deveniseră mai permeabile. Pe plan extern, România, ţară comunistă, începea să fie mai digerabilă democraţiilor occidentale, pe măsură ce Nicolae Ceauşescu scăpa treptat din pumnul de fier al ruşilor. Comisese câteva gesturi usturătoare pentru ei, refuzând să rupă relaţiile diplomatice cu Israelul în 1967, nealăturându-se Armatei Roşii şi altor armate ale ţărilor comuniste în invadarea Cehoslovaciei în august 1968 şi stabilind relaţii diplomatice cu Bonnul. Mai mult, se simţea liber să penduleze între Washington şi Hanoi,

via Pekin, expediind pe prim-ministrul Maurer să facă naveta între aceste capitale, într-un efort de a ajuta la apropierea americanilor de chinezi şi, astfel, de a pune capăt războiului din Vietnam. Fireşte, au existat o serie de factori favorizanţi, printre care avertismentul preşedintelui Johnson, *„don't unleash the dogs of War"*, nu a fost deloc lipsit de importanţă. Dacă toate acestea au fost întreprinse cu un risc considerabil şi de bună-credinţă sau au fost numai urzeli ale unui dictator, eu nu am căderea să mă pronunţ şi îi las pe marii analişti politici să decidă asupra acestei chestiuni.

Pe atunci locuiam la Londra. Soţul meu funcţiona ca prim-secretar al ambasadei române şi ataşat cultural. Ne aflam de aproape patru ani în capitala Regatului Unit şi, inutil să precizez, ţinând seama de formaţia mea ca profesoară de engleză, am profitat de tot acest timp pentru a-mi lărgi cunoştinţele despre istoria culturală, educaţională, artistică şi politică, veche şi contemporană a Angliei. Muzeele, galeriile şi colecţiile de artă, monumentele din vremuri străvechi, catedralele, palatele, universităţile, marile oraşe, ca şi colţurile ascunse ale provinciei – toate au făcut parte din programa mea analitică. Privind retrospectiv, cred că aceasta a fost perioada cea mai fertilă din întreaga mea carieră.

Pe neaşteptate, a sosit o telegramă de la Bucureşti, semnată de ministrul de externe Corneliu Mănescu, prin care ambasadorul era informat că preşedintele Ceauşescu şi soţia lui urmau să participe la cea de-a 25-a sesiune a Adunării Generale a ONU. Telegrama conţinea instrucţiunea ca ambasadorul să se deplaseze neîntârziat la Reykjavik, pentru a pregăti vizita oficială a cuplului prezidenţial în Islanda (de fapt o escală în drumul lor spre New York). Ambasadorul urma să fie însoţit de prim-secretarul ambasadei şi de soţia lui, ambii având misiunea de a se îmbarca în avionul prezidenţial şi de a se alătura suitei şefului statului în America. Ambasadorul m-a

informat despre conţinutul telegramei cu o faţă acră. Speranţa lui fusese ca soţia sa, şi nu eu, să fie selecţionată pentru a o însoţi pe „prima-doamnă" în proiectata călătorie. Am presupus că întreaga schemă se datora ministrului de externe Corneliu Mănescu, ştiindu-se că acesta îl suspecta pe ambasador că este dispus la orice pentru a câştiga favorurile preşedintelui, în speranţa că într-o bună zi va prelua portofoliul externelor. Pe de altă parte, domnul Mănescu avea cunoştinţă despre experienţa mea în domeniu şi, prin urmare, constituiam o soluţie practică în asigurarea traducerii pentru soţia preşedintelui. Aceasta cu atât mai mult cu cât ministrul dorea ca lucrurile să se desfăşoare fără cusur. Liliana, soţia ambasadorului, avea cunoştinţe mediocre de limbă engleză, iar experienţa sa ca interpretă era nulă.

Nu o întâlnisem şi nici măcar nu o văzusem pe Elena Ceauşescu mai înainte şi singura informaţie pe care o aveam despre ea, şi pe care mă puteam bizui, provenea din zvonuri potrivit cărora ar fi o persoană austeră, căreia îi displăceau femeile ce se îmbrăcau elegant sau foloseau prea multe cosmetice, ambele ipostaze constituind, după părerea ei, semne de frivolitate. Nu am ţinut seama de aceste informaţii culese din auzite şi am decis să fiu eu însămi, orice s-ar întâmpla. Am început să-mi pregătesc garderoba, de vreme ce o călătorie de această anvergură presupunea activităţi sociale şi diplomatice la care se presupunea că voi fi prezentă. Către sfârşitul anilor '60 şi în primii ani ai deceniului următor, moda se schimba rapid într-o direcţie care se potrivea perfect cu gusturile mele: rochiile mini erau înlocuite cu cele midi şi se renunţa la culorile aprinse şi strălucitoare în favoarea unora mai pale şi mai liniştite, în care predominau bejul, turcoazul, castaniul şi purpuriul. La acea dată nu prea dispuneam de fonduri, întrucât tot personalul ambasadei primise indicaţia să contribuie cu salariul pe o lună la ajutorarea celor loviţi de inundaţiile

devastatoare care se abătuseră asupra României în primăvara anului 1970 (unde s-or fi dus acei bani – lire sterline – este o altă chestiune). Cu toate acestea dispuneam de suficiente economii, aşa încât buticul lui Monsieur Henri din Bayswater mi-a furnizat câteva rochii şi accesorii asortate, toate de ultimă modă, iar la un magazin din Knightsbridge am găsit un pardesiu midi de culoare castanie potrivit pentru toamna în care intram. Câteva perechi de pantofi recent cumpăraţi de la Paris în timpul vacanţei au completat colecţia din garderoba pe care o pregătisem pentru această ocazie. În ceea ce priveşte bijuteriile, niciodată ostentative, am considerat că un set minim, constând din cercei, colier de perle, inel, broşă şi brăţară, era absolut necesar într-o asemenea împrejurare.

Astfel echipată şi cu inima uşoară am luat avionul în direcţia Reykjavik, pentru a mă alătura soţului meu care, împreună cu un alt membru al ambasadei, se deplasase deja acolo, în vederea pregătirii vizitei în colaborare cu autorităţile islandeze. Liliana, ca soţie a ambasadorului, sosise şi ea în capitala Islandei pentru a o saluta pe Elena Ceauşescu, nutrind în secret speranţa că aceasta se va răzgândi în ultimul moment şi îi va permite să se alăture micului grup de diplomaţi de la Londra care urmau să se deplaseze în America.

În timpul celor câteva zile care au precedat sosirea cuplului prezidenţial, în timp ce bărbaţii se ocupau de pregătirea vizitei, Liliana şi cu mine am rătăcit prin acel oraş de basm care este Reykjavik. Nu mi-am putut exprima îndeajuns atunci şi nici acum admiraţia pentru acea ţară şi acel popor.

În ziua stabilită, avionul prezidenţial, purtând inscripţia cu litere mari „Republica Socialistă România", zbura maiestuos în direcţia aeroportului şi a aterizat lin pe pistă, lunecând apoi în zgomotul motoarelor, pentru a se opri nu departe de grupul oficialităţilor care îl aşteptau, rânduite potrivit protocolului. A urmat obişnuitul ceremonial al prezentărilor şi strângerilor

de mână, începând cu preşedintele islandez şi soţia sa, câţiva miniştri şi apoi diplomaţii români aşezaţi potrivit gradului – ambasadorul şi prim-secretarul cu soţiile, precum şi secretarul doi. Când a ajuns în dreptul meu, Elena Ceauşescu mi-a aruncat o privire în care se citea curiozitatea. Nu a spus nimic în timp ce îmi strângea mâna, dar mi-a zâmbit uşor, favoare rezervată doar mie, pe cât am putut observa.

Escala a durat nu mai mult de două ore, atât cât era necesară alimentarea aparatului cu combustibil, după care întregul grup s-a pregătit să se îmbarce. Bagajele noastre se aflau deja în cală, iar eu mă plasasem strategic în apropierea ei, în caz că ar fi avut nevoie de traducere. Soţia ambasadorului se foia nervos, încercând să-şi facă loc printre oficialităţile islandeze şi române, pentru a se apropia cât mai mult cu putinţă de Elena Ceauşescu. Am observat manevra şi m-am ţinut pe poziţie fără să mă urnesc din loc. Soţia preşedintelui s-a întors spre mine şi m-a întrebat: „Nu crezi că este cazul să vină şi ea cu noi?" Aveam pregătit răspunsul. Cunoşteam urzelile ambasadorului, ca şi planurile ministrului de externe. Ele izvorau din interese care nu mă priveau în niciun fel. Cu toate acestea, din planurile ministrului făceam parte şi eu, ca interpretă a Elenei Ceauşescu în America, ţară pe care acum aveam şansa unică să o vizitez şi încă în condiţiile presupuse ale unei vizite la nivel înalt. Dimpotrivă, urzelile, dacă ar fi reuşit, m-ar fi eliminat definitiv, lipsindu-mă în consecinţă de acea şansă. „Nu s-a simţit prea bine în ultimul timp, întrucât a suferit o operaţie (ceea ce era adevărat), nu şi-a adus îmbrăcăminte potrivită pentru anotimpul mai rece (ceea ce era de asemenea adevărat) şi, de altfel, toate lucrurile sale au rămas la hotel". „Ah, înţeleg!", a spus ea, iar reprezentantul protocolului ne-a condus pe toţi la avion, preşedintele şi soţia retrăgându-se într-un compartiment separat, în timp ce restul delegaţiei a ocupat locurile din spaţiul rămas liber al avionului.

Pe măsură ce aparatul rula încet pentru a se angaja pe pista de decolare, am privit în jos la grupul de oficialităţi care întâmpinase cuplul prezidenţial şi am făcut cordial cu mâna înspre soţia ambasadorului, uşor deprimată şi drapată într-o rochie care aducea în mod ridicol cu un veşmânt antic grecesc.

Avionul, un aparat destul de demodat – IL18, a zburat pe o rută nord-vestică şi a aterizat după câteva ore la Montreal într-o nouă escală. Singurul episod, de fapt unul amuzant, pe care mi-l pot aminti din acea scurtă escală canadiană este acela când lucrătorii de la aeroport au fost confruntaţi cu un obstacol aparent de netrecut. Ei au constatat că scările mobile disponibile şi aduse în dreptul fuselajului nu puteau fi ajustate la uşile aparatului. Vizitatorii aşteptau impacientaţi să iasă din avion, cei din micul grup de oficialităţi canadiene se mişcau stânjeniţi de pe un picior pe altul – situaţia semăna cu o comedie à la Charlie Chaplin –, totul depinzând de operatorii care se căzneau să găsească o soluţie. Când în sfârşit s-a găsit o platformă mobilă potrivită, care a fost ajustată zgomotos la avion, am auzit pe cineva de jos întrebând cu o voce puternică pe membrii echipajului român, şi ei aflaţi într-o expectativă nervoasă: „Gavarite pa ruski?" În definitiv, zburând cu un aparat făcut de ruşi şi venind dintr-o ţară comunistă, ce altă limbă străină se putea presupune că vorbim decât rusa?

Am decolat din nou şi, în sfârşit, am ajuns la aeroportul La Guardia, iar eu m-am pregătit pentru prima misiune pe lângă Elena Ceauşescu.

STATELE UNITE ALE AMERICII

Participarea delegaţiei la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a ONU a fost cuplată cu o vizită oficială propriu-zisă, în cadrul căreia autorităţile americane pregătiseră câteva runde de negocieri, precum şi un program de vizite pe o arie destul de largă a continentului, cuprinzând în principal oraşele de pe coasta de vest a Californiei – Hollywood, Los Angeles şi San Francisco –, apoi New Yorkul şi, ca ultimă etapă, Washington D.C. Programul Elenei Ceauşescu a inclus vizita la două dintre cele mai celebre instituţii de artă din New York – *Frick Collection* şi *Guggenheim Museum*. Anturajul său consta din soţiile ambasadorilor, unul al Misiunii române pe lângă Naţiunile Unite şi celălalt al ambasadei noastre de la Washington, apoi Mia Groza, care făcea parte din delegaţia participantă la sesiunea Adunării Generale. Mai era cineva din ierarhia comunistă, pe nume Dumitru Popescu, care mi-a lăsat impresia că este exact ceea ce era de fapt: un tip plin de false pretenţii, pozând într-un intelectual important, dar greu de descifrat pentru noi, oamenii de rând, de fapt găunos ca orice activist de partid.

O cunoşteam pe Mia Groza destul de bine, întrucât eram colege în aceeaşi instituţie, ea predând un fel de ştiinţe sociale. Era fiica unui politician – Petru Groza –, un transilvănean latifundiar prosper, care înainte de război deţinuse anumite funcţii guvernamentale, apoi devenise şeful Frontului Plugarilor şi, pentru a-şi salva pielea, după 1945 se dăduse de partea

comuniştilor, fuzionând partidul său cu Partidul Muncitoresc Român ajuns deja la putere. Drept recompensă i s-au încredinţat funcţii de vârf în stat, printre care aceea de prim-ministru al unui guvern de coaliţie condus de comunişti. El a fost acela care, în calitatea pe care o deţinea, l-a constrâns pe regele Mihai I, practic sub imperiul ameninţărilor, să semneze abdicarea sa la sfârşitul anului 1947. Mia era tot atât de comunistă ca Papa de la Roma, însă trăgea foloase de pe urma serviciilor din trecut pe care tatăl său le făcuse noii puteri.

Am început turneul cu *Frick Collection*, activistul comunist deja menţionat preluând iniţiativa de a da explicaţii Elenei Ceauşescu dintr-o broşură, însă cunoştinţele lui de limba engleză nu l-au dus prea departe.

Am intervenit atunci pentru a continua explicaţiile, fapt pe care Elena Ceauşescu a părut dispusă să îl accepte cu plăcere, în timp ce arunca o privire glacială spre cele două consoarte ambasadoriale pe care le-a ţinut tot timpul la distanţă. Pe măsură ce dădeam explicaţiile şi comentam fugitiv câteva piese mai importante, interesul Elenei Ceauşescu pentru colecţie a crescut.

În dimineaţa următoare am mers la *Muzeul Guggenheim*, unde invitata de onoare a ascultat cu atenţie explicaţiile pe tot parcursul vizitei, spre uşurarea organizatorilor, interesaţi să asigure o atmosferă calmă şi relaxată.

Odată vizita la muzeu încheiată şi Elena Ceauşescu întoarsă la reşedinţă, Mia Groza m-a luat deoparte şi, după ce am vorbit puţin despre experienţa din cursul dimineţii, mi-a spus în şoaptă: „Violeta, trebuie să ştii că, în general, se poartă groaznic cu toţi, inclusiv cu mine, dar se pare că ai noroc, pe tine te place." Am apreciat cuvintele ei încurajatoare, de care aveam atât de mare nevoie. Ea mi-a făcut un mare bine şi câţiva ani mai târziu i-am întors serviciul: într-o discuţie ocazională i-am vorbit Elenei Ceauşescu despre Mia, pe care

am prezentat-o ca pe o persoană muncitoare, serioasă şi educată. Curând după aceea, am auzit că Mia Groza fusese numită adjunct al ministrului afacerilor externe.

Pentru mine călătoria la Los Angeles şi San Francisco, în condiţiile oferite de o vizită la nivel înalt, a fost un vis devenit realitate. Am avut puţin de lucru, întrucât Elena Ceauşescu era alături de soţul ei la toate obiectivele pe care le vizita.

Mi-a cerut doar să stau aproape de ea în caz că ar fi nevoie de serviciile mele. Însă în rest am fost liberă să mă bucur de vizită după pofta inimii.

Nu a fost decât o singură întâmplare neplăcută, care mi-a întunecat oarecum tabloul de altfel luminos al vizitei, şi aceasta s-a datorat interpretului preşedintelui. Deşi îl cunoscusem şi pe el şi pe soţia lui de ceva vreme şi îi oferisem ospitalitate când apărea la Londra în scurte vizite (nu am ştiut niciodată ce vânt îl aducea acolo), deşi în circumstanţele încordate în care funcţionează interpreţii, mai ales la nivel înalt, aceştia ar trebui să se ajute reciproc, în timpul întregii călătorii, din motive pe care atunci nu le-am putut înţelege, tipul m-a ignorat, ca şi cum i-aş fi fost complet străină. Mai mult, s-a comportat în aşa fel încât să îmi arate că făcea acest lucru în mod deliberat. Când ne-am aflat la Los Angeles, s-a oferit un dineu în cinstea delegaţiei române la care a omis să mă informeze că eram invitată, deşi i se spusese în mod expres să o facă. Toţi membrii delegaţiei şi-au luat locul la masă, în timp ce eu am fost ignorată, fără ca nimeni să îmi spună ceva. Am urcat în camera mea şi m-am pregătit de culcare. Adormisem pe jumătate când unul dintre organizatorii americani m-a sunat la telefon pentru a-mi spune că eram invitată să particip la dineu. Am închis telefonul şi m-am culcat la loc. A doua zi de dimineaţă, făcând pe neştiutorul, interpretul m-a întrebat ca un ipocrit de ce nu am fost cu delegaţia în seara precedentă.

În vizitele care au urmat, înainte să dispară, în sfârşit, de pe scenă şi din ochii mei, s-a dovedit a nu fi altceva decât o mică bestie care încerca, fără succes, de altfel, să-mi facă viaţa mizerabilă. Ştiam că nutreşte speranţa deşartă că într-o bună zi mă va prinde cu garda jos, ceea ce nu mi s-a întâmplat niciodată, în schimb, i s-a întâmplat lui. Am aşteptat cu răbdare, nu m-am plâns niciodată de mizeriile pe care mi le făcea până în momentul în care paharul s-a umplut. Atunci am răbufnit răspicat şi tare, să audă toată lumea, şi aceasta s-a întâmplat după câţiva ani buni, când ne aflam la Teheran.

Momentul senzaţional din timpul turneului pe Coasta de Vest a fost marcat de apariţia unei celebrităţi nu numai în America, ci în întreaga lume: Shirley Temple. De-ar fi ştiut cine era, ce valora ea sau de-ar fi văzut măcar un film cu vestita actriţă, cuplul prezidenţial şi-ar fi dat seama că prezenţa sa, pentru a-i însoţi în timpul vizitei lor în vestul SUA, era o reală favoare din partea gazdelor americane. Dar, din păcate, actriţa Shirley Temple le era complet necunoscută celor doi, iar atitudinea lor indiferentă faţă de ea le trăda ignoranţa. Marea celebritate americană era încântătoare, manifestând faţă de oaspeţi o bună dispoziţie şi o graţie plină de farmec, în încercarea de a întreţine o conversaţie care tindea să lâncezească din lipsă de interlocutori. Elena Ceauşescu se afla încă în primele faze ale contactelor sale cu lumea din afară, încă sub influenţa conduitei obtuze a tovarăşilor comunişti de acasă. Comportamentul ei era stângaci, reacţiile, lipsite de tact, îmbrăcămintea şi accesoriile, lipsite de gust, iar înfăţişarea, inexpresivă. În atare situaţie, tot timpul cât doamna Temple şi soţul său, domnul Black, s-au aflat cu şeful statului român şi soţia acestuia – zborul de la Los Angeles la San Diego şi vizitarea unor obiective –, Elena Ceauşescu se mulţumea să asculte impasibilă valul de informaţii şi explicaţii pe care le oferea cea căreia îi revenea misiunea de a-i ţine companie în

ziua respectivă. Când o vedeam obosită de atâta monolog, interveneam pentru a salva situaţia, discutând cu doamna Temple despre filmele ei, pe care le văzusem în copilărie. Gazdă impecabilă, doamna Temple i-a mărturisit Elenei Ceauşescu că, n-o să creadă, dar era o bună bucătăreasă şi că mâncărurile pe care le pregătea ea erau foarte apreciate de prietenii apropiaţi şi dacă vizitatorii români ar fi de acord, ea ar fi foarte onorată să le fie gazdă la locuinţa sa. Invitaţia i-a fost declinată, aşa încât doamna Temple a continuat, cu toată bunăvoinţa pe care o mai putea manifesta, să încerce să trezească într-un fel sau altul interesul celor doi, în timp ce eu mă străduiam, pe cât îmi era cu putinţă, să îi vin în ajutor. În timpul conversaţiei, ea a mers până acolo încât a complimentat-o pe Elena Ceauşescu cât de bine arată, la care aceasta din urmă i s-a adresat soţului: „Auzi, Nicule, zice că sunt frumoasă!", reacţia lui amuzată fiind: „Ia te uită, acesta este chiar un compliment!"

Reacţia amorfă a preşedintelui şi a soţiei sale faţă de stilul comunicativ de a stabili o relaţie, pe care îl manifesta doamna Temple, nu putea fi în întregime condamnabilă. Ei pur şi simplu nu o înţelegeau. Acest mod de a socializa le era complet străin şi ciudat şi depăşea cu totul puterea lor de înţelegere.

În timpul prezenţei lor la Los Angeles, San Francisco şi San Diego, doamna Temple-Black i-a condus pe cei doi oaspeţi să viziteze câteva dintre obiectivele celebre, ca de pildă Poarta de Aur (aici podul legendar mi-a adus în memorie filmul de neuitat în care Charles Boyer a jucat un rol magistral). Vederea oraşelor Los Angeles şi mai ales San Francisco, cu acele cartiere rezidenţiale răspândite printre copacii şi florile exotice, îţi tăia răsuflarea.

Un iaht i-a purtat pe membrii delegaţiei de-a lungul coastei şi de-a curmezişul golfului, ca să poată admira impresionanta panoramă a vastului ocean şi a ţărmului nesfârşit care se

deschidea în faţa ochilor. Cu regret trebuie să spun însă că, insensibili faţă de măreţia tuturor acelor locuri, soţii Ceauşescu au navigat impasibili prin acel paradis creat prin forţele îngemănate ale naturii şi ale omului.

Au fost mai amuzaţi totuşi în cetatea industriei filmului american, Hollywood, pe care au vizitat-o instalaţi în mici vehicule care au circulat prin vastul complex al diferitelor studiouri, creatoare de ficţiuni şi vise ce hrănesc imaginaţia milioanelor de oameni de pe întreg globul pământesc. La un studio s-au oprit pentru a urmări spectacolul incredibil al unui grup de actori care au interpretat o bătaie pe viaţă şi pe moarte, între două bande rivale. În timpul evoluţiei lor, protagoniştii nici măcar nu se atingeau, iar maşinile „gangsterilor" care se dedaseră la falsul carnaj fuseseră ciuruite dinainte. Efectul general era însă absolut veridic. Într-un alt studio, în faţa privirilor vrăjite ale spectatorilor, a avut loc o paradă a unora dintre cele mai vestite personaje ale lui Walt Disney – Mickey Mouse, Pluto, Donald Duck şi multe altele. Au defilat rând pe rând, dansând şi făcând reverenţe graţioase către oaspeţi într-o manieră atât de realistă încât, zâmbitoare, Elena Ceauşescu a întins instinctiv mâna şi, cu un gest blând, a mângâiat capul răţoiului Donald.

Pe Coasta de Est unde a revenit delegaţia, programul s-a desfăşurat lin, potrivit rutinei, eu traducând Elenei Ceauşescu de fiecare dată când era necesar, însoţind-o şi ajutând-o când ieşea la cumpărături, mai ales la New York.

La Washington, invitaţii au avut reşedinţa la *Blair House*, casa de oaspeţi oficială a preşedintelui american, în timp ce restul delegaţiei şi personalul tehnic au fost cazaţi la hotelul *Mayflower*. Soţul meu şi cu mine ne-am petrecut cea mai mare parte a timpului din capitala SUA împreună cu colegii săi de la ambasadă, până la încheierea vizitei oficiale a preşedintelui.

În ajunul plecării, preşedintele Nixon şi prima-doamnă a Americii, Patricia, au dat o grandioasă recepţie la Casa Albă în onoarea preşedintelui Ceauşescu şi a soţiei sale. Cei doi preşedinţi erau în relaţii foarte bune, stabilite încă din anul în care Richard Nixon făcuse o călătorie exploratorie în România, ca parte a preparativelor pentru campania electorală. Cu acel prilej, domnul Nixon manifestase un interes special faţă de China şi ca atare făcea tatonări pentru a vedea dacă liderul român, care întreţinea relaţii bune cu acea ţară, ar putea juca rolul de căsuţă poştală binevoitoare, în încercarea de a pune capăt Războiului din Vietnam. Sondarea s-a dovedit reuşită, contribuind la consolidarea raporturilor personale dintre cei doi lideri. În vara anului 1969, Richard Nixon revenise în România, de această dată în calitatea sa oficială de preşedinte al Statelor Unite şi lider necontestat al lumii libere. Acest lanţ de evenimente explică de ce a fost relativ uşor pentru şeful statului român să schimbe natura vizitei sale dintr-una de participare la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a ONU într-o vizită oficială în Statele Unite, la invitaţia omologului său american. O reuşită incontestabilă pentru conducătorul unei ţări mici şi, pe deasupra, şi comunistă.

Acum, el şi soţia sa se aflau în centrul atenţiei din partea înaltelor oficialităţi americane adunate în sala de recepţii a reşedinţei oficiale a preşedintelui SUA, Casa Albă, de unde iradia politica acelei ţări în întreaga lume. Consideraţi înalţi oaspeţi, cei doi erau înconjuraţi de reprezentanţii elitei politice, culturale, artistice şi de afaceri a ţării-gazdă. Printre ei se afla şi Barbra Streisand, steaua care răsărea pe firmamentul artei cinematografice americane, devenită peste noapte celebră pentru performanţa sa strălucită din filmul *Hello Dolly*, pe care criticii l-au proclamat unul dintre cele mai bune produse în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. „V-am văzut în film şi mi-a plăcut jocul dumneavoastră foarte mult!", a complimentat-o ministrul Corneliu Mănescu, un bărbat

înalt, frumos şi cu aspect occidental. „Vă mulţumesc, domnule ministru!", a răspuns actriţa simplu, dar cu o lucire de satisfacţie în priviri.

Senzaţia la recepţie a fost cauzată de o artistă care fusese invitată să cânte pentru oaspeţi. Rochia ei avea un decolteu atât de amplu încât pieptul său, şi chiar mai mult decât atât, când ataca sunetele înalte, se evidenţia în mod stânjenitor în faţa auditoriului. Cel mai stânjenit era preşedintele american, care se uita cu reproş la şeful protocolului său. Episodul, jenant pentru privirile celor doi preşedinţi, care aveau o natură destul de puritană, a făcut deliciul presei în ziua următoare.

Când vizita era pe sfârşite şi se făceau pregătiri pentru plecarea delegaţiei, a apărut problema deciziei care dintre membrii suitei vor zbura acasă cu avionul prezidenţial, întrucât numărul locurilor era limitat. Generalul Pleşiţă, care răspundea şi de organizarea călătoriei, crezând că îmi face o favoare, m-a întrebat dacă doream ca eu şi soţul meu să mergem la Bucureşti. Bineînţeles că nu! I-am spus că tocmai fuseserăm în concediu, că stăteam prost cu banii şi că pe soţul meu îl aştepta mult de lucru la ambasada de la Londra. „Mai bine luaţi-l pe ambasador. S-ar putea ca preşedintele să aibă nevoie de el în avion şi la Bucureşti", am sugerat eu. În felul acesta generalul s-a lăsat convins să rămânem la Washington, în timp ce, bombănind reticent, ambasadorul, care însoţise delegaţia pe tot parcursul vizitei, a fost condus în avion şi aeropurtat în România. Ne-am bucurat apoi de o şedere de câteva zile la Washington, după care colegul şi prietenul soţului meu, Mircea Răceanu, care la acea dată se afla la post la ambasadă, ne-a condus cu automobilul la aeroportul internaţional, unde ne-am îmbarcat într-un avion la clasa I. Ajunşi la Heathrow, am luat un taxi, ne-am instalat la locuinţa pe care o aveam în Holland Park şi am sunat-o pe Liliana cea nerăbdătoare, pentru a-i spune că sosiserăm la Londra şi că soţul ei se afla la Bucureşti.

Reîntors la Londra, ambasadorul m-a invitat la ambasadă pentru a-mi transmite, fără prea mult entuziasm, un mesaj din partea „tovarăşei". Aceasta se interesase de mine, crezând că mă aflu şi eu în avionul care zbura cu delegaţia la Bucureşti, ca să-mi mulţumească pentru serviciile aduse. Negăsindu-mă, ceruse ambasadorului să-mi transmită aprecierea şi mulţumirile ei. Astfel s-a încheiat prima mea întâlnire cu Elena Ceauşescu, întâlnire datorată, aşa cum am arătat mai înainte, întâmplării şi circumstanţelor care nu depindeau de mine în niciun fel.

AFRICA
AMERICA DE SUD
AMERICA DE NORD

Liberia

S-au scurs circa doi ani de la revenirea din Anglia. Îmi reluasem activitatea de predare la catedra de Engleză a Academiei de Studii Economice şi reintrasem în rutină, în condiţiile care dominau pe atunci viaţa în România. Din nou un apel telefonic din partea Consiliului de Stat m-a anunţat că urma să aibă loc o vizită în străinătate la nivel înalt şi că aveam să mă alătur delegaţiei pentru a o însoţi pe Elena Ceauşescu în calitate de interpretă. În dimineaţa următoare, şeful Protocolului mi-a dat amănuntele: era vorba de un turneu în câteva ţări africane şi sud-americane. Misiunea mea se limita la prima etapă, care includea Liberia, ţară vorbitoare de limbă engleză. Întrucât trebuia să acţionez rapid, l-am rugat pe şeful Protocolului să îl informeze pe decanul facultăţii despre situaţie, pentru a fi înlocuită la cursuri în timpul absenţei mele. Am dat o fugă la policlinică, pentru a fi vaccinată împotriva bolilor tropicale. În sfârşit, am purces la pregătirea garderobei pentru a o adapta la climatul african.

Avionul care a zburat cu delegaţia la Monrovia era plin ochi de oficialităţi de rang înalt, dintre care pe unii îi întâlneam pentru prima dată. Printre ei figura Ştefan Andrei, recent numit şeful Secţiei Internaţionale a Comitetului Central al PCR, înlocuind-o astfel pe Gizela Vass, o comunistă veterană din vechea gardă. Înainte de război şi în cursul acestuia, ea

participase la mişcarea comunistă clandestină ca activistă militantă cu legături strânse la Moscova.

Vizita oficială în Liberia a decurs potrivit rutinei protocolare, cu o ceremonie de bun venit la sosire, o fanfară militară, trecerea în revistă a gărzilor de onoare de către preşedinţii român şi liberian şi apoi strângerile de mână amicale între oficialităţile celor două ţări. Mă aflam tot timpul în imediata apropiere a soţiilor celor doi preşedinţi, traducând scurtele discuţii purtate între ele pe temele uzuale: cum fusese zborul, cum se prezenta vremea în cele două ţări şi altele asemenea. Se putea observa că, în contrast cu îmbrăcămintea plină de culoare purtată de doamnele care făceau parte din grupul oficialităţilor liberiene, doamna Talbot era îmbrăcată în alb, culoare pe care nu a schimbat-o în tot cursul vizitei. Am aflat ulterior că purta îmbrăcăminte de doliu ca urmare a pierderii unei fetiţe care murise la naştere.

Întreaga delegaţie, inclusiv preşedintele şi soţia sa, a fost instalată într-un hotel recent construit şi transformat în reşedinţă pentru oaspeţi. Totul era curat, decent, corespunzător standardelor internaţionale, iar restaurantul servea preparate de mare rafinament.

Programul a inclus, în afara discuţiilor oficiale, unde prezenţa mea ca interpretă nu era necesară, vizite la mai multe instituţii şi aşezăminte cu caracter mai ales economic, social şi cultural. Monrovia şi localităţile din provincie erau încântătoare, iar Elena Ceauşescu vădea o neobişnuită bună dispoziţie, bucurându-se de ospitalitatea gazdelor şi admirând diferitele locuri pe care le vizita. În mod deosebit ea a fost impresionată de ceva la care nu se aştepta într-o ţară africană. Prin contrast cu oamenii din alte ţări ale continentului, liberienii, bărbaţi şi femei, indiferent de poziţia socială, erau îmbrăcaţi după moda europeană, purtau costume şi rochii şi aveau un stil general de viaţă cu totul familiar nouă, celor veniţi din Europa. Nimic nu

era exotic la ei; nu şi-au primit oaspeţii cu dansuri şi cântece exuberante; erau curaţi şi păreau că dau o bună întrebuinţare săpunului, cosmeticelor şi detergenţilor. Într-un cuvânt, o prelungire a Americii pe solul african. Se putea vedea peste tot o atmosferă de strădanie şi muncă, pe care Elena Ceauşescu a apreciat-o mult.

Dar mai era ceva pe care şi ea trebuie să-l fi observat, fără să fi discutat prea pe larg acest aspect în după-amiaza târzie a ultimei zile din vizită. Cumpărase mai multe materiale din bumbac, alese dintr-o prezentare de articole aduse de mine din cele mai selecte magazine şi expuse într-una din camerele hotelului. Era fericită că achiziţiile fuseseră făcute la preţul cel mai convenabil cu putinţă, după ce se târguise ca la piaţă până ce îi adusese pe bieţii vânzători în pragul disperării. Ne aflam în salon şi schimbam impresii despre locurile pe care le vizitase şi persoanele pe care le întâlnise. Aspectul uşor de sesizat în legătură cu acele persoane, şefi ai diferitelor instituţii sau funcţionari guvernamentali cu grad înalt, era că toţi se prezentau ca rude de sânge sau prin alianţă cu preşedintele Talbot şi soţia acestuia. Un frate, un cumnat, un nepot, un unchi – Dumnezeu ştie ce alte rubedenii – îşi prezentau cu mândrie legăturile de familie cu şeful statului, fără niciun pic de jenă sau discreţie, ca şi cum situaţia era de la sine înţeleasă. Eu m-am amuzat văzând această manieră naivă de a prezenta o situaţie care, chiar şi pentru un străin, însemna corupţie şi impostură. M-am abţinut să comentez cu ea această latură a stării de lucruri politice din Liberia, mai ales că Elena Ceauşescu s-a făcut că nu vede ceea ce era de domeniul evidenţei. Eu am fost amuzată să văd acel mănunchi de rubedenii adunate în jurul conducerii liberiene, însă un sergent din armata domnului Talbot a fost mai puţin amuzat. Nu a trecut mult timp după vizita la nivel înalt din România când respectivul sergent a pus la cale o lovitură sângeroasă în încercarea

reuşită de a răsturna regimul Talbot, cu consecinţe crunte pentru întregul eşafod al unei structuri care, în ciuda lustrului de la suprafaţă, scârţâia din încheieturi.

Există o vorbă englezească potrivit căreia oamenii inteligenţi nu învaţă numai din propriile greşeli, ci şi din greşelile altora. Cât este de adevărat! După lovitura de stat din Liberia nimeni din vârful piramidei nu s-a gândit vreodată că acelaşi lucru s-ar putea întâmpla şi la noi. Credeau că sunt divini şi infailibili. Nimic rău nu li se putea întâmpla. Am trăit să văd rezultatul acestei amăgiri.

„Acum, că vizita s-a încheiat, care îţi sunt aranjamentele?", m-a întrebat Elena Ceauşescu. Era seara târziu. Toţi membrii delegaţiei şi întregul personal se grăbeau să-şi facă bagajele, întrucât ora plecării lor în America de Sud se apropia. Nu participam la toată această agitaţie, întrucât misiunea mea se încheiase şi urma să revin în ţară în ziua următoare. „Ambasada mi-a rezervat un bilet de avion; mâine plec la Paris şi de acolo la Bucureşti", am răspuns. „Aşa carevasăzică! Şi ce se întâmplă dacă intervine vreo schimbare?" „În ce sens?", am întrebat. „Biletul, ce se întâmplă cu biletul?", a precizat ea. În mod evident era preocupată să ştie dacă o modificare a planului ar fi dus la pierderea banilor plătiţi pentru bilet. „Presupun că rezervarea poate fi contramandată şi banii restituiţi". „Aha, înţeleg!", a fost reacţia ei şi apoi a tăcut. Ne-am luat rămas bun, iar eu am urcat în camera mea, amânând pregătirea valizei pentru dimineaţa următoare. Aveam destul timp la dispoziţie şi nu trebuia să mă grăbesc. Am simţit nevoia unui duş, aşa că am intrat în baie şi, înviorată de jetul plăcut al apei calde, mă bucuram de binevenita destindere după încordarea zilelor precedente. Mă aflam încă în baie, când am auzit o bătaie precipitată la uşa camerei. Am ieşit cu halatul pe mine şi am deschis uşa în faţa căreia se afla consilierul preşedintelui: „Violeta, împachetează repede, vii cu noi!". „Vin cu voi, unde?",

am întrebat, nefiind sigură că înţeleg bine. „În America de Sud, grăbeşte-te. Camioneta aşteaptă să-ţi ia bagajul!". Încă temându-mă de o glumă proastă, am insistat: „Cine a spus?" „Preşedintele. E decizia sa". A făcut stânga-mprejur şi a plecat.

În acea noapte, în timp ce traversam Atlanticul, fără să fi fost prevenită în niciun fel despre această bruscă schimbare de program, mă tot gândeam ce a determinat-o să ia această hotărâre în favoarea mea. Căci ce alt prilej mi s-ar fi putut ivi să pun piciorul pe acel continent? Practic, niciunul. Dar este greu de ghicit ce avusese în minte. Cu toate acestea i-am fost recunoscătoare pentru acel gest de bunăvoinţă din partea ei.

Argentina

Sunt puţine ţări în lume – şi am vizitat multe ţări de pe toate continentele, exceptând Australia şi Antarctica – atât de fabuloase ca Argentina. Abundă în resurse, este întinsă, opulentă, luxuriantă şi are un popor de o calitate umană excelentă, parcă ai fi în Europa.

Vizita a fost una oficială şi, ca atare, preşedintele Peron şi soţia sa, Isabela, şi-au primit oaspeţii cu cele mai înalte onoruri în cadrul unei ceremonii foarte elaborate. Cei care m-au impresionat cel mai mult au fost membrii elitei militare, extrem de eleganţi şi de educaţi. Mi-au adus în mod pregnant în memorie pe ofiţerii români din fosta armată regală. Cât de eficienţi şi de bine echipaţi erau este o altă poveste.

În tot cursul vizitei am şomat în ceea ce priveşte interpretarea, limba de lucru fiind spaniola. Rolul meu s-a rezumat la

cel de spectator diligent, fiind prezentă la toate activităţile oficiale, altele decât rundele de discuţii oficiale, cu ochii pe Elena Ceauşescu, în caz că ar fi avut nevoie de mine. Uneori avea, cel puţin când îmi cerea să îi dau din poşeta mea batista de unică folosinţă sterilizată şi parfumată, pentru a se dezinfecta după o lungă serie de strângeri de mână. Atât ea cât şi soţul ei erau teribil de antiseptici, ceva care la ei era un fel de obsesie.

În afară de aceasta, am ajutat-o să aleagă dintr-o gamă de articole pe care le rânduisem în chip de expoziţie. Ţara este vestită pentru blănuri fine, bijuterii şi marochinărie, iar Elena Ceauşescu era doritoare să achiziţioneze câteva din acestea. Întâmplător, aveam aceeaşi înălţime şi conformaţie, cu excepţia numărului de la picior, al ei fiind mai mare, aşa încât mă aflam pe post de model, probând blănurile ca să vadă dacă erau sau nu pe gustul ei. Îmi spuneam părerea în ce priveşte calitatea şi croiala mantourilor cu toată sinceritatea, ştiind că ea se bizuia pe mine în astfel de chestiuni.

Când preşedintele era reţinut la discuţii oficiale cu omologul său argentinian, Elena Ceauşescu avea un program propriu, sub supravegherea generalului Pacepa. Noi doi o acompaniam în vizitarea metropolei, parcurgând celebrele *Avenida Santa Fe*, *Corientes* sau alte asemenea bulevarde, oprindu-ne la diferite centre comerciale sau aşezăminte culturale.

În timpul şederii în Argentina a părut să manifeste un interes special faţă de Isabela Peron. Trebuie să fi primit unele informaţii despre trecutul ei, care nu era prea diferit de cel al primei-doamne Peron, Eva. Plecând de la aceste informaţii, Elena Ceauşescu urmărea atent felul cum se mişca, atitudinea, gesturile şi stilul primei-doamne argentiniene. Într-o seară, înainte de cină, stând de vorbă cu Elena Ceauşescu despre impresiile de peste zi, aceasta s-a referit la Isabela Peron, comentând felul în care era îmbrăcată, bijuteriile pe care le purta şi,

în general, conduita pe care o avea. „Am întrebat-o cum își organizează programul zilnic și am aflat că își rezervă întotdeauna timp pentru tratament cosmetic, practicarea de sporturi în timpul liber și alte asemenea lucruri", mi-a spus ea. „Îmi place să sondez femei de acest gen. Este bine de știut!", a adăugat.

Statele Unite ale Americii

După o ședere de trei zile în Argentina, avionul ce transporta delegația română la nivel înalt, dintr-un motiv care pentru mine rămâne obscur, s-a îndreptat în direcția Statelor Unite. Zborul s-a dovedit a fi lung și obositor, iar vizita la New York nu era oficială. Niciunul din liderii americani nu-l invitase pe Nicolae Ceaușescu în America, așa încât programul acestuia, după câte îmi amintesc, nu a cuprins discuții oficiale cu nicio persoană importantă din administrația americană. Este drept că au avut loc convorbiri cu anumiți reprezentanți de seamă ai cercurilor de afaceri și întâlnirile uzuale cu americanii de origine română. Nici chiar opoziția sa din America nu și-a bătut capul să organizeze vreo demonstrație cât a stat la New York. Este greu de spus dacă, prin această vizită, a dorit să impulsioneze relațiile economice sau să dea un bobârnac rușilor ori să impresioneze opinia publică de acasă. Oricare ar fi situația, am fost din nou de prisos, rezumându-mă să o însoțesc pe Elena Ceaușescu, împreună cu generalul Pacepa, într-un tur al centrului orașului New York, în principal în scopul efectuării de cumpărături. De vreme ce în magazine nu mai mergea să se târguiască, așa cum obișnuia când i se aduceau la reședință

articolele de interes, nu a cumpărat prea multe lucruri. La Sulka a luat eşarfe pentru ea şi fulare pentru el.

Întreaga delegaţie – miniştri, consilieri, generali, alte oficialităţi şi personalul tehnic – a fost cazată la unul dintre etajele superioare de la *Waldorf Astoria*. Ca de obicei, exista o listă de oficialităţi îndrituite să ia masa la hotel, în timp ce restul trebuia să se descurce pe cont propriu. Întrucât diurnele erau simbolice, cei care făceau parte din această ultimă nefericită categorie erau lihniţi de foame. Deşi, în ce mă priveşte, fructele şi sucurile pe care le găseam în cameră, cu complimentele managerului, îmi erau suficiente, împărtăşeam totuşi cu toţi ceilalţi un sentiment de frustrare faţă de nedreptatea care ni se făcea. Ea trebuie să fi simţit acest lucru, pentru că odată, întorcându-ne din oraş, m-a invitat în apartamentul său şi a avut curtoazia să împartă cu mine ceaiul de după-amiază. Am apreciat gestul nu din cauză că era necesar să fiu hrănită, ci pentru că nimeni altcineva nu se bucurase mai înainte de acest fel de atenţie din partea ei.

Brazilia

Aparatul şi-a luat iarăşi zborul, traversând meridianele într-o direcţie sudică şi din nou, după nesfârşite ore în aer, bravii noştri piloţi au aterizat, pentru o nouă escală, de această dată în Brazilia. Întrucât portugheza îmi este total nefamiliară, în ciuda similitudinii ei cu româna, sarcina mea a fost din nou doar să fiu alături de Elena Ceauşescu, când avea program liber, într-un tur al oraşului Rio de Janeiro. Deşi scurtă, vizita

a constituit un prilej unic de a admira vastul golf flancat de un impresionant bulevard, *Avenida Rio Branco*, clădirile impunătoare ce datau din perioada colonială, bisericile iezuite şi, fireşte, Căpăţâna de Zahăr, ca şi colina străjuită în vârf de statuia lui Iisus Hristos. Dacă ceea ce a văzut a avut vreun efect asupra ei, mi-e greu să apreciez. Însă, în general, lipsindu-i o pregătire anterioară în privinţa locului vizitat, în cea mai mare parte a timpului a părut neimpresionată.

Guineea

Cititorul ar putea crede că escala de la Rio a constituit sfârşitul turneului şi că avionul, după ce a decolat din metropola braziliană, s-a îndreptat spre casă. Fals. Mai era o etapă a turneului, una care presupunea o nouă traversare a Atlanticului, ca să ajungem acolo de unde plecaserăm... Africa! Apetitul lor pentru turnee planetare era inepuizabil.

Cineva îmi relatase o poveste despre Conakry în perioada sa de strălucire din timpurile coloniale. Un centru urban înfloritor, plin de forfota activităţilor comerciale, curtat de străini pentru preţioasele diamante, bauxită şi minereu de fier, curat şi ordonat sub privirile scrutătoare ale poliţiştilor franco-guinezi şi cu un aer de eleganţă şi bonton, pe care localnicii guinezi nu au întârziat să-l preia de la coloniştii de peste mări. În dimineaţa când a aterizat avionul şi am păşit pe solul Guineei, tabloul care ne-a apărut în faţa ochilor era departe de a fi cel al descrierii prezentate nouă.

Cum era firesc, la sosire a avut loc ceremonia de primire, în cursul căreia fanfara militară a executat imnul naţional al României de pe o partitură care părea a fi citită pe dos. După ce Sékou Touré, soţia sa şi un număr de oficialităţi şi-au salutat în mod cuvenit înalţii oaspeţi de peste hotare, un grup de bărbaţi şi femei au prezentat cu mare entuziasm cântece şi dansuri autohtone în costume tribale viu colorate. Ceremonia odată încheiată, oaspeţii şi suita care îi însoţea s-au urcat în maşinile rânduite de-a lungul clădirii părăginite care deservise odinioară un aeroport în plină activitate.

Şirul de automobile a sosit la reşedinţă, un fel de bungalou recent construit pentru a primi oaspeţi străini, unde s-au instalat preşedintele, soţia lui şi colaboratorii pe toată durata vitezei. Un tânăr ofiţer m-a întrebat, manifestând o amabilă preocupare: „Unde o să vă adăpostiţi peste noapte? Nu se vede niciun loc decent în sălbăticia asta!".

„Nu mă cunoaşteţi, tovarăşe locotenent!", i-am răspuns. „Sunt adaptabilă, mă pot descurca într-o colibă tot atât de bine ca într-un palat. Puneţi-mă la încercare!". Şi m-au pus. Presupunând că limba de lucru în etapa guineză va fi franceza, m-au expediat într-un hotel din centru.

În timp ce automobilul care mă transporta rula precaut pe căile de acces prăfuite şi aproape pustii, care nu-şi mai meritau numele de străzi sau bulevarde, contemplam şirul de locuinţe terne, cu ferestre ici şi colo sparte, acoperite cu bucăţi de scândură, nişte găuri negre care în trecut fuseseră magazine, micile grămezi de legume şi fructe care îşi pierduseră de mult prospeţimea, expuse pe rogojini de negutători care moţăiau în căldura sufocantă, aşteptând în van să apară vreun cumpărător.

Maşina s-a oprit în faţa unei clădiri pe frontonul căreia stătea scris *Hôtel de la République*, de unde ieşi cu paşi leneşi un portar care mi-a luat valiza şi m-a condus în cameră.

Hotelul, ca şi perechea sa, *Hôtel de France*, nu era terminat – francezii îl construiau în momentul când au fost izgoniţi din Guineea –, aşa încât câteva ferestre şi uşi încă lipseau şi întreaga clădire, care aducea mai mult cu o casă bântuită de fantome decât cu una menită să adăpostească oaspeţi, avea nevoie urgentă de întreţinere.

Mi-am dat curând seama că eram singura din personalul român, de fapt din întreaga delegaţie, cazată în hotel şi, ca atare, m-am simţit complet lăsată de izbelişte. Nu aveam nici cea mai vagă idee cum să contactez reşedinţa. Elena Ceauşescu putea avea nevoie de mine, dar la hotel nu se afla niciun reprezentant guinez care să mă ajute să ies din impas. Singura mea speranţă era misiunea diplomatică română de la Conakry, unde, cu siguranţă, se găseau colegi de-ai soţului meu. L-am rugat pe recepţioner, care s-a dovedit a fi tot portarul care mă întâmpinase la sosire, să-mi dea numărul de telefon al ambasadei. Am sunat şi, spre marea mea uşurare, mi-a răspuns cineva căruia i-am spus cine sunt şi ce problemă aveam. Mi-a dat indicaţii utile privind modul de a ajunge la ambasadă: „Mergeţi drept pe strada principală; la capătul ei veţi găsi un copac, pe care este bătută o scândură cu inscripţia *Ambassade de la Roumanie* şi o săgeată care indică direcţia. Urmaţi-o şi ne veţi găsi! Este uşor." Aşa am făcut şi, odată luată în custodia ambasadei, m-am simţit în siguranţă. Mi s-a oferit întreaga ospitalitate şi m-am refăcut puţin după lunga călătorie. S-a luat legătura neîntârziat cu reşedinţa, pentru a informa delegaţia unde mă găseam. Era şi timpul pentru că, aşa cum bănuisem, în momentul în care Elena Ceauşescu s-a instalat la reşedinţă şi a cerut să vin la ea, nu am putut fi găsită nicăieri şi nimeni nu avea nici cea mai mică idee unde mă aflam. Panicaţi, ofiţerii, inclusiv generalul Pacepa, aşa cum am aflat ulterior, începuseră să mă caute frenetic, înainte de a se înfuria cea care întrebase de mine. Din fericire, diplomatul de la

ambasadă a clarificat situaţia. A fost trimisă o maşină să mă preia de la ambasadă şi am sosit teafără la reşedinţă, spre uşurarea tuturor. Generalul a făcut o glumă stranie: „Violeta, am crezut că ai cerut azil politic în Guineea!", iar Elena Ceauşescu, văzându-mă, a spus râzând: „Unde ai fost, Violeta? Te pierdusem. Vino să luăm un ceai!" Întrucât a tratat situaţia uşor, m-am liniştit şi eu, însă, în acel moment, mi-am jurat că, dacă îmi va fi dat să mai călătoresc cu ea, niciodată, orice s-ar întâmpla, nu mă voi mai dezlipi de delegaţie înainte de a cunoaşte programul de la începutul şi până la sfârşitul vizitei. Mi-a fost clar că nicio persoană de la protocol, practic niciun membru al delegaţiei, oricât de înalt i-ar fi fost rangul, nu putea fi în măsură să ştie când era sau nu nevoie de mine. Doar ea decidea. Prin urmare, gata cu greşelile dacă voiam să fiu în siguranţă!

La reşedinţă, Elena Ceauşescu a fost confruntată cu o problemă. Se supărase pe Lili, coafeza ei, nu ştiu din ce motiv, şi hotărâse să nu o ia în acel turneu. Acum trebuia să-şi pună la punct pieptănătura, iar Conakry nu mai dispunea de asemenea servicii. Ce puteam face altceva decât să-i dau o mână de ajutor? Aşa că eu şi soţia unui diplomat de la ambasadă am purces să-i aranjăm coafura, la început cu puţin succes vizibil, ţinând seama de talentele noastre precare în materie. A fost o distracţie generală şi toate trei am râs copios de neîndemânarea coafezelor de ocazie în noua lor profesie, ceea ce a reclamat multă răbdare din partea ilustrei cliente, care a trebuit să ţină seama de imperativul cauzei. În cele din urmă am reuşit, iar Elena Ceauşescu a putut purcede la îndeplinirea obligaţiilor oficiale cu capul sus.

Viaţa la Conakry a fost lipsită de evenimente deosebite. M-am aflat în compania delegaţiei în timpul diferitelor activităţi oficiale, ţinându-mă după Elena Ceauşescu şi ajutând-o cu batistele mele parfumate de fiecare dată când părea că are

nevoie de ele. Nu erau prea multe suveniruri care să merite a fi cumpărate, cu excepţia câtorva statuete de abanos şi a altor asemenea articole tradiţionale. A ales câteva şi, potrivit obiceiului ei de la care nu se putea abţine, a încercat să se târguiască până a ajuns la preţuri ridicole, deşi ceea ce i se ceruse era destul de ieftin.

Am decolat din Conakry, lăsând în urmă o ţară adusă la sapă de lemn, deşi, văzută de sus, din cerul fără nori, dezvăluia un peisaj luxuriant şi strălucitor.

Mi-am luat rămas bun de la Africa, cu gândul că nu voi mai avea şansa de a o vizita. În această privinţă greşeam, întrucât în anii următori au mai avut loc şi alte turnee în ţări africane, inclusiv unul cu adevărat dramatic, care a coincis cu marele cutremur devastator din martie 1977.

ASIA

Japonia

Vizita în Japonia era privită ca un eveniment important, iar mijloacele de informare în masă au prezentat-o ca atare. Cei care au conceput detaliile vizitei au considerat potrivit să aleagă ruta nordică, ceea ce presupunea parcurgerea vastelor întinderi ale Asiei prin survolarea unei singure ţări şi efectuarea unei singure escale. Întrucât una dintre limbile de lucru urma să fie engleza, am fost inclusă în numărul mare al personalului tehnic, împreună cu un interpret din Ministerul Afacerilor Externe, un coleg politicos şi prevenitor, pe care mă puteam bizui de fiecare dată şi în orice împrejurare. Mai era cineva din minister care petrecuse un timp în Japonia pentru a învăţa limba, însă la data vizitei japoneza sa „ruginise".

După multe ore, avionul a aterizat la Habarovsk, pe fluviul Amur, în apropierea graniţei cu China. Ruşii sunt un popor ospitalier şi au fost la înălţime şi de această dată.

Un număr impresionant de oficialităţi de rang înalt de partid şi guvernamentale aşteptau la aeroport pentru a ura bun venit preşedintelui şi delegaţiei române. Potrivit programului, în timpul alimentării aparatului, care necesita 2-3 ore, preşedintele, soţia lui şi întreaga suită – membrii delegaţiei şi personalul auxiliar – aveau să fie plimbaţi prin oraş, pentru a vizita principalele obiective industriale şi culturale.

La aeroport aştepta un şir nesfârşit de maşini oficiale pentru a prelua delegaţia, iar ruşii i-au îndemnat pe toţi nou-veniţii să urce pentru vizitarea oraşului, conform programului. Era primăvară, aerul era foarte rece, Amurul încă îngheţat tun şi,

înainte de topirea gheţii, ruşii scoteau terasamentul şi şinele de cale ferată care serviseră, în timpul lungilor luni de iarnă, să transporte trenurile peste fluviu de pe un mal pe celălalt. Deşi Elena Ceauşescu nu avea nevoie de mine în cursul vizitării oraşului, mă pregăteam să cobor din avion şi să mă alătur grosului delegaţiei. În acel moment, un ziarist s-a apropiat de mine şi s-a oferit să-mi dea un sfat: „Nu te duce, oraşul este insipid şi posomorât, o să-ţi pierzi timpul; mai bine stai aici, căci mai este un program pentru noi ceilalţi, mult mai atrăgător, o să vezi!" Nu a trebuit să insiste ca să mă convingă, entuziasmul meu pentru un oraş aflat la marginea Siberiei era mic. Curând un reprezentant sovietic a urcat în avion pentru a-i invita pe toţi cei rămaşi să binevoiască a lua parte la un dineu într-un restaurant din centrul oraşului. Am acceptat cu plăcere. S-a format o coloană de maşini care în câteva minute ne-a transportat la un dineu cu cele mai fine specialităţi ruseşti, pe gustul celui mai exigent gurmand. Fructe de mare, cele mai gustoase preparate din peşte, icre roşii şi negre, nenumărate mezeluri de diferite varietăţi şi alte delicateţuri pe post de antreuri, urmate de nelipsitul borş şi preparate din carne potrivit tradiţiilor naţionale. În ceea ce priveşte vinurile, acestea aveau un gust şi o aromă cu totul deosebite şi ne întrebam oare ce provenienţă aveau. Până când ne-am dat seama, citind eticheta în litere chirilice, că erau produse în Basarabia, care la data vizitei se afla sub autoritate rusească.

Gazdele noastre au făcut tot ce le-a stat în putinţă să ne simţim confortabil. Ne-am înţeles foarte bine, căci am recurs cu toţii la cunoştinţele noastre de rusă pe care le învăţaserăm în prima fază a comunismului, când limba era obligatorie în şcoli.

După două ore petrecute după pofta inimii, coloana de maşini ne-a dus înapoi la avion, unde ne-am instalat bine hrăniţi şi bine dispuşi. După câteva minute au sosit şi membrii

delegaţiei, obosiţi şi înfometaţi, duşi prin oraş de colo până colo; şi-au reluat locurile în avion ca să-şi tragă sufletul şi să se odihnească după caznele la care fuseseră supuşi. Cei mai norocoşi chicoteau, felicitându-se că renunţaseră la vizitarea oraşului.

Nimic nu este mai impresionant decât o ceremonie imperială de bun venit, mai ales în Ţara Soarelui Răsare! O împletire a stilului conservator cu cel modern, o pompă reţinută – acestea au constituit protocolul rezervat şefului statului român şi soţiei acestuia, protocol care s-a desfăşurat cu precizia unui ceasornic. Deşi se familiarizase cu acest gen de ceremonii, Elena Ceauşescu s-a arătat impresionată, apreciind onorurile cu care fuseseră primiţi.

Soţii Ceauşescu, membrii delegaţiei şi ofiţerii de securitate au fost instalaţi în palat, în timp ce personalului tehnic i-au fost rezervate camere într-unul din hotelurile de lux ale capitalei Tokio. Elena Ceauşescu nu mi-a spus unde să stau, aşa că a trebuit să cântăresc singură argumentele pro şi contra şederii la hotel sau la palat. Deşi mi-ar fi plăcut să mă bucur de serviciile unui hotel de cinci stele, mi-am dat seama că ar fi fost imposibil să fac naveta între hotel şi palat fără întârzieri în acel stup de albine care era Tokio în anii '70 şi care, probabil, continuă să fie la fel şi astăzi. Elena Ceauşescu ar fi putut întreba în orice moment: „Unde este Violeta? Ce vreţi să spuneţi că nu ştiţi? Aduceţi-o!" Iar aducerea mea de la hotel la palat în ritm de melc prin traficul imposibil de la Tokio nu era sarcină uşoară. Aşa că, în ciuda feţei încruntate a şefului protocolului român, am decis să stau la palat. De fapt, îmi învăţasem lecţia de la Conakry. Mi-a fost repartizată o cameră confortabilă la parter, de unde puteam urca o scară mare în spirală pentru a ajunge la apartamentul Elenei Ceauşescu. La palat au avut loc diferite acţiuni protocolare organizate de ambele părţi, recepţii şi dineuri, la care Elena Ceauşescu

mi-a spus că nu are nevoie de mine, un interpret fiind de ajuns. Mi-a cerut totuşi să stau aproape la prezentarea corpului diplomatic, cu care prilej ea şi preşedintele urmau să facă cunoştinţă cu ambasadorii acreditaţi în Japonia şi cu soţiile acestora, la un pahar de şampanie.

În timpul acelei acţiuni, şi al altor asemenea, am fost confruntată cu un neaşteptat obstacol în persoana şefului român al Protocolului, cu care mă aflam într-o constantă dispută. Omitea permanent să-mi comunice detaliile programelor care mă priveau direct sau schimbările, care nu erau puţine şi interveneau pe măsură ce vizita era în desfăşurare. Atitudinea lui faţă de mine era mai mult decât nepoliticoasă, ca să nu spun altfel, prin contrast cu conduita atentă a tuturor celor din delegaţie, inclusiv miniştri, consilieri şi ofiţeri. În definitiv, eram lector universitar şi, în plus, soţia unui diplomat. Iar el îmi fusese student pe când predam engleza la catedra Institutului de Relaţii Internaţionale. El ignora toate acestea, iar răbdarea mea avea limite. Paharul amărăciunii nu mi se umpluse încă. S-a vărsat mai târziu, la Copenhaga, când am izbucnit la remarcile sale insolente şi mi-am reglat conturile cu el, spre satisfacţia secretă a tuturor celor de faţă.

Ziua era pe sfârşite, avusese loc un dineu oficial, după care o escortasem pe Elena Ceauşescu în chip de doamnă de onoare până la marea uşă a sufrageriei, iar de acolo m-am retras în camera mea, spre a mă pregăti pentru programul zilei următoare. Convinsă că sarcinile mele din acea zi se terminaseră, am făcut baie, mi-am pus părul pe bigudiuri şi m-am dus în pat. Am auzit o bătaie în uşă şi, înainte de a avea timp să cobor din pat, ofiţerul de serviciu a deschis uşa şi mi-a spus cu o voce agitată: „Doamna Violeta, veniţi repede, sunteţi aşteptată sus!” M-a lăsat singură şi în câteva secunde am sărit din pat, blestemând pe individul care niciodată nu mă prevenea la timp în legătură cu ce era programat să aibă loc, mi-am

pieptănat părul încă jilav, am pus pe mine o rochie de seară şi am încălţat în grabă o pereche de pantofi, luptând din răsputeri să-mi închid fermoarul de la spate. Am ieşit pe coridor să o caut pe Lili sau pe maseuză, ca să mă ajute la fermoar. Niciuna nu era de găsit, aşa încât căpitanul, care a înţeles situaţia, mi-a venit în ajutor. Nu aveam cum să nu îl accept, aşa că, odată complet îmbrăcată, am urcat în fugă scările, de-abia trăgându-mi sufletul, şi mi-am făcut cunoscută prezenţa. Toată lumea m-a privit cu surprindere, iar o gardă de corp a ieşit din salonul apartamentului Elenei Ceauşescu ca să îmi spună că şi ea era la fel de surprinsă să mă vadă acolo. Nu mă chemase şi nu avea nevoie de mine. Plină de frustrare, m-am întors în cameră, căutând să-mi dau seama cine se afla la originea acelei farse. Mai târziu am aflat de la Lili că Elena Ceauşescu s-a interesat şi ea cine produsese acea inadvertentă instrucţiune în numele ei, ca până la urmă să afle că fusese dată de nimeni altul decât şeful Protocolului. L-a convocat pe loc şi i-a tras o săpuneală cu care era deja obişnuit din partea ei. Lili a auzit-o ţipând la el: „De ce o tot chinui fără motiv? Şi cum îndrăzneşti să dai ordine în numele meu?" M-am temut că şeful protocolului s-o fi gândit că eu m-am plâns la ea, însă Lili m-a liniştit: „Deloc! Tovarăşa se afla pe palier, v-a văzut alergând pe scări şi s-a mirat ce vi s-a întâmplat." În acel moment i-am fost recunoscătoare Elenei Ceauşescu pentru că mă proteja împotriva necazurilor la care eram expusă într-un mod atât de nerezonabil şi de grosolan.

Programul oficial cuprindea, aşa cum am menţionat deja, o acţiune protocolară de rutină – prezentarea şefilor misiunilor diplomatice oaspeţilor români. Acţiunea urma să aibă loc după-amiaza, iar Elena Ceauşescu, pregătită de Lili pentru acest eveniment, se întreba ce fel de rochie să îmbrace, lungă sau scurtă. M-a consultat în această chestiune şi, întrucât era vorba de o acţiune de după-amiază, rochia nu putea fi decât scurtă.

Am lăsat-o să se pregătească în timpul rămas până la începerea acţiunii, când şeful Protocolului veni în fugă în camera mea să-mi spună că diplomaţii începuseră să sosească şi că soţiile lor purtau rochii lungi. „Du-te şi spune-i!", mă împinse el (nu îndrăznea să meargă el însuşi). M-am dus şi i-am dat informaţia, însă i-am atras atenţia că, potrivit practicii universale, nu se purtau rochii de seară la începutul după-amiezii. Stătea în cumpănă. „Atunci, ce să fac?" Am repetat: „Rochie scurtă, aceasta este uzanţa." Preşedintele ascultase conversaţia dintr-o cameră alăturată. Nu şi-a făcut apariţia, însă i-am auzit vocea prin uşa întredeschisă: „Leano, fă aşa cum este uzanţa şi nu cum s-au îmbrăcat femeile alea!" Auzindu-l, ea s-a întors către Lili şi, repetându-mi cuvintele, a spus: „Adu-mi o rochie scurtă, asta este uzanţa!" Aşa că Elena Ceauşescu, urmată de mine, ambele în rochii scurte, ca de altfel şi doamnele din suita curţii imperiale, am primit cortegiul de diplomaţi şi pe doamnele lor. Cele mai multe dintre ele purtau, fireşte, rochii scurte, altele, câteva, rochii de seară, fiecare după nivelul de informaţie pe care îl poseda în ceea ce priveşte uzanţele şi eticheta.

Gazdele japoneze pregătiseră un program separat pentru soţia preşedintelui, cuprinzând o demonstraţie de aranjament floral potrivit artei tradiţionale ikebana, cu o pauză prelungită în cursul căreia doamnele din înalta societate aveau să se întreţină cu Elena Ceauşescu la o ceaşcă de ceai şi biscuiţii de rigoare, o vizită la o întreprindere din oraş şi o plimbare în centru, pentru a vedea câteva magazine de lux. La toate aceste activităţi prevăzute în program i-au ţinut companie generalul Mihai Pacepa şi cu mine, precum şi o tânără în chip de gardă de corp, îmbrăcată în ţinută de stradă, care fusese instruită special de serviciile de securitate pentru a o proteja. Era foarte tânără, foarte timidă şi vizibil emoţionată aflându-se în asemenea cerc. Văzând-o în această stare, mă întrebam dacă biata

fată ar fi fost vreodată în stare să facă uz de pistoletul pe care îl purta în poşetă, în caz de atac. Mă simţeam în siguranţă nu atât cu ea, cât cu ofiţerii care însoţeau grupul de vizitatori.

Demonstraţia florală a durat destul de mult, întrucât fuseseră aduse numeroase flori în vederea aranjării lor în vaze potrivite. Privind la Elena Ceauşescu şi cunoscând-o deja destul de bine, mi-am dat seama că lupta să salveze aparenţele şi să disimuleze o plictiseală de moarte. Supliciul odată încheiat, fiecare persoană din grupul de vizitatori români a primit în dar o colecţie de broşuri despre aranjamentele florale, ca amintire a vizitei. Apoi mai multe doamne aristocrate de diferite vârste au înconjurat musafira şi, cu multe cuvinte politicoase şi plecăciuni, au invitat-o la ceai, răcoritoare şi biscuiţi. Discuţia a continuat pe aceeaşi temă a florilor şi, în general, despre flora din Japonia, după care conversaţia a început să lâncezească, întrucât nici musafira, nici gazdele nu păreau să mai găsească vreun subiect de interes. Nu după mult timp, Elena Ceauşescu s-a ridicat fără prea multă ceremonie, spunând că mai are şi alte aranjamente, a mulţumit pentru ospitalitate şi şi-a făcut ieşirea urmată de suită.

Plimbarea prin centrul elegant al capitalei japoneze s-a dovedit a fi mai înviorătoare, datorită acelui amestec de bulevarde strălucitoare cu străduţe laterale exotice, în atmosfera plină de viaţă creată de mulţimea de pietoni, care circulau în toate direcţiile ca într-o mişcare browniană, şi de nenumăratele reclame şi indicatoare ideografice care îl fac pe străin să se simtă ca pe o altă planetă. Tot ce aveam în minte în acel moment, aproape în mod obsesiv, erau vestitele perle Mikimoto. Aveam un colier dublu de perle de cultură în degrade pe care îl cumpărasem dintr-un magazin de bijuterii londonez şi, de asemenea, un inel cu perlă cumpărat la Liège. Însă acum mă aflam chiar în ţara şi oraşul lor de origine. Nu aş fi vrut pentru nimic în lume să pierd acest prilej de a le admira.

Rătăcind pe străzile din centru ne-am găsit deodată în faţa unui impunător magazin de bijuterii, pe frontonul căruia se afla înscris cu litere latine mari *Mikimoto*. M-am gândit că am noroc, dar trebuia să-mi folosesc toată puterea de convingere pentru a-i trezi interesul de a vizita magazinul. I-am explicat tot ce ştiam despre perle, cât de valoroase deveneau când erau montate în metale nobile şi pietre preţioase de diferite culori şi forme. La început nu prea era entuziasmată de ideea vizitării magazinului, dar la insistenţele mele s-a lăsat înduplecată: „Bine, Violeta, hai să intrăm, dacă spui tu!". Am intrat în magazinul *Mikimoto* care semăna cu peştera plină de comori a lui Ali Baba, decorată în stil japonez. A vizitat magazinul ca pe o galerie de artă, fără a se opri să cumpere ceva. Printr-o simplă coincidenţă, într-un colţ al magazinului am dat peste o mică expoziţie de artă populară românească, constând din broderii, ceramică şi câteva afişe care ilustrau peisajele naturale cele mai atractive din ţara noastră. Vederea expoziţiei a încântat-o cu adevărat. Fără îndoială expoziţia fusese montată într-un loc foarte frecventat de un public numeros din iniţiativa ambasadei române, în colaborare cu proprietarul magazinului.

Elena Ceauşescu nu a avut nevoie de mine pentru vizita la întreprinderea industrială, astfel că am rămas la palat, în aşteptare de noi instrucţiuni. Când a revenit, m-a chemat să-mi spună plină de indignare: „Uită-te şi tu ce mi-au dat, ce părere ai?" Ţinea în mână o sumedenie de perle baroc înşiruite în fire foarte subţiri. I-am explicat că, aşa cum se prezentau, erau de o valoare medie, ţinând seama de dimensiuni, dar erau foarte frumoase şi meritau să fie purtate numai dacă un bijutier experimentat le-ar fi împletit într-un singur şirag, în formă de colier. Aceasta a mai liniştit-o puţin, aşa că le-a pus în poşetă, pentru ca mai târziu să reapară la Bucureşti în jurul gâtului ei, montate în maniera pe care o sugerasem.

La Tokio nu am avut mult de tradus. Doar la demonstraţia de ikebana şi la pauza de ceai cu aristocratele japoneze, iar la Kyoto şi Osaka, nici atât. În capitală m-a lăsat liberă să mă plimb după pofta inimii, îndemnându-mă să vizitez ce îmi plăcea mai mult şi să cumpăr câte ceva dacă doream. A dat instrucţiuni unui ofiţer să mă însoţească într-o maşină guvernamentală şi astfel escortată m-am îndreptat spre centru, pentru a căuta nişte mătăsuri pe care aş fi dorit să le cumpăr. Curând am renunţat, mătasea japoneză s-a dovedit a nu fi pe gustul meu, în ciuda calităţii. În plus, mulţimea de oameni şi traficul atât de încurcat erau atât de deprimante încât toţi trei – şoferul japonez, ofiţerul român şi cu mine – am considerat mai înţelept să ne strecurăm prin căile de acces întortocheate înapoi la palat.

Am mai ieşit o dată din reşedinţă, de această dată cu generalul Pacepa, pentru a alege câteva obiecte pentru Elena Ceauşescu. Misiunea era mai dificilă. Deşi generalul avea gusturi rafinate, nu se putea şti dacă acele gusturi se potriveau cu înclinaţiile ei în materie de obiecte de artă. Împreună am ales câteva vaze de epocă şi un candelabru de cristal, rugând-o pe vânzătoare să le împacheteze cu atenţie, potrivit standardelor cerute pentru transportul internaţional. Dacă a fost sau nu mulţumită de achiziţii, n-am aflat niciodată, căci coletele trebuie să fi fost despachetate după întoarcerea la Bucureşti.

Pe toată durata vizitei în Japonia am fost împreună cu soţia ambasadorului român, o femeie educată, cam de vârsta mea, cu care m-am înţeles foarte bine. Soţii noştri studiaseră la acelaşi liceu din Bucureşti, primul mai mare cu un an, însă după absolvire cărările lor s-au despărţit, el devenind student la o facultate economică sau de inginerie, în timp ce soţul meu a urmat dreptul. Întâmplarea a făcut ca, la câţiva ani după vizita în Japonia, cei doi să se întâlnească din nou la New Delhi, unde soţul meu funcţiona în calitate de consilier

al ambasadei, iar colegul său de liceu, în calitate de ambasador. Aceste detalii explică întrucâtva bunele relaţii pe care le-am avut cu soţia lui, dar nu pe de-a-ntregul. Ceea ce era important şi reprezenta cauza noastră comună în Japonia consta în necesitatea de a păstra un climat calm şi liniştit şi de a evita valuri care ar fi putut-o irita pe Elena Ceauşescu. Având în vedere nevoia de a fi punctuali când se punea problema prezenţei soţiei ambasadorului la diferitele acţiuni protocolare, precum şi circulaţia imposibilă, i-am sugerat, şi ea a fost de acord, să-şi aducă garderoba la mine în cameră, unde era loc destul, pentru a nu mai face mereu naveta de la ambasadă la palat. Am stat de asemenea mereu împreună în cele două zile petrecute la Kyoto şi Osaka, încercând să ne bucurăm de adevărata vacanţă care ni se oferise. O numesc vacanţă pentru că nu mi s-a cerut să traduc pentru Elena Ceauşescu. Înainte de plecarea din Tokyo în provincie, s-a decis ca numai unul dintre cei doi interpreţi ai preşedintelui să meargă cu delegaţia. Când şeful Protocolului, căruia ştiu sigur că i-ar fi făcut mare plăcere să mă lase în capitală, se pregătea să dispună chiar acest lucru, Elena Ceauşescu i-a tăiat-o scurt: „Violeta vine cu noi!". Şi aşa a fost. Am aflat toate acestea de la Lili, sursa pe care mă puteam bizui, şi care mă ţinea tot timpul la curent cu evoluţiile, mai ales cele referitoare la mine.

Am călătorit cu trenul de mare viteză, care luneca atât de lin încât puteai crede că zboară.

La Kyoto am vizitat câteva din vechile monumente, inclusiv un templu secular cu bogate şi frumoase ornamente, şi câteva instituţii culturale şi de artă. Prânzul a fost servit într-un restaurant cu specific japonez. Gazdele localităţii ne-au îndemnat să ne conformăm tradiţiei naţionale şi să ne descălţăm – un obicei oarecum stânjenitor pentru noi, cei veniţi din Europa –, să ne aşezăm la mese joase în genunchi sau turceşte – ceea ce era încă şi mai stânjenitor şi, pe deasupra,

cu totul neconfortabil – şi să folosim beţişoare. În ciuda acestor neajunsuri, toată lumea s-a distrat, mai ales că masa a fost excelentă. Atmosfera fiind foarte veselă, preşedintele şi consoarta, care în mod obişnuit nu prea erau dispuşi să se conformeze obiceiurilor exotice, s-au alăturat celorlalţi cu multă bună dispoziţie.

La Osaka cuplul prezidenţial şi întregul lor anturaj au trecut în revistă, în pas aproape alergător, câteva unităţi industriale mai ales cu profil electronic. Într-una dintre ele, toţi membrii grupului au primit în dar câte un pacheţel cu produsele în care se specializa cu deosebire. În pacheţelul meu am găsit un calculator miniaturizat, care mie mi-ar fi fost de mare trebuinţă la liceu, când făceam exerciţii matematice. Am făcut această remarcă în prezenţa câtorva miniştri şi consilieri care au râs în mod aprobator, ei fiind în aceeaşi situaţie, dar erau prea timizi să o recunoască.

Pe durata vizitelor la Kyoto şi Osaka mi-am propus să mă ţin departe de grupul care îl însoţea pe preşedinte. Mai întâi pentru că nu era nevoie de serviciile mele, în al doilea rând, unele dintre obiective, îndeosebi cele industriale, nu prea mă interesau şi în al treilea rând, cel mai important, ştiam cu siguranţă că nu agrea intruziunile inadvertente. Atunci de ce să-mi fac loc cu coatele şi să nu mă ţin la o distanţă strategică, cât mai departe de grup şi de camerele de luat vederi? Am aplicat această strategie atât de strict încât, revenind la Tokio, Elena Ceauşescu a întrebat-o pe Lili: „Ce a făcut Violeta în tot acest timp?" „A fost cu dumneavoastră în tot acest timp!", i-a răspuns Lili. „Nu i-aţi spus dumneavoastră să vină cu delegaţia?" „Aşa e, dar n-am văzut-o şi am uitat ce i-am spus."

Vizita în Japonia se încheiase. În timp ce-mi făceam bagajul, mă tot gândeam că, fără bunăvoinţa ei faţă de mine, n-aş fi avut niciodată şansa de a vizita o ţară de poveste cum este

Japonia. Şi aceasta nu ca un turist obişnuit, ci la cel mai înalt nivel, în cele mai bune condiţii cu putinţă.

În dimineaţa următoare am zburat spre Filipine, a doua etapă a turneului, şi, în ciuda distanţei relativ scurte, se părea că am pus piciorul pe solul unei cu totul alte planete.

Filipine

Când am păşit pe solul Filipinelor, primul şoc pe care l-am avut a fost frumuseţea Imeldei Marcos, frumuseţe care îţi tăia răsuflarea. Îmbrăcată într-o rochie tradiţională în culori pale, temperate, cu un machiaj fără cusur, o coafură ce-i avantaja perfect faţa care aducea cu un porţelan delicat translucid, doamna Marcos îi punea în umbră pe toţi din jurul său. Stătea dreaptă, cu acel glamur şi aură ce o învăluiau, alături de preşedintele Marcos, amândoi făcând onorurile de bun venit înalţilor oaspeţi, preşedintele Nicolae Ceauşescu şi soţia sa, Elena.

De la începutul şi până la sfârşitul vizitei, cuplul român s-a simţit în Filipine şi în tovărăşia cuplului Marcos mult mai în largul lor decât oriunde în altă parte şi cu oricare alţi lideri. Presupun că această bună dispoziţie putea fi atribuită strădaniilor depuse atât de Ferdinand, cât şi de Imelda, de a rezerva oaspeţilor o primire cât se poate de călduroasă şi un program deosebit de atractiv. De asemenea, probabil şi unei anumite similitudini de stil şi metode de conducere a celor două ţări de către respectivii preşedinţi şi soţiile lor. Căci am putut sesiza că, în ciuda atmosferei de festival creată în timpul

şederii în Filipine a delegaţiei române, ţara era condusă cu o mână de fier, cu mult amestec în afacerile politice din partea primei-doamne şi cu multă obedienţă umilă manifestată de colaboratorii apropiaţi. Ca de obicei în asemenea situaţii, Elena Ceauşescu urmărea cu un ochi plin de curiozitate, cu siguranţă pentru a se inspira, gesturile şi conduita doamnei Marcos, ca şi programul ei zilnic.

În timpul şederii delegaţiei la Manila, Ferdinand şi Imelda Marcos au mers cu ospitalitatea până într-acolo încât le-au oferit oaspeţilor români drept reşedinţă palatul prezidenţial. Iniţial, Ferdinand Marcos propusese ca Nicolae Ceauşescu să ocupe propria sa reşedinţă particulară, o vilă superbă situată nu departe de palat, însă oaspetele lor a declinat oferta, preferând o reşedinţă mai oficială şi mai impunătoare, aşa cum îi stă bine unui preşedinte. Când călătorea în străinătate îi plăcea să fie primit şi tratat cu cele mai înalte onoruri.

Urma să fiu cazată la un hotel din centrul oraşului cu alţi membri ai personalului, însă din nou, ţinând seama de traficul aglomerat, am solicitat să mi se asigure o cameră la palat, ca să mă pot odihni în timpul pauzelor de program şi totodată să fiu disponibilă prompt când îndatoririle ar cere-o.

Pe lângă diferitele acţiuni şi activităţi – discuţiile oficiale, recepţiile şi spectacolele de gală – la care participau cele două cupluri prezidenţiale, au mai fost prevăzute unele activităţi separate pentru Elena Ceauşescu: vizitarea oraşului şi a câtorva locuri de interes din afara Manilei, precum şi acordarea unei distincţii onorifice din partea corpului guvernatorilor Universităţii Manila. Această ultimă acţiune a reclamat participarea mea activă ca interpretă la convorbirile pe teme ştiinţifice cu un grup select de profesori, urmate de discursul rectorului, apoi al unui membru marcant al corpului profesoral, un discurs rostit de Elena Ceauşescu şi, în final, ceremonia de acordare a distincţiei cu titlul de Doctor Honoris

Causa. Aici îndatoririle mele de a o seconda au fost de primă importanţă, întrucât întreaga acţiune avea să se desfăşoare pe baza traducerii mele.

Imelda Marcos s-a dovedit a fi extrem de ospitalieră cu Elena Ceauşescu. A mers până la a o acompania aproape pretutindeni unde prevedea programul, cu excepţia cazurilor când propriile sale îndatoriri o reclamau în altă parte. Dacă a făcut-o din pură bunăvoinţă sau din dorinţa de a se evidenţia pe sine este greu de spus. Cert este că, indiferent unde ne-am dus, fie în vizitele din capitală, fie în cele din provincie, totdeauna ne erau prezentate diverse instituţii – aşezăminte sau unităţi sociale – care purtau pecetea Imeldei Marcos. O fundaţie, o asociaţie, o instituţie de caritate, un aşezământ educaţional sau un cămin de bătrâni – toate se aflau sub sponsorizarea, patronajul sau protecţia soţiei preşedintelui filipinez. Am avut câteva indicii care mi-au sugerat că prima-doamnă era implicată în variate activităţi legate de interese guvernamentale, întrucât uneori se scuza spunând că nu o va putea însoţi pe Elena Ceauşescu deoarece prezenţa sa era necesară la câte o şedinţă urgentă. De pildă, la un moment dat a luat-o pe Elena Ceauşescu, însoţită de o mică suită, să viziteze o fermă agricolă. Deplasarea s-a făcut cu elicopterul şi, după ce am aterizat, doamna Marcos ne-a lăsat în grija câtorva oficialităţi locale. A urcat apoi în aparatul de zbor împreună cu ministrul de finanţe. Ne-a spus că trebuia să semneze ea însăşi un contract foarte important. Îmi amintesc că, în momentul în care elicopterul s-a ridicat de la sol, tot grupul de vizitatori, inclusiv Elena Ceauşescu, a fost învăluit într-un nor de praf şi fum. Am venit în ajutorul tuturor cu preţioasele mele batiste parfumate, pe care le-am distribuit nu numai ei, ci şi restului grupului, pentru a-şi şterge faţa şi mâinile. Primindu-şi batista, generalul Pacepa mi-a spus în şoaptă: „Fii binecuvântată, Violeta!".

Oriunde şi oricând era prezentă, prima-doamnă filipineză însufleţea întreaga atmosferă, întreţinându-se plină de graţie cu înalţii săi oaspeţi, servindu-i personal cu ceai sau cafea, ori cu platouri încărcate cu tot felul de delicatese, atât locale, cât şi internaţionale.

Altădată şi-a întovărăşit oaspeţii la vizitarea unui sat model, menit să stimuleze turismul rural. Înainte de plecarea cu elicopterul, un reprezentant al Protocolului m-a luat deoparte pentru a-mi spune că doamna Marcos i-a dat instrucţiuni să mi se acorde atenţie, astfel că, dacă am vreo dorinţă sau cerinţă, să-i spun şi departamentul Protocolului va fi gata să o onoreze. Am răspuns că sunt foarte încântată de atenţia pe care doamna Marcos are bunăvoinţa să mi-o acorde, însă totul este în perfectă regulă în ceea ce mă priveşte. Era imperios necesar ca acest mesaj să nu ajungă la urechile Elenei Ceauşescu – nu i-ar fi făcut plăcere că i se acorda atenţie altcuiva decât propriei ei persoane.

Ca întotdeauna când preşedintele şi soţia călătoreau în străinătate, apărea problema, ca să nu spun dificultatea, de a urma întocmai punctele din program, aşa cum fuseseră stabilite anterior de direcţiile de Protocol ale celor două ministere de externe. În această privinţă, cuplul prezidenţial avea tot felul de toane, nu se ştia niciodată până în ultimul moment dacă ei se vor conforma prevederilor din program, dacă vor accepta sau nu îndeplinirea anumitor funcţii oficiale sau protocolare, indiferent de importanţa lor. Această situaţie era de natură să îi aducă pe bieţii şefi de Protocol pe culmea disperării, de vreme ce fiecare activitate sau deplasare, oricât de neimportantă ar fi fost, presupunea pregătiri minuţioase şi mobilizarea unui întreg contingent de forţe menite să asigure desfăşurarea fără incidente a evenimentului respectiv.

Aceeaşi situaţie s-a ivit în problema croazierei pe iahtul prezidenţial în largul coastei Manila. Preşedintele Marcos şi

Imelda aşteptau ca omologii lor români să se deplaseze în port. Nicolae Ceauşescu a comunicat că nu vor să meargă în croazieră. Panicat, şeful filipinez al Protocolului a făcut o încercare disperată de a-i convinge pe români să se răzgândească şi să accepte invitaţia. Atunci Ceauşescu a spus da, pentru ca imediat după aceea să spună din nou nu, creând în acest fel o totală debusolare în rândul anturajelor ambilor preşedinţi. În cele din urmă a spus da şi toată lumea s-a îndreptat spre port.

Croaziera a fost extrem de plăcută, oceanul era liniştit, o întindere argintie de apă fără nici cel mai mic val care să-i tulbure luciul, îndreptăţindu-şi astfel întru totul denumirea de „Pacific". Delegaţia a urcat la bordul iahtului personal al gazdelor, o navă elegantă şi confortabilă, cu spaţii generoase de cazare şi distracţii, precum şi cu dispozitive moderne. Imelda Marcos, mai frumoasă şi mai bine îmbrăcată ca oricând, a fost la înălţime în calitate de gazdă, întreţinându-şi oaspeţii, servindu-i cu răcoritoare şi aperitive şi prezentându-le un spectacol. S-a aşezat la pian şi a executat, acompaniindu-se cu vocea, câteva cântece melodioase, printre care unul care-i plăcea cel mai mult, *Strangers in the Night*. Apoi a mobilizat toţi membrii propriului anturaj – miniştri, ofiţeri etc. –, formând cu ei un cor care a cântat pentru oaspeţii români. Odată reprezentaţia părţii filipineze încheiată, a venit rândul ca, la îndemnul Imeldei, partea română să se producă în acelaşi fel. Aici românii s-au aflat în încurcătură, neştiind ce cântec ar fi potrivit pentru cor. Nicolae Ceauşescu s-a uitat în toate părţile pentru a găsi pe cineva în stare să scoată grupul român cu faţa curată, până când privirile i-au căzut pe mine. „Violeta, cântă ceva!". Am răspuns că nu aş putea fi la înălţimea sarcinii. S-a sugerat atunci că poate ministrul de externe ar fi un concurent mai nimerit. Spre distracţia tuturor, a atacat câteva note ale unui cântec indescifrabil, cu o voce de bariton răguşit, după care s-a lăsat păgubaş. Am venit cu sugestia ca toată lumea

să cânte un cântec pe care oricine trebuie să-l fi învăţat la şcoală în copilărie, nostalgic şi melodios: *A ruginit frunza din vii*. S-a format de îndată corul românesc, care a început să cânte cu ardoare, inclusiv preşedintele, urmat de miniştri şi consilieri, ca şi de ofiţerii de pază. Reprezentaţia s-a dovedit un mare succes, iar auditoriul încântat a aplaudat zgomotos.

Una din seri a fost rezervată pentru un dineu oferit oaspeţilor de Ferdinand şi Imelda Marcos la locuinţa lor situată nu departe de Malakaian, reşedinţa oficială. Cercul de participanţi a fost întrucâtva restricţionat la principalii actori şi interpreţi, membrii mai importanţi ai delegaţiei române şi câţiva membri ai cabinetului lui Marcos. Imelda a dat instrucţiuni clare ca eu să fiu aşezată în rând cu ea şi Elena Ceauşescu, ceea ce constituia o încălcare a practicii înrădăcinate a Protocolului părţii române de a plasa interpreţii în spatele, şi nu alături de interlocutorii pentru care traduceau.

În timpul dineului, doamna Marcos s-a referit la locuinţa particulară în care avea loc dineul, numind-o „căminul" moştenit de la părinţii săi, lăsându-i astfel pe oaspeţi să înţeleagă că provenea dintr-o familie cu mijloace materiale considerabile. Această declaraţie venea în contradicţie cu afirmaţiile unor prime-doamne din Asia şi de pe alte continente, ale căror versiuni erau în direcţia opusă. În contextul dat, doamna Marcos i-a spus Elenei Ceauşescu să considere vila propria ei locuinţă, oricând ar fi dorit să revină în Filipine avea să fie întotdeauna binevenită să locuiască acolo oricât de mult timp. Această invitaţie a impresionat-o mult pe Elena Ceauşescu, văzând-o ca pe o marcă de consideraţie şi ospitalitate faţă de ea.

Aceeaşi atitudine prevenitoare a predominat şi la Universitatea din Manila, unde Elena Ceauşescu a primit diploma prin care era declarată Doctor Honoris Causa a acelei Alma Mater. Aşa cum am mai menţionat, ritualul a fost potrivit

tipicului obişnuit: o discuţie cu rectorul şi cu membrii de vază ai corpului profesoral, alocuţiuni şi discursuri rostite atât de gazde, cât şi de oaspeţi, în prezenţa profesorilor universitari şi a studenţilor, şi, în final, decernarea titlului. Toate acestea prin intermediul traducerii, ceea ce nu a fost o misiune uşoară. Faptul remarcabil a fost că doamna Marcos a ţinut să onoreze evenimentul cu propria sa prezenţă în tot cursul ceremoniei. Ambele doamne au fost invitate să îmbrace roba şi boneta ceremonială de culoare neagră, iar, din curtoazie, cunoscând statutul meu de profesoară universitară, rectorul a sugerat să le port şi eu. Am declinat politicos oferta, gândind că o asemenea postură ar fi fost nepotrivită şi de natură să o irite pe Elena Ceauşescu, poate şi pe Imelda Marcos.

Ceremonia, care a câştigat în importanţă prin prezenţa primei-doamne filipineze, s-a transmis pe posturile naţionale, în direct la radio şi televiziune. Am revenit la reşedinţă, ea binedispusă de succesul repurtat în urma rostirii discursului, iar eu uşurată de povara asigurării unei traduceri adecvate şi a salvării situaţiei în momentele stânjenitoare.

Am aflat ulterior că preşedintele şi principalii săi colaboratori urmăriseră evenimentul la televizor. El a avut cuvinte de laudă pentru conduita ei în calitate de oaspete de onoare, iar despre mine a spus: „Se vede că este profesoară, e stăpână pe ea!". Într-o efuziune de entuziasm, Elena Ceauşescu m-a îmbrăţişat şi m-a sărutat pentru contribuţia mea la reuşita acţiunii. În acel moment, care părea apogeul carierei ei, pentru a celebra evenimentul, i-a cerut lui Melinte, în acelaşi timp chelner, bucătar şi bufon, să deschidă o sticlă cu vin de cea mai bună calitate. Melinte a scos din lada cu provizii aduse din ţară o sticlă de mici dimensiuni, a deschis-o şi fiecare s-a regalat cu câte un pahar din deliciosul nectar. „Are un gust nemaipomenit!", a spus ea. „Câte sticle din astea mai avem?" „Câte? Asta a fost ultima sticlă!", a venit răspunsul. „Păcat, dacă

ştiam, n-aş mai fi cerut să o deschizi!". Uneori această latură a naturii ei, avariţia, se făcea cunoscută în formele cele mai meschine.

Preşedintele şi întreaga delegaţie au purtat discuţii oficiale cu omologii filipinezi într-o clădire guvernamentală din centrul Manilei. Discuţiile au fost şi ele transmise în direct, iar Elena Ceauşescu, la rândul ei, a stat să urmărească desfăşurarea discuţiilor. Nicolae Ceauşescu a început prin a explica şi a face o relatare amănunţită în legătură cu tema sa de predilecţie – progresul economic al României –, menţionând în context câteva cifre. La această fază, ea s-a arătat foarte vexată: „Cum de dă cifrele astea aşa umflate?" Cu siguranţă că „baritonul" i le-a şoptit la ureche. De la episodul muzical de pe vas, în care ministrul de externe se produsese în public cântând solo, îi rămăsese porecla de „baritonul".

Nu cred că sunt episoade mai semnificative pe care să le menţionez în ceea ce priveşte vizita în Filipine. Un mic grup de oficialităţi române şi autohtone au însoţit-o într-o vizită a capitalei. Altă dată am fost la câteva centre comerciale cu generalul Pacepa şi alt demnitar, pentru a selecţiona câteva materiale şi bijuterii în cazul în care Elena Ceauşescu ar fi dorit să le cumpere. Din nou, preţul materialelor a trebuit să fie negociat la sânge cu bietul vânzător care nu-l putea reduce sub un anumit prag fără riscul de a da faliment. În timp ce ezita între preţul lui şi preţul ei, iar rezultatul deliberării era incert, m-am dus la hotel pentru a-l vedea pe generalul Pacepa şi a-mi spune ce-i de făcut. L-am găsit discutând cu generalul Marin Neagoe, care a şi plecat curând după aceea. Am rămas singuri şi împreună am coborât la restaurant să luăm cina. Părea deprimat. „Ce ştii tu, Violeta. Nu ştii nimic!". „Nu ştiu şi nici nu vreau să ştiu!", a fost răspunsul meu. Am continuat să mâncăm în tăcere câtva timp, fiecare cu gândurile sale.

Altă dată am plecat singură pentru a-mi face propriile cumpărături. Singură în sensul că nu întovărăşeam pe nimeni altcineva, însă eu însămi eram însoţită – o chestiune care la mine devenise regulă – de şofer, de un ofiţer român şi de Lili, coafeza Elenei Ceauşescu. Exista un permanent climat de încordare în rândul membrilor delegaţiei, întrucât preşedintele şi mai ales Elena Ceauşescu întrebau fără încetare: „El unde este? Ce face acolo? Cine i-a spus să facă asta?". Dacă doreai să fii în siguranţă, era mai bine să acţionezi la lumina zilei. Cumpărasem un material alb şi o faţă de masă ţesută din fibră de ananas, precum şi o furculiţă de argint de mici dimensiuni, folosită pentru a servi feliile de lămâie la ceai. Târguiala a fost, fireşte, raportată Elenei Ceauşescu, care, mult mai târziu, când m-a văzut la Bucureşti purtând o rochie făcută la comandă din materialul din fibră de ananas, nu a omis să întrebe: „Nu cumva e materialul luat de la Manila? Îţi vine foarte bine!".

În ajunul plecării din Filipine a avut loc o scurtă ceremonie în care oaspeţi şi gazde au schimbat suveniruri constând din obiecte de artă populară reprezentative pentru cele două ţări. Imelda Marcos m-a luat separat de ceilalţi pentru a-mi înmâna o cutioară pe care tot ea a deschis-o ca să îmi arate conţinutul – o pereche de cercei şi un inel din aur, fiecare montate cu câte o perlă albă. Gestul m-a impresionat. În acelaşi timp, mi-a spus că soţia preşedintelui urma să primească un colier de perle. Am transmis mesajul mai departe Elenei Ceauşescu, presupunând că Imelda mi-l dăduse în acest scop. Până aici toate bune şi frumoase, întrucât promisiunea venea în întâmpinarea celor mai fierbinţi aşteptări din partea Elenei. Necazul a început atunci când, pe măsură ce timpul trecea, iar vizita se apropia de sfârşit, perlele întârziau să-şi facă apariţia. Pe măsură ce ea se impacienta, nervii şefului Protocolului român cedau din ce în ce mai mult, la repetatele ei mustrări că nu are capacitatea să rezolve această problemă, de fapt nerezolvabilă.

În timp ce se foia în aşteptarea unor veşti mai încurajatoare din partea Protocolului filipinez, omul a venit la mine să-şi verse năduful şi să-mi ceară socoteală: „De ce i-ai spus înainte ca ea să-l primească?" El nu ştia că refuzasem să fiu părtaşă la obiceiul lor instituit fie de a o minţi pe faţă, fie de a nu-i comunica vreo informaţie sau ştire de natură să îi displacă sau să le pericliteze funcţiile. Când, în fine, a fost adus colierul, norii s-au risipit, iar cei din jurul ei au putut să-şi îndeplinească sarcinile mai departe fără a fi mereu certaţi fără motiv.

În ce priveşte darul pe care îl primisem din partea doamnei Marcos, nici Elena Ceauşescu şi nici eu nu am pomenit nimic. Deoarece francheţea constituia imperativul pe care îl adoptasem ca regulă de conduită în relaţia cu ea, i-am arătat cerceii şi inelul, însă aceasta s-a întâmplat, trebuie să recunosc, datorită unei scăpări din partea mea. Îmi deschisesem poşeta în căutarea unui produs cosmetic sau a unei oglinjoare, cred, fără a-mi da seama că Elena Ceauşescu se afla chiar în spate. A aruncat o privire peste umărul meu şi a văzut o brăţară de coral aflată în poşetă. „Asta ţi-a dat Imelda?", a întrebat ea. „Nu, am răspuns, doamna Marcos mi-a dat aceasta!" şi am scos cutia, arătându-i conţinutul. Mai târziu, de fiecare dată când mă vedea purtând darul Imeldei, îşi aducea aminte: „Astea pe care le porţi sunt bijuteriile primite când am fost în Filipine, nu-i aşa?" Memoria a fost întotdeauna punctul ei forte.

Am aflat de la Lili că Elena Ceauşescu era o atentă observatoare a acestor lucruri şi a multor altora. Într-o seară la o recepţie m-a examinat cu o privire ce trăda curiozitatea, după care m-a întrebat aşa, ca din întâmplare: „Astea sunt bijuteriile pe care le-ai purtat şi ieri, nu-i aşa?" Crezând că făcea o simplă confuzie, am corectat-o: „Nu, ieri am purtat un alt set!". În acea seară i-am povestit lui Lili confuzia pe care o făcuse. Reacţia coafezei a vădit un adânc dispreţ: „Confuzie pe dracu'! A ştiut tot timpul ce aţi purtat ieri, dar a vrut să vă

încerce şi să vă testeze sinceritatea!". O lecţie ce merita să fie învăţată.

Membrii delegaţiei – miniştri, consilieri, generali – au primit toţi cadouri care constau din monede de aur cu efigia lui Marcos reprezentat din profil, asemenea unui împărat roman. Inutil să mai spun că, din ordinul cuplului, toate monedele au fost rechiziţionate de la beneficiari şi depuse într-o casetă pentru gospodăria prezidenţială în nu ştiu ce scop.

Din nou împachetarea, din nou pregătirile pentru încă un zbor de-a curmezişul continentului asiatic, ca parte a ultimei etape a turneului, spre o ţară mult îndrăgită de soţii Ceauşescu. O ţară atât de des vizitată de aceştia fie oficial, fie ca escală prelungită, încât mă familiarizasem cu străzile capitalei sale mai mult decât cu ale Bucureştiului: Republica Islamică Pakistan.

Pakistan

Nu cunosc motivele reale care stăteau la baza atracţiei preşedintelui român pentru această ţară, dar pot măcar specula. Era clar că România, care în acea perioadă pendula pe o frânghie subţire între Washington şi Beijing, căuta să găsească orice punct de susţinere de natură să consolideze această linie transcontinentală de forţă şi, pe cale de consecinţă, să-şi consolideze propria poziţie. Aceasta cu atât mai mult cu cât acea linie de forţă tindea să izoleze Rusia şi India care, la rândul lor, creaseră o altă linie de forţă, ce se încrucişa cu prima la jumătatea drumului, legând Moscova de New Delhi, în încercarea de a izola Pakistanul şi China. Islamabadul, cu

legăturile lui speciale şi aşa-zis tradiţionale cu America, convenea perfect Bucureştiului. Pe plan intern, ţara era condusă cu o mână de fier, chiar în rarele ocazii când era la putere un guvern civil, datorită privirilor atente ale castei militare, permanent focalizate pe nodul complicat de contradicţii care alcătuiau ţesătura societăţii pakistaneze.

Vizita în Pakistan a fost mult mai scurtă decât cea din Filipine. De fapt, o escală la Karachi, o escală prelungită datorită rundelor de negocieri oficiale dintre preşedintele Ceauşescu şi prim-ministrul Zulfikar Bhutto, asistaţi de respectivii lor colaboratori.

Doamna Bhutto era o femeie de un calibru diferit. Provenea, aşa cum mi s-a spus, dintr-o familie prosperă de origine kurdă cu reşedinţa în Iran şi primise o educaţie temeinică. Ea şi soţul ei aveau legături de familie în Iran şi întreţineau raporturi apropiate cu familia imperială. În viaţa sa particulară, domnul Bhutto era cunoscut ca având slăbiciuni la doamne, fapt ce provoca din când în când certuri conjugale. Toate acestea le-am aflat chiar de la Elena Ceauşescu, care deţinea informaţii prealabile din surse pe care nu mi le-a dezvăluit. Ceea ce nu ştia, totuşi, şi nu avea pătrunderea mintală de a-şi da seama era că doamna Bhutto, cu educaţia, instrucţia şi flerul propriu, era perfect capabilă să evalueze o persoană încă din primul moment, în funcţie de conduita, manierele şi modul de a vorbi ale acesteia. A fost cazul şi cu vizitatoarea venită din România, a cărei natură era suficient de străvezie pentru o persoană dotată cu însuşirile doamnei Bhutto. Când ne-am aflat la Karachi, cele două doamne s-au întreţinut la ceai fără altcineva de faţă în afară de mine, ca interpretă. În tot timpul conversaţiei, doamna Bhutto mă privea constant în ochi, ca şi cum ar fi dorit să-mi arate că întrezărea fără greutate arhipelagul sinuos prin care eram obligată să navighez traducând spusele musafirei sale. „După câte înţeleg, veniţi de la Imelda.

Nu v-a cântat?", a întrebat gazda cu vădită ironie. „Fără îndoială că trebuie să vă fi arătat vestita locuinţă pe care pretinde că o are de la strămoşi. Nici vorbă. Când Marcos a întâlnit-o prima dată, nu avea nici măcar pantofi. Se zvoneşte că umbla în papuci. I-a căzut cu tronc, a luat-o de nevastă şi a făcut din ea Marea Doamnă care este azi!" Am putut vedea din zâmbetul vag, stânjenit, al Elenei Ceauşescu, că nu i-a plăcut această bârfă. După întâlnire, când ne aflam numai noi două la reşedinţă, mi-a spus: „Nu am putut să-i dau apă la moară, oricare ar fi zvonurile. Femeia a fost ospitalieră, m-a tratat cu amabilitate şi mi-a făcut daruri. N-ar fi frumos din partea mea să o vorbesc pe la spate. Asta nu se face. Când o mai vezi pe madam Bhutto încearcă să spui câteva cuvinte de laudă despre Imelda, că merită!" În această privinţă, amândouă eram de aceeaşi părere. Am fost bucuroasă să pot îndeplini această misiune când s-a ivit un prilej la recepţie. I-am menţionat frumuseţea răpitoare a Imeldei Marcos, ospitalitatea sa impecabilă şi bunăvoinţa pe care o manifestase faţă de toţi românii veniţi la Manila – pe scurt, o gazdă perfectă.

Cu o altă ocazie, când cele două doamne s-au întâlnit din nou pentru o discuţie particulară, doamna Bhutto, care era însoţită de o altă doamnă din elita pakistaneză, a remarcat bijuteriile Elenei Ceauşescu. Atunci etalase un set de perle extrem de frumoase montate – cercei, colier şi inel. Cred că erau unele dintre cele mai frumoase bijuterii pe care le poseda. Doamna Bhutto i le-a admirat, iar doamna care o însoţea se întreba dacă nu cumva erau bijuterii de familie. Elena Ceauşescu a devenit curioasă: „Ce vorbesc astea?". Era datoria mea să îi traduc: „Doamnele vă admiră perlele şi se întreabă dacă au aparţinut cuiva din familia dumneavoastră." Răspunsul a venit fără nici cea mai mică ezitare, în timp ce doamna Bhutto mă privea semnificativ fix în ochi: „Da, le am de la mama!"

După câtva timp, prim-ministrul şi doamna Bhutto aveau să răspundă vizitei cuplului prezidenţial român. Au fost instalaţi într-o frumoasă casă de oaspeţi, la marginea lacului din nordul Bucureştiului, înconjurată de o bogată vegetaţie. Am fost prezentă la acţiunile protocolare principale – ceremoniile de bun venit şi cele de plecare, recepţiile, dineurile şi convorbirile particulare dintre cele două doamne, la ceai sau cafea. Doamna Bhutto a părut să se simtă mai confortabil discutând cu mine decât cu Elena Ceauşescu, discuţiile dintre noi având loc în puţinul timp când şi-a exprimat dorinţa să meargă la cumpărături. Am mers cu ea să îi dau o mână de ajutor la alegerea articolelor tradiţionale – broderii lucrate de mână cu motive naţionale şi o varietate de alte produse de artă populară. A cumpărat un mare număr de astfel de obiecte, pentru a le dărui rudelor, prietenilor şi cunoştinţelor din Pakistan, inclusiv secretarelor şi altor persoane aflate în serviciul său.

Ceva nu a fost în regulă în timpul şederii la Bucureşti, lucru remarcat atât de Elena Ceauşescu, cât şi de mine. La acţiunile protocolare unde cuplul pakistanez era obligat să participe, oamenii de la Protocol întâmpinau dificultatea de a şti cu precizie dacă doamna Bhutto va veni sau nu. Recepţia dată de Nicolae şi Elena Ceauşescu a trebuit să fie amânată câteva minute bune, pentru că nu venea niciun semn de la reşedinţa oaspeţilor. Când, în sfârşit, semnalul a venit, şefului Protocolului român i s-a spus că doamna Bhutto nu se simte bine, astfel că nu poate participa. În ultimul moment, probabil că cineva a sfătuit-o că este mai bine să fie prezentă, pentru a nu încălca eticheta. S-a prezentat şi s-a aşezat la masă lângă preşedinte, privind absentă, fără a scoate un cuvânt. Elena Ceauşescu i-a respectat tăcerea şi, după un timp, privind-o mai cu atenţie, a văzut ceea ce eu observasem deja: femeia plângea. M-a întristat să văd lacrimi în ochii ei frumoşi, negri,

şi am privit în altă parte, să nu o stânjenesc. Elena Ceauşescu mi-a şoptit: „Violeta, asta plânge. O fi bolnavă?" „Nu, am şoptit la rândul meu, trebuie să fi fost o ceartă înainte de a pleca de la reşedinţă!".

Când, aflată la aeroport, a venit la mine să-şi ia rămas bun, mi-a vorbit pe un ton blând: „Aş fi dorit să avem mai mult timp să discutăm împreună!" „Nu-i nimic, i-am răspuns, poate data viitoare!" N-a mai fost o dată viitoare. La scurt timp după aceea, soţul ei a fost destituit, arestat, judecat şi condamnat la moarte. În pofida neînţelegerilor dintre ei, oricare ar fi fost ele, doamna Bhutto a luptat ca o leoaică să-i salveze viaţa. Totul a fost în zadar, Bhutto a fost executat, iar viaţa ei a fost distrusă.

Potrivit tiparului devenit familiar în politica pakistaneză, un militar a pus mâna pe putere, Bhutto a fost dat uitării, iar liderul de curând instalat la cârma ţării a devenit noul prieten al lui Nicolae Ceauşescu – Zia-ul-Haq.

Probabil din dorinţa de a asigura o continuitate a bunelor relaţii cu Pakistanul şi de a arăta că nu avea nicio intenţie de a se amesteca în afacerile interne ale acestei ţări, preşedintele Ceauşescu l-a invitat pe preşedintele Zia şi pe soţia lui să viziteze România la o dată convenabilă. Generalul a găsit data convenabilă destul de curând după înlăturarea destul de brutală a prim-ministrului Bhutto de pe scena politică şi în consecinţă din nou m-am aflat, secondând-o pe Elena Ceauşescu, de această dată la aeroportul din Bucureşti, în aşteptarea noilor oaspeţi. Din avionul forţelor pakistaneze a coborât mai întâi liderul pakistanez şi apoi o femeie de vârstă mijlocie, cam durdulie, îmbrăcată în veşmântul tradiţional, semănând foarte mult cu cele pe care obişnuiam să le văd cu sutele la Londra, cărându-şi după ele copilaşii plângăcioşi la cumpărături în magazinele de pe străzile lăturalnice. Cu toate acestea, după cum auzisem din surse bine informate, aşa ştearsă cum părea, doamna Zia provenea dintr-o familie de bogătaşi; tatăl ei

fusese un medic destul de avut încât să facă din fiica lui o mireasă suficient de eligibilă pentru un tânăr ofiţer puţin prosper în căutare de o dotă convenabilă. Potrivit aceloraşi surse, militarul în chestiune se găsea la îndemână, fiind înrudit cu familia miresei, chiar văr. La auzul acestui detaliu, Elena Ceauşescu a comentat: „Asta explică de ce au zămislit odrasle degenerate!"

Aşa stând lucrurile, la aeroport cuplul prezidenţial pakistanez era urmat de o fetiţă care se agăţa de fustele mamei, foarte speriată. M-am uitat la Elena Ceauşescu şi ea s-a uitat la mine, dar niciuna nu am spus nimic. Cuplul prezidenţial român s-a apropiat pentru a-i întâmpina pe nou-veniţi, după care a avut loc ceremonialul trecerii în revistă a trupelor, strângerea de mână a membrilor suitei pakistaneze şi a tuturor oficialităţilor în uniformă militară. Cele două soţii de preşedinţi au urcat în cea de-a doua maşină oficială, urmate de mine, gata să le ajut să comunice între ele. Elena Ceauşescu s-a străduit să înceapă o conversaţie pe temele uzuale: „Cum aţi călătorit? Veniţi direct din Pakistan?". Răspunsul primit a fost descurajant de scurt: „Zborul a fost bun. Venim de la Roma." După acest schimb de cuvinte în chip de conversaţie şi până am ajuns la reşedinţă s-a aşternut o tăcere apăsătoare în maşină, întrucât chiar şi Elena Ceauşescu, a cărei plajă de subiecte pentru a susţine o conversaţie cu o persoană străină nu era niciodată prea întinsă, a găsit că-i este foarte greu să mai lanseze o temă care să o pună pe doamna Zia într-o dispoziţie comunicativă.

Pe tot parcursul vizitei sale în România, soţia liderului pakistanez a părut dezorientată, nedându-şi întru totul seama ce se petrecea în jurul ei, aşteptând să fie ghidată, practic împinsă de la spate de serviciul protocolar în timpul acţiunilor la care prezenţa ei era necesară. Uneori apărea cu copila sa lipsită de agerimea minţii, alteori singură, lăsându-şi odrasla în

grija unei guvernante foarte tinere şi drăguţe, care deţinea acea poziţie în conformitate cu aranjamentele exprese ale generalului Zia.

Văzându-i opacitatea, Elena Ceauşescu nu a depus nicio strădanie deosebită să o întreţină, preferând să-mi destăinuie sentimentele pe care le avea, într-un limbaj foarte pragmatic şi elocvent: „Când mă gândesc ce diferenţă între săraca madam Bhutto, femeie deşteaptă şi cizelată, şi femeia asta, nici nu-mi vine să dau mâna cu ea, darămite să o mai şi sărut. Mă întreb ce o fi făcut la Roma, trăgând după ea pe biata fată, că asta nu ajută la nimic. Ţi se rupe inima când te gândeşti cum criminalul ei soţ s-a purtat cu Bhutto cu aşa cruzime, încât l-a măcelărit fără a clipi din ochi." Am ascultat-o foarte uimită să aud astfel de sentimente din partea unei persoane cunoscută a fi mai puţin înclinată să pună la inimă asemenea evenimente. Presupunând că era sinceră, şi cred că era, considerentele ei ofereau o confirmare amplă a complexităţii naturii umane. Nimic nu este atât de simplu pe cât s-ar putea crede, mai ales când se încearcă scrutarea profunzimii sufletului cuiva.

Vizita liderului pakistanez a fost lipsită de evenimente mai interesante, desfăşurându-se conform tiparului devenit de acum familiar – discuţii oficiale şi neoficiale, recepţii, prezentarea şefilor misiunilor diplomatice, prânzuri şi dineuri oficiale. A existat totuşi un episod semnificativ. Cu ocazia unui dineu, negăsind nimic care să merite a fi discutat cu doamna Zia, Elena Ceauşescu s-a întors spre mine ca să mă întrebe, aşa cum îi era obiceiul, cine era unul sau altul dintre cei prezenţi, a cui soţie era una sau alta dintre doamne, cum oare un ministru sau altul discută la masă cu omologul său pakistanez când ea ştia sigur că nu are habar de nicio limbă străină etc. Apoi s-a întors spre soţul ei, care avea o discuţie aprinsă cu generalul Zia, şi l-a întrebat despre ce era vorba. „Discutăm filosofie: el zice că există Dumnezeu, iar eu zic că nu există!"

Întrucât nu eram aşezată departe de cei doi lideri, iar ei discutau destul de tare, surprinsesem conversaţia încă înainte ca ea să întrebe. Mi s-a părut că discuţia despre dumnezeire purtată în faţa unui şalău meunière ţine de teatrul absurdului, în care unul zice „Dumnezeu există!", iar celălalt replică „Dumnezeu nu există!", şi acestea spuse de mai multe ori, fiecare dintre cei doi interlocutori afirmându-şi părerea cu o convingere la fel de fermă. Dezbaterea cu privire la această problemă „filosofică" s-a încheiat cu o remiză, fiecare parte ţinând-o pe a lui şi nereuşind să îl convingă pe celălalt.

Că preşedintele Zia-ul-Haq era un om foarte religios o ştiam prea bine. Existaseră momente în timpul desfăşurării programului oficial când îşi amâna apariţia pentru că, aşa cum spuneau colaboratorii săi, îşi făcea rugăciunea. În definitiv era liderul unei ţări care se proclama islamică şi prin urmare era firesc să fie primul care să dea exemplu exprimând sentimente pioase. Invers, era mai puţin firesc ca România, o ţară creştin-ortodoxă prin excelenţă, să aibă drept preşedinte un ateu. Nicolae Ceauşescu nu era numai un „liber-cugetător" declarat, ca de altfel toţi ceilalţi membri ai ierarhiei comuniste, dar întreprindea toate măsurile posibile să târască întregul popor în mocirla ateismului. Este motivul pentru care sunt uimită, văzând o cruce străjuindu-i mormântul şi auzind pe unii că insistă să i se acorde ritualul datorat unuia care a crezut în Dumnezeu. Ciudat, pentru a nu spune mai mult.

Vizita s-a încheiat în acelaşi mod, oarecum haotic, în care începuse, datorită incapacităţii vizibile a doamnei Zia de a decide care îi era locul în timpul ceremoniei. Mi-a revenit mie sarcina de a alerga după ea pe pistă, de a o lua cu blândeţe de braţ pentru a o conduce la locul ce-i era destinat şi de a sta cu ochii pe ea ca să nu o ia razna pe neaşteptate în vreo direcţie greşită. Scena a amuzat-o într-atât pe Elena Ceauşescu încât, la câţiva ani când ne-am aflat din nou în Pakistan, nu omitea

să-mi aducă aminte râzând de cursa memorabilă pe care am făcut-o la aeroportul Otopeni ca să o prind din urmă pe total dezorientata primă-doamnă a Pakistanului.

Vizita de răspuns în Pakistan a constituit din nou o succesiune de activităţi cu care devenisem deja familiară – instalarea cuplului la reşedinţa oficială din Rawalpindi, care semăna cu un conac în stil colonial, probabil locuit în trecut de vreun înalt demnitar britanic, în timp ce suita şi personalul auxiliar au tras la un hotel confortabil, nu departe de reşedinţă. Pentru mine era uşor să fac naveta de la hotel la reşedinţă şi înapoi, circulaţia rutieră nefiind aglomerată, astfel încât nu mă împiedica nimic să fiu punctuală. Deşi interesant, oraşul era mic şi emana o atmosferă urbanistică destul de artificială, ca de altfel şi capitala Islamabad, ambele localităţi noi. De fapt nicio localitate din Pakistan, cel puţin cele pe care le-am vizitat, nu admitea comparaţie cu impunătoarele şi de departe prosperele oraşe din India. Este adevărat, Karachi diferă de celelalte ca metropolă activă, cu numeroasele ei magazine şi emporii, însă cine preferă calitate trebuie să caute produsele de origine indiană aduse fie prin comerţ licit, fie prin contrabandă.

Elena Ceauşescu a părut totdeauna că se simte bine în Pakistan, deoarece gazdele, inclusiv generalul Zia, au manifestat prietenie şi ospitalitate faţă de oaspeţii români. Doamna Zia a preferat să rămână în umbră. Apariţiile ei erau rare şi numai atunci când protocolul o cerea se înfăţişa privirilor, afişând o atitudine impunătoare şi oarecum distantă, la care Elena Ceauşescu a comentat: „Ia te uită la ea, acum îşi dă aere de mare cucoană, după spectacolul pe care l-a dat la noi pe aeroport. Şi bărbat-su vorbeşte de democraţie, da' nu s-a dat înapoi să-i facă de petrecanie lui Bhutto!"

Aşa că Elenei Ceauşescu nu prea i-a păsat de absenţa sau semeţiile doamnei Zia, preferând să urmeze punctele din

programul oficial al preşedintelui – tratative oficiale şi vizite la diferite unităţi economice şi sociale. Mi-a dat mână liberă să merg în oraş, la cererea mea, întotdeauna în compania unui ofiţer de securitate, pentru a selecţiona articolele tradiţionale care socoteam că ar putea-o interesa. Într-unul din magazine am dat peste un material uimitor de fin şi delicat, ţesut din puf şi pene. Ca să-mi dovedească subţirimea mărfii şi potrivit celei mai bune tradiţii a negustorilor orientali, patronul magazinului a trecut materialul pe toată lungimea lui prin gaura îngustă a unui inel. Din toate materialele pe care le-am selecţionat, am făcut o mică expoziţie la reşedinţă, asistată de Cornelia, noua coafeză a Elenei Ceauşescu (între timp Lili, fosta coafeză, dispăruse din peisaj întrucât alesese libertatea pe undeva prin Italia). Expoziţia consta din mătăsuri fine, şaluri de caşmir, precum şi articole de marochinărie, fără ca vreunul din aceste articole să aibă aceeaşi calitate precum cele ce se vând în India. A venit, a inspectat seria de exponate, a ascultat cele câteva explicaţii pe care i le-am dat, însă a manifestat puţin interes pentru majoritatea lucrurilor, inclusiv pentru sus-menţionatul material fin, ţesut din puf.

Atât la Rawalpindi, cât şi la Karachi, cele două delegaţii, în frunte cu cei doi lideri, au purtat discuţii oficiale, la care uneori eram prezentă, însă fără a traduce. În asemenea cazuri şi la diferite alte activităţi, se rosteau discursuri pe care le auzeam, însă nu le ascultam propriu-zis, căci mintea mea rătăcea departe de subiecte care nu mă interesau absolut deloc. Mai ales că, odată cu trecerea timpului, mă obişnuisem cu formulările de o extremă banalitate, clişeele şi frazele stereotipe care sunau asemenea litaniilor ce aveau asupra mea un efect soporific.

A existat totuşi un subiect care mi-a atras atenţia în mod întâmplător, datorită faptului că cei doi lideri îl discutau la un dineu cu voce destul de tare. Atacaseră tema Afghanistanului

vecin, unde avea loc un cumplit război, ca urmare a invaziei sovietice. Pakistanezii erau în mod firesc interesaţi de evoluţia ostilităţilor, conştienţi de tendinţa tradiţională a ruşilor de a ajunge la apele calde ale oceanului folosind teritoriul Afghanistanului drept coridor convenabil în direcţia subcontinentului indian. Schema le era suficient de transparentă, iar la Rawalpindi mişunau afgani, inclusiv în armata de chelneri şi servitori neîndemânateci de la reşedinţă, din hoteluri, restaurante şi case de oaspeţi. Erau instruiţi militar şi apoi expediaţi înapoi pe teritoriul afgan, pentru a organiza rezistenţa în faţa asaltului rusesc. Pe atunci, ei nu erau cunoscuţi sub numele de talibani.

Acesta era fundalul general pe care avea loc conversaţia dintre cei doi lideri. Atunci l-am auzit pe generalul Zia, care, în focul discuţiei, uitase pentru un moment cu cine stătea de vorbă: „Comuniştii trebuie să plece!". În secunda următoare, văzând grimasa de nemulţumire a interlocutorului, s-a corectat: „Ruşii trebuie să plece!". Preşedintele român a făcut o scurtă pauză, după care a repetat cuvintele generalului: „Ruşii trebuie să plece!".

Înaintea fiecăreia din întâlnirile oficiale, îngrijitorii administraţiei prezidenţiale pakistaneze veneau cu mici carpete pe care le aşterneau într-un colţ al sălii de conferinţe sau pe holuri. Carpetele erau destinate rugăciunii pe care preşedintele Zia şi miniştrii săi o făceau potrivit ritualului islamic, indiferent dacă tratativele erau sau nu încheiate. În cazul în care ora de rugăciune venea în timpul convorbirilor, acestea erau întrerupte, delegaţia română părăsea sala (ca şi cum dacă manifeşti respect pentru o religie înseamnă neapărat că o şi îmbrăţişezi), până când rugăciunea se termina şi convorbirile erau reluate.

A existat o excepţie când mi s-a cerut la Rawalpindi să traduc pentru un grup de miniştri şi consilieri din sfera economică, reuniţi într-o conferinţă la masa rotundă împreună cu un număr de importanţi oameni de afaceri pakistanezi.

Tema consta în găsirea căilor şi mijloacelor de intensificare a relaţiilor economice şi comerciale dintre cele două ţări. Atunci mi-am dat seama de slaba calitate a specialiştilor economişti ai lui Ceauşescu, de lipsa lor de expertiză şi de ignoranţa crasă a celor mai elementare concepte şi terminologii privitoare la activitatea de afaceri. Nu erau în stare să priceapă aserţiunile, schemele de lucru şi aspectele tehnice inerente temei discutate, aşa cum erau ele expuse de cealaltă parte. Îmbrăcaţi impecabil în costume de culoare închisă, în stil european, cu mintea asemenea unui tăiş de brici şi stăpânindu-şi fără cusur profesia, oamenilor de afaceri pakistanezi nu le-a trebuit mult să-şi dea seama că dialogul lor cu oficialităţile române era unul al surzilor. Aceştia din urmă erau incapabili să cuprindă sensul discuţiilor, necum să mai ia vreo decizie. În cele din urmă, unul dintre oamenii de afaceri şi-a pierdut răbdarea şi, folosind cuvinte pe care le-am tradus cu exactitate şi cu cea mai mare plăcere, le-a spus domnilor aşezaţi de cealaltă parte a mesei că nu avea niciun sens să continue discuţiile, că ar fi mai bine ca domnii să plece să-şi facă temele mai conştiincios şi numai după aceea să revină la discuţii de substanţă. Nu ştiu ce au raportat acei domni preşedintelui lor despre felul în care s-au desfăşurat discuţiile şi cum s-au încheiat. Îmi pot însă imagina că trebuie să fi prezentat un tablou acceptabil al eşecului convorbirilor. La astfel de lucruri se pricepeau foarte bine – nimeni nu îi întrecea în arta falsificării şi a amăgirii.

Nu era mare lucru de făcut în Pakistan. Când cuplul prezidenţial avea un program liber de activităţi oficiale, prefera să facă plimbări pe pajiştea prezidenţială bine întreţinută, numai ei doi, în timp ce colaboratorii stăteau la o distanţă respectuoasă, contemplând extaziaţi cuplul care se deplasa încet de colo până colo pe pajişte. Ridicolul scenei era amplificat de melodiile nostalgice pe care o formaţie de muzicieni pakistanezi le executa într-un colţ al parcului pentru a încânta

sensibilele urechi ale celor mai puternice personalităţi politice din România.

În programele oficiale erau întotdeauna incluse vizite la Karachi. Delegaţia şi personalul auxiliar, în compania demnitarilor pakistanezi, reprezentanţii Protocolului şi ofiţerii de securitate, uneori şi preşedintele Zia, erau transportaţi cu un elicopter militar. Mă simţeam în siguranţă în acel aparat, gândind că măsurile suplimentare de securitate, cele tehnice şi de altă natură, îi confereau un înalt grad de siguranţă. Cum îmi puteam atunci imagina că peste doar câţiva ani acelaşi tip de aparat se va prăbuşi ucigând, printre alţi demnitari, pe însuşi preşedintele Zia şi pe ambasadorul american. Altă lecţie de învăţat: totul este imposibil până în momentul în care se întâmplă.

La Karachi, ca şi la Rawalpindi şi Islamabad, aveau loc prânzuri şi dineuri fastuoase oferite în cinstea oaspeţilor. La astfel de festinuri, cei doi mâncau puţin şi beau şi mai puţin. După ce se ridicau de la masă şi ajungeau la reşedinţă, Melinte îi servea cu mâncăruri şi băuturi aduse de acasă. Nici eu nu mă atingeam de mâncăruri, apă sau răcoritoare servite la hotel sau chiar la reşedinţă. Ştiam ce ştiam şi, în ciuda vaccinărilor obligatorii făcute înaintea plecării, nu puteam fi niciodată sigură de felul în care era spălată vesela, de calitatea apei de la robinet, de cea a gheţei şi de tot ce era servit, este adevărat, pe tăvi de argint şi în pahare de cristal. M-am mulţumit să consum fructe, ouă fierte şi uneori conserve de import. Rămâne de imaginat cât de precauţi erau Nicolae şi Elena Ceauşescu când era vorba de mesele servite în străinătate, având în vedere temerile perpetue de a nu fi otrăviţi sau vătămaţi într-un fel sau altul de „agenturili" inamice. În jurul lor se crea întotdeauna un ambient aseptic, menit să combată germenii nocivi.

Uneori, Elena Ceauşescu mă invita să stau cu ea în salonul din reşedinţă unde serveam ceai, cafea, biscuiţi şi alte bunătăţi

din ţară. Era ceva excepţional, întrucât, după cunoştinţa mea, nimeni altcineva nu beneficia de generozitatea ei. Cu acele prilejuri, serveam destul de puţin, în ciuda faptului că mă îndemna: „Hai, Violeta, mai ia, ai prea multă grijă de siluetă!". Mă mulţumeam să iau câte un biscuit şi câteva înghiţituri din ceaşca de ceai. În acest fel îmi salvam reputaţia de a fi o persoană frugală şi, pe deasupra, evitam să o vexez profitând prea mult de invitaţie.

Mai aveau loc plimbări cu maşina prin Karachi, Elena Ceauşescu şi cu mine stând în spate, iar generalul Iulian Vlad în faţă, lângă şoferul îmbrăcat în uniformă. După plecarea generalului Pacepa, în fruntea serviciilor de securitate se afla un nou şef, care, în timpul călătoriilor în străinătate, primise misiunea de a se îngriji în mod special de soţia preşedintelui. Iulian Vlad nu era cu nimic mai puţin cultivat, prevenitor şi politicos decât predecesorul său, însă hotărât nu atât de introvertit şi cu o natură care să inspire teamă amestecată cu respect. Examinându-l mai îndeaproape, am observat că, deşi se purta cum se cuvine cu Elena Ceauşescu, nu prea se pierdea cu firea în faţa ei, conduita sa era atât de firească, încât se delimita net de cercul de colaboratori dispuşi să o aduleze şi să o flateze.

Dar să nu divaghez. Cu ocazia unei plimbări pentru a cunoaşte mai bine oraşul Karachi, în formaţia menţionată, generalul Vlad era taciturn, lăsându-mă pe mine să susţin conversaţia, intervenind numai atunci când găsea de cuviinţă că era imperios necesar. Odată ea a observat că în curţile locuitorilor din Karachi nu se vedea nici urmă de păsări sau alte animale domestice. „Nu văd nici măcar o găină sau o capră. Mă întreb din ce trăiesc ăştia fără nimic pe bătătură?" M-am aflat în încurcătură să îi dau un răspuns autorizat, nefiind familiarizată cu modul de viaţă pakistanez, aşa încât l-am lăsat pe general să preia iniţiativa: „Brutăriile vând un fel de pâine în formă de

lipie, condimentată cu mult piper şi sare; cine o mănâncă simte nevoia să bea multă apă, până când i se umple stomacul, iar senzaţia de foame dispare!". La auzul acestei maniere de a hrăni oamenii, Elena Ceaşescu a fost teribil de amuzată, a râs din toată inima şi, când a revenit la reşedinţă, a ţinut să o relateze şi soţului ei. Îmi amintesc că era seara, ei luau masa şi am fost frapată să o văd pe Elena Ceauşescu devenind dintr-o dată serioasă şi spunând preşedintelui: „Nicule, ideea merită reţinută!".

Cu un alt prilej, când făceam turul oraşului, Elena Ceauşescu a atins subiectul premiului Nobel, comentând asupra eligibilităţii pentru faimoasa distincţie. Am ascultat politicoasă explicaţiile ei erudite, în timp ce urmăream faţa generalului care, aşezat în scaunul din faţă, părea şi el numai urechi. Dânsa ajunsese la biografia lui Alfred Nobel: „A inventat praful de puşcă, ştiai?", m-a informat ea profesional. Iubitoare de adevăr cum eram, m-am aventurat să introduc o mică erată: „Mi se pare că era dinamită, nu-i aşa?" „Da, poţi să o numeşti şi aşa!", a spus ea cu seninătate şi subiectul a fost abandonat.

Ca şi în vizitele precedente în străinătate, Elena Ceauşescu a arătat un interes special faţă de felul şi calitatea darurilor pe care le primea de la gazde. În Pakistan a primit cadou, printre altele, un covor neobişnuit de mare. Nedându-şi seama de valoarea darului, m-a convocat să-mi ceară părerea asupra calităţii şi valorii covorului. Nu eram, fireşte, o expertă, însă văzusem şi citisem destul despre covoarele orientale, mai ales la Londra, pentru a-mi da seama că mă aflam în faţa unui covor de foarte bună calitate. Ţesătura era fină şi moale ca mătasea, reversul evidenţia un număr considerabil de noduri pe inciul pătrat. I-am spus toate aceste lucruri, asigurând-o că darul primit era o piesă de artă valoroasă, care fără îndoială costa o avere. L-a luat acasă cu mare entuziasm.

Nu a fost la fel de încântată când a auzit de la şeful Protocolului că era fericita beneficiară a câtorva saci mari de orez de calitate, ca dar din partea preşedintelui pakistanez. „Vai de mine, a exclamat ea, mai am acasă nişte saci rămaşi de la vizita precedentă în Pakistan!” Cu toate acestea, i-a acceptat şi pe cei primiţi acum, aşa că sacii au fost luaţi şi duşi la Bucureşti, împreună cu celelalte daruri adunate în timpul turneului. În sinea mea m-am întrebat oare de ce păstra acel munte de orez până să putrezească în loc să îl ofere altora, care cu siguranţă ar fi ştiut să-i dea o mai bună folosinţă.

Nu cred că mai e de adăugat ceva care să aibă vreo semnificaţie aparte în privinţa vizitelor în Pakistan. Ca toate celelalte popoare din extraordinarul Orient, locuitorii ţării sunt deosebit de calzi şi primitori. Şi cu siguranţă islamul îi face în mod deosebit mai curaţi la trup şi suflet. Păcat că animozităţile etnice, discordiile confesionale şi ambiţiile politice fac atmosfera atât de tensionată într-o ţară pe care Dumnezeu a binecuvântat-o cu o istorie glorioasă şi cu atât de multe bogăţii spirituale şi materiale. Păcat.

Indonezia

„Violeta, ţi-ai văzut visul cu ochii. Ai ţinut să vezi Indonezia şi uite că ai reuşit!”, mi-a spus Elena Ceauşescu zâmbitoare, pe un ton blând, mângâietor. În acel moment ea şi soţul ei, ca şi restul delegaţiei române, asistau, în compania domnului şi a doamnei Suharto, la o frumoasă reprezentaţie în aer liber de dansuri şi cântece tradiţionale. Întrucât mă aflam alături de ea,

îi povestisem despre admiraţia pe care o aveam pentru Indonezia încă de la experienţa plăcută din timpul Festivalului Tineretului şi Studenţilor din anul 1953. Îi plăcea să asculte poveştile acestea romantice care o făceau nostalgică, gândind probabil la propria ei tinereţe. „Mă mir că nu i-ai căzut cu tronc vreunuia din băieţii din delegaţie", m-a tachinat ea în glumă. „Spune-i povestea asta şi doamnei Suharto, cu siguranţă o să-i placă!". I-am dat curs îndemnului chiar atunci, spre surprinderea plăcută a primei-doamne indoneziene.

Dispoziţia Elenei Ceauşescu era excelentă. Primirea de bun venit de la aeroport fusese foarte călduroasă şi prietenoasă, iar ambianţa de la casa de oaspeţi unde am fost instalaţi a contribuit în mare măsură la starea de spirit calmă în care se găsea. Căldura pe care o degaja palatul se datora mai cu seamă numeroaselor decoraţiuni, mobilei din nepreţuitul lemn de tec, sculptat cu măiestrie în motive florale şi animale, şi fabuloaselor reprezentări de zeităţi, dintre care Garuda ocupa un loc de frunte. În împrejurimile palatului se aflau pajişti frumos îngrijite şi tufişuri de plante înflorite, intens colorate, încât ai fi crezut că sunt luminiscente. Totul era atât de ireal încât aveai impresia că te afli în Edenul biblic.

Cuplul prezidenţial indonezian, domnul şi doamna Suharto, s-au dovedit gazde perfecte, iar aranjamentele pe care le făcuseră pentru oaspeţi au fost fără cusur. Suharto era politicos şi prevenitor, dar dacă dădeai la o parte cât de cât acest înveliş puteai descoperi militarul de carieră cu care nu te jucai. Se deosebea de predecesorul său, Ahmed Sukarno, politician care, după ce s-a debarasat de olandezi, s-a bizuit pe prestigiul pe care îl câştigase ca părinte al independenţei Indoneziei în efortul de a menţine un echilibru între naţionalişti şi comunişti. Uita că în ochii celor din urmă nu era mai mult decât un tovarăş de drum de care urmau să se dispenseze la momentul oportun, adică atunci când vor reuşi, cu puţin ajutor chinez,

să pună mâna pe putere. Vajnicul general a văzut pericolul, l-a înlăturat pe liderul de acum vlăguit şi cu sănătatea precară, a pus mâna pe frâiele puterii şi i-a trimis pe comunişti la plimbare, nu fără vărsare de sânge, întrucât aceştia rareori părăsesc scena paşnic şi de bună voie. A pus la treabă imensele resurse umane şi naturale ale Indoneziei, îndeosebi petrolul. Pe plan intern, iată efectele pe care le-am putut vedea cu ochii mei, cel puţin în privinţa capitalei Jakarta şi a zonei din jurul acesteia: noi clădiri rezidenţiale, administrative şi financiare; o activitate comercială înfloritoare, magazine moderne de tot felul în care se vindeau produse de calitate, autohtone şi de import; hoteluri şi restaurante, atât populare, cât şi de lux. Peste tot se simţea în aer adierea prosperităţii, experienţă şocantă pentru mine, de vreme ce acea atmosferă contrasta puternic şi dureros cu nesfârşitele lipsuri care dominau viaţa în România acelor vremuri.

Pe plan extern, conştient de importanţa specifică a ţării sale, generalul Suharto a adoptat o politică strategică de redresare a echilibrului de putere între cele două oceane – Indian şi Pacific – în favoarea americanilor. Această manevră a restrâns influenţa Chinei asupra verigii mai slabe din Asia de Sud – Indochina –, manevră despre ale cărei rezultate nu este nevoie să reîmprospătez memoria nimănui. Prezint acest cadru politic de ansamblu numai pentru a explica de ce preşedintele Ceauşescu şi soţia au fost primiţi cu atât de mare entuziasm. Las deoparte existenţa raporturilor apropiate, în mod tradiţional făurite de Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Sukarno în prima parte a anilor '60. Acum vederile liderului indonezian coincideau cu cele ale omologului său român, întrucât rolul pe care îl juca Suharto în Orientul Îndepărtat era similar cu cel pe care Ceauşescu îl juca, este drept, la o scară mai mică, în propria sa regiune: redresarea echilibrului de putere în Balcani şi în Orientul Mijlociu, mai departe de ruşi şi mai aproape de

americani. Ambele manevre produceau avantaje în mod egal pentru cei doi lideri.

Oaspeţii români se instalaseră în frumoasa lor reşedinţă împreună cu toţi cei care le stăteau la dispoziţie din zorii zilei până noaptea târziu – ofiţeri, gărzi, aghiotant, medic, chelner, bucătar, coafeză, maseuză. Membrii delegaţiei, interpreţii, ziariştii, dactilograful, stenograful şi alţi membri ai personalului auxiliar au fost cazaţi la unul dintre hotelurile de lux răsărite ca ciupercile în toată Jakarta, ca parte a avântului acelui *laissez faire* sub preşedintele Suharto. Întrucât eram decisă să stau la reşedinţă indiferent care ar fi fost programul – niciodată nu se ştia când avea nevoie de mine Elena Ceauşescu –, mi-am făcut un mic bagaj cu îmbrăcăminte şi alte obiecte necesare în timpul zilei şi, după micul dejun luat devreme la hotel, împreună cu oricine se întâmpla să mă însoţească, porneam la palat şi mă instalam în camera Corneliei, despachetam şi mă pregăteam pentru activităţile de peste zi. Inutil de precizat, hotelul de cinci stele era superb, cinele erau delicioase, orchestra de primă mână interpreta o muzică indoneziană deosebită – ce altceva mi-aş fi putut dori?

Legăturile economice şi comerciale figurau în topul tratativelor oficiale. Alături de cei doi lideri, aşezaţi fiecare la mijlocul câte unei laturi a mesei, stăteau şi consoartele lor, drept urmare, m-am aflat în preajma Elenei Ceauşescu. Interpretul preşedintelui, bunul meu coleg de încredere, domnul Petricu, făcea singur întreaga prestaţie, iar eu, de la o oarecare distanţă, îi trimiteam obişnuitele semne de apreciere a performanţei şi de încurajare. Era şi el un diplomat experimentat şi un bun prieten al soţului meu. Când au intrat în sala de conferinţe, s-a constatat că nu fusese prevăzut niciun scaun pentru mine, ceea ce însemna că urma să rămân în picioare pe tot parcursul întâlnirii. Ştefan Andrei, un adevărat cavaler, a făcut ceea ce niciun alt ministru de externe dinaintea sau după

el nu s-ar fi sinchisit să facă: mi-a venit în ajutor procurând un scaun, nu ştiu de unde, şi, aşezându-l aproape de Elena Ceauşescu, m-a invitat să iau loc.

Era interesant că la tratativele economice participau primele două doamne, mai ales doamna Suharto care, din punct de vedere formal, nu deţinea nicio funcţie de natură să îi justifice prezenţa lângă soţul ei. Totuşi, se zvonea deja cu insistenţă că doamna în chestiune desfăşura activităţi de afaceri implicând mari sume de bani publici, a căror natură se spunea că nu era întru totul legală. Criticii vorbeau deschis de corupţie la vârf, însă toate încercările de a forma o opoziţie organizată erau înăbuşite în faşă cu o mână de fier.

Programul a cuprins diferite activităţi formale – recepţii, discursuri, vizitarea unor aşezăminte sociale şi a unor unităţi economice, toate desfăşurându-se în bune condiţii. De fiecare dată, oriunde se deplasau, serviciul de catering era excepţional, întotdeauna stilat şi de bun gust.

A mai avut loc o vizită într-un sat indonezian, cu locuinţe micuţe şi cochete, cu o vegetaţie luxuriantă ce conferea locului un încântător aer paradisiac. Prânzul, servit într-un restaurant din localitate, s-a ridicat la înălţimea celor văzute în Europa în ceea ce priveşte varietatea şi rafinamentul delicateselor. A urmat o reprezentaţie de cântece şi dansuri specifice locului, după care a fost prezentată o paradă a modei. Fete tinere şi foarte frumoase au făcut o demonstraţie a unor minunate toalete create de un designer cu mult bun-gust din baticurile tradiţionale ale Indoneziei. Doamna care patrona casa de modă a oferit explicaţii pe tot parcursul paradei, menţionând că intenţiona să creeze noi ţesături, nu numai de mătase, dar şi de lână sau alte materii prime utilizate de industria de specialitate, astfel încât să lărgească gama baticurilor pentru a putea fi exportate pe pieţele străine.

Pe drumul spre sat m-am aflat în maşină cu Elena Ceauşescu, însă la întoarcere ea a dorit să meargă cu maşina preşedintelui, astfel încât s-a întâmplat să mă aflu în maşina ocupată de prim-ministrul indonezian şi de soţia sa. În timp ce parcurgeam distanţa, destul de lungă, până la reşedinţă, cei doi au descris diferite aspecte ale modului de viaţă şi ale traiului din Indonezia. În context, soţia prim-ministrului a adus vorba despre un tămăduitor din Filipine, despre care se spunea că poate realiza vindecări miraculoase, ca, de pildă, scoaterea tumorilor fără metode chirurgicale, şi la care veneau chiar pacienţi din alte ţări. Auzisem de controversatul tămăduitor. Unii credeau în abilităţile lui, alţii considerau că este un escroc, dar soţia prim-ministrului rămânea convinsă că nu era un impostor, căci, a insistat ea, chiar o mătuşă a ei fusese vindecată de o maladie socotită incurabilă.

Elena Ceauşescu nu s-a arătat prea doritoare să facă turul Jakartei, preferând să facă plimbări pe pajiştea de la palat, uneori însoţită de preşedinte. Cu acele prilejuri mă sfătuia pe mine să plec prin oraş, ca la întoarcere să-i povestesc ce am văzut. Eram bucuroasă să-i urmez îndemnul, doritoare să văd frumoasele cartiere rezidenţiale şi centrele comerciale elegante. Le-am vizitat aşa cum se vizitează un muzeu, minunându-mă de mâinile de aur care erau capabile să transforme în produse de primă calitate tot ce atingeau: lemn, piatră, marmură, aur, argint, nestemate, sidef, fildeş şi ţesături. Mă aflam în maşină împreună cu generalul Iulian Vlad şi, observând calitatea drumurilor pe care mergeam, i-am adresat o întrebare naivă: „Oare cum reuşesc oamenii aceştia să aibă străzile şi bulevardele fără gropi sau alte neregularităţi? Şi cum se face că asfaltul nu se topeşte în căldura tropicală?" Tonul întrebării era de aşa natură încât dădea de înţeles că situaţia contrară era firească, ţinând seama de condiţia drumurilor din România.

Generalul ştia la ce fac aluzie, aşa încât întrebările mele au rămas fără răspuns, reacţia fiind doar un râs stânjenit.

Elena Ceauşescu s-a lăsat convinsă că baticurile, de care nu auzise niciodată, prezentau interes şi a ales câteva din mormanul de materiale pe care le adusesem la reşedinţă. Alte articole care au trezit interesul ei şi al altor demnitari, inclusiv al generalului Vlad şi al doctorului Nicolau, au fost materialele fine de mătase şi evantaiele din lemn de santal. Cu diurna modestă pe care o primeam, cumpărăturile făcute erau numai daruri simbolice de luat acasă.

Vizita se încheiase. Şederea în Indonezia a fost de neuitat. Membrii delegaţiei păreau a fi ajuns la înţelegeri bune cu omologii lor indonezieni şi toată lumea, în special cuplul prezidenţial, se felicita de succesul pe toate liniile obţinut în Indonezia.

După ceremonia de rămas-bun, ne aflam în avion în drum spre Singapore, următoarea ţară inclusă în turneu, când cineva a venit la mine să-mi dea fiori spunând că Elena Ceauşescu mă cheamă în compartimentul ei. M-am ridicat întrebându-mă ce misiune dorea să-mi încredinţeze, aşa cum eram, suspendaţi în aer. S-a dovedit că nu era vorba de aşa ceva: „Violeta", mi-a spus ea, „acum că ai fost în Indonezia, care îţi este aşa de dragă, uite aici un batic de mătase naturală să-ţi aduci aminte de vizită!" Nu-mi rămânea nimic altceva de făcut decât să-i mulţumesc şi să părăsesc cabina. Acel gest prevenitor pe care l-a avut faţă de mine m-a mişcat nu atât prin valoarea darului în sine, ci prin impulsul de generozitate pe care ea, cu înclinaţia ei de a face economii, îl arăta faţă de mine. Dar natura omenească este complexă şi dificil de desluşit. M-am simţit norocoasă din mai multe motive pentru sentimentele binevoitoare pe care mi le purta, dată fiind insecuritatea vieţii în ţara în care destinul m-a hărăzit să trăiesc.

Singapore

Oricine doreşte să simtă parfumul Orientului Îndepărtat sau al Asiei în general va fi dezamăgit la Singapore. Eu una am fost de la bun început. După o ceremonie destul de simplă şi anostă, coloana de maşini a rulat pe autostrada modernă care lega aeroportul de oraş. Zona fusese despădurită pentru a face loc construcţiilor rezidenţiale şi centrelor comerciale, aşa încât pe tot parcursul drumului până la Singapore, peisajul era lipsit de fascinaţia pe care o produce Asia, fie că eşti în India, Indonezia, Nepal sau chiar Bangladesh.

În această privinţă, preşedintele şi soţia lui, indiferenţi la deosebirea subtilă dintre Singapore şi celelalte ţări asiatice, păreau să se fi adaptat fără dificultate atmosferei şi stilului din acel loc. Reşedinţa era confortabilă, iar programul oficial al vizitei, de o durată mai scurtă, fusese astfel conceput încât să rezerve pentru oaspeţi mai mult timp de odihnă şi relaxare. De asemenea, au părut să se obişnuiască repede cu conduita pragmatică şi efectivă a tuturor celor pe care i-au întâlnit – prim-ministru, miniştri, alte oficialităţi, reprezentanţi ai Protocolului şi ai personalului de securitate. Toţi abordau chestiunile de interes comun în mod direct şi cinstit, iar când îşi exprimau punctele de vedere şi interesele, vorbeau fără ocolişuri.

În timp ce eram de faţă la tratative şi îl urmăream pe nefericitul interpret care se lupta cu formulările tehnice şi cu terminologia economico-financiară, mi-am dat curând seama că britanicii îşi lăsaseră pecetea inconfundabilă în Singapore mai mult decât în orice altă fostă colonie. Lucrul era evident

nu numai în purtarea negocierilor, ci şi în toate aspectele vieţii de zi cu zi. Dispunerea şi ornamentele hotelului de primă clasă erau eminamente britanice; diferitele feluri de mâncare şi specialităţile servite la restaurant nu difereau de cele de la Dorchester sau oricare alt restaurant din Londra; pajiştile, tufişurile şi grădinile din jurul elegantelor reşedinţe aminteau de cele de la Oxford, St. Albans sau oricare asemenea locuri.

Una dintre recepţii a fost organizată în aer liber pe o pajişte frumoasă care aducea cu cea pe care regina ţine tradiţionalele sale *garden parties*. Absolut nicio diferenţă. La mese erau servite feluri englezeşti, inclusiv cotletele, mazărea verde, ţelina şi brânza Stilton. Singurul fel local foarte controversat în rândul membrilor delegaţiei române au fost „cuiburile de rândunică", pe care unii dintre noi nu le-am considerat prea apetisante. Ceauşescu a avut cuvinte de apreciere la adresa mâncărurilor servite, ceea ce m-a făcut să cred că s-a încumetat să guste din „cuib". Eu, asemenea tuturor celorlalţi, am declinat politicos oferta de a mă desfăta cu rara delicatesă chinezească. Singura excepţie a constituit-o doctorul Nicolau, care, lipsit de inhibiţii, s-a servit cu tot conţinutul farfuriei sale, spre marea admiraţie a mesenilor.

Recepţiile la nivel înalt au fost, fireşte, onorate de prezenţa prim-ministrului şi a soţiei sale. Elena Ceauşescu, căreia îi făcea mare plăcere să deţină informaţii despre biografiile demnitarilor şi ale consoartelor lor, ştia câte ceva despre cuplul amintit. Prim-ministrul era chinez de origine, frumos şi inteligent. Soţia lui era englezoaică, la prima vedere searbădă. Cu toate acestea, era ceva la ea care o făcea atrăgătoare, plăcută şi comunicativă. Citându-mi pe scurt fişa biografică, Elena Ceauşescu m-a edificat că, în timpul anilor de studenţie petrecuţi în Anglia, chinezul s-a îndrăgostit de fată, a luat-o de nevastă şi a făcut-o astfel doamna şi stăpâna conacului din Singapore. Comentariul ei a fost: „Mă tot întreb ce-o fi văzut

chinezul ăsta arătos la fata asta fără pic de sare şi piper?" Şi apoi, încercând să găsească o explicaţie: „Vezi tu, are ceva, în felul în care vorbeşte, ceva prietenos în purtare, şi calităţi feminine care te fac să o observi şi chiar să te atragă." În cele din urmă a ajuns la ceea ce de fapt avea în minte: „Este ca nevasta lui Valentin. Nu-i deloc frumoasă, din când în când îi apare pe faţă un fel de roşeaţă, care îi dispare după tratament. Pe de altă parte, Valentin (aici, mama din ea vorbea cu mândrie) este frumos şi bine făcut. Dar ea a avut ceva care l-a subjugat şi acum e nevasta lui." Apoi a continuat: „Când vin la noi în vizită, ea îmi spune: «Nu mă placi, se vede cât de colo!». Eu tac şi nu o contrazic, pentru că ce zice ea este adevărat."

În timpul vizitării oraşului, „prima-doamnă" privea cu atenţie în jur şi asculta cu mare interes explicaţiile ghidului. Am păstrat pentru mine puţinul entuziasm faţă de conglomeratul congestionat de beton, oţel, sticlă şi plastic care, dacă făceai abstracţie de mulţimea pestriţă a locuitorilor, toţi de origine asiatică, putea fi găsit în orice alt loc de pe planetă, fără nicio deosebire. Acea implantaţie impersonală şi întrucâtva artificială se putea făli că este buricul financiar şi bancar al Orientului Îndepărtat, dar dacă îl vedeai o dată nu mai aveai acel dor care te aduce înapoi la Agra, Jaipur sau Kathmandu. Dacă ai văzut un oraş ca Singapore înseamnă că le-ai văzut pe toate asemenea lui.

Dar nu am vrut să stric buna dispoziţie a niciunuia dintre demnitari. Nefiind în general interesat de culoarea locală, de acasă ori din alte ţări, unde vechile monumente erau considerate „vechituri" bune să fie demolate pentru a fi înlocuite cu kitsch-urile moderne şi inexpresive, cuplul prezidenţial a manifestat o admiraţie fără rezerve faţă de ce vedeau. Până şi ministrul de externe Ştefan Andrei, un om de altfel receptiv şi sensibil, s-a simţit ca acasă în Singapore. Ne aflam în aceeaşi

maşină la întoarcerea de la recepţia ţinută în aer liber – Elena Ceauşescu preferase să se urce în limuzina soţului ei – şi, din cuvintele sale, mi-am dat seama că avea o impresie excelentă despre Singapore. De vreme ce criteriile sale de evaluare difereau de ale mele, l-am lăsat cu părerile lui. În definitiv, cine eram eu să contrazic un ministru de externe?

Malaysia

În termenii distanţelor asiatice, cea dintre Singapore şi Malaysia este nesemnificativă, astfel că, după ce delegaţia şi-a luat rămas-bun de la gazdele singaporeze, a ajuns la Kuala Lumpur, capitala malaysiană, cât ai zice peşte. Cu toate acestea, distanţa mică ce separă cele două ţări făcea toată diferenţa, iar delegaţia s-a găsit din nou în ambianţa paradisiacă, străină Singapore-ului şi asemănătoare cu cea din Indonezia.

Preşedintele, Elena Ceauşescu şi principalii colaboratori au ocupat încăperile unei clădiri rezidenţiale, aidoma unui palat dintr-o carte de poveşti cu zâne. Împrejurimile naturale pitoreşti, culorile vii ale vegetaţiei, florile şi păsările amplificau magia locului. Membrilor delegaţiei şi personalului tehnic nu le-a fost mai rău decât locatarilor de la palat. Hotelul internaţional de cinci stele în care am fost instalaţi, dotat cu camere confortabile, cu un restaurant de primă clasă şi cu o bucătărie rafinată, depăşea toate aşteptările. Remarcabil era faptul că, deşi hotelul era condus de o companie străină, decoraţiunile şi întreaga atmosferă păstrau intacte parfumul inconfundabil al ţării, arta şi cultura vechi de secole.

Programul a îmbinat în mod fericit utilul cu plăcutul – discuţii şi alte activităţi oficiale, pe de o parte, iar pe de alta, turul oraşului şi o croazieră de-a lungul coastei de la Kuala. Dificultatea acestui program, de altfel bine chibzuit, a constat în faptul că, în traficul aglomerat din centrul capitalei, coloana de maşini se întindea pe o distanţă atât de mare încât jumătate rula înainte, în timp ce a doua jumătate rămânea în urmă din cauza semafoarelor. Devenea astfel imposibil ca toţi miniştrii şi consilierii să ajungă în acelaşi timp, potrivit orarului strict din program. Aceeaşi situaţie a apărut în Brazilia şi s-a repetat după un tipic asemănător în Malaysia. În ambele cazuri, ghinionistul a fost domnul Ştefan Andrei. Ne întorceam de la un dejun oficial care trebuia să fie urmat de tratative la reşedinţă. Prima jumătate a coloanei, cu Nicolae şi Elena Ceauşescu şi alţi câţiva demnitari, ajunsese la timp pentru a începe acţiunea. Cealaltă jumătate a rămas blocată într-o succesiune de semafoare, ceea ce a făcut imposibil ca bietul Ştefan Andrei să răspundă la apel. Elena Ceauşescu nu înceta să-l sâcâie pe şeful Protocolului: „Unde e Andrei? Ce s-a făcut cu el? Căutaţi-l şi aduceţi-l!" Într-un târziu, asudat şi îngrijorat, ministrul de externe a intrat furtunos în sala de conferinţe, gâfâind şi încercând fără succes să explice cauza întârzierii. Mă aflam în sală, pregătindu-mă să-mi ocup locul aproape de Elena Ceauşescu, când domnul Andrei, încă îngrijorat, m-a abordat în şoaptă: „A întrebat de mine tovarăşa? Spune drept!" I-am spus drept: „A întrebat, şi încă cu glas tare!" „Ce puteam să fac, să sar din maşină şi să o iau la fugă? Aici este Kuala Lumpur. Nu suntem acasă, unde, când ea merge cu maşina prin oraş, toată circulaţia este oprită!" Adevărat, dar nu era căderea mea să o spun; în orice caz, m-am simţit bine să văd că avea destulă încredere în mine încât să facă un asemenea comentariu fără să se teamă că aş putea vorbi.

Deşi interesul meu în chestiunile abordate în timpul discuţiilor oficiale era minim, am fost impresionată de prim-ministrul malaysian şi de miniştrii săi, care manifestau o mare mândrie pentru succesul experimentului malaysian – realizarea unităţii ţării şi crearea unui stat tânăr, în plin avânt. Într-adevăr, federaţia celor 16 state consta dintr-o uniune a câtorva grupuri etnice, fiecare aparţinând unor rase diferite şi având propria religie, cultură şi obiceiuri. Oameni de origine malaeză, indiană, indoneziană şi chineză găsiseră un teren comun de bună vecinătate, tovărăşie, toleranţă reciprocă şi, mai mult, determinare să conlucreze spre binele tuturor. Prim-ministrul a definit cheia succesului exemplar al Malaysiei într-un singur cuvânt: bună înţelegere. Dintre demnitarii români prezenţi la discuţii, acest postulat a fost auzit numai de cei care aveau urechi să audă. Nu prea mulţi.

Pe această temă s-au evidenţiat şi mai multe aspecte când preşedintele şi Elena Ceauşescu s-au întâlnit cu şeful federaţiei, care, pe plan local, era cunoscut cu titulatura de „sultan". Deşi rolul său era pur nominal, toţi supuşii îl venerau ca pe propriul lor monarh; am văzut chiar pe unii, deţinând funcţii importante în stat, prosternându-se în faţa acestuia, atunci când li se permitea să se prezinte. Dar sultanul şi împărăteasa, ambii persoane încântătoare, au părut în timpul audienţei că nu dau prea mare importanţă statutului lor privilegiat, întrucât acesta era în orice caz de scurtă durată: fiecare şef al acestui stat compus era îndrituit să ocupe tronul onorific doar pentru cinci ani, după care reprezentantul unui alt stat al federaţiei îi lua locul. Sultanul râdea: „Eu am avut noroc. Gândiţi-vă că, la atât de multe state şi cu bărbaţi vârstnici aflaţi la cârma fiecărui stat, unii dintre ei nu au nicio şansă să trăiască atât de mult ca să poată spera ca într-o zi să le vină rândul. Aşa că, vedeţi, am avut noroc!"

Figura politică cheie era fără îndoială prim-ministrul, de origine chineză, care avea abilitatea de a menţine echilibrul necesar între diferitele partide şi grupări ce constituiau arhitectura politică a Malaysiei. Soţia sa, tot de origine chineză, era o persoană stilată şi cultivată, care deţinea o poziţie onorabilă în societate datorită renumelui pe care şi-l câştigase ca eminentă doctoriţă. În timpul discuţiilor cu oaspeţii, a descris vizita pe care ea şi soţul ei au făcut-o în China. Concluzia ei era că, trăind într-un alt mediu social şi cultural, diferit de cel al strămoşilor lor, ei nu mai arătau şi nu mai vorbeau ca nişte chinezi veritabili. Până şi înfăţişarea lor era schimbată. Când mergeau pe străzile din Beijing auzeau comentariile celor din jurul lor: „Ne vorbesc limba, dar nu sunt chinezi ca noi." Revenind la complexitatea societăţii malaysiene, ea spunea: „Imaginaţi-vă, această naţiune a noastră nu se opreşte niciodată din a mânca – în primul rând trebuie să pregătim o mare varietate de feluri de mâncare. Trebuie să ţinem seama că hinduşii nu consumă carne de vacă, musulmanii nu mănâncă preparate din porc, alţii au o altă dietă, dar toţi trebuie hrăniţi. În al doilea rând, lumea ia masa la ore diferite, astfel încât la noi în ţară veţi vedea că, în ansamblu, micul dejun, prânzul şi cina sunt servite cât e ziua de mare, fără încetare."

Miniştrii care făceau parte din guvernul malaysian erau reprezentativi, în mod proporţional, pentru întregul mozaic de naţionalităţi şi grupuri etnice. Scopul lor era acela de a susţine neobosit avântul economic care garanta prosperitatea ţării. Îmi amintesc că unul dintre miniştri, care era musulman, avea o soţie latino-americană. Consimţise să-l ia de bărbat şi să treacă la islamism cu o singură condiţie: casa lor să nu adăpostească mai mult de o singură soţie. Altfel, l-a asigurat ea, îşi va face bagajele şi se va întoarce la mama.

Recepţia dată la reşedinţă, unde au fost invitaţi şefii misiunilor diplomatice, s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor ca

rafinament, bun-gust şi strălucire. Pregătindu-mă pentru acea ocazie, mi-am ales o rochie de seară făcută la comandă în Bucureşti, dintr-un material dantelat. Cornelia, maseuză şi coafeză, mă urmărea cu privirea şi, văzând ce doream să îmbrac, m-a oprit: „Doamna Violeta, n-o puneţi pe dumneavoastră. Nici astă seară şi nici mâine seară. Niciodată cu ea de faţă. N-o să-i placă, rochia prea sare în ochi!" Avea dreptate. Am renunţat la idee, am pus rochia deoparte şi am scos alta, pe care Elena Ceauşescu o mai văzuse.

Nu ştiu cum s-au desfăşurat lucrurile în seara aceea, însă, după recepţie, toată lumea a dispărut, aşa încât, întorcându-mă la hotel, m-am aflat singură într-o limuzină enormă, condusă de un şofer în uniformă. În ascensor, bărbaţi şi femei elegante care veneau de la restaurant apăsau pe butoane potrivit etajelor la care doreau să coboare. Unul câte unul, toţi au părăsit liftul, cu excepţia unui domn occidental care părea mult prea dispus la conversaţie. A făcut o tentativă preliminară: „În vacanţă?" I-am aruncat o privire rece care l-a îngheţat brusc: „Pentru afaceri." Am coborât din ascensor şi m-am dus direct în cameră. În acel moment mi-am jurat ca niciodată să nu mă mai aflu în locuri necunoscute fără a fi escortată de cei pe care mă puteam bizui.

În Malaysia, vizitatorii români au avut prilejul de a face cunoştinţă cu fenomene cu totul inedite pentru ei, ca, de pildă, conduita inteligentă a verişoarelor noastre, maimuţele, şi ploaia ecuatorială care se abătea asupra oraşului, din senin.

Avântul economic avea drept efect extinderea spaţiilor rezidenţiale în Kuala Lumpur în detrimentul zonelor împădurite din împrejurimi, care s-au restrâns considerabil ca urmare a despăduririlor. Lipsite de habitatul lor natural, maimuţele au luat drumul oraşului în căutare de hrană, invadând cu insolenţă gospodăriile şi subtilizând orice aliment care le venea la îndemână. Ca urmare a acestei îndeletniciri,

învăţaseră să deschidă conserve. Nu le condamn. Dar rudele lor bipede s-au gândit că verişoarele ar putea fi puse la treabă pentru a-şi câştiga existenţa în mod cinstit. Aşa încât le-au instruit pe furăcioasele maimuţe, care sunt mult mai agile, să se caţere în cocotieri, să culeagă fructele şi să le arunce pe jos, pentru a fi strânse de angajatorii lor. Retribuţia consta din banane sau alte fructe de care erau amatoare.

În privinţa ploii, stai confortabil în şezlong pe terasă, bucurându-te de lumina strălucitoare a soarelui de după-amiază; pe neaşteptate, nori ameninţători se adună deasupra oraşului, nu se ştie de unde, şi, dintr-o dată, eşti învăluit într-un întuneric ca noaptea; în acel moment începe o ploaie atât de puternică încât ai crede că un uriaş goleşte un butoi cu apă. Expresia „plouă cu găleata" nu-i nimic în comparaţie cu asta! La scurt timp după aceea, ploaia se opreşte tot atât de brusc cum a început, norii se risipesc ca prin farmec, întunericul este străpuns de razele soarelui, ai spune că, de această dată, uriaşul a aprins o lampă. Păsările încep să cânte din nou, iar natura se înviorează mai mult ca niciodată. A fost oare un vis? Parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

În timpul vizitei, Elena Ceauşescu s-a declarat extrem de nemulţumită de performanţa precară a micului grup de membri ai agenţiei noastre economice. Studiase cifrele tranzacţiilor economice şi comerciale cu Malaysia şi constatase că balanţa era dureros de nefavorabilă României: „Trăiesc aici ca paraziţii şi nu-şi justifică măcar lefurile pentru treaba pe care ar trebui să o facă!", a comentat ea cu amărăciune. Indispoziţia i s-a transformat în mânie când, în timpul prânzului pe care l-a luat la reşedinţă, a constatat că vinul servit la masă provenea din Bulgaria. Ca să se asigure de acest lucru – eticheta de pe sticlă era în engleză –, m-a chemat să verific ţara de origine. Am examinat sticla şi am dat verdictul: „Este din Bulgaria!" A făcut explozie: „Vezi, am avut dreptate în toate privinţele cu

trândavii ăştia ineficienţi, care cheltuie banii statului şi nu sunt buni de nimic!”

Ştefan Andrei a auzit zgomotul dintr-o cameră învecinată, drept pentru care m-a întrebat: „Care a fost necazul, ce a avut?” I-am spus că a făcut caz de vinul bulgăresc. Ministrul a comentat pe un ton indignat: „Nu ştie că la Bucureşti bem tot vin de la bulgari?”

Misiunea delicată de a pregăti şi prezenta darurile părţii române, care urmau să fie oferite gazdelor malaysiene, mi-a revenit mie. Obiectele în chestiune erau produsele obişnuite de artizanat şi seturile de ceai din porţelan românesc, a căror valoare era de departe cu mult mai mică decât ceea ce malaysienii ofereau oaspeţilor. Sub privirile îngrijorate ale şefului Protocolului, care nu era sigur că voi reuşi să-mi duc la îndeplinire misiunea, i-am cerut reprezentantului Protocolului local să-mi aducă un număr de tipsii de argint pe care am aşternut cu atenţie studiată obiectele respective, dând în acelaşi timp explicaţii pedante privitoare la calitatea rară a ţesăturilor, la valoarea artistică a produselor de artizanat şi subliniind că toate acestea ieşiseră din mâinile celor mai îndemânatici şi experimentaţi artizani din România. Pe scurt, obiecte rarisime de o frumuseţe incomparabilă, demne de înaltele personalităţi cărora le erau destinate. Reprezentantul Protocolului le-a luat cu mare solemnitate, profund impresionat de semnificaţia artistică a cadourilor, în timp ce omologul lui român se minuna de abilitatea mea de a găsi atâtea cuvinte de laudă pentru nişte lucruri atât de banale.

Când s-a ajuns la distribuirea cadourilor oferite de cealaltă parte, situaţia a fost diferită: şeful Protocolului s-a îngrijit ca toate obiectele de valoare primite de la omologul său să fie strânse şi rechiziţionate înainte chiar ca diferiţii lor beneficiari – miniştri, consilieri, ofiţeri etc. – să le vadă sau să le atingă. Cadoul meu a fost salvat de la jaf, neavând soarta

celorlalte, datorită însărcinatului cu afaceri, bun coleg al soţului meu, care a reţinut cutia pe care se afla cardul cu numele meu, m-a luat deoparte şi mi-a înmânat-o spunând: „Luaţi-o cu atenţie; este o vază de argint pentru aranjamente florale. Împărăteasa a vrut să v-o dăruiască."

La scurt timp după turneul asiatic descris mai sus, prim-ministrul malaysian cu soţia au făcut o vizită de răspuns în România. Potrivit prostului obicei al celor de la Ceremonial, m-au anunţat în ultimul moment că era nevoie de mine pentru traducere, astfel încât am avut puţin timp să mă pregătesc în mod corespunzător: găsirea unui înlocuitor la facultate şi încropirea unei garderobe potrivite.

Când am ajuns la Snagov, preşedintele se afla deja în conferinţă cu prim-ministrul şi alte oficialităţi din Malaysia, în timp ce soţia lui rămăsese singură (Elena Ceauşescu fiind reţinută cu alte treburi în acel moment) şi aştepta răbdătoare încheierea discuţiilor. Ne-am plimbat împreună pe terasa şi pe pajiştea reşedinţei prezidenţiale şi am discutat o mulţime de subiecte, ea descriindu-mi îndeletnicirile şi ocupaţiile de acasă, iar eu vorbind despre munca mea la universitate.

Când preşedintele şi prim-ministrul au ieşit din sala de conferinţe, Elena Ceauşescu şi-a făcut şi ea apariţia. Cuplul prezidenţial s-a arătat deosebit de prietenos şi binevoitor cu oaspeţii, străduindu-se să se ridice la nivelul ospitalităţii de care se bucurase la Kuala Lumpur.

S-au plimbat cu toţii pe gazon, urmaţi la mică distanţă de miniştri, consilieri şi alţi colaboratori. Şarona şi Corbul, cei doi labradori pe care preşedintele şi Elena Ceauşescu îi primiseră în dar de la regina Elisabeta, se strecurau printre picioarele gazdelor şi ale oaspeţilor fără a ţine seama de încercările repetate ale Elenei Ceauşescu de a-i goni. După aceea, întregul grup s-a urcat la bordul unui iaht pentru o croazieră pe lacul Snagov. În tot acest timp am tradus pentru cele două doamne

care s-au întreţinut în mod foarte amiabil, în timp ce soţii lor şi-au continuat discuţiile politice, privitoare mai ales la situaţia internaţională.

Prânzul, constând din specialităţi româneşti, a fost servit în aer liber pe terasă, în timp ce liderii continuau să discute fără încetare chestiuni economice şi politice. Din puţinul pe care l-am auzit pe parcursul acelei conversaţii, Nicolae Ceauşescu a părut bine informat, iar aprecierile pe care le făcea nu erau ilogice sau haotice. Elena Ceauşescu acorda puţină atenţie schimbului de vederi al celor doi, stătea de vorbă cu ceilalţi comeseni, le cerea ospătarilor să alunge labradorii şi să aibă grijă de mine când serveau diferitele feluri de mâncare. La un moment dat mi-a făcut semn să mă uit mai cu atenţie la faţa de masă frumos brodată de care era deosebit de mândră. Era bine dispusă, vremea era splendidă, croaziera o înviorase, prânzul fusese plăcut şi întreaga întâlnire se dovedise un succes.

Oaspeţii s-au despărţit de gazde cu multă cordialitate şi sentimente prieteneşti, iar mie mi s-a încredinţat misiunea de a o acompania pe soţia prim-ministrului în vizitarea Bucureştiului. Misiunea a fost plăcută. În timpul scurt pe care l-am avut la dispoziţie i-am arătat clădirile cu o arhitectură mai interesantă şi câteva monumente istorice, am urcat dealul să-i arăt catedrala patriarhală şi am coborât în centru la galeria de artă. Apoi am ajutat-o să cumpere câteva obiecte de artizanat în amintirea vizitei sale în România. „Cum vă pot răsplăti amabilitatea?", a întrebat. Amândouă ştiam că nu ne vom mai revedea vreodată. „M-aţi răsplătit deja dându-mi prilejul să vă cunosc pe dumneavoastră şi frumoasa dumneavoastră ţară." Mi-ar fi plăcut să adaug: „Dumnezeu să vă binecuvânteze!", dar şoferul ar fi putut şti limba engleză şi nu am dorit să risc.

Am lăsat-o la reşedinţă, am venit acasă şi am închis capitolul.

India

Turneul asiatic a fost socotit deosebit de important, întrucât a inclus şi o vizită în India, ţară a cărei masă, atât cantitativă, cât şi calitativă, impunea respect. Fără a mai vorbi de faptul că vizita a avut loc în cel de-al nouălea deceniu al secolului XX, când un vânt de libertate se făcea simţit în cele mai multe state comuniste, iar zona vizitelor la nivel înalt ale preşedintelui Ceauşescu se îngustase considerabil. Numeroase ţări ale lumii libere, îndeosebi din America de Nord şi Europa Occidentală, îi refuzau accesul pe tărâmurile lor. Din punct de vedere propagandistic, o vizită de o asemenea magnitudine, chiar dacă avea loc în aşa-zisa lume a treia, era menită să arate, oricui mai era dispus să se lase amăgit, că toate erau bune şi la locul lor în România şi că partidul aflat la putere îşi ducea mai departe politica, în ciuda tuturor adversităţilor.

O ceremonie de bun venit la Rashtrapati Bhawan este întotdeauna de natură să impresioneze orice vizitator sosit în India. Procesiunea plină de culoare şi exotism a cailor şi a elefanţilor, precum şi a impunătoarei gărzi republicane, accentua sentimentul de admiraţie faţă de aerul majestuos pe care îl emana primirea în cea mai mare democraţie a lumii.

Rajiv şi Sonia Gandhi, un cuplu tânăr şi frumos, stăteau drept şi demn unul lângă celălalt, pentru a-şi primi oaspeţii. El, îmbrăcat într-un costum simplu, dar impecabil, în stilul propriu indian, iar ea, complet indianizată, purtând un sari şi văl în culori pale, erau întruchiparea Indiei ancestrale şi moderne în acelaşi timp. Împreună au urat bun venit soţilor Ceauşescu cu

graţie şi eleganţă, într-o engleză perfectă, care făcea cinste educaţiei lor oxfordiene.

După ce au fost executate imnurile naţionale şi a fost trecută în revistă garda de onoare, întregul grup de oficialităţi române şi indiene s-a îndreptat pe jos spre una dintre clădirile impunătorului complex din piatră roşie, care odinioară servise drept centrul de putere politică al lui British Raj.

În acea clădire aveau să locuiască Nicolae şi Elena Ceauşescu, precum şi fiul lor mai mare, Valentin, care se afla cu ei în călătorie, împreună cu ajutoarele desemnate să se instaleze sub acelaşi acoperiş: medicul cuplului, Nicolau, Melinte ospătarul, coafeza şi câţiva ofiţeri de pază şi securitate, inclusiv un general cel puţin. Întrucât Lili alesese deja să se bronzeze pe plăjile însorite ale Italiei, Cornelia primise însărcinarea să se îngrijească de părul şi unghiile Elenei Ceauşescu şi, uneori, să plece în expediţie în oraş la cumpărături. Membrii delegaţiei, inclusiv generalul Iulian Vlad şi noul ministru de externe (era o perioadă când miniştrii şi alţi înalţi demnitari erau reciclaţi într-un ritm din ce în ce mai intens), ca şi personalul auxiliar, printre care şi eu, urmau să fie cazaţi într-un hotel din centru. De această dată nu am mai insistat să stau la reşedinţă, întrucât circulaţia nu era excesiv de intensă, iar hotelul se afla la mică distanţă de Bhawan.

Generalul Vlad, câţiva ofiţeri de securitate şi reprezentanţi ai Protocolului se deplasaseră în India cu câteva săptămâni înaintea delegaţiei pentru a face aranjamentele necesare, în colaborare cu omologii lor indieni, pentru ca vizita să se poată desfăşura în cele mai bune condiţii şi pentru a finaliza programul acesteia. Dispariţia tragică a Indirei Gandhi agravase considerabil climatul de tensiune instalat în ţară ca rezultat al tulburărilor religioase, astfel încât românii nu lăsau nimic la voia întâmplării, luând toate măsurile pe care le reclama siguranţa preşedintelui şi a soţiei sale.

Din ceea ce generalul Iulian Vlad mi-a spus în particular, am înţeles că, în perioada celor câteva săptămâni de pregătire, întâmpinase oarecare dificultăţi în îndeplinirea sarcinilor datorită unei insuficiente acordări a lungimii de undă cu ambasadorul român de la Delhi. „Cum s-a înţeles soţul tău cu omul ăsta?", a întrebat generalul. Nu eram în măsură să-i răspund la această întrebare din deferenţă pentru ambasador. Era aceeaşi persoană pe care, cu câţiva ani în urmă, am găsit-o la Tokio în aceeaşi calitate. Fusese coleg cu soţul meu la liceul Cantemir Vodă din Bucureşti şi trudiseră din greu împreună timp de aproximativ doi ani la ambasada română din New Delhi, soţul meu secondându-l în calitate de consilier. A fi diplomat într-o ţară din Asia este foarte solicitant. Este necesar să ai puterea de a te adapta la un stil de viaţă total diferit, îndeosebi la climatul tropical sau chiar ecuatorial. Uneori pot apărea tensiuni în relaţiile dintre diplomaţii uneia şi aceleiaşi ambasade. În plus, autorităţile române de atunci aveau tendinţa manifestă, devenită ulterior regulă, să expedieze diplomaţi în străinătate pentru perioade scurte de timp şi fără familie – soţie sau copii. Interpretarea pe care am dat-o acestei măsuri a fost dublă: să se facă economii şi să se descurajeze eventualele tendinţe de „dezertare". Însă ştiam sigur că cei doi găsiseră modalităţi foarte convenabile pentru a convieţui, reuşind astfel să-şi desfăşoare activitatea în ambasadă fără neajunsuri. Însă generalul Vlad avea o părere diferită în această chestiune şi rămăsese ferm la părerea că ambasadorul nu făcea decât să-i bage beţe în roate.

Dintre părţile notabile ale programului oficial sunt demne de menţionat două activităţi de natură să deschidă ochii celor dispuşi nu numai să privească, dar să şi vadă semnificaţiile lor mai profunde. Inutil de spus, cuplul prezidenţial nu făcea parte din această categorie. Nu erau capabili să înţeleagă ideea că, dacă o democraţie ca India şi un popor paşnic prin excelenţă

ca indienii nu erau scutiţi de acte de violenţă împotriva conducătorilor lor, cu atât mai mari erau şansele ca asemenea lucruri să se petreacă într-un stat totalitar.

Cele două acţiuni care au declanşat în mintea mea acest raţionament au fost ceremonia depunerii coroanei de flori la memorialul lui Mahatma Gandhi şi vizitarea reşedinţei particulare a Indirei Gandhi.

În faţa blocului pătrat de marmură împodobit cu petale colorate, frumos mirositoare, grupul de demnitari români s-a apropiat spre a-şi manifesta respectul pentru Mahatma. Aşa cum cerea ritualul, toţi vizitatorii, indiferent de rang, erau obligaţi să se prezinte în faţa memorialului în picioarele goale, ceea ce au şi făcut, în frunte cu Nicolae şi Elena Ceauşescu. Preşedintele a înaintat singur, a depus jerba la baza blocului de marmură şi apoi s-a retras. Nu era înscris pe bloc decât un singur cuvânt, pe care oficialităţile indiene s-au ferit să-l traducă cuplului prezidenţial, probabil din delicateţe. Eu însă ştiam ce înseamnă: „Oh, Doamne!" – ultimul cuvânt pronunţat de marele om înainte de a-şi încredinţa sufletul în mâinile eternei divinităţi. Oare acea exclamaţie rostită în momentul expirării însemna că cerea îndurare pentru iertarea sufletului său sau pentru cel al asasinului? Cine ar putea spune? Poate este bine că epigraful a rămas netradus – un asemenea cuvânt nu ar fi reverberat cu sens în urechile lor ateiste.

A urmat apoi ceea ce aş numi un pelerinaj la fel de impresionant la reşedinţa particulară a Indirei Gandhi, o casă tipică pentru locuinţele de lux din New Delhi, într-o „marg" cu vegetaţie luxuriantă dominată de nelipsita *Cala Indica*. Casa era acum nelocuită şi adăpostea doar mobila, oarecum simplă, şi alte obiecte care aparţinuseră stăpânei casei în timpul vieţii – tablouri şi fotografii cu ea şi membrii familiei, precum şi, în câteva vitrine, documente ilustrând activitatea sa politică. Exponatele cele mai emoţionante erau prezentările

video şi audio care scoteau în evidenţă personalitatea Indirei. O bandă audio prezentată delegaţiei conţinea o declaraţie a acesteia care suna mai mult ca un testament. Mă aflam în grupul mai numeros de vizitatori, aşa că nu ştiu dacă interpretul preşedintelui a redat versiunea română a textului, care pe mine m-a izbit ca fiind caracteristică viziunii fataliste hinduse asupra sensului vieţii. Spunea ea: „Dacă îmi va fi dat să mor de o moarte violentă, la care mulţi se gândesc şi câţiva o plănuiesc..." Ce presimţire a ceea ce avea să se întâmple! Îşi înfrunta destinul cu acea seninătate şi atitudine calmă, proprie acelora pentru care spiritul este primordial, în timp ce avutul material figurează mai jos pe lista priorităţilor. Elena Ceauşescu s-a plimbat prin camere şi apoi a ieşit pe pajişte, a trecut prin portiţa care separa locuinţa de grădina vastă din spate, în locul în care Indira Gandhi fusese ucisă. A ascultat explicaţiile absentă, fără a scoate un cuvânt, fără a fi conştientă că o soartă asemănătoare ar putea fi şi a ei.

Celelalte puncte oficiale – recepţii, dineuri şi prânzuri, conferinţe de presă, mese rotunde cu oameni de afaceri şi altele de acest fel – au fost acoperite de interpretul preşedintelui, coleg cu soţul meu în Ministerul Afacerilor Externe. Îndatoritor, politicos şi de nădejde, domnul Petricu se afla la mare distanţă de predecesorul său. La rându-mi, am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să-l asist discret, mai ales când munca sa de interpret devenea extenuantă. Chiar şi pentru unul care stăpânea perfect engleza devenea din ce în ce mai dificil de tradus pentru preşedinte, a cărui manieră de a vorbi devenise confuză şi uneori chiar haotică. Bietul om, a cărui profesie în definitiv nu era aceea de interpret, năduşea şi trudea să redea în engleză propoziţii cu sens dintr-o succesiune de propoziţii româneşti defectuoase. Aflându-mă în imediata sa apropiere, îi şopteam câte un cuvânt sau două în momentul când se

poticnea în traducere. De asemenea, dădeam din cap în mod aprobator şi încurajator de fiecare dată când îşi arunca privirile în direcţia mea sau băteam uşor din palme la sfârşitul vreunui discurs. Aveam grijă ca gesturile mele de apreciere să fie suficient de vizibile pentru cei doi Ceauşescu, astfel încât aceştia să ştie că interpretul lor era la înălţime. Odată l-am văzut chiar pe preşedinte, care părea mai sensibil decât consoarta sa, întorcându-se spre interpret şi strângându-i mâna pentru a-l felicita.

Pentru mine era mult mai uşor decât pentru domnul Petricu, întrucât traduceam unui cerc restrâns de doamne, în care o dată sau de două ori a fost prezentă şi Sonia Gandhi. În asemenea cazuri, conversaţia, în timpul căreia toate participantele se aflau în largul lor, sorbindu-şi ceaiul, se concentra de cele mai multe ori pe tema creşterii odraslelor, a activităţilor caritabile de ajutorare a persoanelor nevoiaşe, mai ales femei, pe impresiile din călătoriile în străinătate şi, ici şi colo, pe câte o bârfă nevinovată însoţită de râsete însufleţite.

La Delhi, Elena Ceauşescu a profitat de puţin timp liber pentru a vizita oraşul în particular. Aranjamentul era ca turul să aibă loc cu discreţie, fără prea mare escortă şi mai mult cu ajutor din partea personalului român local. La Bhawan a sosit o maşină condusă de un şofer al ambasadei ca să ne ia, pe Elena Ceauşescu şi pe mine. Un tânăr diplomat înalt, spilcuit şi îmbrăcat impecabil, încercând să nu trădeze emoţia firească ţinând seama de circumstanţă, s-a apropiat de ea, s-a înclinat şi s-a prezentat, spunând cu voce limpede că îi fusese încredinţată cinstea de a o acompania în vizitarea oraşului. În această formaţie şi urmaţi doar de o altă maşină care servea drept escortă, am circulat prin oraş, diplomatul român arătându-ne principalele monumente. Printre ele, fireşte, s-au numărat fostul palat imperial construit în piatră roşie al Marelui Mogul, în prezent cunoscut sub numele de *Fortul*

Roşu. A fost o plimbare plăcută şi, când s-a încheiat, dispoziţia Elenei Ceauşescu a părut a fi excelentă.

Un program separat fusese pregătit pentru Valentin, fiul mai mare al preşedintelui Ceauşescu. Valentin prefera întotdeauna să nu iasă în evidenţă, păstrând o anumită distanţă faţă de oficialităţile române, în ale căror activităţi şi preocupări nu se amesteca în niciun fel. Practic nimeni nu ştia cu siguranţă ce făcea şi singurul lucru pe care mi-l amintesc este că era în căutarea unui optician pentru a-şi cumpăra o pereche de ochelari. Urma să plece singur la Agra, pentru a face vizita tradiţională a Taj Mahalului, iar mama lui m-a întrebat dacă doresc să merg şi eu. Am declinat oferta, întrucât văzusem deja monumentul cu un alt prilej, lucru pe care ea nu-l ştia. Puteam lăsa acest amănunt sub tăcere, dar dacă afla din alte surse şi nu direct de la mine? Concluzia ei imediată ar fi fost că încerc să o păcălesc. Nu-mi făcea plăcere să se creadă că nu sunt onestă. Aşa că i-am spus adevărul gol-goluţ: „Am mai fost în India." „Ai fost? Cu ce ocazie?" I-am relatat că am făcut parte dintr-o delegaţie a Uniunii Femeilor Democrate din România, delegaţie formată din două reprezentante – eu şi încă o persoană –, pentru a participa la o conferinţă găzduită de India. „Aşa carevasăzică. Şi cine era cealaltă femeie din delegaţie?" Aici am ezitat un moment, ştiind că persoana în cauză, o fostă activistă aflată în dizgraţie, nu prea era pe gustul Elenei Ceauşescu în acel moment. „I-am uitat numele", am răspuns laconic. „Când e vorba de nume, tu niciodată nu-ţi aduci aminte!", a remarcat ea cu ironie. Aceasta a fost singura dată, în cursul celor 20 de ani în care i-am fost interpretă, când mi-a vorbit cu o umbră vagă de nemulţumire.

L-am lăsat deci pe Valentin să plece la Agra de unul singur, iar eu am rămas la Delhi pentru a încropi colecţia obişnuită de produse indiene şi a i-o expune la reşedinţă, în caz că ar fi dorit să târguiască ceva. A ales câteva materiale de sariuri,

după care a sugerat ca şi alţi membri ai delegaţiei să cumpere unele articole din colecţie, dacă doreau.

În timpul vizitei, o neobişnuită criză de generozitate m-a luat cu totul prin surprindere. Cornelia mi-a bătut la uşă ca să mă trezesc că îmi pune în mână un şirag de agate ca dar din partea Elenei Ceauşescu. În dimineaţa aceea o trimisese pe Cornelia în oraş ca să-i cumpere mai multe coliere din pietre semipreţioase. Din punga plină de aceste obiecte care-i fusese înmânată, Elena Ceauşescu s-a despărţit de două: un colier a ajuns la Cornelia, iar celălalt, la mine. Am profitat de prima ocazie pentru a-i mulţumi pentru amabilitate. „Vezi tu, Violeta, când cumperi, trebuie să te târguieşti, pentru că vânzătorii de aici văd că au de-a face cu un străin şi atunci îţi cer cât nu face!" Ce afirma ea era adevărat, astfel că i-am confirmat, adăugând că uneori, dacă insistai, puteai plăti jumătate din preţul cerut. „Jumătate? Fii sigură că poţi obţine un preţ şi mai mic!" Apoi a continuat: „Ştii cât am plătit pentru colierul de agate pe care ţi l-am dat?" I-am răspuns că nu am nici cea mai mică idee. „Un dolar!", spuse ea triumfătoare şi astfel am aflat la cât se ridica în valută foarte recenta şi rar repetata sa criză de generozitate.

Bangladesh

După vizita în India, avionul a decolat de pe aeroportul din Dehli spre răsărit peste Bengalul de Vest pentru ca apoi, trecând frontiera, să intre în Bengalul de Est, devenit ulterior Pakistanul de Est, şi, mai târziu, după o despărţire dureroasă,

transformat în Bangladesh. O succesiune de metamorfoze care nu au fost de natură să contribuie la dezvoltarea statului şi la ameliorarea traiului populaţiei.

Odată ajunşi la sol, am fost cu toţii izbiţi de aspectul dezolant al zonei, de pământul sterp, lipsit nu numai de vegetaţie, dar şi de o stâncă sau orice altceva care să însufleţească peisajul.

O atmosferă apăsătoare, caracteristică oricărui regim militar, a dominat întreaga ceremonie desfăşurată la sosire. Toţi membrii grupului de oficialităţi veniţi să întâmpine delegaţia erau galonaţi, în frunte cu preşedintele, distins, însă respingător de rigid. Soţia sa nu mai era la prima tinereţe, dar se vedea că fusese frumoasă. Adusese cu ea doi copii, mult prea mici pentru vârsta părinţilor, detaliu care nu i-a scăpat Elenei Ceauşescu: „Uită-te şi tu, Violeta – mi-a şoptit ea – ce nepotrivit e să ai copii la bătrâneţe. Asta îi spun mereu lui Valentin al meu şi nevestei lui, dar nu vor să mă asculte!".

Preşedintele bengalez părea temut de colaboratorii săi apropiaţi şi, aşa cum am suspectat, chiar de soţie. Luaseră o anumită distanţă faţă de el, creând astfel în jurul său un fel de vid, şi îl priveau aţintiţi pentru a ghici după expresia feţei dacă le aprobă sau nu gesturile. Numai copiii, care nu-şi dădeau seama de atmosfera tensionată din jurul lor, nu stăteau locului o clipă, urmărind cu o curiozitate naivă desfăşurarea ceremoniei.

În timpul scurtei şederi în Bangladesh, cei de la Protocol reuşiseră să elaboreze un program comprimat, cu principalele activităţi oficiale la care prezenţa mea nu era necesară. Având consimţământul Elenei Ceauşescu, am absentat de la negocierile politice devenite de acum mult prea plictisitoare şi am purces la o vizită educativă în Dacca. Turul oraşului mi-a deschis ochii, dacă mai era nevoie de aşa ceva, asupra a ceea ce poate însemna sărăcia absolută. Cei care m-au impresionat

cel mai mult nu au fost adulţii, bărbaţi sau femei ale căror priviri rătăcite spuneau multe, ci copiii care, cu mâinile întinse, cerşeau un bănuţ. Dacă îl căpătau însemna că l-au apucat pe Allah de un picior, întrucât cu acel bănuţ puteau cumpăra o banană, adică hrana pentru întreaga zi. Prăvăliile erau mici şi neîmbietoare, iar cele câteva maşini şi camioane care îşi făceau drum pe străzile colbuite zdrăngăneau din toate încheieturile ca urmare a folosirii intense de către posesorii lor.

S-a întâmplat totuşi să fiu de faţă, fără să traduc, la una dintre discuţiile oficiale ale celor două delegaţii, prilej de a urmări pe principalii actori discutând cu mare seriozitate căile de impulsionare a raporturilor comerciale dintre România şi Bangladesh. În mod firesc, de vreme ce ambele ţări, mai ales ţara gazdă, nu erau dispuse să-şi secătuiască trezoreria de nepreţuita valută forte, schimburile lor economice se rezumau în principal sau mai bine zis exclusiv la schimbul fizic de produse. Până acum nimic extraordinar, între ţările în curs de dezvoltare trocul se practica pe scară largă. Nostimada, care i-a amuzat teribil pe negociatorii români, a început când, indiferent ce produse erau oferite părţii bengaleze, aceasta se declara dispusă să plătească cu... iută. La un moment dat, când tratativele păreau că s-au împotmolit datorită unui concept insuficient definit, Valentin, care participa şi el la întâlnire, a intervenit în engleză pentru a lămuri chestiunea. Aici Nicolae Ceauşescu, neînţelegând ce vrea să facă fiul său, l-a repezit pe un ton nervos: „Stai la locul tău şi nu te băga! Nu tu eşti aici ca să vinzi!" „Nu vindeam nimic, tată; ajutam numai traducerea", a răspuns Valentin ofuscat, după care, tot restul timpului afectat negocierilor, a stat tăcut şi absent, linie de conduită care îi era obişnuită, de altfel.

Am o amintire vie a acelei atitudini când intervenţia lui Valentin ar fi putut ajuta la dezamorsarea unei situaţii încordate de natură diplomatică. Potrivit practicii locale, o mare

adunare populară, care urma să se încheie cu un spectacol în cinstea oaspeţilor, trebuia în mod imperativ să fie precedată de o rugăciune. Criza a apărut când preşedintele şi Elena Ceauşescu au refuzat cu încăpăţânare să participe la acest punct al programului, dacă gazdele nu vor renunţa la momentul rugăciunii. Nimeni şi nimic nu putea convinge cuplul român să se răzgândească. Nefericiţii şefi ai Protocolului făceau naveta între reşedinţele celor doi preşedinţi, în încercarea de a găsi o soluţie, iar timpul se scurgea. Însărcinatul cu afaceri mergea de la un membru al delegaţiei la altul, cerându-le să facă uz de toată puterea lor de persuasiune, ca să accepte ceremonia religioasă. Toţi dădeau din umeri, spunând că nu aveau nicio putere în această chestiune, intervenţia lor ar fi fost ineficientă şi riscantă. În cele din urmă a venit la mine, nu pentru a-mi cere ajutorul, ci pentru a se plânge: „Ei nu înţeleg că suntem într-o ţară islamică, unde rugăciunea este o obligaţie absolută. Ei nu înţeleg că prezenţa lor la ceremonie ar reprezenta numai un act de curtoazie şi nimic mai mult."

O singură persoană putea interveni fără a-şi risca poziţia şi aceasta era Valentin, fiul lor. Un om educat la Londra ar fi trebuit să ştie că atitudinea părinţilor lui era vecină cu ridicolul. Dar nu, Valentin luase distanţă, departe de criza artificial creată de cei doi. Stătea deoparte, contemplând pereţii şi tavanul camerei, ieşind să se plimbe, surd şi orb la vânzoleala din jurul lui. Să fi fost aceasta oare pentru că nu-i păsa sau pentru că nu îndrăznea să intervină? Suspectam a doua ipoteză şi, dacă avea motivele sale de a nu interveni în această chestiune relativ simplă, atunci cum ar fi putut îndrăzni să se amestece, fără să-şi rişte propriul confort, în acţiunile mult mai serioase şi cu urmări mult mai grave – demolarea bisericilor şi a satelor, a cartierelor istorice, mai ales

din Bucureşti, iraţionala strângere a curelei, politica demografică nechibzuită şi multe altele.

În cele din urmă problema a fost tranşată printr-o soluţie de compromis: preşedintele bengalez şi colaboratorii săi vor intra primii pe stadion, îşi vor face rugăciunea, după aceea delegaţia română li se va alătura, iar acţiunea putea începe. Procedura era neobişnuită, însă nu s-a găsit altă ieşire din impas.

Spectacolul de cântece şi dansuri tradiţionale a încântat asistenţa, în ciuda unei ploi neaşteptate – e drept, scurtă –, care a ruinat complet pantofii Elenei Ceauşescu. După toate aparenţele, buna dispoziţie a revenit în timpul spectacolului, aşa încât incidentul diplomatic a fost dat uitării.

Spre sfârşitul vizitei au început să sosească darurile. Ministrul nostru de externe, alţi miniştri şi generali s-au distrat copios când şeful Protocolului le-a adus la cunoştinţă că fiecare a primit câte o rogojină de iută, de dimensiuni diferite în funcţie de rang, poziţie şi funcţie. Generalul Marin Neagoe avea de gând să-şi ducă rogojina la ferma sa de la Corbeanca, pentru a o folosi pe post de preş, în timp ce un alt membru al delegaţiei şi-a declarat intenţia de a-şi tăia rogojina în patru, pentru a-i servi ca ştergătoare de picioare la intrarea în locuinţă. Dar distracţia a fost de scurtă durată – cuplul a decis că rogojinile de iută vor servi mai bine altor scopuri nespecificate, astfel încât preţioasele daruri au fost strânse de la beneficiari şi puse la dispoziţia administraţiei prezidenţiale. Am fost scutită de bucuria de a intra în posesia unei rogojini de iută. Am primit în schimb o faţă de masă şi şerveţele pentru douăzeci şi patru de persoane, pe care, la rândul meu, le-am dăruit unei cunoştinţe, întrucât nu aveam obiceiul să dau mese pentru un număr atât de mare de oaspeţi. Securea nu a căzut pe darul primit de mine, aşa cum căzuse pe rogojini,

poate pentru că Elena Ceauşescu uitase că fusesem şi eu inclusă în lista persoanelor din suita preşedintelui.

În cursul şederii în Bangladesh, sentimentul de dezolare din timpul zilei a fost amplificat odată cu înserarea şi pe toată durata nopţii de vizitatori neaşteptaţi veniţi să infesteze atmosfera: ţânţarii. Invadau străzile, curţile şi locuinţele în necrezut de mari şi dese valuri, atât de dese încât formau nori pe care îi puteam evita numai refugiindu-ne în locuri protejate. În mod curios, acele milioane de mici creaturi erau total inofensive, în sensul că nu se îndeletniceau cu înţeparea oamenilor, ci se mulţumeau doar să îi sufoce, dacă nu erau suficient de precauţi să se ferească de ele.

Ceremonia de rămas-bun s-a desfăşurat în soarele tropical arzător, după care cu toţii ne-am grăbit să ajungem în microclimatul răcoros al avionului. În timp ce se deplasa încet pe pistă şi îşi ambala zgomotos motoarele la capătul acesteia, pregătindu-se de decolare, priveam la preşedintele acelei ţări care, de la distanţă, părea mic şi lipsit de orice importanţă.

Însă acum zburam într-o direcţie nordică. Şedeam alături de generalul Iulian Vlad în marele compartiment al avionului rezervat restului delegaţiei, unde nu se servea nimic, nici măcar un pahar cu apă sau o ceaşcă de cafea. Curând am lăsat în urmă zona plană şi ne-am apropiat de înălţimile Himalayei. Este greu de descris sentimentul pe care îl încerci survolând impunătorul lanţ de munţi. În depărtare coamele acoperite de zăpadă şi râurile scânteietoare ce-şi făceau loc prin crevasele largi dintre crestele munţilor creau un peisaj ireal care amintea de *Orizontul Pierdut* al lui Hilton. Dar, lăsând poezia la o parte, trebuia să mă pregătesc pentru a întâlni alt popor, alte scene şi alte circumstanţe.

Nepal

M-am îndrăgostit de Nepal la prima vedere. Un peisaj sublim, un oraş încântător, cu o arhitectură plină de pitoresc şi un popor plămădit dintr-un amestec de rase şi naţionalităţi – toate purtau pecetea unei ţări de basm. În timp ce scurta şedere din Bangladesh părea că nu se mai termină, cea din Nepal a părut prea scurtă pentru noi, vrăjiţi de ceea ce vedeam.

Impresionanta ceremonie, demnă de gazdele regale, a avut loc în faţa palatului. A fost o paradă cu atât de multă fanfară, cu trecerea unui şir nesfârşit de pedestraşi şi călăreţi în veşminte colorate, încât ai fi crezut că şi oaspeţii erau regali. Monarhul putea fi confundat cu un impunător maharajah, iar regina, care îl flanca, arăta ca o tânără şi frumoasă maharani.

După ceremonie s-a format o procesiune compusă din oficialităţile române şi nepaleze, urmate de aghiotanţi, adjutanţi şi gărzi, care s-au îndreptat solemn spre palatul unde Nicolae şi Elena Ceauşescu urmau să locuiască pe timpul şederii la Katmandu.

Palatul era relativ nou, însă păstrase trăsăturile tradiţionale ale arhitecturii, iar interiorul său, cu o mobilă confortabilă şi decoraţiuni rafinate, avea un farmec luxuriant oriental care te vrăjea. Oaspeţi şi gazde s-au aşezat pentru câteva minute în marele salon al palatului, în mijlocul căruia trona un imens glob pământesc, care s-a dovedit a fi un bufet cu băuturi occidentale.

După aceea, regele, regina şi suita lor s-au retras, iar preşedintele Ceauşescu şi soţia au fost conduşi în apartamentul care le fusese rezervat. Restul delegaţiei şi personalul auxiliar au fost transportaţi cu maşina la locul de cazare, un hotel de lux cu cele mai înalte standarde. Mi-am petrecut doar noaptea acolo, practic în tot cursul zilei am preferat să stau la palat,

pentru a mă integra mai uşor în programul Elenei Ceauşescu. Inutil de spus că, întrucât Nepalul era o ţară eminamente turistică, hotelul era dotat cu toate facilităţile, inclusiv medicale, necesare nu numai pentru turiştii obişnuiţi atraşi de splendoarea peisajului sau pitorescul oraşului, dar şi pentru temerarii doritori să escaladeze vârfurile himalaiene.

Au avut loc două întâlniri între rege, regină şi câţiva membri ai familiei regale, pe de o parte, şi Nicolae, Elena şi Valentin Ceauşescu, pe de altă parte. Conversaţia s-a axat pe orice se putea imagina – Yeti, brânză de iac şi câte şi mai câte –, exceptând politica. În ciuda strădaniilor depuse de gazde să creeze o atmosferă relaxată, se putea simţi un fel de solemnitate formală, căci regele şi regina stăteau într-o atitudine rigidă în fotoliile înalte ca nişte tronuri. Regina purta un superb set de perle – diademă, colier, cercei şi inel –, care au atras imediat atenţia Elenei Ceauşescu. Şi ea purta o rochie frumoasă, care întâmplător îi venea foarte bine, cu un set de bijuterii asortate. Văzând ţinuta compusă a reginei, şi-a luat şi ea o postură oarecum nefirească, stând ţeapănă şi pompoasă, ca de la regină la „regină". Eram aşezată lângă ea, puţin mai în spate, martoră tăcută a conversaţiei. După ce a examinat-o pe regină cu atenţie, Elena Ceauşescu s-a întors spre mine, spunându-mi: „Vezi perlele alea de la gât? Am acasă un set identic, numai că ale mele sunt mai mari!".

La întâlnirile particulare care au avut loc în sala principală de recepţie, participanţilor le-au fost oferite ceai şi răcoritoare. Câţiva dintre ei s-au servit, alţii, mai ales cei doi, s-au abţinut. A existat doar o excepţie notabilă care, la intervale dese şi regulate, recurgea la globul pământesc de unde extrăgea pahare pline de băuturi pe care nu le-am identificat. Excepţia a constat în persoana şefului Protocolului nepalez, care se desfăta cu acest exerciţiu bahic, ceea ce l-a determinat pe generalul Iulian Vlad, întâmplător aproape de scenă, să-mi

şoptească la ureche: „Dacă omul acesta nu se opreşte, o să dea de mare necaz!”.

La o altă întâlnire particulară restrânsă, care a reunit doar pe regină, pe Elena Ceauşescu şi câteva rude din familia regală, convorbirea a devenit destul de intimă: copiii, educaţia lor, viaţa de familie, preparatele culinare etc. Frumoasa regină ne-a spus povestea vieţii ei, cum se născuse şi îşi petrecuse copilăria sus la munte, cum a coborât la ceea ce ea a numit „vale” (de fapt 4 000 m deasupra nivelului mării) pentru a se căsători cu regele şi cum, de atunci, nu mai părăsise valea. Povestea avea un aer romantic – trei surori măritate cu trei fraţi, fii ai regelui – şi se potrivea cu locurile de basm în care trăiau. Te-ai fi aşteptat ca basmul să se termine clasic: „şi au trăit fericiţi până la adânci bătrâneţi”. Dar nu a fost să fie aşa.

În timp ce câţiva, nu mulţi, au ascultat fascinaţi relatările fabuloase, care s-au referit şi la Yeti, cuplul prezidenţial nu s-a arătat prea impresionat de omul zăpezii al munţilor Himalaya şi pot face pariu că nu auziseră niciodată de existenţa acelei creaturi. În schimb, Elena Ceauşescu s-a interesat îndeaproape de varietăţile din brânză de iac, le-a gustat, a declarat că sunt bune şi a dat dispoziţii pentru ca o anumită cantitate să fie ambalată şi dusă acasă. Pentru a-mi satisface curiozitatea şi a gusta din rara delicatesă am profitat de prezenţa în cameră a generalului Vlad, pe care l-am rugat discret să îmi aducă şi mie o feliuţă din jinduita brânză şi în acest fel să mă ajute să-mi întregesc educaţia gastronomică.

Erau numeroase aspecte interesante privitoare la Nepal pe care amândoi le ignorau cu desăvârşire. Nicolae Ceauşescu nu era în stare nici măcar să pronunţe corect numele capitalei nepaleze, la care soţia lui obiecta dispreţuitor: „Auzi, Violeto, cum pronunţă numele oraşului! E corect cum zice el?”. „Nu este, am răspuns, pronunţia este – şi aici am împărţit cuvântul în silabe – Kat-man-du”. „Vezi, Nicule, cum se zice? Caută şi

pronunţă cum trebuie, că o să râdă lumea de tine!" Avea deseori obiceiul de a-l lua de sus, pentru a arăta în felul acesta cine este persoana mai educată în familie.

Turul micului, dar fascinantului oraş situat pe acoperişul lumii nu a impresionat în mod deosebit cuplul prezidenţial. Aceasta în ciuda faptului că străzile, locuitorii, prăvăliile frumos decorate – toate erau curate, bine întreţinute, aşa cum îi stă bine unui oraş turistic de munte. Vechiul palat regal, care nu mai servea drept reşedinţă a monarhului, era o bijuterie de arhitectură veche, iar splendorile din interior lăsau pe oricine avea un minimum de sensibilitate să se simtă ca după un vis nostalgic. Fără a mai vorbi de „Zeiţa Vie", fetiţa înveşmântată în robe preoţeşti şi văluri subţiri, străvezii. De la ferestruica unei vechi şi pitoreşti locuinţe, zeiţa împărţea binecuvântarea ei tuturor celor care veneau la ea în pelerinaj sau se întâmpla să treacă pe acolo. Nu a făcut nicio impresie înalţilor oaspeţi. Eu, pierdută printre grupul mai mare, format din suită, personal şi ofiţerii care asigurau protecţia, am simţit o uşurare sufletească primind binecuvântările, mai ales că ele veneau de la un copil nevinovat. Până în ziua de azi îmi amintesc de fetiţa venerată din Katmandu, deşi, ajunsă acum la vârsta adultă, trebuie să fi fost de mult înlocuită de o altă zeiţă vie.

În program a fost prevăzută şi o excursie în afara capitalei, pe valea de la picioarele munţilor măreţi cu vârfurile acoperite de zăpada strălucitoare. Preşedintele, soţia sa şi lungul cortegiu al suitei au vizitat o mănăstire budistă şi o livadă de pe o vastă întindere de teren, care putea trece mai curând drept o veritabilă plantaţie de fructe exotice.

Către sfârşitul vizitei a avut loc obişnuitul schimb de cadouri, cele aduse de la palatul regal fiind date în grija reprezentantului Protocolului. Nu am idee care le-a fost soarta, dacă au fost sau nu reţinute, ca în ocaziile precedente, pentru a satisface nevoile administraţiei prezidenţiale. Cadoul pe care

regina mi l-a oferit – un colier frumos de granate roşii – a rămas în posesia mea, întrucât şeful Protocolului a fost destul de prevenitor şi a închis ochii, omiţând să mi-l rechiziţioneze, deşi îşi risca pielea dacă se afla. Poate s-a gândit că valoarea colierului nu era atât de mare ca să intereseze renumita gospodărie.

Sosise ora împachetării bagajelor, cutiilor, coletelor şi lăzilor în vederea plecării. La ceremonie, oaspeţilor li s-a urat drum bun de către cuplul regal radios, în aceeaşi formaţie colorată ca la sosire. Şi-au luat rămas-bun, s-au îmbrăţişat şi apoi oaspeţii s-au îmbarcat la bordul avionului.

După câţiva ani, regele, regina şi mai mulţi membri ai familiei regale au avut parte de un sfârşit tragic şi violent.

Din nou zburam peste munţii, văile şi câmpiile subcontinentului indian, pentru a ne îndrepta spre meleagurile Indochinei, în direcţia noii noastre destinaţii.

Birmania (Myanmar)

Dacă Bangladesh era un stat autoritar, Myanmar putea fi definit de-a dreptul o dictatură militară. Nu existau partide politice, nu exista libertate de exprimare, fără a mai vorbi că nu existau organizaţii civile. Vocea disidenţilor era înnăbuşită. Capitala Rangoon era complet neglijată, lipsită de elemente care să-i confere măcar un simulacru de viaţă decentă. Cartierele rezidenţiale şi chiar clădirile guvernamentale erau căzute în ruină, curţile şi spaţiile deschise erau năpădite de

vegetaţia junglei. Aveai impresia că timpul se oprise în loc sau mai curând că timpul se întorsese spre secole de mult apuse.

De la prima vedere era evident că reşedinţa cuplului prezidenţial fusese renovată în grabă, ceea ce nu a absolvit personalul român de întreţinere să se pună pe treabă pentru a efectua o nouă curăţenie generală, a freca bine mobilierul şi obiectele de decor şi a dezinfecta apartamentul, camerele şi sălile clădirii.

La Rangoon sălăşluia un singuratic şi dezolat însărcinat cu afaceri român, un adevărat exilat pe acele stranii tărâmuri îndepărtate. Profitând de prilejul vizitei şi cu sumele de mizerie aprobate de la Bucureşti, asistat de personalul local, deschisese larg ferestrele ambasadei pentru a permite aerului proaspăt să pătrundă în încăperi, scosese praful, murdăria, rugina şi mucegaiul lăsate să se aşeze nestingherite în cea mai mare parte a clădirii. Măsura era necesară, căci uneori preşedintele decidea să facă o vizită de inspecţie neanunţată în prealabil la ambasadele române din capitalele pe care se întâmpla să le viziteze. În eventualitatea că ar fi avut fantezia de a face asemenea incursiune şi la Rangoon, nicio precauţie nu era de prisos pentru a zădărnici eventualele izbucniri de mânie din partea preşedintelui.

Întrucât la acea dată nu exista un ambasador cu reşedinţa permanentă la Rangoon şi Birmania era acoperită din punct de vedere diplomatic de ambasada română de la Beijing, pe durata vizitei şi-a făcut apariţia ambasadorul acesteia, alăturându-se grosului demnitarilor şi al celorlalţi căutători de favoruri care mişunau în jurul cuplului.

Nicolae şi Elena Ceauşescu, împreună cu întreaga delegaţie şi cu personalul auxiliar, luau masa la reşedinţă, singurul loc unde puteau fi servite feluri de mâncare, de altfel excelente. Acest fapt era datorat unei fabrici nou-nouţe, construită de o companie germană specializată în mezeluri şi alte produse alimentare de bună calitate.

A fost organizat pentru Elena Ceauşescu un tur al oraşului, astfel că s-a constituit o lungă coloană de vehicule militare servind ca avangardă şi ariergardă maşinii guvernamentale care o transporta, ca şi cum s-ar fi pregătit de atac, nu pentru o excursie de plăcere. Peste tot se aflau oameni în uniformă înarmaţi până în dinţi şi în stare de alertă, cauza fiind, aşa cum am fost informaţi, că tocmai atunci avusese loc o tentativă de răsturnare de la putere a liderilor militari, însă lovitura fusese înnăbuşită în sânge.

Turul capitalei Rangoon a fost scurt şi neinteresant, cu excepţia unei procesiuni pestriţe a unor nuntaşi, în frunte cu o mireasă frumoasă, gătită de circumstanţă, pe care am întâlnit-o pe drum. Încolo erau puţine lucruri de văzut, iar coloana şi-a făcut loc prin mulţimea de femei şi bărbaţi indiferenţi, îmbrăcaţi în veşmintele tradiţionale – o bandă lungă de stofă înfăşurată în jurul taliei. „Mă întreb dacă poartă ceva pe dedesubt, vreo lenjerie pe sub saronguri", a comentat pe scurt vizitatoarea.

Turul i-a fost de ajuns. După acesta a preferat să rămână la reşedinţă şi nu a mai ieşit din oraş decât când a fost obligată să participe la acţiunile cerute de protocol.

Valentin şi-a exprimat dorinţa de a vizita vestita pagodă de aur *Shwedagon* şi alte sanctuare. Elena Ceauşescu, neavând nevoie de serviciile mele, m-a îndemnat să merg şi eu. „Ia o maşină, Violeta, şi vezi ce e acolo! Se spune că este interesant, dar aici am alte treburi de care să mă ocup." M-am alăturat astfel grupului de pelerini care a trebuit să se conformeze cerinţei sacre de a se descălţa şi de a merge prin incinta sanctuarului în picioarele goale. Când am revenit, i-am făcut o descriere a ceea ce văzusem – muzeul şi obiectele sale de artă, foile de aur pe care pelerinii pioşi le lipeau pe pagoda principală în semn de profundă devoţiune, stupele şi alte pagode de mici dimensiuni. Când a auzit că am fost nevoiţi să mergem în picioarele goale pe aleile dintre sanctuare

s-a îngrozit. „Şi Valentin a trebuit să meargă aşa? Dacă o fi prins vreo boală?” Uita că şi eu şi alţi membri ai grupului fuseserăm la fel de expuşi fatalelor perspective care ne puteau aştepta mergând desculţi prin Birmania. Am asigurat-o că locurile pe unde umblaserăm erau curate şi că, de altfel, Valentin, ca şi restul grupului, avusese grijă să se vaccineze de acasă pentru a preveni infecţia cu boli tropicale.

Nu mai este nimic de spus despre vizita în Birmania şi impactul ei asupra Elenei Ceauşescu. Bănuiesc că scopul urmărit al vizitei a servit consumului intern, altfel rezultatele practice au fost lipsite de orice consecinţe.

Avionul a survolat întinderile vaste ale continentului asiatic în drum spre Karachi, escala favorită, înainte de a ne îndrepta spre Bucureşti. Aşezată pe locul meu preferat de lângă fereastră, meditam cu gust amar că o ţară care se bucura de o civilizaţie milenară şi un popor atât de paşnic şi blând ca birmanezii meritau o viaţă mai bună decât aceea searbădă pe care le-o rezervaseră liderii lor. Dar mi-am venit apoi în fire, amintindu-mi că existau alte popoare demne de a fi compătimite pentru un destin asemănător care dura de încă şi mai mult timp, iar cel căruia îi aparţineam nu făcea excepţie.

Iran

Vizita în Iran a fost atât de specială încât merită o relatare mai amănunţită, cel puţin a episoadelor importante, care îmi sunt încă proaspete în amintire. A fost într-adevăr specială nu numai datorită primirii absolut imperiale şi a condiţiilor de

ansamblu rezervate înalţilor oaspeţi, ci mai ales datorită faptului că în acel moment relaţiile româno – iraniene atinseseră cel mai înalt nivel.

Şahul şi împărăteasa Farah vizitaseră România şi, peste tot, mai ales în provincia istorică Moldova, se bucuraseră de o primire pe care fostul principat valah i-ar fi acordat-o unui împărat în timpurile medievale. Un alai format din tineri în armură şi călări, având halebarde şi suliţe sau arcuri cu săgeţi, stăteau aliniaţi de-a lungul şoselei şi drumurilor pentru a prezenta oaspeţilor iranieni un salut regal. Reza Pahlavi şi Farah fuseseră încântaţi şi impresionaţi de primire.

Fratele şahului a fost şi el invitat, cu un alt prilej, la o partidă de vânătoare şi revenise în ţara sa plin de entuziasm de cele văzute în România.

Sub Reza Pahlavi, Iranul îşi câştigase treptat statutul de mare putere regională şi, pe cale de consecinţă, devenise un actor important pe scena mondială. Prin urmare circumstanţele erau de aşa natură încât şahul nu vedea nicio piedică în a se ocupa şi de ţările comuniste, inclusiv de uriaşul vecin – Rusia.

Pe acest fundal, iranienii, la rândul lor, făcuseră preparative elaborate pentru a asigura o primire grandioasă şi o şedere extrem de plăcută pentru oaspeţii lor români. Acest lucru a fost vizibil din primul moment al vizitei. Aeroportul era pavoazat cu drapelele celor două state, precum şi cu pancarde şi afişe care exultau prietenia şi cooperarea dintre cele două ţări. Pe podiumul de primire se aflau un mare număr de oficialităţi guvernamentale, ofiţeri ai armatei terestre, ai marinei şi ai forţelor aeriene îmbrăcaţi în uniforme de ceremonie şi o întreagă suită de personalităţi de seamă, înşiruite potrivit rangului şi funcţiei. O armată de fotografi, cameramani şi ziarişti formau o masă compactă, gata pregătiţi să imortalizeze evenimentul.

Delegaţia română conţinea la rândul ei o artilerie grea de miniştri, consilieri, generali şi diplomaţi, fără a mai menţiona mulţimea enormă de personal auxiliar – ofiţeri cu paza şi securitatea, reprezentanţi ai mijloacelor de informare în masă, interpreţi, oameni de bază ai administraţiei prezidenţiale, bucătarul, croitorul, coafeza, maseuza şi lista poate continua. Se decisese ca limba de lucru în discuţiile oficiale să fie franceza. Cu toate acestea s-a considerat necesar să însoţească delegaţia, pe lângă interpretul de franceză, şi doi interpreţi de limbă engleză, unul pentru preşedinte şi altul pentru soţia acestuia. Am fost desemnată să însoţesc delegaţia în calitate de interpretă a Elenei Ceauşescu.

În timp ce delegaţia cobora pe uşa principală a avionului, m-am alăturat grupului de ziarişti care ieşeau pe a doua uşă de la spatele fuselajului. Ştiam că nu avea nevoie imediată de mine sau de oricine altcineva să stea în jurul ei atunci când se găsea în luminile rampei, expusă vederii publice în ocaziile oficiale. Dar trebuia să fiu suficient de promptă ca să ajung lângă ea la timp, când era nevoie să-i traduc.

Şahul Reza Pahlavi şi împărăteasa Farah, urmaţi de un mic grup de oficialităţi, în frunte cu prim-ministrul său, Amir Abbas Hoveida, au făcut câţiva paşi pentru a întâmpina şi saluta pe preşedinte şi pe soţia acestuia; a urmat apoi prezentarea reciprocă a membrilor celor două delegaţii şi, în cele din urmă, executarea imnurilor naţionale şi trecerea în revistă a gărzii imperiale.

În timpul ceremoniei, Elena Ceauşescu părea să fi uitat de cele ce se petreceau potrivit protocolului; în schimb mă privea inchizitiv pe mine, apoi pe împărăteasă şi apoi din nou pe mine. A făcut acest lucru de câteva ori şi mi-am dat seama de ce. De fapt am ştiut încă de când ne aflam în avion, în timp ce rula încet pe pistă, şi de acolo mi-am putut arunca o privire la împărăteasă şi la toaleta cu care era îmbrăcată. Nu a fost vina

mea că eram îmbrăcată la fel sau aproape la fel. Fapt este că la începutul anilor '70 nurca şi tweedul erau în mare vogă. Vizita avea loc toamna târziu şi, dând atenţie anotimpului în care ne aflam şi climei corespunzătoare, întrucât întotdeauna mi-a displăcut să apar ca una venită din Est, îmi selectasem o garderobă la înălţimea ocaziei. Purtam un pardesiu uşor dintr-un tweed cumpărat la Londra, în culorile toamnei – bej şi maro; o pălărie de nurcă maro luată la München şi o poşetă de piele maro cu o pereche de pantofi asortaţi, cumpăraţi de la Paris. Nimic ostentativ, dar totul de calitate. Şocul pentru mine a fost să văd că împărăteasa purta tweed, este drept, în nuanţe diferite, o pălărie şi poşetă asemănătoare şi, în loc de pantofi, o pereche de cizme din piele fină foarte la modă în epocă. Nu puteam face nimic în această situaţie, însă m-am simţit uşurată că Elena Ceauşescu a socotit asemănarea ceea ce şi era de fapt – o simplă coincidenţă. Sau poate s-o fi gândit că este o îmbrăcăminte standard la modă peste tot în lume? Oricum, ea nu a obiectat asupra modului în care eram îmbrăcată şi mai curând a luat notă, lucru pe care îl făcea deseori, pentru ca pe viitor să procedeze în acelaşi mod.

Am fost conduşi la palatul Golestan, care servea de obicei drept reşedinţă pentru şefi de stat aflaţi în vizită şi din acel moment totul a părut să se desfăşoare ca într-un basm sau, mai bine zis, ca într-o poveste desprinsă din paginile celor *O Mie şi Una de Nopţi*. Strălucirea ameţitoare a minunilor din Golestan, cu decoraţiile tipic persane în aur, argint, nestemate, cristal pur şi marmură de o mare fineţe, toate acestea cu greu pot fi descrise în cuvinte. Niciun palat, fie din lumea occidentală, fie din cea a Orientului Îndepărtat, din cele pe care le-am văzut, nu se poate compara cu palatul Golestan. De fapt nu are sens să îl compar cu altceva, de vreme ce întreaga concepţie şi sursa de inspiraţie în crearea unei asemenea bijuterii poartă pecetea unică a culturii şi artei persane.

Şeful protocolului iranian mi-a pus la dispoziţie o cameră foarte spaţioasă, elegant mobilată, la primul etaj, vizavi de apartamentele destinate cuplului prezidenţial. În primul moment am fost încântată să ocup o cameră atât de frumoasă numai eu singură, dar, gândindu-mă mai bine, mi-am dat seama că era de fapt nepotrivită. Imediata proximitate cu apartamentul Elenei Ceauşescu a constituit considerentul major. Ştiam că nu-i va plăcea. În astfel de situaţii, ea prefera întotdeauna discreţia şi intimitatea. Bunul-simţ îmi spunea că nu trebuie să o deranjez în niciun fel. În al doilea rând, era evident că personalul de securitate se afla peste tot. Eu una nu m-aş fi simţit deranjată, însă, aflându-mă cu camera aproape de ea, le-aş fi stat permanent în drum. M-am dus la şeful protocolului iranian şi l-am rugat frumos să îmi dea o altă cameră. Nu m-a întrebat de ce, doar s-a grăbit să-mi satisfacă cererea. Aşa că bagajul meu nedesfăcut a fost mutat la parter, într-o încăpere mai mică, dar încântător decorată, care avea să-mi servească de locuinţă pe toată durata vizitei.

Programul a cuprins câteva runde de tratative, unde interpretarea mea nu era necesară, şi obişnuitele dineuri oferite alternativ de liderii celor două ţări, la care mă aflam în preajma Elenei Ceauşescu, pregătită să o ajut în cazul în care ar fi dorit să se întreţină cu oficialităţile guvernului iranian sau cu diplomaţii străini, înainte de a se aşeza la masă.

La dineu urmau să fie rostite discursuri ale şahului şi ale preşedintelui, primul fiind scurt şi obiectiv, iar al doilea, lung şi plictisitor de moarte. Nimic nu-l oprea, câteodată, lăsând textul la o parte şi vorbind liber, spre disperarea interpretului, care lupta din greu să redea într-o versiune franceză sau engleză coerentă nesfârşite şiruri de cuvinte din limba română. De cele mai multe ori acele cuvinte erau într-un alarmant dezacord cu cele mai simple reguli gramaticale.

Părţile mai interesante ale programului au constat în discuţiile tête-à-tête dintre cei doi lideri şi soţiile lor, când luau împreună masa de prânz, precum şi întâlnirile la cafea şi ceai, ca urmare a invitaţiei făcute de împărăteasa Farah Elenei Ceauşescu. La acestea din urmă participau doamne din înalta societate iraniană – o doamnă de companie a împărătesei şi soţiile câtorva miniştri ai şahului. Cu acele ocazii, prezenţa mea era necesară ca interpretă a soţiei preşedintelui României.

În timpul discuţiilor separate cu împărăteasa Farah, era atinsă o gamă largă de subiecte: educaţia copiilor, emanciparea femeilor, timpul şi trecerea lui inexorabilă şi multe altele. Împărăteasa a făcut o remarcă referitoare la trecerea anilor, spunând că în Islam anii se numără diferit, punctul de pornire fiind Mahomed. Aici a trebuit să intervin, dând Elenei Ceauşescu, care ştia despre profet tot atât de mult cât ştia despre Iisus Hristos şi Buddha, câteva informaţii discrete privind apariţia Islamului şi revelaţia lui Mahomed. Împărăteasa Farah ne privea în timp ce noi două vorbeam şi, la un moment dat, a întrebat curioasă: „Ce spune doamna?" I-am răspuns că facem împreună calculul anului islamic în care ne aflam, luând ca punct de plecare Hegira, anul fugii Profetului Mahomed de la Mecca la Medina. Explicaţia era menită să salveze situaţia. Am calculat şi am obţinut cifra pe care i-am comunicat-o împărătesei. Aceasta a fost de acord: „Cam acesta este anul!"

Delegaţia nu a călătorit prea mult în afara oraşului Teheran. A avut loc o excursie ceva mai îndelungată la Abadan, o mică insulă din dreptul lui Shatt al-Arab, unde oaspeţii şi suita lor au fost invitaţi să viziteze un institut de tehnologie, o rafinărie petrolieră şi un terminal petrolier. Deşi eram o novice în acest domeniu, pot spune că întregul complex arăta impresionant. Cred că British Petroleum avea un amestec în toată afacerea.

Când ne aflam la Abadan, vorbind la un moment dat cu domnul Bârlea, şeful Protocolului, am adus în discuţie subiectul programului pentru ziua următoare: „Tovarăşul urmează să se deplaseze la o platformă de foraj aflată în largul mării. Iniţial planul era să zboare cu elicopterul, însă este furtună pe mare, aşa că se va merge cu hovercraftul." L-am privit cu neîncredere. „Eşti sigur? Dacă un elicopter nu poate zbura pe furtună, atunci nici hovercraftul nu poate!" „De unde ştii, că doar nu te pricepi?" „Pur şi simplu ştiu!", am răspuns pe un ton sigur. (Aici mă aflam în situaţia rabinului din Buhuşi, vestit pentru soluţiile pe care le dădea la probleme nerezolvabile pe baza observaţiilor lui practice mai curând decât pe baza cunoaşterii.) „De unde ştii?" „Este simplu. Hovercrafturile nu pot traversa Canalul Mânecii dacă este furtună. Aşa am păţit la Dover." Nu a părut convins că Abadanul ar fi avut ceva comun cu Doverul. Mai târziu a revenit la mine. „Cum stăm?", l-am întrebat. „Ei bine, nu se mai merge. Este prea periculos." Fără să spun nimic, i-am aruncat o privire în care se putea citi un reproş: „Ţi-am spus eu!"

S-a aranjat un program comun pentru Elena Ceauşescu, pentru a se întâlni cu oameni de ştiinţă şi academicieni de la o instituţie de cercetare chimică, unde urma să rostească un discurs şi să primească o diplomă.

Nu a vrut să o întovărăşesc la acea instituţie, preferând să-mi încredinţeze alte însărcinări – să trec pe la un magazin de bijuterii din Teheran şi să fac rost de nişte mătăsuri, despre care auzise că sunt de o calitate specială. În privinţa vizitei la institut, mi-a dat instrucţiunea să spun interpretului preşedintelui să se prezinte la ea şi să discute, potrivit practicii obişnuite, modul în care urma să se efectueze traducerea: paragraf cu paragraf sau întregul discurs, cu excepţia frazei de introducere şi de încheiere.

M-am dus la el şi i-am spus că urma să mă înlocuiască la institut şi că, în consecinţă, trebuia să meargă la ea să facă pregătirile prealabile pentru traducere, discutând cu „tovarăşa" toate detaliile.

Am menţionat deja la începutul acestei naraţiuni că, încă din prima vizită la nivel înalt care a avut loc în 1970 în America, am avut neplăcerea de a fi cu el în delegaţie. De data aceasta a reacţionat cu mojicie, obrăznicie şi grosolănie. Mi-a spus că nu are nevoie de sfatul meu, pentru că, în ceea ce-l priveşte, el nu are nevoie de nicio coordonare, fiind destul de cunoscător şi expert pentru a şti cum să se descurce.

A ieşit din cameră şi s-a dus la ofiţerii lui, lăsându-mă într-o stare de furie indescriptibilă. Răbdarea mea ajunsese la capăt. Mi-am spus că asta depăşeşte orice limită şi dacă îl las şi de această dată pe datorie, acea lichea infamă mă va lua drept o proastă incurabilă, faţă de care îşi va putea permite orice libertate. Am luat hotărârea pe loc. M-am dus după el în camera alăturată şi, în prezenţa mai multor ofiţeri de securitate şi jurnalişti, mi-am vărsat tot necazul: „Ascultă-mă bine. Eu nu sunt aici pentru că am făcut vreo cerere. Şi dacă sunt aici înţeleg să fiu tratată cu respect. Eu nu îţi spun ţie ce să faci. Îţi spun ce ai de făcut pentru că, de fapt, tovarăşa îţi spune ce să faci şi asta este indicaţia ei. Altfel puţin îmi pasă ce vrei să faci sau să nu faci. Uiţi că sunt o doamnă şi cu zece ani mai mare decât tine. Asta ar fi de ajuns pentru cineva bine crescut!" Am rostit aceste cuvinte cât de tare am putut, în timp ce toţi cei de faţă au păstrat o tăcere de catedrală, iar mica bestie a rămas pietrificată în faţa acestei explozii de indignare la care nu se aştepta. Am ieşit din cameră ştiind prea bine că scena va fi relatată „tovarăşei", dar nu îmi păsa. Orice avea să se întâmple, *dixi et salvavi animam meam*, cum spuneau strămoşii mei (nu ai lui). Mă simţeam uşurată că mi-am vărsat toată mânia şi necazul care se strânseseră în toţi acei ani. Dar ştiam că bunul

Dumnezeu va avea grijă de mine chiar mai bine decât aş fi putut avea eu însămi. Şi Dumnezeu Atotputernic a avut, chiar în timpul vizitei în Iran.

Prânzul oficial a reunit într-o cameră mai mică a palatului, în jurul mesei, cuplurile prezidenţial şi imperial, interpretul de franceză şi cu mine. Masa era decorată cu multă distincţie şi bun gust, iar actorii au discutat teme când serioase – în care situţia din Orientul Mijlociu ţinea capul de afiş –, când banale. Cei doi lideri au schimbat impresii privind ţările şi locurile pe care le vizitaseră şi, în acest context, şahul s-a referit la India şi la Taj Mahal. Nicolae şi Elena abia îşi aminteau de monument şi îi ignorau cu desăvârşire istoricul şi semnificaţia. Fiind aşezată lângă ea, i-am şoptit la ureche câte ceva despre monument, pentru a o ajuta să susţină conversaţia. Împărăteasa a intervenit spunând în glumă că i-ar plăcea să aibă un asemenea memorial pentru odihna sa de pe urmă, dar soţului ei nu i-a plăcut ideea.

În timpul discuţiei a intervenit o pauză, când şahul, după ce a privit în direcţia mea, s-a întors spre preşedinte şi i-a adresat o întrebare care nu avea nicio legătură cu Taj Mahalul: „Aţi vizitat vreodată Etiopia?" Nicolae Ceauşescu a părut puţin nedumerit şi apoi a răspuns că nu a avut ocazia de a vizita acea ţară. Şahul a insistat: „Dar împăratul Haile Selassie nu a vizitat niciodată România?" „Nu, nu a vizitat România!", a venit răspunsul (de fapt împăratul etiopian vizitase România, dar pe timpul lui Dej), iar şahul a privit din nou spre mine, sfredelindu-mă cu privirea, aproape inchizitiv, după care a schimbat subiectul tot atât de brusc ca atunci când îl adusese în discuţie. În acel moment, m-am dumirit ce l-a determinat pe şah să pună problema Etiopiei: brăţara mea. Purtam brăţara de aur pe care o primisem în dar de la împăratul Selassie când l-am însoţit pe Chivu Stoica şi pe soţia sa în turneul lor din Africa. Provenienţa brăţării era inconfundabilă, datorită

formei cu totul speciale a acesteia, comandată în mod expres ca un ornament menit să servească drept dar pentru oaspeţii străini din partea curţii imperiale etiopiene.

Conversaţia s-a deplasat apoi spre splendorile naturale ale Orientului Mijlociu. Împărăteasa şi-a amintit de o excursie pe care o făcuse odată la capătul sudic al Peninsulei Sinai şi de frumuseţile nebănuite ale Mării Roşii. A descris culorile mereu schimbătoare ale mării – de la albastru închis la turcoaz deschis –, precum şi fascinanta lume subacvatică a peştilor exotici, a coralilor şi a altor creaturi marine.

Întâlnirea privată oferită de împărăteasa Farah Elenei Ceauşescu a avut loc într-o încăpere mai retrasă a palatului, mobilată elegant în nuanţe pale de albastru şi covoare persane în aceleaşi culori. Cu măiestria pe care o avea de a crea atmosfera potrivită unei conversaţii relaxate, împărăteasa a fost cea care a luat iniţiativa de a aborda diferite teme pe care le presupunea de interes pentru Elena Ceauşescu. Cu scopul de a întregi atmosfera unei reuniuni de familie, a adus cu ea o mică prinţesă, pe propria ei fiică, nu mai mare de 5–6 ani. Aceasta stătea liniştită lângă mama ei, privind pe rând la toate persoanele prezente în salon, cu o curiozitate inteligentă. Mă aflam acolo pentru a participa activ la conversaţie, nu numai traducând, ci şi pentru a oferi Elenei Ceauşescu mici sugestii de comentarii sau răspunsuri la întrebări când părea dezorientată sau insuficient de lămurită despre subiectele în discuţie. Nu obiecta niciodată faţă de acest mod de a proceda; dimpotrivă, între noi două exista un fel de înţelegere tacită ca eu să mă aflu lângă ea şi să o ajut, atâta cât îmi stătea în putinţă, pentru a o scoate din situaţii imprevizibile sau neaşteptate când discuta cu persoane străine de rang înalt. Rareori intervenea prima pentru a ridica un subiect, preferând mai degrabă să se menţină în defensivă, aşteptând iniţiativa din partea interlocutoarei.

Împărăteasa Farah a abordat tema activităţilor sale din sfera situaţiei generale a ţării, îndeosebi din punct de vedere economic şi social. Elena Ceauşescu asculta cu un interes remarcabil ceea ce spunea gazda despre structura socială a ţării şi despre eforturile depuse de autorităţi pentru modernizarea acesteia pe linia tendinţelor care se făceau simţite în alte părţi ale lumii. Vorbea ca o persoană în deplină cunoştinţă de cauză despre situaţia demografică din Iran şi despre problemele create de o creştere accentuată a natalităţii, mai ales în rândurile populaţiei rurale. „Ţara noastră este tânără în ceea ce priveşte grupele de vârstă, a spus ea, în sensul că majoritatea o constituie adolescenţii şi adulţii foarte tineri. Prin urmare, economia trebuie să crească în ritm susţinut pentru a crea locuri de muncă tinerei generaţii şi a slăbi presiunea şomajului." A continuat spunând că, în paralel cu creşterea economică, guvernul a adoptat o politică de scădere a natalităţii prin încurajarea tinerelor cupluri să-şi întemeieze familii mai mici, dar mai prospere". Eu însămi am decis să nu mai fac copii, a adăugat ea râzând, pentru a da un exemplu. Fireşte, politica aceasta este greu de aplicat, ţinând seama de mentalităţile ancestrale, dar încercăm. În acelaşi timp, încerc să ajut femeile iraniene să crească veniturile familiei prin îmbrăţişarea unei cariere şi le încurajez să-şi afirme personalitatea în mai multe feluri, nu numai ca gospodine." În chestiunea reducerii natalităţii, Elena Ceauşescu nu a făcut niciun comentariu, întrucât politica din România se lovea cap în cap cu cea a şahului, însă problematica femeii reprezenta pentru ea un teren mai familiar. A descris structura, funcţiile şi preocupările organizaţiei de femei din ţara noastră. Şi ea era doritoare să dea un exemplu, drept pentru care a menţionat activităţile ei ca şefă a Institutului de Cercetări Chimice. În acest context, împărăteasa a menţionat că, pentru a-şi organiza mai bine activităţile, înfiinţase un birou propriu la

Teheran, cu un personal redus ca număr, dar format din femei devotate, care o ajutau să întocmească programe şi să îşi coordoneze activitatea. „Îmi propun ca, din când în când, să ies şi să mă întâlnesc cu oameni obişnuiţi, mai ales femei, să le ascult preocupările şi nemulţumirile. Este impresionant să-i vezi cum încearcă să-şi facă loc pentru a ajunge la mine şi să-mi pună în mână tot felul de cereri, petiţii şi plângeri. Ei cred că dacă le primesc personal au o şansă mai mare să fie rezolvate în favoarea lor. Biroul meu şi eu personal încercăm cât putem să nu îi dezamăgim." În tot acest timp, mica prinţesă urmărise cu un interes tipic de copil mişcările şi gesturile persoanelor care participau la discuţie şi, la un moment dat, i-a surprins pe toţi punând întrebări pe cât de candide, pe atât de incomode: „Cine este doamna de acolo?" „Doamna de acolo, i-a explicat împărăteasa, o însoţeşte pe doamna preşedinte." „Aha, înţeleg! Şi cine este doamna de alături?" „Doamna de alături este chiar soţia domnului preşedinte." „Atunci, dacă ea este soţia domnului preşedinte, de ce vorbeşti şi te uiţi la doamna care o însoţeşte, şi nu direct la ea?" A urmat un moment de tăcere jenantă, după care împărăteasa i-a explicat fiicei sale cum erau folosite două limbi în loc de una, pentru o mai uşoară comunicare prin intermediul meu.

Această discuţie dintre mamă şi fiică a trezit interesul Elenei Ceauşescu, aşa că n-am putut să evit traducerea ei. Nu s-a simţit ofensată de judecata sinceră a copilei, a zâmbit şi a declarat cu simpatie: „Fată deşteaptă!"

Mi s-a dat mână liberă să explorez magazinele de lux din Teheran, îndeosebi pe cele care comercializau bijuterii, mătăsuri şi vestitele covoare persane. Nefiind familiarizată cu oraşul şi neavând încredere prea mare în abilitatea personalului ambasadei de a mă îndruma cum trebuie, am cerut sprijinul unei persoane de care eram sigură că posedă informaţia

necesară. Aceasta era soţia ambasadorului iranian în România pe care o întâlnisem anterior la Bucureşti în timpul diferitelor reuniuni diplomatice. Ambasadorul, un bărbat extrem de cultivat, membru al familiei şahului, venise la Teheran împreună cu soţia pentru a fi prezent şi a lua parte la convorbirile oficiale şi activităţile politico-diplomatice pe parcursul vizitei preşedintelui român în Iran. Soţia sa era fiica unui înstărit diplomat turc, iar străbunicii ei avuseseră proprietăţi în Dobrogea, pe vremea când provincia făcea parte din Imperiul Otoman. Ea îşi amintea cu nostalgie de perioada copilăriei, când se juca cu copiii din localitate, de la care învăţase o română stricată. Pentru ea, acea perioadă era denumită „vremurile bune de altădată". Şi eu îmi petrecusem copilăria în Dobrogea, o provincie cosmopolită în care românii locuiau laolaltă cu turci, bulgari, ruşi, greci şi ţigani, fără a mai pune la socoteală tătari şi alte naţionalităţi orientale. Fiecare îşi avea propriile tradiţii, propria religie, limbă şi cultură. Împărtăşindu-ne una alteia amintirile de dinainte de război despre acea regiune minunată, stabiliserăm o relaţie prietenească ce m-a încurajat să o abordez în chestiunea comisioanelor mele din Teheran. Urmându-i sfaturile, mi-am folosit timpul liber pentru a vizita câteva superbe magazine de bijuterii din oraş, dintre care unul putea uşor şi cu succes concura cu toţi Tiffany din lume. Montate în aur şi platină şi etalate pe nuanţe de culori şi mărimi, pietre preţioase de felul diamantelor, rubinelor, topazelor, smaraldelor şi safirelor îţi tăiau răsuflarea. I-am descris în detaliu locurile pe care le-am vizitat, dar nu a fost interesată decât de câteva materiale de mătase pe care le-a cumpărat pentru ea şi fiica ei, după cum am bănuit.

Atunci a venit problema cadourilor. Acesta constituia întotdeauna un moment important în toate vizitele la nivel înalt, când gazdele şi oaspeţii schimbau acele daruri pe care le considerau cele mai reprezentative pentru cultura şi arta ţării

respective. Din experienţa pe care o dobândisem, îmi devenise evident că în ţările occidentale darurile oferite de preşedinţi şi chiar de monarhi nu sunt preţioase în sine, ci au numai o valoare simbolică, de exemplu o monedă special bătută purtând efigia vreunei personalităţi istorice. Dimpotrivă, în Orient darurile sunt opulente, constând din obiecte de aur sau argint sau bijuterii de o valoare deosebit de mare. Este un obicei tradiţional, care cred că datează din timpuri imemoriale.

În principiu şi ca o chestiune de rutină, vizitatorii la nivel înalt ofereau întotdeauna daruri care mie mi se păreau simbolice şi inacceptabil de ieftine: feţe de masă din mătase sau bumbac brodate cu modele populare, oale pictate de mână cu motive florale şi geometrice de tip Epoca Fierului şi alte lucruri de acest fel. Nu am comentat niciodată calitatea precară şi banalitatea obiectelor.

Le cunoşteam gusturile şi ştiam cât de strânsă le era mâna când se punea problema de a da. De fiecare dată când îmi cerea să pregătesc asemenea cadouri pentru a fi înmânate reprezentantului Protocolului local obişnuiam ca mai întâi să solicit tipsii de argint pe care să le etalez artistic, astfel încât să amplific măcar valoarea lor simbolică în ochii celor care le primeau.

De această dată situaţia era oarecum diferită, întrucât cei doi ştiau că la rândul lor vor primi daruri de mare valoare din partea gazdelor. Şeful Protocolului iranian dăduse de înţeles că înseşi fiicei cuplului i se va oferi un frumos cadou, deşi aceasta nu venise cu delegaţia.

„Violeta, du-te şi aruncă-ţi o privire la lucrurile pregătite pentru şah şi pentru Farah! Sunt acolo nişte cojoace, vezi dacă le-ar veni bine copiilor. I-ai văzut, aşa că o să-ţi dai seama!”

Primind aceste scrisori de acreditare m-am dus în camera unde fuseseră depozitate cadourile, care se aflau deja aranjate potrivit rangului, sexului şi vârstei beneficiarilor. Persoana

însărcinată cu pregătirea și repartizarea obiectelor era șeful ceremonialului de la Comitetul Central al Partidului. Un om îndatoritor, opus predecesorului său, care la acea dată dispăruse în neagra veșnicie; un om față de care mă simțeam îndatorată pentru amabilitatea și înțelegerea pe care mi le arăta în clipele de restriște, nu puține.

L-am găsit ocupat cu sortarea cadourilor, unele deja la vedere, altele așezate în cutii de carton împachetate în hârtie strălucitoare. Atenția mi-a fost atrasă de această a doua categorie, așa că l-am întrebat ce conțin. „O, aici sunt câteva vaze și alte obiecte decorative din porțelan foarte fin. Sunt foarte valoroase, te asigur că nu ai mai văzut așa ceva în viața ta!" Mi-a stârnit curiozitatea. Văzusem în viața mea numeroase mărci celebre și mă îndoiam că porțelanul românesc se ridica din punct de vedere calitativ la nivelul rivalelor sale din străinătate – Meissen, Wedgewood, Limoges, Sèvres, Herend și multe altele. „Atunci, deschide-mi și mie o cutie, te rog, aș dori să văd și eu o piesă." „Violeta, nu pot, toate sunt împachetate așa de frumos și nu voi putea să le mai împachetez cum au fost ele pregătite și cum le voi trimite șahului și împărătesei." Bazându-mă pe acreditarea ce-mi fusese acordată, n-am cedat și am continuat să insist: „ Te rog frumos, numai una, ca să-mi faci pe plac!" În acest moment cine intră în cameră? Nimeni alta decât Elena Ceaușescu, pentru a verifica stadiul pregătirilor. „Ei bine, Violeta, cum stați? Ați aranjat lucrurile?" I-am explicat că n-am putut încă termina de aranjat pentru că nu aveam cum să știu ce se afla în cutii. Convingându-se că mi se dăduse mână liberă să inspectez cutiile, șeful Protocolului se învoi: „În regulă, o să deschid una." A început să desfacă tacticos și cu deosebită grijă o cutie de dimensiune medie. Când a terminat, a privit în interiorul cutiei fără să mai facă vreo mișcare. M-am uitat la el și i-am văzut fața împietrită, privind fix ca și când s-ar fi găsit în fața

unei stafii. Pe moment am crezut că este victima unui atac de cord şi l-am întrebat dacă se simte bine. Nu mi-a răspuns, dar s-a uitat la mine cu gura deschisă, căutând mai mult aer şi apoi s-a holbat din nou la conţinutul cutiei. M-am apropiat, am privit la rândul meu înăuntru şi am rămas perplexă: vaza era nu crăpată, nu ştirbită, ci spartă în zeci de bucăţi împrăştiate pe fundul cutiei. Înainte de a putea spune vreun cuvânt, ea a aruncat o privire rapidă în direcţia mea, suficient ca să-şi dea seama că ceva nu era în regulă. S-a dus direct la cutia deschisă şi a văzut catastrofa. În momentul următor a izbucnit într-o furie de nedescris, ţipând în gura mare, ca scoasă din minţi. Prima ei grijă a fost să-l găsească pe vinovat. „Uite ce mi-au făcut! Nu-s buni de nimic! Cine s-a ocupat de cadouri? Să vină imediat la mine!" Vocea ei stridentă trebuie să se fi auzit în tot palatul, deoarece uşa s-a deschis şi în cadrul ei a apărut însuşi preşedintele, intrigat de explozia de furie a soţiei lui. „Ce se petrece aici, Leano? Ce s-a întâmplat?" „Uite ce s-a întâmplat. Au spart vaza în bucăţi! Ce facem acum?" Şi începu din nou să strige şi să blesteme pe încă neidentificaţii idioţi care nu fuseseră în stare să rezolve nici cea mai mică sarcină care li se dăduse. Preşedintele a încercat să rămână calm. Nimeni nu ar fi bănuit că sub această mască fierbea de mânie. Pe un ton reţinut se mărgini să spună: „Desfă celelalte cutii!" Domnul Bârlea se apucă de treaba destul de grea a ruperii ambalajelor, deschizând rând pe rând cutiile şi dezvăluindu-le conţinutul, toate în aceeaşi stare jalnică: ireparabil sparte. Elena Ceauşescu a început să examineze cutiile şi, la un moment dat, a exclamat supărată: „Şi papagalii!" Aveam să aflu mai târziu că printre galéurile selecţionate de eruditul expert figurau, dintre toate păsările imaginabile, doi papagali, deşi nu erau deloc reprezentativi pentru fauna României.

În tot timpul acestui episod am fost martora mută a secvenţei rapide de evenimente, retrasă într-un colţ al camerei şi

nescoţând nici măcar un singur cuvânt. Nicolae şi Elena Ceauşescu au părăsit camera, iar eu, văzându-l pe preşedinte atât de calm şi crezând că, în consecinţă, furtuna se sfârşise, cel puţin temporar, am şters-o *à l'anglaise*, fără a fi observată. Seara, Lili, cea etern bine informată despre aproape tot ce se întâmpla, mi-a spus că furtuna a continuat să se dezlănţuie aprig şi după ce am părăsit camera. Cuplul a revenit făcând un scandal de toată frumuseţea, vărsându-şi mânia pe capul principalului vinovat, care era – ghiciţi cine? – chiar interpretul preşedintelui, cel ce-mi mâncase sufletul de la bun început. Totdeauna am ştiut că Dumnezeu cel mare şi bun loveşte pentru a-i pedepsi pe cei răi în moduri neaşteptate, numai de el ştiute. Dar nu mă gândisem că pedeapsa va veni atât de repede. Când nu era nevoie de el ca interpret, era folosit la sediul Comitetului Central al Partidului la tot felul de treburi. De această dată, primise sarcina să se ocupe de selectarea, împachetarea şi expedierea cadourilor. Am aflat de la Lili că stătuse în picioare, în stilul Uriah Heep care îi era uneori caracteristic, sub salvele de săgeţi aruncate asupra lui până când muniţia a fost epuizată. Am înţeles că a rezistat foarte bine atacului cu pielea lui de pahiderm. În ziua următoare a avut tupeul, care nu-i lipsea niciodată, să vină la mine şi să-mi spună: „Probabil că te-ai bucurat de ce mi s-a întâmplat ieri!" I-am dat un răspuns rece, folosind aceleaşi cuvinte pe care le folosise el atunci când m-a repezit: „Dacă m-am bucurat sau nu, asta nu-i treaba ta!"

Atât despre mica bestie. Promit cititorului că nu-l voi mai plictisi vorbind de creatură. De fapt, după acea vizită nu a trecut mult timp până când a dispărut şi el din scenă şi din raza mea vizuală pentru totdeauna.

Soluţia crizei cadourilor a fost simplă, dar costisitoare. La ordinul preşedintelui, ambasada a trimis o telegramă la Bucureşti cu instrucţini către cei de la partid să expedieze

imediat la Teheran cu un avion special un nou set de porţelanuri, controlate şi ambalate cu grijă. În câteva ore delegaţia a intrat în posesia preţioaselor cutii. Şeful ceremonialului s-a grăbit să le livreze Protocolului iranian şi de acolo către destinatarii respectivi.

Ne aflam în ultima zi a vizitei, iar cuplul prezidenţial, mai ales ea, aştepta impacientat ca gazdele să întoarcă darurile. Ziua se scurgea pe nesimţite, era târziu după-amiază şi de la şeful Protocolului iranian nu se vedea niciun semn. Avea un birou la parterul palatului, nu departe de camera mea unde mă retrăsesem, ocupându-mă, ca toţi ceilalţi, de împachetarea bagajului în vederea plecării în dimineaţa următoare. Din camera mea îl auzeam pe nefericitul Bârlea foindu-se nervos şi făcând tot timpul naveta între parter şi primul etaj unde se afla apartamentul cuplului, pentru a-l ţine la curent cu evoluţia situaţiei. Am deschis uşa şi l-am văzut pe coridor. „Ce se aude?" l-am întrebat. „Ce să se audă? Se aude că iranienii întârzie cu cadourile şi ea mă tot presează inutil să fac ceva. Este foarte nervoasă şi zice că personalul Protocolului umblă în cadouri. Nu înţelege că nimeni în minţile lui nu ar face aşa ceva, şahul nu ar ezita să-i taie capul."

Era deja seara şi încă nu se întâmplase nimic, iar încordarea creştea periculos pe etaje. Bârlea mai avea puţin până să se prăbuşească, ajunsese la capătul puterilor, când, dintr-o dată, a venit vestea că sosiseră de la palatul şahului un număr de colete. S-a repezit la biroul şefului Protocolului iranian, i-a smuls practic din mână coletele pe care se aflau scrise numele preşedintelui şi al soţiei sale şi, în momentul următor, şi-a luat zborul pe treptele scării, urcându-le câte două, pentru a le înmâna nerăbdătoarei „prime-doamne".

Cu aceasta, calmul a revenit în reşedinţă, spre uşurarea tuturor. La Golestan se instalase liniştea, iar membrii delegaţiei şi întregul personal se pregăteau să se ducă la culcare.

Terminând bagajul, şi eu intenţionam să fac acelaşi lucru – era deja târziu –, când am auzit o bătaie în uşă. Am deschis şi în cadrul ei a apărut şeful Protocolului iranian, care ţinea în mână o cutiuţă frumos împachetată, cu blazonul imperial deasupra. Mi-a înmânat-o, declarând ceremonios: „Aceasta este în semn de apreciere din partea Majestăţii Sale Şahul Iranului şi a împărătesei Farah." I-am mulţumit, am închis uşa şi, împinsă de curiozitate, am despachetat pe loc cutiuţa şi am deschis-o. Spre marea mea surpriză, înăuntru se afla o superbă broşă de aur, bătută în diamante şi turcoaze de cea mai bună calitate. Am scos-o din cutie şi am pus-o într-o punguţă de catifea în care îmi păstram celelalte bijuterii şi pe care o purtam întotdeauna cu mine în poşetă. Nu aveam nicio îndoială că, în baza instrucţiunilor date de Elena Ceauşescu privind cadourile primite de la diferite persoane, broşa urma să fie rechiziţionată pe loc.

În dimineaţa următoare eram în picioare şi gata pregătită chiar înaintea celorlalţi membri ai personalului, aşteptând răbdătoare începerea programului. Şeful Ceremonialului, şi el treaz de la primele ore ale dimineţii, mi-a bătut la uşă. „Nu vreau să te deranjez sau să te necăjesc, Violeta, dar vrei să-mi spui şi mie dacă te-ai dus la biroul iranienilor să-ţi ridici cadoul?" „N-aş face niciodată un lucru atât de nepotrivit, poţi fi sigur de asta. Realitatea este că şeful Protocolului a venit la mine la uşă aseară ca să-mi dea cadoul." Domnul Bârlea a insistat: „Iartă-mă, dar pot să ştiu ce cadou ţi-a dat? Tovarăşa ar putea să mă întrebe şi trebuie să-i spun." Eram pregătită cu răspunsul: „O broşă mică." Mi-a mulţumit şi a plecat fără să mai spună ceva. După aceea nu am mai auzit nimic din partea lui în legătură cu broşa, indiciu clar că, în zarva pregătirilor de plecare şi fericită că intrase în posesia râvnitelor cadouri, Elena Ceauşescu uitase sau renunţase să se mai intereseze de mine.

Basmul se terminase. Privind la şahul Reza Pahlavi şi la împărăteasa Farah cum făceau cu mâna zâmbitori oaspeţilor lor, în semn de drum bun, mă gândeam cât de bogaţi şi de puternici erau; cât de adânc şi ferm înrădăcinaţi se aflau în vârful piramidei politice şi sociale din Iran. Cum era să ştiu că, chiar la acea dată, şahul suferea de o afecţiune incurabilă ce-i măcina încet, dar sigur, sănătatea? Cum era să ştiu că regimul său, asemenea sănătăţii sale, era ros din interior de nemulţumire şi ură? Nimic nu se vedea la suprafaţă. Şi totuşi, la numai câţiva ani după vizită, regimul s-a prăbuşit ca un castel de cărţi de joc, odată cu puterea sa şi a câtorva din jurul său, ce s-a dovedit în final a nu fi altceva decât un fum amăgitor. Bolnav şi plin de amărăciune faţă de lipsa de recunoştinţă din partea supuşilor săi şi sub presiunea evenimentelor, şi-a părăsit ţara fără a mai reveni. Respins acasă, a încercat zadarnic să-şi găsească refugiul în ţări despre ale căror lideri credea că îi sunt prieteni devotaţi pe viaţă, dar avea să se confrunte cu ingratitudine şi indiferenţă cinică. Cu toate acestea a existat un om de caracter, care a ştiut să răsplătească generozitatea cu generozitate şi care a oferit ospitalitate unei familii nobile, aflată în nevoie. Acolo şahul a găsit adăpost, protecţie şi, în cele din urmă, pacea.

O lecţie de învăţat, dar nu pentru familia Ceauşescu. Ei continuau să fie orbi şi surzi în faţa unor atari dezastre ce se abăteau asupra unor oameni care se credeau stăpâni absoluţi pe tărâmurile proprii – Talbot, Reza Pahlavi, Haile Selassie şi mulţi alţii. Nu auziseră de vorba înţeleaptă a englezilor: „Totul este imposibil până când se întâmplă". Puterea lor absolută nu părea că se va prăbuşi vreodată, aşa ceva era imposibil – până în momentul în care s-a întâmplat.

ORIENTUL MIJLOCIU

După o serie de turnee asiatice ce deveneau din ce în ce mai solicitante pentru un cuplu care nu mai era la prima tinereţe, se făcuseră aranjamente ca preşedintele şi soţia lui să viziteze unele ţări din Orientul Mijlociu. România întreţinea cu acestea raporturi excelente, în ciuda refuzului de a rupe relaţiile cu Israelul în urma războiului din 1967.

În vizitele din Orientul Mijlociu, în cea mai mare parte a timpului am şomat ca interpretă, ca de altfel şi interpretul de limbă engleză al preşedintelui, întrucât în acele ţări limba de lucru nu era engleza, ci araba. În consecinţă, diplomaţi din Ministerul Afacerilor Externe, cunoscători ai limbii arabe, ne luau locul pentru a servi ca interpreţi în vizitele la nivel înalt.

Vizitele acestea nu erau niciodată prea lungi şi, în afara convorbirilor politice dintre lideri, a câtorva activităţi cerute de protocol, ele serveau drept escale pentru realimentarea avionului, odihnă şi relaxare, mai ales pentru Elena Ceauşescu, după încordarea din lungile turnee asiatice.

Ca veche admiratoare a culturii şi civilizaţiei arabe şi a Islamului, ca religie a toleranţei, a bunăvoinţei şi a compasiunii prin excelenţă, am profitat de ocazie, pe atunci negată din păcate concetăţenilor mei, pentru a vizita locuri unice din punct de vedere religios, istoric şi artistic. Siria, Iordania şi Kuwait, printre alte ţări arabe, nu pot fi niciodată uitate.

Siria

La Damasc, prima capitală din lumea arabă unde a aterizat avionul care venea din turneul asiatic, Elena Ceauşescu s-a instalat confortabil în reşedinţă şi m-a convocat pentru a-mi spune că sunt liberă să merg unde vreau. „N-are rost să-ţi pierzi timpul şi să nu faci nimic. Mai bine du-te să vezi ce te interesează. Am mai fost o dată în Siria, aşa că nu o să ies, rămân la reşedinţă." A cerut generalului Iulian Vlad să-mi facă rost de o maşină şi să fiu însoţită de unul dintre ofiţerii săi. Două doamne de la agenţia comercială s-au alăturat grupului şi în această formaţie am purces în oraş şi în afara lui.

Hotelul de unde am fost luată pentru excursie avea camere şi un restaurant de prima mână. Tocmai în acea perioadă s-a întâmplat ca restaurantul să organizeze o săptămână a căpşunilor, astfel încât, pe lângă fructele de mare de cea mai bună calitate şi alte feluri de mâncare locală şi internaţională, clientela se putea regala cu o varietate de prăjituri pe bază de căpşuni şi cu alte preparate pentru desert, care constituie o parte foarte preţuită a artei culinare arabe.

Străzile, trotuarele şi numeroasele cofetării, cafenele şi restaurante, majoritatea micuţe şi comode, ca şi magazinele, erau cum nu se poate mai curate. Întreaga configuraţie a Damascului era un amestec de farmec arab cu farmec franţuzesc, fapt care m-a făcut să mă gândesc cât de compatibile sunt culturile celor două ţări.

În provincie, de-a lungul şoselelor şi autostrăzilor excelente, se puteau vedea întinzându-se, cât cuprindeai cu ochii, copaci nou plantaţi, cei mai mulţi pomi fructiferi, ca parte, aşa cum mi s-a explicat, a unei campanii naţionale de combatere a deşertificării.

Ca să pot vedea faimoasa moschee a Omaiazilor, unică prin dimensiune, arhitectură şi decoraţiuni, a trebuit să mă descalţ şi să accept să mă acopăr cu o pelerină ce aducea cu un veşmânt Ku Klux Klan, doar că era de culoare neagră. În timp ce mă îndreptam spre incinta moscheei, o femeie a încercat să mă întoarcă din drum: „Madam, madam, fără ciorapi?" Bineînţeles că în clima Siriei şi îmbrăcată de stradă cum eram nu pusesem ciorapi. M-am prefăcut că nu o aud şi am intrat totuşi. Am fost nespus de impresionată să văd, în mijlocul marii moschei, sanctuarul care conţine capul Sfântului Ioan Botezătorul. Într-un colţ retras al edificiului am păstrat un moment de reculegere şi m-am rugat. Pentru mine, orice loc de închinăciune, fie o biserică, o catedrală, o moschee sau o sinagogă, este Casa Domnului unde pot găsi pace, pot sta numai cu gândurile mele şi mă pot ruga.

La fel de impresionant a fost un alt monument aflat la Damasc, un vechi portal de piatră, poarta prin care se spune că a fugit Sfântul Petru pentru a scăpa de prigonitori.

Atât în Damasc cât şi în afara acestuia se aflau numeroase mănăstiri creştine, dintre care pe unele le-am vizitat escortată de şoferul sirian, care se vedea de departe că este un ofiţer în haine civile înarmat până în dinţi. Se purta foarte politicos şi prevenitor şi, luându-şi rolul de ghid, ne-a condus în afara capitalei, pe nişte şosele foarte bune, pentru a vizita Maluha, o veche şi bine-cunoscută mănăstire creştină impecabil întreţinută de o comunitate restrânsă de maici. Am fost primite cu graţie de maica stareţă, care ne-a servit cu o cafea turcească extrem de dulce şi cu fursecuri la fel de dulci. Ne-a condus prin mănăstire, dându-ne explicaţii despre istoricul şi activitatea lăcaşului, activitate ce nu diferea prea mult de cea din propriile noastre mănăstiri, cu excepţia faptului că, datorită influenţei islamice, în Siria trebuie să te descalţi. La biserica mănăstirii am îngenuncheat, mi-am făcut semnul crucii şi

m-am rugat. Cineva de lângă mine a făcut acelaşi lucru. M-am uitat în direcţia aceea şi am văzut cine era: ofiţerul sirian în civil! Un creştin! În acel moment mi-a trecut prin minte că solul Siriei nu este mai puţin sfânt decât cel al Israelului, că vechii sirieni au fost primii creştini şi că Dumnezeu a trecut şi pe acolo. A fost un moment când am simţit ceea ce un pelerin simte când vizitează un loc sfânt.

În ciuda modului de viaţă ordonat şi, aş putea spune, nonşalant al sirienilor de rând, am putut simţi o atmosferă oprimantă de încordare datorită vehiculelor militare ce tot defilau pe şoselele din provincie sau chiar pe străzile din Damasc. Dar era firesc, ţinând seama că, în timpul excursiei, la un moment dat nu ne aflam prea departe de graniţa cu Israelul. Urcam dealul înspre Înălţimile Golan, destul de aproape pentru a vedea şiruri de blindate israeliene strălucind în soarele arzător şi câţiva tineri servanţi mergând leneş pe creasta dealului. De la distanţa la care mă aflam le-am făcut cu mâna pentru a le arăta că am gânduri curate, iar ei mi-au răspuns în acelaşi fel, stârniţi de curiozitate.

Revenită la Damasc şi la reşedinţă, stând cu Elena Ceauşescu la ceai, i-am făcut o descriere a vizitelor de la moschee şi mănăstiri, a oamenilor pe care i-am întâlnit şi a lucrurilor pe care le-am văzut în timpul excursiei. Îi plăcea să asculte relatări pe care le socotea interesante şi care îi ocupau atenţia în mod agreabil, genul de discuţii uşoare şi bârfe nevinovate pe care oricine se simte în drept să le vorbească sau să le audă. A ascultat, a căzut puţin pe gânduri şi apoi mi-a zis: „Violeta, dacă te mai duci prin Damasc, încearcă să-mi găseşti nişte drajeuri, am nevoie de ele acasă." Nu era prima dată când îmi încredinţa această misiune specială. Cu diferite ocazii, când ne aflam în străinătate, profita de ieşirile mele prin oraş ca să îmi ceară să-i cumpăr drajeuri. Dacă îmi amintesc bine, în timpul vizitei la Londra i-am spus că intenţionam să

mă duc într-un loc ca să procur acest fel de bomboane. „Dacă tot te duci acolo, cumpără-mi şi mie o pungă!", a spus ea atunci şi după aceea rareori omitea să-şi facă noi provizii din ele. De ce drajeurile, un articol banal în străinătate, nu se găseau în magazinele din România este o altă chestiune. Încă şi mai interesant, lucru care îmi întărea bănuiala în ceea ce priveşte utilizarea lor, deşi ar fi putut în orice moment să trimită vorbă la oricare din ambasadele noastre să i se obţină drajeurile dorite, Elena Ceauşescu prefera să le procure când se afla ea în străinătate şi cu cea mai mare discreţie. Niciodată nu mi-a spus pentru ce avea nevoie de ele sau în ce mod le folosea, însă ştiam destul de bine la ce erau menite. În general, acele bomboane mici, de formă rotundă sau ovală, acoperite cu un strat lucitor de zahăr de culoare argintie sau aurie, sunt folosite la decorarea torturilor. Dar la noi în România ele sunt la mare căutare pentru a decora coliva pe margini şi la mijloc cu semnul crucii. Ca liber-cugetători, comuniştii nu practică ritualul colivei, socotit a fi obscurantist. Oare adânc, în sufletul ei, se afla o flăcăruie pâlpâindă de credinţă religioasă care o îndemna în secret la acest ritual creştin, departe de privirile publicului? Cine poate şti?

Iordania

Iordania avea nu puţine similitudini cu Siria vecină în privinţa atât a peisajului, cât şi a stilului de viaţă. Aceeaşi atmosferă de curăţenie, aceeaşi înclinaţie spre comerţ, aceeaşi încordare la

graniță și același sentiment pregnant că pelerinul calcă într-o țară sfântă, biblică.

La data vizitei președintelui avea loc un avânt fără precedent al construcției de locuințe. Vile elegante răsăreau pretutindeni, iar în deplasarea delegației de la palatul regelui din Amman la reședința rezervată cuplului prezidențial, pe tot traseul, șoseaua era flancată de locuințe cu un aspect atrăgător. Reședința însăși constituia un exemplu de arhitectură mediteraneeană și decorație interioară arabă cu acel specific ce îi este propriu, pe care i-l confereau o mobilă splendidă și, mai ales, rafinatele covoare persane ce acopereau întreaga pardoseală. Casa aparținea unui demnitar înstărit, care atunci se întâmpla să se afle în străinătate și care o pusese cu amabilitate la dispoziția oaspeților români.

Ca și în celelalte țări arabe, nu era nevoie de mine să o întovărășesc pe Elena Ceaușescu atunci când ea și soțul erau ocupați cu discuțiile oficiale sau alte activități prevăzute în program.

Când a fost plecată să viziteze Petra ori s-a aflat în conferință cu oficialitățile iordaniene, am avut tot timpul să vizitez Ammanul sau să stau la reședință. La asfințit, întrucât vila era situată la o oarecare distanță de capitală, dar destul de aproape de granița cu Israelul, am putut contempla, mărturisesc, cu o stranie emoție, luminile Ierusalimului lucind în depărtare.

Au avut loc câteva recepții și dineuri la care se impuneau rochii de seară, însă Elena Ceaușescu a refuzat să se conformeze cu eticheta. „Nu, n-o s-o port pe-asta! În definitiv cine este ea dacă nu o stewardesă care a ajuns regină?" Așa că s-a prezentat la dineu în rochie scurtă, cu mine după ea, firește în aceeași ținută, sfidând regulile de protocol stabilite de curtea iordaniană. Mereu era așa.

La reședință am putut arunca o privire spre regele Hussein când a venit să poarte discuții cu președintele Ceaușescu.

Am fost frapată de diferenţa dintre el şi suveranul Iranului, şahul Reza Pahlavi. Spre deosebire de asprul monarh iranian, Hussein era un om sociabil, comunicativ şi modest, gata să găsească un cuvânt de încurajare sau sprijin pentru supuşii săi, oricât de umili ar fi fost. Îşi făcuse mulţi prieteni americani din timpul studiilor sale militare în SUA. Un om totodată brav, era foarte iubit de armata sa de beduini pe care se bizuia în asigurarea stabilităţii şi securităţii ţării. Se ferea de alaiuri ostentative sau de escorte exagerate şi când călătorea prin ţară îşi conducea maşina sau îşi pilota singur elicopterul. Un bun părinte, îşi trata copiii fără discriminare, deşi ei proveneau din mai multe căsătorii.

Ce pot spune mai mult despre Iordania decât că, în ciuda economiei înfloritoare, rămâneai cu impresia netă că ţara, lipsită de resurse, depindea în mare măsură de resursele din afară. Este adevărat că oamenii, fie că se trăgeau din beduini sau din palestinieni, erau harnici şi de ispravă, însă majoritatea materiilor prime şi alimentelor trebuiau să fie importate.

Kuwait

Nu aceeaşi situaţie era în Kuwait. Abundentele zăcăminte de petrol ale micului şeicat făceau toată diferenţa. O ţară în care la benzinării combustibilul se distribuia gratis; unde se dădea drumul la lumina electrică zi şi noapte fără întrerupere; unde apa de mare era distilată pentru a fi distribuită în vederea

consumului zilnic; unde peisajul urban, proiectat pe un cer senin, cu clădirile sale înalte de beton şi sticlă, semăna cu un plan urban futuristic – toate acestea făceau parte din fibra societăţii kuweitiene.

Aici Elena Ceauşescu a luat decizia că nu are ce vedea din punct de vedere turistic şi că, în schimb, va folosi timpul scurt al şederii ei în şeicat pentru a se odihni şi a-şi împrospăta forţele după lungul turneu din Asia.

În tot acest timp, delegaţia purta tratative, iar câţiva membri ai suitei prezidenţiale şi-au propus să cheltuiască diurnele pe care şi le tezaurizaseră. S-a constituit un grup – un general, un colonel şi cu mine – care a plecat cu maşina în centrul oraşului Kuwait, în căutarea unui centru comercial. L-am găsit şi am trecut la cumpărături. Tezaurul generalului se ridica la mai puţin de 10 dolari, insuficienţi pentru a cumpăra o pungă de alune, iar vânzătorul a comentat: „Nu puteţi plăti nici măcar punga asta?"

Rătăcind printre elegantele arcade în care se aflau aliniate magazine încărcate până la refuz cu brăţări, lanţuri, cordoane şi alte piese din aur masiv, am ajuns la concluzia că nu se găsea niciun articol suficient de ieftin pentru a se potrivi cu punga generalului. La sugestia mea, am încercat colţul „zarafilor", care mi-au adus aminte de copilăria mea din Dobrogea, unde cei ce schimbau bani şi cămătarii, care purtau denumirea de zarafi, ajutau clienţii să târguiască ieftin. Eşecul a fost total. Însă generalul nu s-a lăsat, încercând de la un magazin la altul până când colonelul, impacientat, şi-a întrebat superiorul: „Nu vă supăraţi, tovarăşe general, ne aşteaptă la reşedinţă. Mai aveţi mult de cumpărat pe ziua de azi?" La această ironie fină am izbucnit într-un râs sănătos toţi trei, deşi ne întorceam cu mâinile goale, dar buna dispoziţie învinge toate adversităţile sorţii.

Escalele din capitalele celor trei ţări arabe se încheiaseră şi am părăsit Orientul Mijlociu ducând cu noi câteva amintiri – cutii de lemn şi alte obiecte decorative încrustate cu sidef, care sunt tipic siriene şi iordaniene, dar mai ales impresii de neuitat despre adevărate comori culturale şi religioase, fără de care întreaga civilizaţie ar fi considerabil mai săracă.

AFRICA DE NORD

Egipt

Un arab este ca oglinda lui Thackeray: zâmbeşte-i şi îţi va zâmbi şi el; încruntă-te şi te va privi şi el încruntat; fii binevoitor şi el îţi va înapoia bunăvoinţa înzecit. Profetul Mahomed trebuie să fi pătruns adânc în sufletul compatrioţilor săi când, iluminat de Dumnezeu Atotputernic, le-a dat Cartea Sfântă a înţelegerii, păcii, toleranţei şi compasiunii.

Cu aceste sentimente vizitam din nou Egiptul, de această dată cu Elena Ceauşescu, deşi Nuţi, expertă în limba arabă, o însoţea ca interpret în acest turneu al Africii de Nord. La rândul său, preşedintele avea şi el un interpret, în persoana unui diplomat din Ministerul Afacerilor Externe.

Pentru mine vizita în Egipt a fost o vacanţă de lucru, dacă expresia nu este o contradicţie în termeni, deoarece, deşi prezenţa mea la discuţii sau la alte activităţi oficiale nu era necesară, a trebuit totuşi să-i ţin companie Elenei Ceauşescu de fiecare dată când dorea să facă puţină mişcare, să explorez magazine şi să o informez despre articole sau obiecte ce-i puteau servi drept amintire şi tot felul de asemenea treburi care mă ţineau ocupată întreaga zi. Nu mă deranja, de felul meu sunt o exploratoare şi niciodată nu eram nervoasă sau încordată în prezenţa ei.

Întreaga delegaţie şi personalul auxiliar au avut drept reşedinţă Kubeh, fostul palat regal devenit casă de oaspeţi

pentru vizitatorii de rang înalt. Cunoşteam palatul destul de bine, întrucât locuisem în el cu câţiva ani în urmă, împreună cu soţul meu, când am călătorit cu fostul şef al statului, Chivu Stoica, şi cu soţia sa.

Prilejul ce mi s-a oferit, de a face o comparaţie, nu a fost în avantajul actualei stări a clădirii. În timpul lui Nasser, când am stat prima dată la Kubeh, clădirea îşi justifica într-adevăr numele de palat: un interior bine întreţinut, totul impecabil, personalul îngrijitor şi de serviciu bine instruit, îndatoritor şi stilat; grădinile din jur curăţate, măturate şi udate zilnic. Într-un cuvânt, totul era perfect. De această dată, situaţia era departe de a fi trandafirie: palatul părea să fi fost ţinut închis cu lacătul timp îndelungat şi, în ciuda eforturilor de a-l aerisi şi de a împrospăta atmosfera, încă mirosea a mucegai şi a stătut; pe unele din părţile metalice ale băilor se instalase rugina şi se vedea că în camerele şi apartamentele rezervate oaspeţilor se făcuse recent o curăţenie de mântuială. Soţia ambasadorului român fusese la palat cu câteva zile înainte de vizită pentru a ameliora starea apartamentului prezidenţial, dar cu puţin efect vizibil. „Ce puteam face mai mult", mi-a spus ea, „palatul a fost neglijat atâta vreme!"

Marea sufragerie unde toată lumea venea să servească mesele nu mai avea strălucirea şi împodobirea de odinioară, iar mâncărurile, fie ele internaţionale sau arabe, erau comune, lipsite de vechiul lor rafinament.

Cât despre grădinile lăsate să crească haotic, nimeni nu-şi dăduse osteneala să taie vegetaţia de prisos, să înlăture bălăriile care invadaseră aleile ori să tundă iarba de pe pajişti.

Întregul palat se afla sub o protecţie strictă şi severă, mult mai mult decât în timpul lui Nasser, iar intrarea în incintă se afla sub controlul permanent al gărzilor însărcinate cu paza. Mi s-a părut excesiv din partea lor să îmi ceară talonul de identificare de fiecare dată când reveneam la palat, deşi făceau

controlul când plecam cu maşina guvernamentală. Am avut impresia că toate aceste măsuri de precauţie vizau mai mult pe gazdă decât pe oaspeţi.

Ajunsese la urechile Elenei Ceauşescu informaţia că, anterior instalării ei în palat, apartamentul în care ea şi soţul ei urmau să locuiască fusese ocupat de şahul Iranului, când preşedintele Sadat i-a acordat azil în Egipt. La acea dată, monarhul exilat era grav bolnav. Cuplul prezidenţial era îngrozit de moarte de pericolul cancerului care credeau ei că este contagios. Curând după ce s-au instalat în apartament, m-a convocat: „Violeta, du-te şi află dacă şahul a stat aici. Ştii cum şi de ce a murit." M-am dus direct la ofiţerii de serviciu: „Vrea să ştie dacă şahul a stat în camerele rezervate lor." „Lasă chestia asta pe noi", au spus ei. S-au dus la ea, spunându-i că făcuseră cercetări şi aflaseră cu siguranţă că şahul şi soţia sa locuiseră într-o altă aripă a palatului. Nu era adevărat. Mai târziu mi s-a spus că tocmai în acel apartament şahul agonizase în ultimele sale zile de viaţă. Dar era prea târziu, cei doi apucaseră să se instaleze şi, în afară de aceasta, nici nu era treaba mea să intervin; era o chestiune de rezolvat între ea şi ofiţerii ei de încredere. De altfel, nu era prima dată când o dezinformau.

Odată liniştită în privinţa apartamentului, Elena Ceauşescu mi-a povestit un episod când avusese o experienţă similară cu prilejul unei vizite în Republica Moldova. Li se rezervase cel mai luxos apartament dintr-o casă de oaspeţi de la Chişinău pentru a-şi petrece noaptea. Administratorul le-a dezvăluit cu mândrie că acel apartament fusese ocupat şi de tovarăşul Brejnev când se aflase în vizită în Moldova. „Iar în apartamentul de alături", a adăugat el, „a stat tovarăşul Kosâghin." „Când am auzit asta, i-am spus soţului: Nicule, hai să plecăm de aici. Ştii doar de ce a murit Brejnev. Mai bine să ne mutăm în apartamentul lui Kosâghin, ăsta nu a murit de cancer!"

De vreme ce cunoşteam bine palatul, am rătăcit prin camerele goale, coridoarele şi colţurile mai retrase, toate decorate cu frumoase tapiserii şi tablouri care odinioară aparţinuseră regelui Faruk şi familiei sale. Paşii m-au purtat la subsol şi acolo, sprijinite de un perete, aproape neobservate, stăteau, căzute şi ele în dizgraţie, două motociclete care, aşa cum mi-au spus îngrijitorii, aparţinuseră şahului şi împărătesei. M-a întristat să le găsesc acolo, martore ale trecerii suveranului iranian pe la palatul Kubeh. Cunoscusem cuplul imperial când se afla în plină glorie, împărăteasa fusese bună şi generoasă cu mine şi faţă de amândoi avusesem un sentiment de afecţiune şi recunoştinţă.

Elena Ceauşescu vizitase deja Egiptul şi văzuse locurile turistice din oraş şi din afara lui. În consecinţă, a acceptat cu puţin entuziasm să îl însoţească pe preşedinte într-o excursie la piramida în trepte de la Sakkara. Ştiind prea bine ce însemna aceasta – un zbor dus-întors cu avionul şi apoi o plimbare în trap în jurul şi în interiorul sitului, în soarele şi pe nisipul arzător, am declinat invitaţia de a mă alătura grupului: „Mulţumesc foarte mult, prefer să rămân la Cairo. Îmi place să văd morminte antice, am văzut deja nenumărate la Gizeh, Luxor şi Valea Regilor, dar nu sunt nici apostol, nici arheolog." Decizia mea s-a dovedit corectă, întrucât, la întoarcerea delegaţiei din excursie, deşi nu mi-a spus nimic, nu a părut a fi o turistă prea încântată. Ştefan Andrei, franc ca de obicei, a remarcat: „Ai luat o hotărâre înţeleaptă. A fost iad!"

Cât ei au fost plecaţi, am ieşit să explorez oraşul. Am găsit acelaşi vechi Cairo cu circulaţia rutieră haotică – un amalgam de maşini, camioane, căruţe trase de măgari, tot felul de alte vehicule împingându-se unul într-altul şi claxonând cu un zgomot asurzitor; străzile comerciale pe care le cunoşteam atât de bine încât le puteam găsi cu ochii închişi; proprietarii de magazine care te invitau la o ceaşcă de ceai sau de cafea fără

să fii obligat să cumperi ceva; grupuri de bărbaţi înveşmântaţi în lungi robe albe, jucând cărţi sau table ori fumând molcom din narghilea; bazarul plin de tot ce ar fi putut strânge cei patruzeci de hoţi şi chiar mai mult – toate acestea dominate de măreaţa moschee Mohammad Ali, unde totdeauna mă duceam în vizită, şi statuia impenetrabilă a lui Ramsis al II-lea (aud că în ultimii ani a fost mutată într-un loc mai sigur din punct de vedere ecologic). Ici-colo am văzut semne de progres, noi hoteluri, clădiri administrative şi de afaceri, cartiere rezidenţiale şi centre comerciale răsărite ca ciupercile după ploaie.

Într-una din camerele palatului am etalat, ca de obicei, asistată de soţia ambasadorului, o varietate de articole considerate a fi de interes pentru Elena Ceauşescu, care manifesta întotdeauna predilecţie pentru obiectele de artă specifice ţării respective; în cazul Egiptului, bijuterii de argint imitând motive antice, textile din bumbac sau mătase, marochinărie şi alte produse din piele, îndeosebi poşete, portofele şi încălţăminte. În aceste din urmă articole, egiptenii sunt mari maeştri şi artizani, întotdeauna la curent cu noile tendinţe ale modei pe plan internaţional şi în pas cu cele mai recente modele. Calitatea lasă întrucâtva de dorit totuşi, neridicându-se la nivelul standardelor occidentale. Nefiind mulţumită de calitate, pe drept cuvânt, a cumpărat o gamă restrânsă de articole din cele pe care i le-am expus. Restul au fost returnate cu scuzele de rigoare vânzătorilor respectivi. A existat totuşi un singur articol, în afara drajeurilor argintate care o interesau întotdeauna, pe care a ţinut neapărat să îl cumpere: roşcovele. Şi eu îmi aminteam cu nostalgie de roşcovele copilăriei, care pe atunci se găseau de vânzare prin băcăniile din Dobrogea, unde influenţa Orientului era mai pregnantă. Generalul Iulian Vlad a fost cel care a procurat fructul atât de dorit. Înainte de a-i prezenta o pungă uriaşă de roşcove, generalul a scos una, a rupt-o în două, mi-a dat o jumătate să o mănânc eu,

iar cealaltă jumătate a mâncat-o el. După aceea s-a dus la ea şi i-a dat punga.

Un alt articol pe care l-a cumpărat a fost cafeaua de cea mai bună calitate. Acasă acest articol era interzis populaţiei, ca un lux nenecesar pentru o naţiune ocupată să construiască societatea comunistă. În ţară, cafeaua a fost înlocuită cu un surogat făcut din orz şi ovăz, pe care îl meritau cei ce trudeau să construiască celebra societate. Fiindcă surogatul provenea din alimentul preferat de cai, în popor el era cunoscut sub numele de „nechezol".

Mă aflam întotdeauna lângă ea la recepţii pentru a traduce eventualele conversaţii cu şefi de misiune sau alţi demnitari. De vreme ce asemenea conversaţii rareori aveau loc, aveam timp destul să privesc personalităţile prezente la aceste acţiuni, îndeosebi pe preşedintele Mubarak şi pe soţia sa. Şi în acest caz puteam face comparaţii. Existau unele analogii între el şi predecesorii săi, îndeosebi Gamal Nasser. Toţi proveneau din rândurile armatei ca ofiţeri de carieră. Este interesant de notat că, după abolirea monarhiei, Egiptul a putut fi condus numai de militari. Dar analogia se opreşte aici. Nasser era o personalitate puternică, un jucător abil şi şiret, capabil să tragă pe sfoară puteri mari ca Franţa şi Regatul Unit şi care, după criza Suezului mai ales, a ajuns să fie privit de concetăţenii săi ca un erou şi un lider de necontestat; moartea sa neaşteptată a apărut în ochii egiptenilor ca o adevărată calamitate naţională. Din câte am putut vedea în cea de-a doua mea vizită în Egipt, preşedintele Sadat era dezagreat de mulţi şi, după ce a realizat înţelegerile cu vajnicul său vecin, în ţară s-a făcut simţită o nemulţumire generală. De la distanţa la care mă aflam, judecăţile mele privind pe preşedintele Mubarak puteau da greş, dar impresia netă pe care o aveam era că trebuia să joace un rol total diferit de cel al predecesorilor săi. Problemele lui Nasser fuseseră serioase, dar mai simple. Sadat făcuse o mutare

de şah surprinzătoare, dar nepopulară. Rolul lui Mubarak era mult mai complex şi complicat: în ţară a trebuit să impună ordine, mai ales sub aspect economic, utilizând mai raţional imensele venituri din administrarea canalului, turism, industria textilă şi alte unităţi prelucrătoare şi reducând enorma datorie externă; din punct de vedere politic, a trebuit să zădărnicească acţiunile ostile ale Frăţiei Musulmane şi ale altor adversari; pe plan extern, a trebuit să refacă în continuare relaţiile cu apusul, să ţină la distanţă neîncetatele infiltrări şi influenţe ruseşti, să restabilească prestigiul şi credibilitatea Egiptului ca lider al lumii arabe şi, în sfârşit, să înceteze să mai poarte războaie costisitoare care nu erau ale Egiptului. Povara era uriaşă, dar, privindu-l, mi s-a părut că avea umerii suficient de laţi şi de puternici pentru a o purta, cu o îmbinare de măsuri dure şi acţiuni flexibile, dibace şi chiar subtile pentru a-şi atinge scopurile.

În ce o priveşte pe doamna Mubarak, se vădea o dorinţă de a nu ieşi în evidenţă în comparaţie cu precedentele prime-doamne: doamna Nasser, manifestându-se ca o puternică personalitate atunci când îşi seconda soţul, şi doamna Sadat, eclipsând cu frumuseţea şi eleganţa ei toate femeile care se întâmpla să fie în aceeaşi cameră.

Elena Ceauşescu, obişnuită să examineze cu lupa doamnele cu care venea în contact, mi-a spus la una dintre recepţii: „Uită-te la ea! Şi-a pus aceeaşi rochie pe care a purtat-o la recepţia noastră, când a fost cu Mubarak la Bucureşti!" Era adevărat. Deşi nu fusesem cu ea la vizita preşedintelui Mubarak în România, văzusem câteva fotografii ale cuplului egiptean făcute cu acel prilej şi am putut recunoaşte rochia. Dar doamna Mubarak nu prea şi-a pierdut vremea cu prima-doamnă a României, aşa că discuţiile lor au fost sporadice şi de suprafaţă.

Am mai putut face o comparaţie, de ordin mai general, între vizita făcută de Nicolae Ceauşescu în Egipt, de fapt şi în alte ţări arabe, şi vizita efectuată anterior în acele ţări de preşedintele Chivu Stoica. Acesta din urmă a fost primit cu mult mai mare entuziasm şi manifestări prieteneşti, vizitele sale în lumea arabă implicând mai puţine tratative şi mai multă distracţie, adevărate festivaluri gustate deopotrivă de oaspeţi şi gazde. Tratamentul rezervat succesorului său era vizibil mai sobru, mai precaut, mai pragmatic. Programul cuprindea tratative mai numeroase şi mai îndelungi decât fusese cazul anterior. Încercam să determin raţiunile de la baza acestei schimbări de atitudine, însă ele îmi scăpau. Singura mea explicaţie în privinţa acestei modificări de ton, una care conta pentru arabi, era Războiul de Şase Zile. Vizitele lui Chivu Stoica avuseseră loc înainte de iunie 1967, când poziţia României faţă de cauza arabă era fără rezerve; când, după acea dată, România a refuzat să se alinieze cererii Rusiei de a rupe relaţiile cu Israelul, într-o primă fază, poziţia statelor arabe faţă de ţara noastră a basculat de la prietenie la supărare, iar mai târziu la tatonări precaute, menite să evite gesturi precipitate de natură să piardă un aliat valoros în Balcani, o microregiune aflată în imediata proximitate a zonei de conflict.

Algeria

Am putut simţi aceeaşi atmosferă în Algeria lui Boumediene, în timpul escalei delegaţiei în capitala acelei ţări. O primire politicoasă şi distinsă, deşi ceva mai detaşată şi cu mai multe

runde de negocieri economice aprofundate, în principal în jurul acelui fluid negru vâscos al cărui miros era apt să trezească prompt interesul liderului român, mare jinduitor de dolari.

Vizita a fost scurtă, iar Elena Ceauşescu s-a rezumat la un singur tur al oraşului Alger, pentru a-l vedea numai din mersul maşinii. S-a oprit totuşi în centrul oraşului, plimbându-se înconjurată de un alai de ofiţeri de securitate şi oameni de protocol, atât români, cât şi algerieni, minunându-se să audă vorbindu-se franceza oriunde mergea, admirând câteva vitrine şi revenind la reşedinţă cu mâna goală. Cu excepţia acestei plimbări, a rămas să se bucure de confortul reşedinţei, de îmbinarea subtilă arabo-franceză a decoraţiilor interioare şi de mesele rafinate constând din langustine, crabi, creveţi şi raci, în delicioase sosuri pe care nu le gustase niciodată mai înainte.

În acea epocă, preşedintele Boumediene era liderul nedisputat al Algeriei, iar acest lucru se vedea după cum arăta şi se comporta: înalt şi zvelt, purtând mantia tradiţională de culoare neagră cu simplitate elegantă, impunea obedienţă generală din partea concetăţenilor şi respect din partea omologilor străini. Părea atât de puternic şi de sănătos încât cei de acasă şi din străinătate au fost foarte surprinşi când au auzit de inexplicabila afecţiune incurabilă care l-a lovit în plină viaţă activă.

Dar atunci, la apogeul carierei sale, preşedintele Boumediene era întruchiparea politeţei şi a curtoaziei; în dimineaţa plecării delegaţiei, a venit la reşedinţă pentru a se întâlni cu cei doi înalţi oaspeţi, le-a urat drum bun şi i-a condus la aeroport. A coborât din maşină, a intrat în reşedinţă şi a plutit în pelerina sa neagră de-a lungul unui coridor ce ducea spre salonul principal, a trecut pe lângă grupul membrilor delegaţiei şi al personalului român, în care se aflau interpretul preşedintelui şi cu mine. Ca un adevărat gentleman, s-a oprit, s-a întors din drum, a făcut câţiva paşi înspre mine, s-a înclinat şi

mi-a urat bună ziua în franceză: „Bonjour, mademoiselle!" Pe jumătate amuzată (la acea dată aveam, cred, 45 de ani!), i-am întors salutul: „Bonjour, monsieur le président!" După ce s-a îndepărtat, colegul meu de limbă engleză a zâmbit ironic: „*Damn the Turk.*"

Darurile Turcului pentru înalţii săi oaspeţi, în schimbul celor primite de la aceştia, au constat din vin algerian (mereu m-am întrebat în ce măsură acest articol bahic se vindea pe piaţa locală, de vreme ce musulmanii nu se ating de alcool) şi obiecte de artizanat, îndeosebi cele din aramă, ieşite din mâinile măiestre ale meşterilor arabi.

Vizita în ţara domnului Boumediene a fost atât de scurtă, încât timpul nu a permis delegaţiei să călătorească şi în provincie. Odată urcaţi în avion, ultima imagine care mi-a rămas în memorie a fost cea a oraşului Alger, ce părea să răsară din mare şi să se agaţe de povârnişul înălţimilor, cu casele albe ca de cretă contrastând cu verdele vegetaţiei – o panoramă de neuitat care se întindea în faţa ochilor.

Tunisia

Rare sunt locurile în această lume în care oamenii, indiferent cât de îndepărtată le este obârşia, încearcă un sentiment atât de puternic de apartenenţă încât, asemenea doctorului Abraham al lui Maugham, uită instantaneu de ţara lor şi decid pe loc că acolo se vor aşeza şi îşi vor întemeia căminul. Un asemenea loc este Tunisia. Vastul ţărm udat de apele calde, ca de turcoaz,

ale Mediteranei, briza răcoroasă şi climatul blând, toate parcă sunt făcute să te încânte şi să te atragă.

Tunisienii, ai căror conducători i-au convins pe francezi să plece din ţara lor paşnic, culeg roadele minunăţiilor create de popoarele antice şi medievale, ale căror culturi şi-au lăsat amprenta sub formă de temple, vile, băi, mozaicuri, biserici şi moschei răspândite pe întreg teritoriul ţării. Departe de a fi atât de întinsă ca vecinii ei, Tunisia abundă în astfel de vestigii.

La Tunis, soţii Ceauşescu au avut drept reşedinţă „Cartagena", o casă de oaspeţi recent construită, modernă şi elegantă, însă lipsită de căldura unui interior autentic arab, în timp ce eu am fost expediată de personalul de securitate la un hotel, pe considerentul că limba de lucru va fi franceza sau araba, iar engleza nu va fi necesară. Eu însă ştiam altceva, aşa că i-am rugat să mă ducă înapoi la reşedinţă. Au dat curs rugăminţii mele, deşi cu destulă reticenţă, ca să aflu că în momentul în care Elena Ceauşescu s-a instalat a pus întrebarea: „Unde este Violeta?" I-am privit cu reproş fără să comentez şi am intrat în reşedinţă să finalizez cu ea programul zilei.

Din nou, cu durere în suflet, am constatat că atmosfera din vizita pe care o făcusem anterior în Tunisia se schimbase în rău. Este adevărat că primirea a întrunit toate condiţiile cerute de protocol, dar a fost oarecum rece şi solemnă, rigid de oficială, iar programul a fost restrâns la numai câteva activităţi: convorbiri, turul capitalei, o scurtă excursie la ruinele antice ale Cartaginei, cam asta a fost tot. Deşi mai văzusem o dată Cartagina, m-am alăturat delegaţiei pentru a admira exponatele muzeului ce aminteau de civilizaţiile de mult apuse. Potrivit obiceiului meu nestrămutat, am evitat principalul grup de vizitatori, urmându-i numai după ce părăseau camera şi intrau în următoarea. În împrejurările date, mottoul meu era siguranţa.

Preşedintele şi doamna Bourguiba nu mai erau gazdele vioaie, vesele şi prietenoase care întreţinuseră pe preşedintele şi pe doamna Chivu Stoica în urmă cu 15 ani, când i-am văzut prima oară; trecuse vremea când domnul Bourguiba povestea episoade pline de umor din viaţa şi cariera lui şi când doamna Bourguiba înveselea oaspeţii pentru a-i face să se simtă ca acasă; nu mai împărţea cu mâna ei mici suveniruri fiecărui membru al delegaţiei şi personalului tehnic. Acum amândoi erau bătrâni, şubrezi, suferinzi ca două jucării stricate, străduindu-se ca doi bravi soldaţi să facă faţă diferitelor funcţii protocolare la care trebuia să participe. De această dată nu s-a mai pus problema vizitării Monastirului, a plantaţiilor de portocali şi lămâi, a muzeului Bardo care conţinea o colecţie unică de mozaicuri şi statui romano-bizantine şi nici a minunatului suk.

Cu toate acestea am ţinut să vizitez din nou bazarul, suk, cum îl numesc localnicii, împreună cu interpretul de limbă engleză al preşedintelui. Aveam nevoie de o maşină şi am mers la ambasador să-i cer sprijin, pe care a avut amabilitatea să ni-l acorde imediat. La bazar am găsit, ca odinioară, rânduri-rânduri de bijuterii, de mai bună calitate şi lucrătură decât, de exemplu, la Cairo, deşi mai scumpe. Ceea ce m-a atras însă cel mai mult a fost marea varietate de mirodenii, cu aromele lor pătrunzătoare atât de distinctive, pe care le puteţi găsi numai în fascinantul Orient. Din nou mi-am amintit de leagănul copilăriei mele, Dobrogea, de bunica mea care păstra o întreagă provizie de condimente orientale în bucătărie, care pentru mine era un loc aproape sacru. Un loc unde adesea miroseam extaziată arome din tărâmuri îndepărtate. Era fericirea mea de copil pe care o păstrez şi azi ca pe o comoară de preţ.

Mai era ceva la suk pe care ţineam mult să îl am, însă pe atunci nu îmi permiteam să îl cumpăr din lipsă de lichidităţi,

ca să folosesc un termen moderat: mâna Fatimei, lucrată în aur, care se găsea în diferite dimensiuni şi la diferite preţuri. M-am mulţumit să admir această frumoasă bijuterie în vitrine, regretând că nu mi s-a oferit prilejul de a purta o amuletă cu darul de a proteja împotriva relelor de tot felul. Oricum, am petrecut de minune, bucurându-ne de plăcerea vizitării sukului şi distrându-ne de încercările insistente ale vânzătorilor din magazine de a ne îmbia să cumpărăm cele mai ciudate mărfuri.

Între timp, la reşedinţă, i-a revenit generalului Pacepa plăcerea de a o plimba pe Elena Ceauşescu pe aleile grădinii. Când am revenit de la suk, amândoi purtau o conversaţie susţinută. Am văzut-o de la distanţă, era binedispusă, stare în care s-a găsit de fapt tot timpul cât s-a aflat pe acel tărâm binecuvântat numit Tunisia. „Pare binedispusă!", i-am spus lui Lili. „Pare numai!", a răspuns coafeza. „Nu ştiţi cum se poartă cu noi. Nimic nu o mulţumeşte; ne calcă în picioare ca şi cum am fi otrepele ei. Nu ştiţi pentru că pe dumneavoastră vă respectă, ca persoană mai cunoscătoare decât ea, şi nu îndrăzneşte să ridice glasul la dumneavoastră. Cu noi e altceva. Astăzi ne-a făcut o scenă şi am fost sub aşa un stres că a trebuit să mă duc la baie să vărs."

Cei de la Protocol au aranjat să invite la reşedinţă câţiva patroni de vază din oraş ca să-şi prezinte mărfurile; într-o cameră au instalat un fel de expoziţie improvizată, cu standuri pe care îşi aşezaseră articolele. Preşedintele şi soţia, urmaţi de colaboratori, au intrat să inspecteze exponatele: bijuterii, textile, ceramică fină, obiecte din aramă şi din piele, încălţăminte şi altele asemenea. Elena Ceauşescu a selectat câteva pe care i-ar fi plăcut să le cumpere pentru ea şi soţul ei. Amândoi se pregăteau să plece din cameră, lăsându-ne pe noi doi, adică pe generalul Pacepa şi pe mine, să negociem cel mai mic preţ cu putinţă. În momentul în care preşedintele era pe punctul de a ieşi pe uşă, s-a întors către miniştrii şi consilierii lui şi i-a

îndemnat cu mare generozitate să se simtă liberi să târguiască şi ei orice le-ar fi făcut plăcere. Cinica invitaţie a fost primită, fireşte, în prezenţa lui, cu vii mulţumiri, iar în absenţa lui, cu râsete înfundate la ironia situaţiei, căci averea de care dispuneam în acel turneu prezidenţial nu depăşea precara sumă de 25 de dolari pe cap de demnitar.

În ce priveşte problema negocierii preţurilor, situaţia s-a dovedit grea, chiar dură. Vânzătorii puteau reduce preţurile până la un prag sub care, s-au plâns ei, erau confruntaţi cu un faliment sigur. Elena Ceauşescu ne-a tot trimis înapoi, respingând ultimele lor oferte şi insistând să mai facă o reducere. Când am ajuns într-un impas iremediabil, m-am dus la generalul Pacepa ca la o ultimă instanţă: „Negustorii nu mai cedează; au spus că acesta este ultimul lor preţ, altfel pleacă. Ce facem?" Privindu-mă direct în ochi prin lentilele groase ale ochelarilor, cu muşchii obrazului contractaţi într-o zvâcnire nervoasă, a pronunţat un singur cuvânt: „Plătim." M-am întrebat ce vrea să spună cu acel plural, întrucât în ce mă priveşte eram, fireşte, aproape fără niciun ban şi, în plus, nu eu dispuneam de baierele pungii.

În dimineaţa plecării din Tunis, în timp ce aşteptam pe terasa reşedinţei adunarea delegaţiei, îl văd pe Nicolae Ceauşescu că iese din clădire furios nevoie mare, gesticulând violent. „Câţiva dintre oamenii noştri au şterpelit săpunul şi alte cosmetice puse de tunisieni în băi ca să le folosim cât stăm!" După ce a spus acestea, s-a înapoiat în reşedinţă, în timp ce generalul Marin Neagoe, prins cu garda lăsată şi pe picior greşit, a rămas interzis, fără a înţelege despre ce este vorba. „Acuzaţiile tovarăşului nu sunt întemeiate, Marine!", am protestat. „Nimeni din personalul românesc nu a făcut aşa ceva. Adevărul este că servitorii tunisieni au intrat, după ce ai noştri au împachetat şi au plecat din cameră, ca să strângă toate lucrurile. Eu i-am văzut." Era adevărul gol-goluţ: mă

aflam în reşedinţă aşteptând răbdătoare să mi se spună ce urma să fac potrivit programului şi văzusem totul. „Du-te şi spune-i!" mi-a zis generalul. „Nu, nu voi face asta. Nu eu îl informez pe preşedinte. Aceasta este treaba ta." S-a învoit şi a dispărut în spatele uşii de la intrare. Puţin mai târziu a revenit din reşedinţă senin şi destins. „I-am spus. S-a liniştit când a auzit că nimeni din personalul nostru nu este de vină. I-am spus că tu ai văzut totul."

Ceremonia de la plecare s-a desfăşurat fără a mai avea loc vreun incident. Cuplul prezidenţial şi-a luat rămas-bun de la domnul şi doamna Bourguiba care, în timp ce avionul luneca din ce în ce mai repede pe pistă, încă mai făceau cu mâna către oaspeţi şi dispăreau încet din raza noastră vizuală. Imaginea acelor doi arabi umani, decenţi şi inteligenţi, care îşi reprezentau ţara cu demnitate şi bună dispoziţie, îmi este încă trează în memorie.

AFRICA DE EST

În timpul celei de-a doua jumătăţi a anilor ’70, un vânt uscat al revoluţiei socialiste a măturat continentul african, pârjolind economia fragilă a câtorva ţări şi debilitându-le şi mai fragilele instituţii democratice, înfiinţate în urma vacuumului politic creat de plecarea puterilor coloniale. Cu asistenţa lungului braţ care urmărea expansiunea sub sloganul „revoluţiei mondiale”, au început să răsară pe continent regimuri marionetă, mai ales în zone considerate „centuri slabe”, apte să cadă mai uşor sub influenţa acestuia. Metoda nu era prea complicată, s-ar putea spune chiar simplă: găsirea de oameni lipsiţi de scrupule, în general recrutaţi din centre convenabile de genul Universităţii Lumumba, gata să-şi facă intrarea sub forma loviturilor, şi recurgerea la o marfă tradiţională care plăteşte întotdeauna dividende ale îndatorării – armamentele. Nu e nevoie să fii un mare şi experimentat politician pentru a discerne ce se află în spatele acestui lanţ de evenimente petrecute în Africa şi în alte părţi ale lumii.

Deşi sunt o novice în materie de probleme politice, prezint această situaţie de ordin general a Africii cu singurul scop de a arunca lumină asupra fundalului pe care Nicolae Ceauşescu şi soţia lui, amândoi ajunşi lideri absoluţi ai României, au decis să întreprindă vizite oficiale într-un număr mare de ţări când acasă populaţia era constrânsă treptat şi inexorabil să-şi strângă cureaua aproape peste limita de îndurare.

Sudan

În seria vizitelor est-africane la nivel înalt a figurat pe primul loc Sudanul, ţară cu o alcătuire ciudată dintr-o populaţie negroidă, creştină şi animistă în sud, şi una arabo-islamică în nord, care după abolirea condominiului anglo-egiptean a avut parte de frecvente izbucniri secesioniste.

La data vizitei lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu, ţara era condusă de un militar, Nimeiry, care a luat frâiele puterii în urma unei lovituri de stat. Cu o mână forte, noul preşedinte lupta din greu să prevină dezmembrarea celor nouă provincii ale ţării şi să întoarcă această tendinţă într-o direcţie centripetă. Sarcină grea, ţinând seama de numeroasele ambiţii contradictorii ale principalelor grupări politice şi paramilitare.

Sub conducerea preşedintelui Nimeiry, Sudanul părea totuşi pacificat, aşa încât în momentul aterizării avionului prezidenţial român pe aeroportul din Khartum, singurul inconvenient întâmpinat de delegaţie a fost soarele arzător şi vântul insuportabil de fierbinte, care făcea capitala sudaneză vestită ca unul din polii de căldură din lume. Este, într-adevăr, nevoie de o mare bravură să stai în picioare şi îmbrăcat potrivit etichetei în tot timpul ceremoniei oficiale de bun venit la o temperatură de 50° Celsius. Pe parcursul desfăşurării ceremoniei îmi trecea prin minte că nu este uşor pentru un străin, cum poate unii sunt înclinaţi să creadă, să se stabilească permanent în asemenea locuri, darămite să clădească un imperiu.

După ce au reuşit să treacă de supliciul ceremoniei, preşedintele Ceauşescu şi soţia, precum şi delegaţia şi personalul, s-au grăbit să ajungă la confortul oferit de aerul condiţionat al reşedinţei pusă la dispoziţia vizitatorilor şi suitei lor.

Khartum, capitala Sudanului, cu numeroasele lui cartiere contrastante, trezeşte în amintire campaniile înverşunate duse de generalul Gordon şi, mai ales, de legendarul Lord Kitchener, şi de neîncetatele insurgenţe mahdiste care au dat britanicilor atâtea dureri de cap. Pentru mine însă, lucrul cel mai impresionant la Khartum a fost amplasarea unică a acestuia exact la joncţiunea dintre Nilul Albastru şi Nilul Alb, raritate asemănătoare, după cunoştinţa mea, numai aşezării Belgradului la confluenţa Dunării cu Sava.

Farmecul pitoresc al reşedinţei ocupate de cuplul prezidenţial şi de restul delegaţiei se datora proximităţii imediate a acesteia de malul Nilului Albastru. Priveliştea de pe terasa conacului, mai ales seara, a undelor scânteietoare de la suprafaţa fluviului oferea un spectacol de neuitat.

Dar Elena Ceauşescu nu era nici informată, nici interesată de faptele eroice ale generalilor britanici în Sudan ori de emoţia prilejuită la vederea celor două fluvii gemene, care-şi unesc forţele pentru a da viaţă deşerturilor sudanez şi egiptean până departe pe ţărmul Mării Mediterane.

Nu este prea mult de spus despre activităţile delegaţiei, în afara convorbirilor oficiale, la care nu am asistat, limba de lucru fiind araba. În acest scop, colega mea de traducere, Nuţi, fusese deja trimisă la Khartum înainte de sosirea delegaţiei, aşa încât de la începutul vizitei şi până la sfârşit ea a tradus pentru preşedinte şi pentru soţia lui. Cu toate acestea, eu m-am aflat tot timpul în cortegiul de oficialităţi şi gărzi, format potrivit practicii obişnuite, pentru a o însoţi pe Elena Ceauşescu în vizitarea oraşului. Ceea ce a atras atenţia ei şi a întregului grup a fost îndeosebi modul original al aurarilor de a modela preţiosul metal în formele şi tiparele dorite. Stăteau aşezaţi în faţa prăvăliilor cu picioarele încrucişate şi mânuiau cu dibăcie micile lor ciocane şi pile, producând astfel incredibil de frumoase piese de bijuterie care purtau amprenta tradiţiei locale

a acestei meserii. Membrii grupului din preajma Elenei Ceauşescu nu s-au putut abţine să-şi exprime – fireşte, fără ca ea să audă – uimirea faţă de modul neglijent în care aurarii lăsau să cadă în praful străzii pudra de aur ce cădea de pe pilele folosite să netezească suprafaţa metalului. „Ce risipă!", îşi şopteau ei unul altuia, având cu siguranţă în minte că acasă nici măcar un gram de aur nu se putea găsi pe piaţă.

Nici nu se punea problema cumpărării micilor amulete de aur şi argint care îmbiau trecătorii – nimeni din grup nu-şi putea permite, aşa încât ne-am mulţumit să le admirăm în vitrine.

Etiopia

Ţara care pentru mine a reprezentat o demonstraţie elocventă a schimbărilor fatale petrecute în Africa din punct de vedere politic şi social a fost Etiopia. Motivul l-a constituit faptul că o mai vizitasem la mijlocul anilor '60, când încă mai era o monarhie respectată pe continent şi în afara acestuia. Comparaţia s-a dovedit a fi un exerciţiu dureros. Apuse erau zilele strălucirii imperiale, ale splendorii palatului păzit de doi gheparzi, ale pajiştilor şi parcului cu vegetaţie luxuriantă şi flori multicolore.

Am sosit la palat direct de la aeroport. O ploaie torenţială care nu se mai oprea a compromis întreaga ceremonie de primire şi ne-a gonit pe toţi, etiopieni şi români, în maşini, uzi leoarcă şi incapabili de a ne conforma cu mai mult decât cerinţele protocolare elementare. Avionul îi scuturase violent pe pasageri, iar bravii noştri piloţi se învârtiseră în jurul

capitalei Addis Abeba de mai multe ori până să găsească un coridor adecvat şi curenţi favorabili de aer pentru ca avionul să poată ateriza în siguranţă. Din călătoria mea anterioară în Etiopia ştiam că la Addis, oraş situat pe un platou înalt, era dificil de ajuns cu avionul chiar pe vreme bună, darămite pe furtună.

Programul a inclus sesiuni plenare ale celor două delegaţii, în prezenţa atât a lui Nicolae, cât şi a Elenei Ceauşescu, la care am fost de faţă, dar nu am tradus. Era uşor de observat că Elena Ceauşescu asculta fără interes schimbul de informaţii şi opinii ale celor doi lideri. A acordat la fel de puţină atenţie explicaţiilor date de soţia lui Mengistu Haile în timpul vizitei capitalei, acum un oraş mort, lipsit de activităţile comerciale înfloritoare şi de pieţele abundente de mai înainte. Doamna Haile şi-a condus vizitatoarea la un fel de memorial al eroilor revoluţiei în faţa căruia i-a dat explicaţii despre lupta lor de eliberare de sub jugul imperial. A omis să menţioneze uciderea nemiloasă a bătrânului împărat şi a familiei sale în baia de sânge declanşată de soţul ei pentru a pune mâna pe putere.

În timpul meu liber am rătăcit prin camerele goale ale palatului, care nu mai erau însufleţite de prezenţa vechilor locatari şi rămăseseră lipsite de personalitatea pe care aceştia le-o confereau în anii de odinioară. Am încercat un sentiment de tristeţe când am ajuns în marele salon, unde în trecut împăratul se întreţinea cu oaspeţii de seamă, iar acum, lipsit de strălucire şi năpădit de mucegai, nu conţinea alt decor decât un uriaş portret al noului preşedinte care se holba de pe peretele rămas gol. Cei doi ghepardi, acum bătrâni şi jigăriţi, încă rătăceau prin parcul părăginit, cu cozile atârnând inerte, ca pentru a arăta că vremurile când inspirau teamă au trecut de mult.

Singura persoană care-mi mai amintea de vizita anterioară era o doamnă energică, ce încă ocupa funcţia de şef al Proto-

colului şi de care regimul nou instalat nu se putea dispensa datorită cunoştinţelor sale în materie. S-a dovedit un factor-cheie în organizarea recepţiilor şi a dineurilor care, deşi nu aveau distincţia de mai înainte, erau cel puţin decente şi se desfăşurau fără cusur. Masa de la dineu era încă ornată cu figurinele de argint şi cu flori, iar chelnerii încă serveau cu mănuşi albe. „Bună idee! Merită reţinută!", a remarcat Elena Ceauşescu în privinţa chelnerilor înmănuşaţi. Lingurile, furculiţele şi cuţitele de aur folosite la dineurile împăratului, ca şi decoraţiile de argint, erau încă acolo.

Cineva care a ştiut că mai fusesem în ţări africane, printre care Somalia şi Etiopia, singurul de altfel, a fost generalul Vlad. Aceasta pentru că i-am spus eu. Ştiam că va socoti fără sens să îi spună şi ei. Singurul comentariu pe care l-a făcut pe un ton oarecum melancolic a fost: „Când vei vizita din nou aceste ţări şi probabil altele, vei vedea că nu mai sunt ceea ce au fost!"

La Addis Abeba am încercat zadarnic să găsesc în magazinele care încă mai existau faimoasa „Stea a Etiopiei", o broşă de aur în cinci colţuri cu un design gravat în relief imitând pietre preţioase. Nu mi-a trebuit mult să îmi dau seama că era o iluzie să caut steaua, de vreme ce magazinele de bijuterii care le vindeau odinioară fuseseră spulberate de vârtejul revoluţiei socialiste.

Contrastul accentuat dintre odinioară şi azi a fost întregit în momentul în care, la sfârşitul vizitei, s-a trecut la acţiunea protocolară şi tradiţională de împărţire a cadourilor: dacă în vizita anterioară am primit o magnifică brăţară imperială de aur, de această dată m-am trezit cu o modestă brăţară de fildeş care, trebuie să recunosc, mi-a împodobit încheietura mâinii mult mai des decât cealaltă.

În vâltoarea pregătirilor de plecare, l-am văzut pe generalul Vlad dând comenzi ofiţerilor din subordinea sa. Am fost plăcut

impresionată de tonul calm, prevenitor şi aproape colegial cu care împărţea ordinele. Nicio urmă de comandă milităroasă în voce. Nu m-am abţinut să nu remarc: „Credeam că armata este altfel. Cum se face că la dumneavoastră este aşa?". Răspunsul generalului a fost: „Stimată doamnă, armata este cum o faci. În definitiv, eu sunt la bază profesor!"

Potrivit itinerarului stabilit pentru turneul preşedintelui, înainte de a zbura spre Zimbabwe, delegaţia urma să se oprească într-o scurtă escală în capitala Somaliei, Mogadiscio, situată pe ţărmul Oceanului Indian.

Somalia

Vechea reşedinţă „Casa d'Italia" care în trecut adăpostise delegaţia română la nivel înalt la mijlocul anilor '60 fusese lăsată să se ruineze de revoluţionarii ajunşi la putere, astfel încât cuplul Ceauşescu şi colaboratorii au fost instalaţi într-o reşedinţă construită de curând.

Gazdele s-au străduit cât au putut să salveze aparenţele în haosul general care domnea la Mogadiscio, în ciuda sau poate din cauza disciplinei de fier impusă de militari.

Au fost organizate o recepţie şi un dineu în aer liber, ambele destul de reuşite, urmate de cântece şi dansuri somaleze. Singurul neajuns a fost că, în momentul în care s-a ajuns la discursuri, sistemul tehnic a căzut, împiedicând astfel pe cei doi lideri să se facă auziţi de mai mult decât cei câţiva demnitari din imediata lor apropiere. La dineu, cuplul prezidenţial român a fost foarte frugal, de-abia atingându-se de mâncarea şi băuturile aduse la masă. Numai după dineu, când cei doi

s-au aflat singuri la reşedinţă, au fost serviţi de Melinte cu felurile de mâncare şi băuturile nelipsite când călătoreau în străinătate.

Mogadiscio emana un inconfundabil aer de sărăcie, portul era infestat de viciu şi murdărie, piaţa, în trecut pitorească şi abundentă, ca şi centrul comercial, deveniseră nişte locuri părăsite. Te întrebai cum de acei oameni, femei şi bărbaţi înalţi şi zvelţi, ale căror trăsături trădau o frumuseţe pe care o poţi găsi numai la indieni, se puteau descurca în viaţa de zi cu zi în absenţa vădită a unui minim de mijloace de subzistenţă.

Ca şi la Addis, am încercat să văd dacă mai existau locuri în care să găsesc bine-cunoscutele „Stele ale Somaliei", asemănătoare cu cele din Etiopia. Câţiva negustori temători au îndrăznit să-mi arate pe furiş câteva piese pe care le ţineau ascunse sub tejghea. Elena Ceauşescu nu a fost interesată. „Mi-au dat o stea din asta de care zici tu, aşa că nu mai am nevoie să cumpăr una!"

Zimbabwe

În Zimbabwe vizitatorii la nivel înalt din România au fost primiţi cu mare căldură şi ospitalitate, atât de preşedintele Banana şi de prim-ministrul Mugabe, cât şi de soţiile acestora. Vizita a început cu o ceremonie de bun venit, în care garda de onoare a mărşăluit şi a prezentat salutul în stil englezesc. Oficialităţile ţării, bărbaţi şi femei deopotrivă, erau îmbrăcaţi la fel ca oaspeţii europeni, fanfara militară a executat imnul naţional român, eticheta protocolară purta marca distincţiei şi a sobrietăţii, iar organizarea era impecabilă.

Era o vizită de răspuns pe care preşedintele şi soţia sa o făceau în Zimbabwe. Cu câtva timp în urmă, prim-ministrul Mugabe şi soţia lui, Sally, fuseseră într-o vizită oficială în România, împreună cu o numeroasă suită. Vizita în ţara noastră fusese umbrită oarecum de îmbolnăvirea neaşteptată a doamnei Mugabe, care a trebuit să fie internată de urgenţă la spital, ca urmare a sfatului medicilor români, pentru a primi un tratament adecvat. La dispoziţia bolnavei fusese pus practic un întreg apartament din spital, iar la patul său s-au aflat cei mai experimentaţi urologi pentru a o ajuta să iasă din criză. Elena Ceauşescu i-a făcut o vizită la spital, oferindu-i flori, interesându-se de progresele realizate în urma tratamentului şi urându-i însănătoşire grabnică. Am însoţit-o şi am văzut cât de mişcată a fost atunci doamna Mugabe de gestul prevenitor al Elenei Ceauşescu. În momentul în care a ieşit din criză, însoţită de un specialist român, doamna Mugabe a fost transportată, pe targă, cu avionul la Londra pentru continuarea tratamentului. Ulterior am auzit că doctorii britanici au avut numai cuvinte de laudă pentru colegii lor români, subliniind că intervenţia şi acţiunea promptă a acestora din urmă contribuiseră substanţial la scoaterea pacientei din zona de pericol.

Acum, la Harare, prim-ministrul Mugabe şi soţia, care părea că se refăcuse, au făcut posibilul şi imposibilul să primească, cu o ospitalitate ieşită din comun, pe liderul român şi pe soţia sa, în semn de recunoştinţă faţă de manifestările de prietenie şi spijin de care s-au bucurat în timpul vizitei lor în România.

Cuplul prezidenţial a locuit într-un conac impunător care am bănuit că servise drept reşedinţă guvernatorului britanic în perioada colonială. Era tipic englezesc sub aspectul mobilierului şi al obiectelor decorative, confortabil, dar nu ostentativ, cu un farmec completat de o vastă terasă înflorită şi de o pajişte întinsă, bine întreţinută. Reşedinţa, ca de altfel întregul

oraş, era înconjurată de o vegetaţie de un verde intens, iar clima răcoroasă şi plăcută te făcea să crezi că nu te aflai în Africa ecuatorială, ci în vreo staţiune de munte din Anglia sau Elveţia.

După cum era de aşteptat, hotelul unde au stat câţiva membri ai delegaţiei şi personalul tehnic, inclusiv eu, se ridica la nivelul standardelor internaţionale – serviciul, bucătăria şi tot restul. Friptura servită la restaurantul hotelului nu era mai puţin gustoasă decât cea din Buenos sau Rio.

Cea mai mare parte a timpului am petrecut-o la reşedinţă, pentru a răspunde la apel dacă programul oficial sau neoficial al Elenei Ceauşescu o cerea. Când nu eram ocupată, stăteam în şezlongul de pe terasă, unde o măsuţă era constant aprovizionată cu aperitive, băuturi şi răcoritoare, sorbind din ceaşca mea de ceai şi stând de vorbă cu oricine se întâmpla să se salveze de la sarcina nu prea plăcută de a lucra sau de a se întreţine cu principalii locatari ai reşedinţei. Ministrul de externe Ştefan Andrei ieşea din când în când din clădire cam „ciufulit", pentru a mai servi un pahar, a mai fuma o ţigară sau a face o plimbare pe pajiştea conacului.

În timp ce ne bucuram de climatul înviorător care domnea la Harare, Zoe Ceauşescu se plângea mamei sale la telefon că Bucureştiul era lovit de un val de căldură fără precedent. Această ştire mi-a amintit că exact în acea perioadă a anului colegele mele de la facultate asudau împreună cu tinerii candidaţi la sesiunea examenului de admitere la ASE.

O confirmare a situaţiei climatice a României în acele zile a fost primită într-o depeşă de rutină care conţinea un raport sumar privind prognoza meteo şi efectele secetei provocate de caniculă. După citirea telegramei, Elena Ceauşescu s-a arătat îngrijorată: „Ia telegrama, Violeta, şi citeşte-o! Zoe a mea a avut dreptate. Căldura de la Bucureşti este insuportabilă!". Mi-a dat bucata de hârtie şi am citit-o, încercând să-mi

imaginez cum se descurcau cei de acasă pe căldurile acelea. Instinctiv am privit în josul foii şi am văzut că raportul era semnat de înalta oficialitate de partid şi de stat însărcinată cu clima şi apele României: Ion Iliescu.

La dineul oficial oferit de partea zimbabweană, discursul prim-ministrului Mugabe a abundat în expresii de gratitudine şi apreciere faţă de oaspeţii străini. Sentimente similare au fost exprimate şi de sora doamnei Mugabe, care fusese alături de soţia prim-ministrului în timpul vizitei în România, asistând-o permanent când s-a îmbolnăvit. A venit să o vadă pe Elena Ceauşescu la reşedinţă, pentru a reitera recunoştinţa familiei pentru sprijinul acordat la Bucureşti în momentele grele şi, de asemenea, pentru a-şi exprima speranţa că şederea delegaţiei române în Zimbabwe este plăcută.

Plăcută a fost, într-adevăr, dar în felul de a fi al Elenei Ceauşescu, pentru a nu spune mai mult. În timp ce eu şi generalul Iulian Vlad am plecat ca de obicei în centru pentru a căuta obiecte de artizanat local ca amintiri ale vizitei, Elena Ceauşescu a decis dintr-odată că şi ei i-ar plăcea să facă acelaşi lucru pe cont propriu, fără ajutorul nostru. Aşa s-a întâmplat că, în timp ce exploram vitrinele şi casetele de sticlă în care erau expuse diferite articole într-unul din magazinele aflate în centrul comercial, şi-a făcut apariţia şi ea în acelaşi magazin, înconjurată de un mic grup de colaboratori, printre care Ştefan Andrei şi ofiţeri de securitate locali. Ne-am ferit să fuzionăm cu grupul ei, preferând în schimb să batem într-o retragere strategică. Ne-am gândit că nu este cazul să-i tulburăm ieşirea la cumpărături, al cărei rezultat a fost, potrivit constatărilor noastre la întoarcerea la reşedinţă, câteva lănţişoare de argint, probabil cadouri pentru acasă. În timp ce ne aflam în magazin ea a admirat o mică brăţară multicoloră de valoare nesemnificativă. Auzindu-i preferinţa pentru brăţara în chestiune, reprezentantul Protocolului zimbabwean

s-a grăbit să-i îndeplinească dorinţa, înmânându-i în dar micul obiect. Ajunsă la reşedinţă l-a examinat şi, amintindu-şi că Ştefan Andrei manifestase şi el acelaşi interes şi considerând că se putea dispensa de un asemenea cadou, l-a chemat pentru a-i spune că poate lua brăţara dacă într-adevăr o dorea. Puţin mai târziu şeful Protocolului român i-a pus în mână cutiuţa cu jinduita brăţară, spunându-i în acelaşi timp, cu seninătate, ce sumă avea de plătit. Ministrul a rămas stană de piatră: „Ea vinde un lucru pe care l-a primit cadou?", a exclamat cu indignare. „În regulă, o să plătesc!", a adăugat şi s-a abţinut să mai facă vreun comentariu.

Am stat în linişte pe şezlongul de pe terasă, urmărind fără o vorbă incidentul şi gândindu-mă cu amărăciune cât de nesăbuită îi era conduita chiar şi faţă de cei mai apropiaţi colaboratori, fără să-şi dea seama că în cele din urmă o atare conduită va avea efectul bumerangului împotriva propriului eu egoist.

Ziua era aproape pe sfârşite şi totuşi nu se vedea niciun semn că vom fi învăluiţi de tenebrele nopţii când, dintr-o dată, ca şi când ar fi fost răsucit un comutator, un întuneric neaşteptat s-a lăsat pe pământ. Până în ziua de azi nu mi-am putut explica acest fenomen straniu, nemaivăzut nicăieri pe unde am mers, în care noaptea urma zilei fără nicio tranziţie treptată care să anunţe muritorilor schimbările alternante ale naturii.

Vizita era pe cale de a se încheia, aproape toate punctele de program fuseseră îndeplinite. Am mai mers cu Elena Ceauşescu într-o scurtă excursie în afara oraşului Harare în care ea, soţul ei şi restul delegaţiei au fost transportaţi cu jeepurile la o rezervaţie care adăpostea fauna sălbatică a ţării. Am mai vizitat o plantaţie mare şi o fermă specializată în creşterea animalelor şi a unor culturi diferite, o unitate care, după cum s-a văzut, era condusă de străini.

Deja obişnuit să ia decizii în vizitele din străinătate în ultimul moment, spre disperarea celor de la Protocol, preşedintele a hotărât să sară peste un punct din program ce prevedea o expediţie vânătorească pe care organizatorii zimbabweani o pregătiseră cu mult timp înainte în cele mai mici detalii. A preferat în schimb să facă o incursiune la ambasada română pentru a inspecta noul local al acesteia, de bună seamă o perspectivă temută de personalul diplomatic de la Harare.

Toţi cei ce făceau parte din delegaţie şi din grupul tehnic au încercat un sentiment de regret pregătindu-se să părăsească acea ţară de vis numită Zimbabwe. Cândva, unul dintre generalii aghiotanţi pe lângă preşedinte a poreclit în bătaie de joc numărul mare al suitei prezidenţiale „Cooperativa Alaiul" care urma pe cei doi în vizitele lor în străinătate. Acum „Cooperativa Alaiul", după ce şi-a luat rămas-bun de la gazdele zimbabweene, s-a îmbarcat în avion pentru a călători spre altă ţară din regiune – Zambia.

Zambia

În ciuda bogatelor şi valoroaselor sale resurse naturale, îndeosebi cupru, Zambia, fostă Rhodesia de Nord, părea a fi sora mai modestă şi mai săracă a opulentei vecine din sud. Spre deosebire de primirea sobră şi distinsă rezervată vizitatorilor români în Zimbabwe, la Lusaka ceremonia de bun venit s-a transformat într-un festival zgomotos şi multicolor, în care garda de onoare a fost eclipsată de bărbaţi şi femei care dansau frenetic, îmbrăcaţi în costume tradiţionale ce le acopereau sumar trupurile. Dansatorii îşi manifestau entuziasmul prin

strigăte ascuţite şi bătăi asurzitoare din tobă. Mai era şi un cor care cânta imnuri patriotice şi revoluţionare ca să încânte urechile liderului român, despre care se presupunea că este sensibil faţă de acest gen de manifestări. Preşedintele şi doamna Kaunda şi-au tratat omologii cu fierbinţi sentimente de amiciţie, aşa cum se cade între vechi cunoştinţe, ţinând seama că şi ei vizitaseră România şi se bucuraseră de ospitalitatea tovarăşilor români.

Politician populist, numit „Tatăl independenţei Zambiei", care se implicase foarte mult în izgonirea britanicilor din fosta colonie, preşedintele Kaunda nu se despărţea de eşarfa pe care o flutura cu energie, stârnind entuziasmul militanţilor. Pentru a le susţine moralul, el se alătura corului în executarea spectacolului muzical.

Oficial Zambia se lăuda cu progrese considerabile obţinute în anii care au urmat eliberării de sub jugul colonial. Cu toate acestea cercurile informate din ţară făceau comentarii mai puţin favorabile, iar criticile la adresa situaţiei reale din ţară se traduceau printr-o uşoară alterare a lozincii scandate pretutindeni: „One Zambia, One Nation", în forma ironică „One Zambia, One Railway Station".

Departe de a fi luxoasă, reşedinţa cuplului prezidenţial era decentă, dar insipidă. Nimic comparabil cu impunătorul conac de la Harare. În privinţa oraşului, pe care Elena Ceauşescu l-a vizitat fără interes, numai pentru a arăta o politicoasă conformare cu programul gazdelor, părea un sat mare pe lângă înfloritorul oraş Harare.

Vizita s-a desfăşurat fără evenimente deosebite, cu punctele de program cuvenite – recepţii, întâlniri oficiale şi neoficiale, tratative – la acestea din urmă figurând în prim plan relaţiile economice şi comerciale.

Discuţiile Elenei Ceauşescu cu doamna Kaunda, o doamnă chiar mai puţin vorbăreaţă decât interlocutoarea ei, au fost

presărate de îndelungate momente de tăcere, în absenţa subiectelor apte de a trezi vreun interes comun. Doamna Kaunda şi-a amintit cu plăcere de vizita sa în România şi a reiterat mulţumirile ei pentru ospitalitate. „Ce plăcere, bineînţeles, a comentat Elena Ceauşescu după întâlnire, într-o discuţie cu mine, dacă te gândeşti ce cadouri a primit când a fost la Bucureşti!" În chestiuni de acest gen, memoria Elenei Ceauşescu nu o părăsea niciodată. Era adevărat că în vizita din România doamna Kaunda şi-a exprimat dorinţa de a procura câteva articole pentru garderoba sa, drept care Jeni, o altă coafeză a Elenei Ceauşescu, fusese trimisă cu consemnul de a selecţiona o întreagă gamă de articole de îmbrăcăminte menite să o îmbrace pe prima-doamnă zambiană din cap până în picioare. Când au fost aduse la reşedinţă le-am examinat şi am fost izbită de lipsa elementară de gust a designerilor, de precaritatea croielii şi a nuanţelor de culoare. „N-ai putut găsi lucruri mai reuşite?" „Doamna Violeta, a răspuns Jeni exasperată, sunt cele mai bune pe care le-am putut găsi. Şi încă a trebuit să capăt permisiune ca să intru în sala de prezentare a fabricii; dacă dumneavoastră credeţi că se poate găsi altceva pe piaţa noastră vă înşelaţi. Toate sunt pentru export!" Nu am mai insistat, pusă în faţa evidenţelor. A fost totuşi un articol care a pus probleme, anume o haină de blană de producţie autohtonă nu prea elegantă, dar destul de valoroasă pentru cei de la Protocol care nu ştiau dacă era cazul să o includă sau nu în categoria cadourilor. Am aflat de la unul dintre colaboratorii cuplului că problema a fost supusă personal preşedintelui Ceauşescu pentru obţinerea aprobărilor. Dacă a fost un gest generos sau calculat (cuprul atârna greu în balanţă) este greu de spus. Cert este că a dat undă verde ca haina de blană să meargă împreună cu celelalte daruri destinate doamnei Kaunda.

La Lusaka Elena Ceaușescu părea fericită, iar motivul acestei stări de spirit a ieșit curând la iveală: „Nu știai? Fiica mea, Zoe, tocmai s-a măritat. Băiatul este bun, se poartă frumos („Bine face!", am gândit eu). Este deosebit! Din când în când, noi mai bem câte ceva, dar el nu se atinge de băutură, preferă ceaiurile medicinale." I-am prezentat felicitări și i-am dorit Zoei o căsătorie fericită.

La sfârșitul vizitei ne aflam împreună în mașină în drum spre aeroport. „Mă întreb unde poate fi doamna Kaunda, nu o văd pe aici", am spus. „Bineînțeles că nu o vezi. Ar fi trebuit să fie în mașină cu mine!" Și a continuat ironic: „I s-o fi îmbolnăvit unchiul și stă la patul lui!" Întrucât nu părea să-i lipsească, Elena Ceaușescu nici măcar nu s-a sinchisit că doamna Kaunda încălca în acest fel cerința protocolară de a o conduce la aeroport. În orice caz, cu sau fără doamna Kaunda, ceremonia de rămas-bun a avut loc conform programului, iar noi ne-am aflat din nou în avion, călătorind spre ultima etapă a turneului Africii de Sud: Mozambic.

Mozambic

Liderul pe care soții Ceaușescu mergeau să-l viziteze, Samora Machel, avea o personalitate atât de extravagantă, imprevizibilă și neortodoxă, încât reușea să-i stânjenească pe toți bărbații de stat străini care se întâmpla să intre în contact cu el. Cu toate acestea, cei doi lideri erau vechi cunoștințe. Samora Machel fusese în România de mai multe ori, iar Nicolae Ceaușescu mai vizitase o dată Mozambicul, când capitala țării încă mai purta numele de Lourenço Marques.

În consecință, toți membrii delegației se pregăteau de o primire cordială la aeroport, exceptând o singură persoană, ale cărei temeri și preocupări față de conduita lui Machel erau evidente – Angela. Lingvistă foarte experimentată, care lucra la Radiodifuziunea din București, Angela fusese interpreta de portugheză a cuplului prezidențial român la cele câteva întâlniri prilejuite de vizitele lui Samora Machel în țara noastră. Necazul ei a început când liderul mozambican îi dăduse insistent de înțeles că, spre marea ei supărare, o place. Pe măsură ce se apropia capitala Mozambicului, temerile ei erau că imprevizibilul președinte Machel ar putea să se năpustească întâi la ea să o îmbrățișeze, așa cum mai făcuse o dată în trecut, și abia după aceea să-i salute pe oaspeți. Am simpatizat cu ea, cu atât mai mult cu cât în tot cursul turneului, neavând nimic de făcut, Angela s-a dovedit a fi o tovarășă de arme neprețuită. O adevărată prietenă la nevoie, ea era aceea care îmi supraveghea bagajul să nu se piardă în timpul transportului, se îngrijea ca lucrurile trebuincioase să-mi fie puse la îndemână, chiar mă ajuta la călcatul rochiilor atunci când, sub presiunea timpului, nu o puteam face eu însămi. Într-un cuvânt, o fată superbă, căreia i-am rămas îndatorată până în ziua de azi.

Acum Angelei îi era imposibil să evite luminile rampei, întrucât trebuia să stea în preajma președintelui și a Elenei Ceaușescu, gata de a interveni cu traducerea. Tot ceea ce putea face era să fie pregătită pentru orice i s-ar fi putut întâmpla.

Avionul a aterizat, delegația a coborât, ceremonia de bun venit a început și, contrar celor mai negre temeri ale Angelei, Samora Machel s-a purtat cum se cuvine, conformându-se, în stilul său flamboiant, cu eticheta cerută. Cu toate acestea, spre amuzamentul vădit al soților Ceaușescu, pe toată durata vizitei nu a pierdut niciun prilej de a-și arăta afecțiunea față de biata

Angela, a cărei contribuţie la cauza socialistă îi solicita eforturi aproape peste puterile ei.

Samora Machel s-a dovedit a fi o gazdă îndatoritoare şi ospitalieră. A pus la dispoziţia înalţilor săi oaspeţi ce avea mai bun în oraş ca reşedinţă şi facilităţi necesare.

Conacul mobilat cu gust, unde au locuit cuplul prezidenţial şi o parte din delegaţie, era construit într-un inconfundabil stil colonial, iar dispunerea grădinilor de flori şi a parcului părea deosebit de studiată.

Hotelul în care m-am instalat fusese complet restaurat şi readus în stare de funcţionare doar cu câteva luni înaintea sosirii noastre, de către o companie portugheză al cărei personal fusese rechemat în momentul în care expertiza acestuia devenise imperios necesară: clădirea abandonată începuse să se părăginească. De fapt în lipsa mâinii de lucru calificate şi a organizării, întregul oraş îşi pierduse din luciul prosperităţii: magazinele de lux fuseseră închise, iar modernele facilităţi turistice aliniate de-a lungul plajelor însorite ale Oceanului Indian dispăruseră cu desăvârşire. Căci Lourenço Marques, ulterior devenit Maputo, fusese un centru de atracţie pentru turiştii înstăriţi, ca şi pentru milionarii portughezi şi din alte ţări, care veneau aici cu amantele pentru a-şi petrece discret vacanţa. Baierele pungilor lor larg deschise contribuiau la crearea de locuri de muncă pentru locuitorii oraşului.

Elena Ceauşescu a cedat cerinţelor protocolare, acceptând să facă un tur al oraşului. Centrul şi alte cartiere s-au dovedit lipsite de interes, nu era nimic de cumpărat ca suveniruri; a mai mers să vadă portul, însă locul părea părăsit, nu se vedea picior de docher sau de alt lucrător portuar, iar două sau trei vase comerciale se legănau leneş în largul coastei în apele verzi-albastre ale oceanului.

O parte din delegaţii care îl însoţiseră pe preşedinte în vizita precedentă din Mozambic erau uimiţi să vadă contrastul

dintre oraşul înfloritor pe care îl văzuseră cu acel prilej şi locul şters, sărăcăcios pe care îl vedeau acum. „Nu îţi poţi imagina în ce măsură s-a schimbat în rău acest oraş, este incredibil", mi-a spus unul dintre ei, adăugând cu ironie amară: „Acestea sunt binefacerile socialismului lui Machel!" Interesant comentariu, având în vedere că era făcut de unul din demnitarii lui Ceauşescu.

Câteva acţiuni la care preşedintele şi soţia au participat nu au făcut altceva decât să amplifice tabloul sumbru de ordin general. Una dintre unităţile vizitate, o fabrică părăsită de portughezi şi condusă acum de ruşi, producea ţesături de proastă calitate. Unii dintre mozambicanii care serveau drept ghizi spuneau că ruşii preluaseră principalele pârghii ale economiei în schimbul asistenţei acordate (şi al armamentelor). Importau din Mozambic tot ceea ce credeau că merită luat, în baza unui acord barter.

Seara dinaintea plecării a fost rezervată pentru un dineu oferit de Samora Machel în cinstea oaspeţilor. Principalii actori la dineu au rostit discursurile de rigoare. Cel al lui Machel a fost colorat, presărat ici şi colo cu aluzii triviale, pe care Angela s-a străduit în van să le atenueze. La auzul acestora, Elena Ceauşescu, care în acţiunile oficiale îşi lua o postură sobră, făcea feţe-feţe, dorindu-şi un grabnic sfârşit al dineului.

Dar totul e bine când se sfârşeşte cu bine. Turneul african se încheiase şi toată lumea era bucuroasă să se întoarcă acasă. Nu avea să fie ultimul turneu. Urma să mai aibă loc unul în care neobositul lider român se pregătea să exploreze alte coaste ale continentului.

AFRICA DE VEST

Turneul la nivel înalt al ţărilor din Africa de Vest a făcut necesară includerea în personalul tehnic al delegaţiei interpreţi atât de franceză, cât şi de engleză, deoarece recurgerea la una sau cealaltă din cele două limbi era în funcţie de statul care, acum independent, fusese în trecut sub autoritatea Republicii Franceze sau a Regatului Unit. Drept consecinţă, uneori nu aveam de lucru şi dispuneam de timp liber, alteori eram ocupată, însoţind-o pe Elena Ceauşescu când programul său oficial cerea acest lucru şi traducând discuţiile pe care le avea cu diferite doamne, îndeosebi soţiile demnitarilor.

Ghana

Prima ţară vizitată în turneul vest-african a fost Ghana, fostă colonie britanică purtând numele poetic de *Coasta de Aur*, care şi-a câştigat independenţa sub conducerea militantului politic Kwame Nkrumah. La data efectuării vizitei, acesta fusese înlăturat printr-o lovitură de stat, puterea fiind preluată

de un ofiţer de rang inferior al armatei ghaneze. Noul nume al ţării provenea de la vechiul imperiu al Ghanei, având capitala la Tombuctu.

Întrucât engleza era limba vorbită de cea mai mare parte a populaţiei, în afara limbilor şi a dialectelor tribale locale, m-am aflat alături de Elena Ceauşescu atunci când programul o cerea. Ca de obicei, imediat după micul dejun îmi părăseam locuinţa, un hotel decent, curat, deşi de mai puţin de trei stele, situat în centrul oraşului Accra, pentru a ajunge la reşedinţă.

La sfatul medicului delegaţiei, cu toţii aveam grijă în alegerea felurilor de mâncare servite la hotel şi chiar la reşedinţă. Pentru a fi în siguranţă, ne limitam la cartofii prăjiţi şi, în loc de apă, şampania franceză care, destul de curios, se găsea în cantităţi impresionante.

În timp ce Elena Ceauşescu participa la tratative, am vizitat Accra, împreună cu soţia ambasadorului român, în căutare de locuri sau lucruri de interes pentru ea. Cu tristeţe am fost nevoită să-i fac, la întoarcerea din oraş, o descriere puţin încurajatoare. Oraşul părea fără viaţă, centrul comercial etala mărfuri de calitate proastă, iar piaţa, deşi plină de vânzători de legume şi fructe, era moartă. Aşa cum a remarcat unul dintre ofiţerii care ne însoţeau: „Aici toată lumea vinde, dar nimeni nu cumpără; ce comerţ e ăsta?".

Am persistat însă în căutările noastre şi strădaniile depuse au dat roade. Am găsit un magazin în care se vindeau materiale de bumbac cu desene şi culori tradiţionale, care ar fi putut prezenta interes. Am făcut o colecţie din aceste materiale, pe care le-am prezentat Elenei Ceauşescu. Le-a examinat şi a ales câteva.

În timpul recepţiilor şi prânzurilor, am ocupat un loc departe de centrul mesei, unde se aflau cei doi preşedinţi, soţiile lor şi delegaţii principali. În mod surprinzător, fiul cuplului român, Nicu, a căutat un loc mai ferit, alături de al

meu, în loc să ocupe un loc care intra în raza vizuală vigilentă a mamei sale.

Momentul central al vizitei l-a constituit, fără îndoială, dineul oficial oferit de gazdă, precedat de un spectacol plin de culoare, de cântece şi dansuri. Printre oficialităţile invitate să participe s-au aflat câţiva „regi" locali, şefi tribali îmbrăcaţi în veşminte impunătoare şi purtând coroane aurite ca semn al poziţiei de înalţi demnitari deţinută în ţară. Au venit într-un fel de paradă solemnă prin faţa celor prezenţi, unul după altul, în şir indian, şir ce părea că nu se mai termină. M-am uitat la ei cu mai multă atenţie şi, spre surprinderea mea, am observat că regii făceau roată revenind, pentru a trece de mai multe ori prin faţa invitaţilor. Foarte ciudat. Am menţionat acest lucru unuia dintre ofiţerii din suita preşedintelui, care se întâmpla să stea lângă mine. După ce a privit parada mai îndeaproape, ofiţerul a constatat aceeaşi situaţie. „Ei să nu-i spui. Las-o să creadă că regii au venit în număr mare să îi salute cu ocazia vizitei!" Nu era prima dată când, după cum am putut vedea, cercul din jurul cuplului prezenta situaţiile exact în felul în care celor doi le plăcea să le vadă sau să le audă, şi nu potrivit realităţii mai mult sau mai puţin crude.

A mai fost efectuată o scurtă excursie în afara oraşului Accra, pentru ca delegaţia română să vadă câteva firme, precum şi o vizită în capitală la o instituţie descrisă de gazde ca un centru de învăţământ superior, dar care s-a dovedit a nu fi altceva decât o şcoală medie obişnuită. Elena Ceauşescu a mers şi ea în aceste vizite, dar cu puţin entuziasm, şi s-a simţit eliberată când a revenit în climatul binefăcător al aerului condiţionat din reşedinţă. Căldura era insuportabilă şi ea nu mai era la prima tinereţe.

Nu se poate spune că vizita în Ghana a fost un succes răsunător. Preşedintele ţării era o figură ştearsă, departe de a fi o personalitate, şi dacă nu ar fi existat ponderea şi forţa

armatei pe care o comanda, ar fi trecut uşor drept o perfectă nonentitate. Soţia acestuia, o fostă moaşă, nu a inspirat-o pe Elena Ceauşescu să găsească vreo temă care să le trezească un interes reciproc. La scurt timp după vizita preşedintelui Ceauşescu în Ghana am auzit că acea căpetenie militară fusese răsturnată de la cârmă prin aceleaşi metode pe care ea însăşi le folosise când pusese mâna pe putere.

Mauritania

Cred că singura justificare de a vizita o ţară ca Mauritania a fost considerentul propagandistic, întotdeauna prezent când se punea problema consumului intern. Altfel care ar fi sensul de a te lansa într-un ocean de nisip fin, suflat în toate direcţiile de vânturi pustiitoare, nisip care invada ochii, urechile şi nasul oamenilor până aproape de sufocare. Probabil că raţiunea care l-a purtat pe preşedintele Ceauşescu în Mauritania, în afară de considerentul amintit, consta în marile zăcăminte de fier şi cupru ale ţării, două materii prime atât de necesare giganticelor facilităţi industriale create în timpul preşedinţiei sale.

Şoseaua pe care delegaţia s-a deplasat de la aeroport la Nouakchott traversa o regiune deşertică, unde pe alocuri puteau fi văzuţi berberi pe jos sau pe cămile, indiferenţi la agitaţia stârnită de trecerea în goană a coloanei de maşini guvernamentale. De-a lungul ambelor laturi ale şoselei se aflau totuşi bărbaţi şi femei care, pentru a-şi arăta entuziasmul faţă de oaspeţii din România, făceau un zgomot asurzitor bătând din tobe sau lovind orice obiect metalic aveau la dispoziţie: tigăi,

ibrice, tăvi, oale, orice era de natură să contribuie la această formă unică de salut.

Nouakchott, o masă de locuinţe deşertice fără ferestre, construite din lut dur, se ridica în mijlocul dunelor sahariene necontenit mişcătoare. O clădire mai mare şi mai elaborată a servit drept reşedinţă pentru oaspeţii de înalt nivel din România, iar un hotel suficient de decent a adăpostit restul delegaţiei.

Am încercat să dau o raită prin centrul oraşului, însă vântul arzător care sufla aprig nu mi-a permis să umblu mai mult de câteva minute prin pasajele înguste dintre locuinţele răzleţe din interiorul cărora ochi curioşi îmi urmăreau mişcările. Nu era nimic de văzut, aşa că m-am grăbit la reşedinţă mestecând nisip, orbită de nisip şi acoperită complet de nisip. În această privinţă m-am aflat în dezavantaj în comparaţie cu locuitorii oraşului, eu fiind îmbrăcată uşor şi fără nicio protecţie, iar ei circulând pe străzi complet acoperiţi în largile burnuze maure şi basmale de bumbac.

Elena Ceauşescu a avut bravura de a-l însoţi pe preşedinte într-o vizită la ceea ce organizatorii mauritani au numit o fabrică, dar care s-a dovedit a fi un simplu atelier. În restul scurtei şederi la Nouakchott a preferat să stea la reşedinţă.

Preşedintele Mauritaniei, un african bogat şi influent sub aspect politic, avea o soţie franţuzoaică, frumoasă, stilată şi elegantă, aşa cum îi stă bine unei doamne sosite din Franţa. A venit o dată sau de două ori să o întâlnească pe Elena Ceauşescu şi să o întreţină într-o discuţie intimă la care nu am fost de faţă. Când după aceea am rămas singure la ceaiul de după-amiază, mi-a spus impresiile despre doamna preşedintelui mauritan. „Mă întreb cum poate face faţă condiţiilor dure ale acestui mediu neospitalier, atât de diferit de cel din ţara sa de origine", am spus eu. „Nu-ţi face griji, Violeta, a replicat Elena Ceauşescu, ea nu-şi petrece timpul aici. S-a măritat cu un om

bogat, trăieşte ca o boieroaică şi stă la Paris. Ascultă-mă pe mine!"

Seara, partea mauritană a oferit o recepţie în cinstea delegaţiei române. Evenimentul a fost teribil de inconfortabil, întrucât mesele de formă rotundă în jurul cărora oaspeţii trebuia să se aşeze nu aveau scaune, ci nişte taburete joase de piele. Am privit spre masa centrală, ca să văd cum se descurcau preşedintele Ceauşescu şi soţia lui în căutarea unei poziţii cât de cât confortabile şi mi-am dat seama că strădaniile lor erau fără niciun rezultat. Au fost absolviţi de calvar când taburetele au fost înlocuite cu scaune obişnuite, bucurându-se astfel de avantajul de a sta la masă într-o poziţie firească. Întrucât oferta de scaune era limitată, noi, ceilalţi, am fost nevoiţi să respectăm tradiţia locală de a sta pe taburete, ceea ce ne-a împiedicat să ajungem cu faţa la masă, ucigându-ne cu desăvârşire pofta de mâncare. A fost totuşi păcat, deoarece gazdele noastre ne pregătiseră oaie friptă, adusă la masă întreagă, din care fiecare mesean a fost servit cu câte o felie enormă, tăiată cu dibăcie de chelnerii mauritani. În ciuda aspectului îmbietor al porţiei primite, nu m-am atins de ea decât după ce medicul ne-a dat undă verde.

După trecerea atâtor ani de la vizita în Mauritania, încă mi-o mai amintesc ca pe un episod ireal, unul în care mă văd din nou la marginea deşertului Saharei, departe de orice loc unde aş fi putut găsi un sprijin. Providenţa a vrut să ajung în acel loc imposibil de pe glob, de care mă leagă în mod pregnant amintirea unei fripturi de oaie şi a unui ocean de nisip.

După ce a părăsit aeroportul din Nouakchott, avionul a aterizat, după doar câteva ore, în Dakarul vecin. Ofiţerii români, care nu avuseseră timp, ca de obicei, să se îngrijească de felul în care apăreau în public, încă mai erau acoperiţi la gulere şi pe umeri cu nisipul saharian colectat în Mauritania.

Senegal

Cu excepţia locuitorilor săi, care în majoritate erau şi ei africani subsaharieni, capitala Senegalului arăta mai mult ca un oraş francez din Provence decât ca o localitate din continentul negru. Contrastul dintre oraşul pe care tocmai îl părăsisem şi Dakar era izbitor.

Delegaţia română a păşit pe aeroportul nou-nouţ, modern, al capitalei Dakar, unde a avut loc ceremonia într-o manieră elaborată, plină de distincţie, în care totul te făcea să crezi că te afli în Franţa, dacă în locul imnului naţional senegalez ar fi fost cântată *Marseilleza*. Cuplul prezidenţial român şi întreaga suită au fost covârşiţi de opulenţa şi eleganţa etalate deopotrivă de preşedintele senegalez, de prima-doamnă şi de oficialităţile guvernamentale.

Domnii îmbrăcaţi impecabil, în costume europene de marcă şi purtând la mână ceasuri de aur masiv, doamnele purtând toalete „haute couture", accesorii asortate şi bijuterii scumpe – întreaga înaltă societate senegaleză aflată la aeroport a salutat oaspeţii sosiţi din ţara aceea îndepărtată numită România cu o graţie naturală, neconvenţională, cu care demnitarii străini sunt primiţi pe treptele de la Matignon sau Quai d'Orsay. Nicio diferenţă.

Superba reşedinţă gen „château" a fostului guvernator francez a adăpostit pe preşedintele Ceauşescu şi pe soţia sa, precum şi pe colaboratorii principali ai acestora, în timp ce restul delegaţiei şi personalul auxiliar au fost instalaţi într-un hotel extraordinar, situat într-o poziţie spectaculoasă în imediata apropiere a litoralului. Mi-a fost repartizat un întreg apartament, ornat cu numeroase vaze cu flori, băuturi fine şi

fructe exotice, cu complimentele managerului. Poate nu era Senegalul chiar Cornul Abundenţei, însă bogatele sale resurse minerale şi animale gestionate inteligent de un guvern civil îi dădeau suficientă libertate de manevră în sfera economică.

Deşi este situat la o distanţă relativ mică de Nouakchott, care şi el se află la marginea oceanului, nu ştiu prin ce minune clima de la Dakar era complet diferită de soarele arzător şi de nisipul mereu mişcător al climatului mauritan. Aici, la Dakar, atmosfera era calmă şi răcoroasă, briza oceanului – plăcută şi primitoare. S-ar putea ca deşertul Saharei din Mauritania, pe de o parte, şi fluviul impunător ce împrumuta numele ţării vecine, pe de altă parte, să justifice această diferenţă.

Influenţată de noul mediu, Elena Ceauşescu era bine dispusă şi naviga cu uşurinţă printre oficialităţile de rang înalt, oamenii de afaceri şi doamnele acestora, primindu-le salutul curtenitor cu supremă condescendenţă. Era total în apele ei. Discutând cu ea, am auzit-o exprimându-şi admiraţia faţă de doamnele senegaleze pe care le-a întâlnit, pentru eleganţa şi bontonul lor, întrebându-se de unde şi-or fi procurat acele magnifice bijuterii în stil african pe care le etalau.

Pentru ea, dar mai ales pentru mine, care nu am fost solicitată să o însoţesc la convorbiri sau la alte acţiuni oficiale, vizitarea capitalei şi a zonelor înconjurătoare s-a dovedit o adevărată vacanţă, plină de surprize plăcute. Centrul oraşului putea concura cu orice localitate urbană dintr-o ţară civilizată: străzi şi trotuare curate (pe atunci o rară facilitate oferită pietonilor subsaharieni), pretutindeni grădini şi parcuri, o circulaţie rutieră intensă, dar ordonată, magazine elegante, pieţe abundente, comerţ susţinut, reclame şi plăci indicatoare în franceză – aceasta este descrierea sumară a acelui oraş remarcabil.

Coasta de Fildeș

Aceeaşi atmosferă caracteriza oraşul pe care delegaţia l-a vizitat în următoarea etapă a turneului, anume Abidjan, capitala Coastei de Fildeş, comparabilă în multe privinţe cu Dakar, deşi pecetea africană era mai pregnantă în capitala ivoriană.

Aspectul remarcabil al ceremoniei de la sosire a constat în faptul că mulţimea venită să ureze oaspeţilor români bun venit era formată mai puţin din adulţi şi mult mai mult din copii, mai mici şi mai mari, care fluturau steguleţe în culorile naţionale ale celor două ţări. Toţi aceştia ovaţionau cuprinşi de entuziasm atât la aeroport, cât şi pe tot traseul urmat de coloana de automobile în drum spre capitală. Ceva mai târziu, în toate locurile vizitate, am fost plăcut impresionată de natura blândă a locuitorilor oraşului, de spiritul lor de toleranţă şi ospitalitate. Acest spirit îi făcea să se amestece liber şi fără prejudecăţi cu oameni de alte naţionalităţi, îndeosebi francezi, arabi francofoni şi africani veniţi din alte ţări, toţi îndeletnicindu-se cu activităţi comerciale, industriale şi de servicii. Acest conglomerat de naţionalităţi conferea capitalei un aer cosmopolit în care diverse culturi se întâlneau în toleranţă, bună înţelegere şi preţuire.

În timp ce Nicolae şi Elena Ceauşescu s-au instalat în fosta reşedinţă a guvernatorului francez, a cărei arhitectură avea toate caracteristicile stilului colonial, membrii personalului tehnic, inclusiv eu, ne-am bucurat de ambianţa şi serviciile unui hotel de cinci stele, de o somptuozitate atât de ieşită din comun, încât *Waldorf Astoria* părea antic şi total demodat.

Ca parte a programului oficial, preşedintele şi Elena Ceauşescu, conduşi de omologii lor ivorieni, au vizitat un vast obiectiv rezidenţial alcătuit din locuinţe moderne, centre comerciale, zone rezervate activităţilor în timpul liber şi alte asemenea facilităţi, toate cuprinzând cartiere întregi ale oraşului. De asemenea, s-au deplasat cu maşinile în satul natal al preşedintelui, care suferise şi el transformări substanţiale. Ca rezultat al acestora, fostul sat modest devenise o adevărată staţiune dotată cu o infrastructură completă, clădiri rezidenţiale moderne, un hotel, mai multe moteluri, o bază sportivă, un cinematograf şi alte unităţi pentru recreere şi distracţii. Preşedintele ivorian a vorbit oaspeţilor despre ambiţia sa de a realiza investiţii masive în astfel de proiecte sociale pe tot întinsul ţării, atât în zonele urbane, cât şi în cele rurale, pentru ca în acest fel să grăbească emanciparea populaţiei. El a accentuat că acest vast program naţional presupunea sacrificii care trebuiau consimţite pentru o cauză bună. Cuplul român asculta în tăcere şi, pentru a nu fi mai prejos, preşedintele Ceauşescu a menţionat că şi autorităţile române aveau în vedere asemenea programe, mai ales în provincie, unde satele vor fi renovate în aşa fel încât să dobândească un aspect urban. Fireşte, a adăgat el, sacrificiile erau de la sine înţelese, dar poporul urmează partidul, ştiind că sacrificiile se fac spre binele lui. Ascultând conversaţia, mă întrebam dacă cei doi preşedinţi aveau aceeaşi înţelegere a conceptului de „sacrificii". Tot ce am putut vedea a fost că la Abidjan şi în afara acestuia programul de dezvoltare şi presupusele sacrificii nu afectau comerţul sau alte activităţi normale: produsele de consum erau disponibile în pieţe şi magazine, afacerile se dezvoltau nestingherite, staţiile de benzină livrau combustibil non-stop şi, în mod miraculos, lumea nu stătea la coadă ca să

aştepte să îi vină rândul să-şi cumpere cele necesare. Foarte curios! Cât priveşte urbanizarea satelor româneşti, ideea mi se părea de domeniul grotescului. Făcându-se ecoul gândurilor mele, generalul Alexiu, care pe atunci era aghiotantul preşedintelui, mi-a şoptit: „Dacă va reţine ideea de sacrificii, atunci nu ne văd bine!”

Prospectarea pieţei bijuteriilor la Abidjan reclama o îndemânare de expert şi prin urmare am făcut apel la o persoană care făcea parte din conducerea hotelului, o franţuzoaică măritată cu un libanez. S-a oferit să-mi ţină companie în explorarea cartierului cu magazine de bijuterii, de unde am selectat câteva piese specifice stilului şi modelelor africane pe care Elena Ceauşescu le admirase atât de mult la Dakar. Din cele pe care i le-am prezentat la reşedinţă a ales câteva, inclusiv o foarte frumoasă brăţară de fildeş montată în aur. Era nu numai frumoasă, ci şi scumpă, întrucât, datorită restricţiilor impuse în procurarea colţilor de elefant, preţul fildeşului urcase atât de vertiginos, încât ajunsese să-l egaleze pe cel al aurului. Nicu Ceauşescu, care întovărăşea şi el delegaţia în acel turneu, s-a arătat, la rându-i, interesat de bijuteriile africane. A venit să le examineze şi a ales una sau două pe care le-a achitat din propria lui pungă.

Ca majoritatea fostelor colonii franceze, Coasta de Fildeş s-a înfăţişat ca o adevărată moştenitoare a acelei nonşalanţe graţioase şi *joie de vivre* care nouă, românilor, ne sunt atât de familiare. În consecinţă, toţi vizitatorii români s-au simţit minunat în frumoasa Coastă de Fildeş, rămânând încântaţi de tot ce au auzit şi au văzut.

Cu toţii ne-am urcat în avion pentru a ajunge în capitala ultimei ţări care urma să fie vizitată în acel turneu african.

Nigeria

Contrastul dintre Coasta de Fildeş şi Nigeria a fost atât de izbitor, încât ai fi crezut că, punând piciorul pe aeroportul din Lagos, ai poposit pe o altă planetă. Survolarea Golfului Guineei în direcţia capitalei de atunci a Nigeriei nu a necesitat un timp prea îndelungat, însă, aflaţi încă sub impresiile pe care ni le formasem despre elegantul Abidjan, Lagosul sobru şi neatrăgător a avut asupra noastră efectul unui duş rece după binefacerile unei băi de soare.

Niciodată nu mi-a fost clar de ce guvernele civile din Nigeria a trebuit să fie înlocuite cu forţa de către militari pentru a conduce ţara cu o mână de fier. Pentru mine, faptul că diferitele provincii ale ţării au o tendinţă centrifugă şi că cele două religii principale – islamică şi creştină – tind să se excludă reciproc nu constituie un argument suficient. Cred că democraţia poate găsi soluţii mai bune la aceste probleme decât dictatura.

Oricare ar fi situaţia, delegaţia română a venit în Nigeria într-o perioadă când puterea politică intrase pe mâna unui ofiţer al armatei. El a fost acela care, înconjurat de o întreagă oaste de membri ai instituţiei militare, s-a prezentat pentru a face cuvenitele onoruri oaspeţilor săi de seamă la aeroportul din Lagos. Îmbrăcat în uniforma militară, etalând la piept câteva medalii şi decoraţii şi purtând pe cap o beretă cu ceva ce părea a fi un pompon roşu aprins, preşedintele nigerian mi-a amintit de unul dintre personajele unei operete de Lehár. Faptul că alături de el nu se afla nicio persoană de sex feminin m-a făcut să cred că era holtei, ori că o probabilă soţie nu a reuşit să-şi facă apariţia. Prima bănuială pare să fi fost valabilă, de vreme ce pe tot parcursul vizitei a participat la diversele acţiuni oficiale singur.

Pe lângă garda de onoare şi fanfara militară, aeroportul era înţesat de militari înarmaţi pe tot parcursul ceremoniei de bun venit. Am fost urgent urcaţi în maşini şi transportaţi în mare viteză pe autostrada ce lega aeroportul de oraş şi în cele din urmă am ajuns la un complex cu multe cazărmi, separate una de cealaltă printr-un labirint de alei întortocheate. Se mai afla acolo o clădire de mai mari dimensiuni care aducea mai mult cu un buncăr, unde au fost cazaţi soţii Ceauşescu şi colaboratorii lor. Restul grupului a fost dispersat în mai multe cazărmi transformate în moteluri. Întregul complex era înconjurat de o masă de soldaţi şi vehicule blindate, ca şi cum ţara ar fi fost pe picior de război, iar oraşul – sub asediu. Atmosfera era tensionată, auzisem că doar cu câteva zile înainte de sosirea delegaţiei române avuseseră loc câteva execuţii sumare jos pe plajă. Ştirea era suficientă pentru a ne trece fiorii, mai ales că stăteam închişi într-un loc izolat şi, atunci când încercam să ajungem la o altă cazarmă sau la cazemata prezidenţială, ne bucuram de beneficiul unei escorte militare. Ne-am pus întrebarea de ce era necesară o atare desfăşurare de forţe, dar răspunsul a fost greu de găsit.

Vizita a început în acest climat de încordare, însă nu mi-a trecut niciun moment prin minte că avea să se sfârşească pe neaşteptate, în plină panică şi degringoladă.

Convorbirile, ca de altfel toate celelalte activităţi oficiale, inclusiv recepţiile oferite de cele două părţi, au avut loc în incinta reşedinţei prezidenţiale, cea mai spaţioasă din clădirile complexului. Tratativele purtate s-au concentrat, cum era şi firesc, pe tema petrolului, de vreme ce Nigeria poseda vaste zăcăminte din această materie primă strategică aducătoare de venituri, iar România îşi proclama expertiza în extracţia şi prelucrarea ţiţeiului, precum şi în construcţia de rafinării petroliere.

În Lagos cuplul prezidenţial a fost invitat să viziteze o mare fabrică de textile a cărei conducere a oferit ca amintire un întreg munte de materiale pentru a fi distribuite membrilor delegaţiei şi personalului auxiliar. Procedura de repartizare a depins de fantezia sau înclinaţiile şefului Protocolului, care, în concordanţă cu vechiul lui obicei, a binevoit să mă omită de pe listă. Lili coafeza a fost cea care, la multă vreme după vizită, m-a întrebat: „Cum aşa, doamna Violeta, n-aţi primit nimic din grămada aia de materiale?" I-am răspuns că nu am primit, la care Lili a exclamat: „V-a şters de pe listă, măgarul!" Nu era nevoie de această confirmare a caracterului individului şi a sentimentelor lui faţă de mine. Cât trebuie să fi suferit văzându-mă mereu prin preajmă şi neputând să scape de mine în ciuda încercărilor lui repetate de a găsi o înlocuitoare! Trăiam cel puţin cu acea satisfacţie.

Potrivit prevederilor programului, am zburat la Ibadan, care, ţinând seama de timpul scurt necesar să ajungem acolo, a părut să nu fie prea departe în interiorul ţării. Cu vizitele a două instituţii, una economică şi alta culturală, cu un prânz şi puţină odihnă, ziua s-a scurs pe nesimţite şi nici nu am observat apropierea nopţii. A circulat ideea, împărtăşită aproape unanim, ca grupul de vizitatori români să-şi petreacă noaptea la Ibadan şi să ia avionul a doua zi de dimineaţă spre Lagos. Elena Ceauşescu nu a fost de acord şi a insistat să revină în capitala nigeriană chiar în acea seară. Cu toate acestea, a prevalat punctul de vedere al preşedintelui Ceauşescu, anume de a rămâne la Ibadan peste noapte, la care soţia lui a cedat cu destulă reticenţă. Toată lumea a tras la cel mai bun hotel din oraş, a servit masa de seară şi apoi a trecut la o binemeritată odihnă după oboseala de peste zi.

Întoarsă la Lagos, delegaţia s-a împărţit în două pentru discuţiile oficiale, una la nivel prezidenţial, cealaltă la nivel de experţi, pentru a finaliza textul obişnuitei declaraţii comune şi

al altor documente oficiale, pentru ca apoi să fie supuse aprobării celor doi lideri.

Aşa cum cerea eticheta, a venit rândul delegaţiei române să ofere recepţia şi în acea seară, potrivit orarului convenit, atât gazdele, cât şi oaspeţii s-au reunit în marea sufragerie a reşedinţei preşedintelui român, unde urma să aibă loc evenimentul. Eram aşezată pe partea stângă a Elenei Ceauşescu, în timp ce pe partea ei dreaptă stăteau preşedinţii nigerian şi român, în această ordine. Fuseseră rostite şi traduse discursurile celor doi, primul fel de mâncare fusese servit şi pe cale de a fi consumat. Am văzut un ofiţer apropiindu-se în mare grabă de preşedintele Ceauşescu, cu o bucată de hârtie în mână, întrerupând în mod ireverenţios conversaţia acestuia cu omologul său nigerian, pentru a-i înmâna hârtia respectivă. Mi s-a părut straniu că notiţa nu putea să mai aştepte puţin şi că ofiţerul îşi luase riscul de a-l deranja pe preşedinte chiar în toiul unui dineu oficial. Nicolae Ceauşescu a citit nota în linişte, a privit la soţia lui şi, fără a scoate un cuvânt, i-a dat foaia de hârtie care conţinea un text bătut la maşină. În timp ce o citea, faţa i-a devenit dintr-odată pământie, iar mâna a început să-i tremure înapoind nota ofiţerului. Apoi se întoarse spre mine şi îmi spuse cu o voce răguşită de emoţie: „Violeta, chiar acum a avut loc acasă un cutremur mare. Jumătate din Bucureşti este în ruină. Este mai rău decât în 1940!" Ca să fiu total cinstită cu cititorul meu, trebuie să spun că nu am fost prea curajoasă când am auzit acea alarmantă informaţie. Am simţit o durere în inimă şi faţa mea trebuie să-mi fi trădat emoţia. În mod maşinal m-am uitat în jurul mesei şi am întâlnit privirea îngrijorată a ministrului de externe. Ştefan Andrei urmărise mişcările şi gesturile cuplului – făcea întotdeauna acest lucru – şi şi-a dat seama că ceva nu era în regulă. În momentul când mi-a întâlnit privirea, a început să facă gesturi interogative şi să zică ceva ce nu am putut să înţeleg, era mult

prea departe de masa centrală, însă părea să spună „Ce s-a întâmplat?” Am încercat să-i răspund, însă nu m-am făcut în niciun fel înţeleasă. M-am ridicat de la locul meu şi, fără a cere permisiunea ei, m-am grăbit să ajung la locul unde era aşezat şi i-am spus ceea ce auzisem de la ea: „A fost cutremur la Bucureşti acum câteva minute. Este serios!” M-am întors la locul meu şi am aşteptat.

Am văzut pe preşedintele Ceauşescu cum vorbea cu preşedintele nigerian, explicându-i situaţia. Acesta din urmă, la rându-i, a comunicat colaboratorilor săi care erau la masă că în România a avut loc un mare cutremur şi că preşedintele trebuie să plece imediat. Preşedintele Ceauşescu s-a ridicat apoi de la masă şi, urmat de soţie, s-a îndreptat spre o cameră alăturată. M-am luat după ei, cu Ştefan Andrei pe urmele mele; toţi membrii delegaţiei s-au ridicat în picioare în totală perplexitate, fără să înţeleagă motivul întreruperii neaşteptate a dineului de către preşedinte. Următorul lor impuls a fost acela de a părăsi sala şi de a urma exemplul preşedintelui.

În camera alăturată, în care ne adunaserăm cu toţii, s-a instalat panica. Singurele cuvinte pe care le-am auzit de la preşedinte au fost: „Trebuie să plecăm imediat!”, după care l-am văzut mergând prin cameră într-o agitaţie extremă. Toţi ceilalţi vorbeau între ei, exprimându-şi în mod firesc îngrijorarea, gândindu-se la soarta celor apropiaţi, fără a mai da absolut nicio atenţie lui sau ei. Rămăseseră amândoi complet ignoraţi şi izolaţi. Eu stăteam aşezată pe un scaun într-un colţ al camerei şi continuam să aştept, gândindu-mă ca toţi ceilalţi la soarta celor de acasă – familie, prieteni şi colegi.

Elena Ceauşescu arăta ca o persoană lovită de paralizie, total lipsită de vigoare. Uitând de orice convenţii, de rangul şi poziţia pe care le avea, a cerut să meargă la toaletă. Când a revenit s-a uitat în jur după mine, a luat un scaun şi l-a aşezat lângă al meu. Simţea nevoia să vorbească cu cineva, bănuiesc,

pentru că, frângându-şi mâinile neîncetat, şi-a deschis sufletul: „Vai de mine, ce-o fi făcând Zoe a mea, e atât de sensibilă, se sperie din toate alea! Şi cele două bătrâne, mama şi soacră-mea, sunt atât de fragile şi neajutorate. Închipuie-ţi că toţi bucureştenii sunt pe străzi. Nu mai îndrăznesc să stea în casă, de frică să nu se repete cutremurul!" Auzindu-i ultima remarcă, mi-a trecut prin minte groaza ei şi a soţului că, în absenţa lor şi aflaţi atât de departe şi complet rupţi de cele ce se petreceau în România, în confuzia creată lucrurile puteau scăpa de sub control. Oricine s-ar fi bucurat de o oarecare notorietate politică ar fi putut declara o stare de necesitate, profitând de absenţa lui Nicolae Ceauşescu, putându-şi asuma puteri decizionale şi răsturna liderul în funcţiune fără drept de apel. Justificări pentru o asemenea acţiune erau suficiente. În acele împrejurări înlăturarea lui de la putere ar fi fost o joacă de copii, cu condiţia ca omul potrivit să ia iniţiativa la momentul potrivit.

Nicolae Ceauşescu ştia prea bine acest lucru. Este de înţeles de ce revenirea imediată în ţară a cuplului era vitală. Dar în faţa acestei crize neaşteptate, a perspectivelor sumbre care se întrezăreau din îndepărtatul Bucureşti şi în lipsa cuiva din jur care să întreprindă o acţiune de vreun fel sau altul, capacitatea lor de a gândi raţional a fost paralizată. Amândoi au fost cuprinşi de o panică de nestăpânit. El se afla într-o stare de extremă agitaţie, iar ea, pe punctul de a leşina. I-am văzut în această stare de două ori în timpul serviciului meu ca interpretă, o dată la Lagos, în momentul cutremurului, şi altă dată la New York, în timpul demonstraţiei ostile din faţa hotelului *Waldorf Astoria*.

Deşi în decembrie 1989, la data revoltei de la Timişoara şi apoi de la Bucureşti, mă aflam la mii de mile departe de evenimentele dramatice, îmi puteam imagina tensiunea, stresul,

panica şi disperarea care trebuie să-i fi copleşit pe amândoi când şi-au găsit sfârşitul implacabil.

În mod surprinzător, cel care, în acel moment de confuzie, a preluat iniţiativa a fost Nicu Ceauşescu. El a fost acela care i-a convocat pe toţi membrii echipajului şi le-a dat instrucţiuni să plece la aeroport ca să pregătească avionul în vederea plecării imediate. Tot el a fost cel care, după ce a dat instrucţiuni echipajului, s-a întors în încăpere şi a spus tare şi apăsat: „Toată lumea să plece în camere şi să-şi facă bagajele. Plecăm acum!"

Atunci a început degringolada. Toţi au început să fugă ca de frica morţii în diferite direcţii ale complexului, sub privirile uimite ale gărzilor nigeriene. Am luat-o şi eu la fugă şi odată ajunsă în cameră am început să împachetez frenetic. Împachetam fără a-mi mai pune lucrurile îngrijit şi în ordine, ci aruncându-le alandala în valiză şi luptându-mă să o închid, în timp ce una din încuietori refuza să funcţioneze. Am reuşit în cele din urmă şi am ieşit din cameră, trăgând după mine valiza grea, cu grijă ca încuietoarea să nu sară din nou. Din fericire, cineva responsabil cu bagajele mi-a luat-o şi a pus-o în camionetă alături de celelalte, iar eu am fugit să o caut pe Elena Ceauşescu. Îmi era atât de teamă să nu rămân în urmă şi să pierd avionul încât decisesem să mă ţin de fustele ei, ca să zic aşa, şi să nu o pierd din ochi niciun moment. La aeroport, fiecare, indiferent de rang şi poziţie, era pe cont propriu fugind pe pistă pentru ca apoi să intre în avion fără a se mai uita înapoi la ce se petrecea cu restul grupului. Bineînţeles că nu a mai avut loc nicio ceremonie şi niciun rămas-bun. Motoarele avionului făceau un zgomot asurzitor în timp ce alergam, înghesuindu-ne şi împingându-ne unul pe altul pe scara mobilă şi la uşa de intrare în aparat. Soţii Ceauşescu au urcat primii, s-au retras imediat în compartimentul special şi din acel moment nu i-am mai văzut. Pur şi simplu au dispărut.

În timpul orelor nesfârşite ale zborului, în avion a domnit o tăcere mormântală, toţi pasagerii erau adânciţi în gânduri, conştienţi că la o asemenea calamitate destinul este orb, lovind fără a face distincţii. Pe parcurs, a continuat să curgă un flux de telegrame de la Bucureşti prin care preşedintele era ţinut la curent cu situaţia, deloc liniştitoare. O dată sau de două ori cineva dintre colaboratorii lui apropiaţi a intrat în compartimentul nostru, plin până la refuz de membrii delegaţiei şi personalul tehnic, prima dată pentru a ne spune că toate clădirile construite înainte de război s-au prăbuşit, iar a doua oară, că nu fuseseră semnalate victime în rândul familiilor noastre. Eu una nu m-am simţit prea liniştită, ştirea se referea la membrii apropiaţi ai familiilor, însă exista un cerc mai larg de familie, apoi prieteni şi cunoştinţe, faţă de care nu puteai rămâne indiferent.

Avionul a aterizat la Bucureşti dimineaţa târziu. Am privit prin fereastră pentru a vedea dacă soţul meu mă aştepta. De obicei el venea cu maşina până pe pistă, aproape de locul unde avionul urma să oprească. De această dată nu se vedeau nici soţul meu, nici maşina, şi mi-a sărit inima de teamă să nu fi păţit ceva. Pe pistă toţi cei care debarcaseră se mişcau de colo până colo, iar eu rămăsesem singură, aşteptând să-mi fie adus bagajul şi căutând pe cineva să mă ia cu maşina. În sfârşit bagajul mi-a fost scos din cală, iar unul dintre ofiţeri a venit la mine să mă liniştească, spunând că toate familiile celor plecaţi fuseseră contactate şi că niciuna nu avusese de suferit de pe urma cutremurului. Apoi a chemat o maşină, indicându-i şoferului să mă conducă acasă. Acesta mi-a aruncat valiza pe jumătate deschisă în portbagaj şi a demarat în trombă. În timp ce maşina gonea pe şosea spre Bucureşti, am văzut Fordul nostru venind în mare viteză din direcţia opusă. I-am spus şoferului: „Întoarce şi ţine-te după maşina aceea. Vezi dacă poţi să o ajungi din urmă, este soţul meu!" Şoferul a făcut

manevra, însă nu l-a putut prinde din urmă decât când am ajuns din nou la aeroport. A mutat valiza dintr-un portbagaj în celălalt, am urcat în maşina noastră şi am pornit spre oraş. Soţul meu nu a aşteptat să-l întreb: „Totul este în regulă. Suntem toţi teferi. Acasă nu s-a spart nimic în afară de vaza din dinastia Ming." „Ducă-se dracului!", mi-am spus în gând şi l-am urmărit cum conduce în tăcere. Apoi l-am întrebat: „Ce ţi-a trebuit atâta timp?" „Cei de la minister nu ştiau nimic despre ora sosirii. Secret de stat. Este greu de condus pe străzi, sunt pline de grămezi de moloz. O să vezi, am făcut tot ce am putut. Tu?" „Eu nu am nimic, mulţumesc lui Dumnezeu. O să-ţi spun când ajungem acasă", i-am răspuns.

Astfel s-a încheiat turneul african, în nenorocire şi incertitudine. Dar timpul le vindecă pe toate, iar cei ce au pierdut totul, dintre care mulţi erau prieteni şi colegi, au avut curajul şi determinarea să o ia de la capăt pentru a-şi reface viaţa.

AMERICA DE NORD

Statele Unite ale Americii

Pe parcursul unui deceniu, cuprinzând ultima parte a anilor '60 şi cea mai mare parte a anilor '70, contactele directe ale soţilor Ceauşescu cu America au fost, ţinând seama de practica schimburilor de vizite la nivel înalt, neobişnuit de frecvente. Aceasta a permis cuplului prezidenţial să cunoască o lungă listă de personalităţi americane, în capul ei figurând nu mai puţin de trei preşedinţi – Richard Nixon, Henry Ford şi Jimmy Carter –, secretarii lor de stat, printre care o artilerie grea de felul lui Henry Kissinger şi Cyrus Vance, alţi membri ai administraţiei SUA, ai principalelor instituţii juridice, economice, financiare şi bancare, într-un cuvânt elita ţării. Şi când te gândeşti că omologii lor români nu erau altceva decât doi parveniţi fără educaţie, al căror trecut comunist îi făcea, în condiţii normale, incompatibili ca parteneri de dialog cu acea elită. Da, în condiţii normale, dar situaţia creată de Războiul Rece transformase lumea într-una anormală. În consecinţă, pentru diplomaţia americană, acum mult mai subtilă decât pe vremea lui John Foster Dulles, chiar un pion de pe eşichierul planetar era important. Aşa cum a spus odată un politician eminent, dar cinic din Regatul Unit al secolului al XIX-lea: „Nu există prieteni sau duşmani, există interese!", corabia de politică externă americană, indiferent de cine se afla la cârmă, naviga cu dibăcie prin arhipelagul sinuos al mării agitate pe care o reprezentau afacerile mondiale. În ce priveşte

interesele Americii față de micul stat comunist care, văzut de pe malul vestic al Atlanticului, aproape că dispărea peste marginile continentului european, nu este necesar să se facă o analiză prea profundă. Atâta timp cât servea interesului fundamental de a lărgi fisurile apărute în eșafodajul Tratatului de la Varșovia și, prin urmare, de a slăbi poziția Rusiei pe plan mondial, liderul român era curtat cu asiduitate. Diferența de cultură și educație nu era relevantă și nu conta. În momentul în care a pierdut simțul istoriei și s-a agățat cu disperare de un regim condamnat să moară, el a fost aruncat la gunoi (oare nu comuniștii vorbeau de „lada de gunoi a istoriei"?) și livrat noii stele a speranței, domnul Gorbaciov, să facă ce vrea cu el.

Am descris deja primele două vizite efectuate de Nicolae și Elena Ceaușescu în Statele Unite ale Americii, ambele în primii doi ani ai celui de-al optulea deceniu. Ele au contribuit la amplificarea gustului pentru o țară care în secret îi fascina. Întrucât am fost alături de Elena Ceaușescu în toate cele cinci vizite – cred că le-am numărat corect –, pot spune cu toată sinceritatea că ceea ce o atrăgea cel mai mult era luxul, strălucirea și opulența etalate de cercurile cu care venea în contact.

Cea de-a treia vizită, care a avut loc în decembrie 1973, a atins, cred, apogeul vizitelor cuplului în America datorită relației speciale pe care președintele Richard Nixon o stabilise cu Nicolae Ceaușescu.

Americanii au un mod bizar și unic de a primi oaspeți de înalt nivel, un fel de ritual de la care vizitatorii români nu au făcut excepție. După ce avionul ateriza la baza aeriană Andrews, delegația era luată cu elicopterul și, după un zbor de circa 30 de minute, era instalată într-o unitate militară, vestitul Camp David, unde își petrecea noaptea. Era un fel de purgatoriu unde, înainte ca oaspeții să apară în fața celui mai puternic om din stat (unii spun că și din lume), erau curățați

de colbul de pe drum şi spălaţi de păcatele existenţei lor pământeşti. Acest protocol a fost aplicat şi cuplului prezidenţial român când a pus piciorul pe solul american.

Nicolae şi Elena Ceauşescu au avut privilegiul de a primi cea mai bună cazarmă, iar restul ne-am răspândit în amplasamente de tip motel, unde am făcut duş şi ne-am destins. În dimineaţa următoare, toţi eram proaspeţi şi gata de a începe prima din cele trei zile ale şederii în SUA. Înainte de a părăsi baza, militarii de serviciu şi-au manifestat ospitalitatea, oferind tuturor vizitatorilor români, ca amintire a trecerii lor prin purgatoriu, câte o jachetă de culoare albastru închis, care avea cusută pe mânecă insigna bazei. Şi eu am primit una, însă când am ajuns acasă am descusut insigna cu inscripţia United States of America – CAMP DAVID, întrucât nu era potrivită pentru străzile Bucureştiului.

Prima zi a vizitei oficiale a fost lungă şi obositoare, plină de activităţi şi discursuri. Stând alături de Elena Ceauşescu, am fost tot timpul ocupată cu traducerea, îngreunată de strădaniile mele constante de a peria şi a stiliza intervenţiile ei din afara textului. Nu era o sarcină uşoară.

Am fost transportaţi cu elicopterul de la Camp David la Washington, unde vizitatorii la nivel înalt au fost instalaţi într-una din cele mai ospitaliere, confortabile şi stilate case de oaspeţi care au existat vreodată – *Blair House*. În cursul vizitelor succesive pe care le-am făcut la Washington m-am familiarizat atât de mult cu *Blair House*, încât ajunsesem să cunosc fiecare ungher al acelei minunate reşedinţe. Şi acum în amintirea mea este la fel de proaspătă ca în zilele demult apuse când am văzut-o pentru prima dată.

De la reşedinţă, cuplul prezidenţial şi delegaţia s-au încolonat pe marile bulevarde ale capitalei americane în drum spre Casa Albă, pentru primirea oficială. Aceasta s-a desfăşurat pe gazonul din faţa clădirii în care toţi participanţii au fost

rânduiţi potrivit rangului şi funcţiei. Toţi au ascultat solemn scurtul discurs de bun venit al preşedintelui Nixon şi alocuţiunea de mulţumire a preşedintelui Ceauşescu. Domnul Kissinger, care părea un fel de eminenţă cenuşie a preşedintelui său, se afla alături de nou numitul ministru al afacerilor externe, George Macovescu. Predecesorul său, Corneliu Mănescu, după 13 ani de ministeriat ca şef al diplomaţiei române, în care devenise mult prea popular pentru gustul lui Nicolae Ceauşescu, fusese înlăturat din funcţie fără prea multă ceremonie. Primise funcţia ornamentală de preşedinte al Comisiei de Politică Externă.

Ceremonia de primire de pe pajişte era întotdeauna un spectacol plin de culoare, un amestec de modernitate şi ritual medieval: garda de onoare era urmată de un grup de militari care ţinea sus, ca pe un catarg, drapelul cu stele şi dungi, apoi îl înclina încet în semn de salut. În timp ce fanfara militară executa imnurile celor două naţiuni, în perfectă concordanţă cu partiturile muzicale, de la o oarecare distanţă se făceau auzite 31 de salve ale artileriei. Întregul act era de-a dreptul impresionant.

După ceremonie, cuplul prezidenţial s-a separat, Nicolae Ceauşescu urmând să petreacă dimineaţa în convorbiri cu Richard Nixon în Biroul Oval şi, după aceea, să ia prânzul cu secretarul de stat Kissinger, în timp ce Elena Ceauşescu era programată să servească ceaiul în Salonul Albastru al Casei Albe cu Patricia Nixon şi soţiile câtorva demnitari americani.

Patricia Nixon, o gazdă amabilă şi îndatoritoare, care s-a străduit să asigure o atmosferă degajată şi informală în timpul convorbirii cu Elena Ceauşescu, purta acelaşi deux-pièces roşu pe care îl îmbrăcase la prima vizită a delegaţiei române în anul 1970. Aceasta din urmă a observat prompt amănuntul şi mi-a şoptit la ureche: „Ce calică!" – o mică bârfă pe care nu ezita niciodată să şi-o îngăduie.

La Casa Albă s-a format o coloană de maşini ca să o preia pe Elena Ceauşescu şi grupul care o însoţea (protocolul cerea prezenţa soţiilor ambasadorilor români de la Washington şi New York) la un restaurant elegant, unde urma să aibă loc întâlnirea. La sosire a fost salutată de o cohortă de doamne îmbrăcate cu mult bun gust, soţii ale unor demnitari, în principal membri ai Senatului şi Camerei Reprezentanţilor. Doamna care se afla în fruntea grupului feminin de recepţie era soţia preşedintelui Curţii Supreme a Statelor Unite. Numele ei era Elvira Burger, care o invitase pe Elena Ceauşescu la un prânz de mare ţinută.

Când americanii vor să fie cordiali şi prietenoşi, ei reuşesc de minune, cum a fost cazul şi la prânzul menţionat. Discuţiile au fost vioaie, cu mult amuzament şi animaţie, rezultatul pentru mine fiind că am trudit din greu să traduc avalanşa de remarci şi comentarii, ca şi focul încrucişat al întrebărilor şi răspunsurilor care nu păreau să se mai termine. Până la un moment dat când am văzut-o pe Elena Ceauşescu că începe să se foiască. „Violeta, poţi să vezi ce tot fâşâie aia în poală? E o bucată de hârtie. Femeia asta o să ţină un discurs. De ce nu mi s-a spus că o să fie discursuri, ca să mă pregătesc şi eu?" Într-adevăr, era o scăpare din partea Protocolului, însă acum nu mai era nimic de făcut, fuseserăm prinse pe picior greşit şi trebuia să ne descurcăm cât puteam de bine. A avut dreptate. După ce chelnerii au adus desertul, gazda s-a ridicat în picioare, a scos bucata de hârtie şi a început discursul de salut şi de bun venit, presărat cu mici remarci amuzante. A terminat discursul, a mulţumit politicos pentru aplauze şi s-a aşezat la loc privind la Elena Ceauşescu şi aşteptându-i reacţia. Aceasta mi-a tras un cot: „Violeta, pregăteşte-te, e rândul nostru!" S-a ridicat, eu după ea, şi a început discursul, oprindu-se după fiecare propoziţie pentru a-mi da timp să traduc şi în paralel să îşi structureze în gând fraza următoare. În procesul muncii de

interpretare, s-a întâmplat să le privesc pe cele două doamne românce. Amândouă se uitau la mine pline de admiraţie pentru modul în care reuşeam să improvizez şi să pun, într-o engleză coerentă şi chiar imaginativă, un şir de cuvinte împiedicate, fără însă a mă îndepărta de esenţa prezentării. Îmi amintesc că şi-a încheiat intervenţia vorbind despre rolul femeii în societate, o temă frecvent abordată la întâlnirile doamnelor aflate în poziţii înalte. În context, a proclamat că misiunea cea mai importantă a unei femei în familie şi în societate este aceea de a fi mamă. Discursul s-a dovedit a fi un succes, doamnele americane şi române au aplaudat cu entuziasm şi amândouă am răsuflat uşurate, fericite că am reuşit să o scoatem la capăt.

Exerciţiul în chestiune nu îmi era nou. Fusese necesară aceeaşi tehnică pentru a traduce în română discursul unei doamne din India, pe jumătate căzută în transă, ori al unui preşedinte al Parlamentului indonezian a cărui engleză era tot atât de bună ca şi greaca mea. După mulţi ani de la episodul prânzului de la Washington, doamnele românce care fuseseră prezente la masă încă îşi aminteau talentul meu de a da sens discursului dezlânat al Elenei Ceauşescu.

După ce ne-am întors la acel refugiu al fericirii numit *Blair House*, eu m-am retras în camera mea, m-am odihnit puţin, apoi m-am pregătit pentru dineu, în timp ce Lili a „lucrat-o" pe Elena Ceauşescu pentru a-i reface forţele după eforturile dimineţii şi prânzului şi a o împrospăta pentru evenimentul serii.

A fost într-adevăr un eveniment grandios, la care au participat atât de multe personalităţi române, dar mai ales americane, încât marea sală de recepţii de la Casa Albă, numită Camera de Est, abia oferea suficient spaţiu pentru a-i primi pe toţi. Patricia Nixon era îmbrăcată în alb, în timp ce Elena Ceauşescu purta o rochie cu croiala simplă, cu un model în

formă de romb mov închis pe un fond auriu. Alesesem cu precauţie o rochie de seară de culoare verde închis, pe care o cumpărasem de la Londra, însă fără mâneci. Mi-am acoperit umerii şi braţele cu un şal alb. Stând în spatele Elenei Ceauşescu, gata să-i traduc în caz că cineva din cei prezenţi ar fi dorit să-i vorbească, am avut puţin timp să îmi arunc privirile mai îndeaproape la anturajul domnului Nixon, format din miniştri, consilieri şi alţi colaboratori care îl înconjurau din toate părţile, ca şi cum ar fi dorit să-l protejeze împotriva unei ameninţări invizibile. În afară de Henry Kissinger, care arăta ca orice bonom *bien portant*, restul îmi păreau atât de tensionaţi şi de vigilenţi, parcă ar fi fost o haită de lupi în defensivă sau mai curând oamenii lui Dillinger ieşiţi la o întrunire.

În zilele următoare programul a fost dens pentru preşedintele Ceauşescu – o nouă rundă de tratative cu preşedintele Nixon, întâlnire cu vestiţii senatori Jackson, Ribicoff şi Eduard Kennedy, liderii Congresului, membri de vază ai Camerei Comerţului, precum şi cu reprezentanţii Clubului Naţional de Presă, cărora le-a acordat un interviu. Întrucât România aderase recent la Fondul Monetar Internaţional şi la Banca Mondială, preşedintele s-a întreţinut la *Blair House* cu şefii acestor două instituţii, unul dintre ei fiind Robert McNamara.

Elena Ceauşescu a avut un program separat, ingenios conceput pentru a fi în parte oficial şi în parte informal, astfel încât să nu o obosească prea mult. A avut loc o şedinţă cu oameni de ştiinţă de renume specializaţi în domeniul său profesional – chimia macromoleculară – la sediul Institutului American de Chimie din Washington. Cu acel prilej vizitatoarei urma să i se acorde o diplomă onorifică. De această dată nu a mai fost nevoită să vorbească pe nepregătite, textul cuvântării fusese întocmit în engleză şi română înainte de vizită. Acum era necesar doar să ne facem amândouă tema

conştiincios, ea definitivând textul şi făcând unele corecturi la versiunea română, eu finalizând textul în engleză. L-am citit cu voce tare de mai multe ori şi am făcut semne la fiecare paragraf la care trebuia să intervin cu traducerea în engleză.

După repetiţie şi cu mapa conţinând cele două versiuni ale discursului ţinută ferm sub braţ, am purces la sediul Academiei Naţionale de Ştiinţe, unde fusese programată să aibă loc ceremonia. O armată întreagă de oameni de ştiinţă o aşteptau, cu o curiozitate nedisimulată, dar politicoasă. Am înfruntat amândouă cu bravură mulţimea ameninţătoare a elitei ştiinţifice, din rândurile căreia a ieşit preşedintele Academiei pentru a o întâmpina cu o urare de bun venit. Philip Handler, căci acesta era numele preşedintelui, era cel mai în măsură să rostească primul discursul, deoarece cu un an în urmă vizitase România şi se întâlnise cu colegii săi români, academicieni de prestigiu. A venit apoi rândul preşedintelui Institutului să-şi prezinte alocuţiunea, urmat de şeful unei filiale a unităţii respective. Cu toţii au făcut remarci măgulitoare la adresa valorii Elenei Ceauşescu în calitate de şefă a Institutului de Chimie din Bucureşti şi ca autoare de tratate de specialitate, neomiţând să menţioneze rolul ei în conducerea afacerilor de stat. Atmosfera a devenit astfel din ce în ce mai caldă pe măsura desfăşurării şedinţei şi chiar mai mult, după ce i s-a decernat distincţia care o decreta membră onorifică a instituţiei. Discursul ei a mers cât se poate de bine, repetiţia dinaintea acţiunii a dat roade, iar auditoriul trebuie să fi fost mulţumit că intervenţia doamnei nu a durat mult. Şi ea şi eu am vorbit cu voce tare şi limpede şi niciuna dintre noi nu ne-am împiedicat citind textul.

În ziua următoare, un ziar local a făcut o scurtă relatare a evenimentului, cu referire la comentariul făcut în discurs despre problema armelor nucleare. Era interpretarea dată de reporter remarcii ei privind responsabilitatea oamenilor de

știință de a menține și consolida pacea mondială. Mi-a cerut să îi fac o traducere scrisă a știrii din ziar.

Punctul următor din program a fost o vizită de după-amiază la Galeria Națională de Artă, în compania soției șefului secției de protocol a Casei Albe. Muzeul era plin de tablouri de mare valoare – de la El Greco și da Vinci la Picasso și Dali. Atât de valoroase încât, fascinată de atâtea capodopere, aproape că am uitat să traduc explicațiile directorului muzeului. Domnul Brown – acesta era numele directorului, dacă nu mă înșală memoria – a condus întregul grup și, văzând că interpreta vădea mai mult entuziasm și interes decât principala vizitatoare, a intrat în detaliile unui tablou controversat, în a cărui tranzacție fusese implicat și cunoscutul colecționar Duveene. Elena Ceaușescu a fost invitată să-și depună semnătura în Cartea de Aur a muzeului, alături de semnăturile altor celebrități care călcaseră pragul instituției domnului Brown.

Am dat o raită prin Washington, în compania unor doamne de la ambasadă și a unor ofițeri de securitate, cu scopul principal de a-i procura Elenei Ceaușescu câteva cosmetice de foarte bună calitate. A trebuit să fac singură acest comision, întrucât soțiile diplomaților români, deși se aflau de luni și ani de zile la Washington, nu erau de mare folos – ar fi fost inutil să recurg la ajutorul lor.

În seara care a precedat încheierea părții oficiale a vizitei, soții Ceaușescu au oferit o recepție în saloanele ambasadei noastre în onoarea omologilor lor americani. Soțiile personalului ambasadei trudiseră toată noaptea dinaintea evenimentului, pregătind specialitățile românești, mai ales sarmalele și mititeii, pentru a da culoare națională diferitelor feluri servite invitaților americani.

Partea oficială a vizitei s-a încheiat după același ritual efectuat pe pajiștea de la Casa Albă ca la sosirea delegației. De acolo am fost transportați cu elicopterul la baza Andrews

şi, în continuare, un avion special pus la dispoziţie de autorităţile americane ne-a purtat la cea de-a doua parte, neoficială, a vizitei, care a inclus localităţile Wilmington, Cleveland şi Hartford. Un zbor de colo până colo, ce-ţi tăia răsuflarea, în care au fost parcurse distanţe enorme după standardele româneşti, din Carolina de Nord situată în partea sudică, la Ohio în nord şi apoi în Connecticut în nord-est. Ideea de bază a fost de a îmbina activităţile practice şi de afaceri cu plăcerea, însă programul conceput de organizatorii americani a fost atât de înghesuit cu diverse acţiuni încât, pentru a-l îndeplini, delegaţia a trebuit să fie mânată de la spate tot timpul dintr-un loc în altul, hrănită în timp ce oamenii de la Protocol stăteau cu ochii pe cronometru şi adăpostită în hoteluri dotate cu un derutant labirint de coridoare şi galerii. Îmi amintesc că, după ce am terminat de vizitat sediul firmei *General Electric* din Wilmington, am fost presaţi atât de tare de organizatori să ne suim în maşini, încât în confuzia generală creată era cât pe-aci să pierd coloana care deja pornise. Manea Mănescu, pe atunci viceprim-ministru, mi-a venit în ajutor invitându-mă în maşina sa. „Nu-l refuza, mi-a spus George Macovescu, noul ministru de externe, cu el eşti în siguranţă!”, iar interpretul preşedintelui Ceauşescu, pe jumătate amuzat, striga în spatele meu: „Fugi şi salvează-te!” M-am conformat acestor îndemnuri în timp ce am auzit pe cineva întrebând cu voce tare: „A mai rămas sau s-a mai pierdut cineva?” „Da, a răspuns o altă voce, pardesiul generalului Pacepa şi doi oameni de-ai săi!”

La Cleveland, americanii l-au condus pe preşedinte să viziteze o uzină ce producea camioane de mare tonaj şi maşini agricole. Intenţia lor era de a arăta produse de interes pentru partea română, mai ales că la Washington cele două părţi semnaseră un document prin care se înfiinţa un consiliu comun pentru promovarea relaţiilor economice.

Cleveland pare să adăpostească cea mai mare comunitate de americani de origine română, întrucât în acest oraş soţii

Ceauşescu s-au întâlnit cu o mulţime de bărbaţi, femei şi copii, dintre care unii erau îmbrăcaţi în costume naţionale româneşti. A fost o atmosferă de sărbătoare, cu discursuri de bun venit într-o română stricată, flori pentru Elena Ceauşescu, suveniruri, strângeri de mână, zâmbete, fotografii de grup, coruri, cântece şi dansuri populare, tot tacâmul. Era evident că acel grup reprezenta partea de români-americani care se conforma liniei oficiale a administraţiei SUA de a apropia România mai mult de Vest. Ei îşi jucau rolul cu mult suflet, fără îndoială datorită şi unei oarecare nostalgii pentru ţara-mamă. Cealaltă parte, care era mai bine informată – nu ştiu dacă era mai mult sau mai puţin numeroasă decât prima –, a preferat să nu iasă în evidenţă, a evitat să-şi facă apariţia, dar în acelaşi timp s-a abţinut să organizeze vreo formă de manifestaţie de natură să încurce socotelile oficialităţilor americane, umbrind tabloul general al vizitei.

Într-o combinaţie de protocol oficial şi un fel de sărbătoare organizată de aripa mai activă a româno-americanilor, ceremonia de primire a preşedintelui şi a Elenei Ceauşescu a fost cu adevărat impresionantă. Primarul oraşului şi soţia sa au oferit o recepţie în cinstea oaspeţilor la hotelul *Sheraton*, într-o atmosferă festivă. Au fost rostite atât de multe discursuri şi toasturi de bun venit, încât bietul interpret de-abia a mai putut face faţă. Preşedintele a primit din partea primarului diploma şi cheia oraşului Cleveland, ceea ce l-a făcut pe loc cetăţean de onoare. Toate acestea, pe fundalul muzical al grupului *Singing Angels*, care au executat şi câteva cântece româneşti. Elena Ceauşescu a fost atât de mişcată de aceste manifestări de bunăvoinţă încât l-a îndemnat pe soţul ei să îi invite pe membrii corului la Bucureşti. El i-a urmat îndemnul şi, la câtva timp după aceea, grupul a onorat invitaţia, după cum am auzit mai târziu.

În dimineaţa următoare, grupul a părăsit hotelul *Sheraton*, unde petrecuse noaptea, şi a fost transportat în mare grabă

la aeroport şi de acolo la Hartford. Coloana de maşini a parcurs largile bulevarde ale oraşului înainte de a ajunge la o altă unitate industrială – uzina de maşini-unelte Pratt & Whitney –, unde delegaţia a vizitat în trap câteva ateliere. Cîţiva membri ai grupului român, al căror interes în activităţile industriale era, ca şi al meu, minim, au urmat tactica mea de a rămâne în urmă şi de a aştepta încheierea acţiunii. Am fost apoi luaţi pe sus, duşi în mare grabă cu maşinile la aeroportul din Hartford, unde ne aştepta avionul special pentru a ne transporta la ultima etapă a vizitei din 1973 în Statele Unite – New York.

În citadela finanţelor şi a băncilor Americii, Nicolae Ceauşescu a purtat atât de multe discuţii cu numeroase personalităţi de parcă era împăratul Chinei în persoană: G. Hange, preşedintele societăţii *Manufacturer Hanover Trust*, şi un mare număr de colaboratori ai acestuia; David Rockefeller, care prezida *Chase Manhattan Bank*; D. Kinley, preşedintele grupului de presă *Parade*; J. Stein, liderul Confederaţiei Organizaţiilor Evreieşti din America, şi alţi lideri evrei, iar lista poate continua. Kurt Waldheim a găsit şi el timp să poarte discuţii cu liderul român.

Ca să nu fie mai prejos, Elena Ceauşescu a avut propriul ei program de întâlniri, care a inclus o discuţie cu preşedintele Academiei de Ştiinţe, purtată la sediul instituţiei, împreună cu alţi academicieni, mai ales cei din sfera cercetării chimice. Aici, mulţumesc lui Dumnezeu, numai reprezentanţii americani au luat cuvântul să îi ureze bun venit, ei revenindu-i numai rolul de a le mulţumi şi de a asculta ceea ce au avut ei de spus. Prin urmare sarcina mea a fost mai simplă, lipsită de prea mult stres.

În după-amiaza ultimei zile dinaintea plecării noastre din New York şi din America, Elena Ceauşescu şi-a exprimat dorinţa de a face câteva cumpărături. Am plecat de la *Waldorf Astoria*, unde cuplul prezidenţial a ocupat cel mai bun apartament, rezervat de obicei numai personalităţilor marcante, ca

de pildă capetele încoronate, şi, urmată de câteva doamne de la ambasadă, precum şi de un număr de ofiţeri americani şi români, ne-am îndreptat spre *Fifth Avenue* şi alte artere comerciale. Am ajutat-o să cumpere câteva cravate, eşarfe şi fulare pentru soţul şi fiii ei, precum şi câteva cosmetice pentru ea. La mulţi ani după aceea, când au fost judecaţi sumar şi împuşcaţi, am văzut că el purta unul din fularele pe care ea i le-a cumpărat la New York în 1973.

În seara aceea, obosite după zilele de încordare şi efort petrecute în America, stăteam amândouă în fotoliile confortabile din salonul apartamentului prezidenţial. A comandat ceva de mâncare şi singure, fără să fie nimeni de faţă, am stat de vorbă la o cină frugală. Apoi ne-am despărţit, urându-ne noapte bună.

Vizita se terminase şi eu deja începusem să mă gândesc la treburile zilnice care mă aşteptau la Bucureşti. În cea mai mare parte a zilei următoare, avionul a traversat în zbor întinderile vaste ale Atlanticului spre bătrânul continent, lăsând în urmă acea ţară fabuloasă în care aproape totul este conceput şi transpus în viaţă pe o scară ce depăşeşte proporţiile omeneşti. Nimeni din avion, eu şi mai puţin, nu ştia dacă va mai revedea acea ţară. Aşa cum stăteau lucrurile în patria mea, eram copiii hazardului, iar destinele noastre se aflau în mâinile unor forţe incontrolabile. Nu puteam face altceva decât să ne încrucişăm braţele, să stăm şi să aşteptăm.

* * *

După vizita în SUA din 1973, contactele dintre România şi Statele Unite au continuat nestingherite, deşi în mai multă surdină, de vreme ce interesele celor două ţări, dacă nu erau

identice, erau în orice caz în parte convergente şi în parte paralele. Fiecare dintre cele două state capitaliza pe politica externă a celuilalt, pentru a realiza un profit maxim.

Într-o zi însorită, pe la mijlocul celui de-al optulea deceniu, delegaţia la nivel înalt zbura, la sfârşitul unui turneu în străinătate, în direcţia Europei. În acel moment, preşedintele Ceauşescu a luat decizia de a efectua un ocol, astfel încât alimentarea avionului să fie făcută într-o escală la New York. Pentru el America devenise o obsesie şi de fiecare dată când avea (sau nu avea) ocazia, ţinea cu tot dinadinsul să revină într-un loc care îi dădea întotdeauna deplină satisfacţie. În plus, poziţia lui în ochii opiniei publice din ţară era socotită considerabil consolidată.

Deşi nu era vorba de o vizită oficială şi, în orice caz, nu fusese programată să dureze prea mult, autorităţile SUA erau în alertă pentru a asigura securitatea preşedintelui român şi a soţiei lui atâta timp cât se aflau pe pământ american.

Potrivit practicii stabilite de cuplul prezidenţial de a se instala în stil *di granda* oriunde se deplasa, cei doi şi întregul lor cortegiu de delegaţi şi personal tehnic au tras la hotelul *Waldorf Astoria*. Preşedintele a ţinut morţiş să ocupe apartamentul Number One, rezervat capetelor încoronate. S-a întâmplat însă ca la acea dată apartamentul în chestiune chiar să fie pus la dispoziţia unui asemenea cap, în persoana regelui Hussein al Iordaniei, din câte îmi amintesc, şi, în consecinţă, Nicolae şi Elena Ceauşescu au primit un alt apartament. S-au instalat acolo fără să-şi dea seama că acesta nu era cel pe care îl aveau în vedere, fiind perfect convinşi că se aflau în apartamentul Number One. Ofiţerii şi ceilalţi adjutanţi au adoptat tactica obişnuită de a le ascunde situaţia reală, pentru a nu fi confruntaţi cu o explozie de furie a unei vanităţi frustrate, cu învinuiri pe nedrept şi cu consecinţele de rigoare. Drept rezultat, Nicolae şi Elena Ceauşescu nu au descoperit

niciodată că în timpul şederii lor la *Waldorf Astoria* li s-a refuzat privilegiul de a se bucura de confortul apartamentului regal. Pe măsură ce îşi pierdeau simţul realităţii, ei erau din ce în ce mai uşor de tras pe sfoară de către cei din anturajul lor.

Dar episodul cu apartamentul a fost curând dat uitării. O criză psihologică majoră avea să îi chinuie tot timpul şederii lor la New York. O criză cu care nu se întâlniseră niciodată şi care avea să se repete pe o scară mult mai amplă şi mai plină de consecinţe în decembrie 1989.

Preşedintele a hotărât să profite de ocazia scurtei lui şederi la New York pentru a inspecta localul misiunii române pe lângă Organizaţia Naţiunilor Unite. El şi soţia au părăsit hotelul în cursul dimineţii, lăsând în urmă o mână de ofiţeri de securitate însărcinaţi cu paza apartamentului şi o parte din personalul de serviciu şi tehnic, printre care şi eu. Nu aveau nevoie de toţi aceştia, întrucât aveau să-şi petreacă dimineaţa numai între români.

Mă aflam în camera mea, pregătindu-mi lucrurile pentru plecare, când am auzit întâi un fel de bâzâit furios înfundat, ca şi cum un roi de albine era gonit afară din stup. Apoi, treptat, sunetul a devenit mai puternic şi mai distinct, până ce s-a transformat într-un cor de strigăte, ţipete, huiduieli şi zeflemeli atât de puternice, încât puteau fi auzite până la etajul în care ne aflam. Lili era cu mine în cameră şi am întrebat-o: „Ce se petrece jos, ştii ceva?" „Nu sunt sigură, doamna Violeta, dar cred că este o demonstraţie în faţa hotelului!" Am aşteptat câteva minute, păstrând tăcerea ca să vedem ce urma să se mai întâmple, dar nu s-a petrecut nimic în afară de faptul că jos gălăgia continua fără întrerupere. Întrucât nu era nimeni prin preajmă să ne lumineze despre situaţie, am devenit curioasă: „Eu cobor, vii şi tu?", am întrebat-o pe Lili. „Sigur că vin!", a răspuns ea şi amândouă am luat liftul, urmate de Melinte, chelnerul şi majordomul preşedintelui, precum şi de

doi oameni de pază. Am ocolit holul principal de la intrare şi ne-am îndreptat spre o uşă laterală ce dădea în stradă şi de acolo am urmărit spectacolul. Am văzut o masă enormă şi compactă de oameni, poate două sau trei mii, flancată de poliţia călare care privea cu detaşare profesională, pe jumătate curioasă, dar pe jumătate în alertă. Poliţiştii nu încercau să îi disperseze pe demonstranţi, America fiind o ţară democrată, dar urmăreau vigilenţi ca nu cumva mulţimea să se lase luată de valul pasiunii şi să se transforme într-o gloată violentă. Văzându-ne în pragul uşii de la intrarea laterală, mulţimea a devenit şi mai frenetică, strigând în engleză, nu în română, „*Murderer! Murderer!*". Un bărbat cu o constituţie robustă, agitând o pancardă pe care erau scrise aceleaşi cuvinte, ţinea agăţat de gât un aparat de fotografiat. S-a apropiat ameninţător de micul grup şi a început să strige, pronunţând stricat: „Jilava! Jilava!" şi „Unii luptă pentru un ideal, în timp ce alţii nu fac altceva decât să-i protejeze!" Se ştie că Jilava este o veche închisoare din imediata apropiere a Bucureştiului, în care în perioada comunistă erau întemniţaţi deţinuţii politici. Era un loc de temut; se zvonea că anchetele judiciare erau însoţite de diferite forme de violenţă şi tortură aplicate deţinuţilor. Şi pentru a se asigura că vorbele lui erau bine înţelese, a adăugat: „Mă voi întoarce curând în România şi o să vă pun pe toţi la Jilava. Ascultaţi ce vă spun!" A făcut cîteva poze cu noi şi, înainte de a se pierde în mulţime, Melinte, cel mai curajos dintre noi, i-a strigat din urmă: „Te-ai cam îngrăşat de când ai venit în America. Vino înapoi acasă şi o să vezi cum o să-ţi recapeţi silueta dinainte!"

Faptul că am fost ameninţată cu Jilava nu m-a impresionat deloc. Aşa cum stăteau pe atunci lucrurile, socoteam că va trece ceva timp înainte ca omul acela să vină la Bucureşti şi să întemniţeze chelnerul, coafeza şi interpreta lui Ceauşescu. Altceva mă nedumerea în toată afacerea aceea. Potrivit experienţei

mele, disidenţii români îşi făceau cunoscute nemulţumirile şi protestele deseori în forme critice usturătoare, prin recurgerea la alte metode şi canale de exprimare. Scriau articole în ziare, răspândeau afişe, pamflete, foi volante etc., vorbeau din studiourile de la Vocea Americii. Rareori mici grupuri de disidenţi cu pancarde sau afişe, dar prea puţin gălăgioşi, apăreau aliniaţi de-a lungul bulevardelor pe unde trecea coloana prezidenţială de maşini. Organizarea de adunări şi demonstraţii de mare anvergură, cu multă gălăgie şi tam-tam, nu era stilul lor. M-am uitat mai îndeaproape la grămada uriaşă de oameni care invadase trotuarul şi artera principală din dreptul hotelului şi se răspândea pe străzile şi în piaţetele învecinate. Puţini dintre ei – printre care şi bărbatul care ne abordase – strigau în română, cei mai mulţi protestau în engleză şi subliniau un aspect aparte: „*Ceauşescu murderer. He kills our children and destroys our villages.*" Dintr-odată, am realizat că nu erau români. Erau unguri! Cei mai mulţi din enorma masă de protestatari se ridicau împotriva lui Ceauşescu, ca şi cum condiţiile dure ale regimului lui şi lipsirea de drepturi ale omului şi de libertăţi fundamentale îi cruţau pe români şi erau exclusiv rezervate minorităţii ungare din România. Cine era în spatele acelui mare show de disidenţă, montat de americanii unguri, nu era treaba mea să depistez, însă, ca persoană gânditoare, aveam dreptul să încerc. Ştiam doar că, la acea dată, primarul New Yorkului era de origine maghiară.

Am luat din nou liftul şi am urcat în camera mea cu un gust amar. Sper că cititorul va înţelege ce simţeam. Este adevărat că regimul comunist instalat în România era opresiv, dictatorial, criminal şi psihologic sufocant. Nu este căderea mea să discut în aceste pagini cine este vinovat pentru această stare de lucruri şi nici să arăt cu degetul la cineva de acasă sau din altă parte, însă cu siguranţă nu este vina poporului român. Şi, aşa cum spune un proverb englezesc, nu mai are niciun rost să

plângi după laptele vărsat. Tot ce vreau să spun este că, fireşte, se poate lua o atitudine critică faţă de situaţia dintr-o ţară şi se pot demasca acţiunile unor indivizi inept instalaţi să ţină în mână frâiele puterii politice. Dar când un străin vine şi-ţi spune ceea ce şi tu gândeşti, chiar atunci când are perfectă dreptate, nu-ţi place. Este ţara ta, este poporul tău, şi rămâi cu impresia că şi ţara şi poporul sunt defăimaţi şi târâţi în mocirla umilinţei şi a ruşinii pentru o vină care nu este a lor. Cititorul va spune că acei unguri care manifestau la *Waldorf* făceau diferenţa între liderul opresiv şi poporul oprimat. O fi adevărat, dar abordarea lor nu lăsa să se înţeleagă acest lucru.

Sus, la etajul preşedintelui, era o mare agitaţie, precipitare şi confuzie. Generalul Mihai Pacepa ţinea permanent legătura cu misiunea, sfătuindu-l pe preşedinte să stea pe loc atâta timp cât protestele continuau. Apoi a rămas cu subordonaţii săi, pe care îi trimitea din când în când jos ca să prospecteze situaţia. Cred că se afla în legătură şi cu poliţia americană, de vreme ce era necesară intervenţia acesteia pentru redresarea acelei stări de lucruri.

Generalul Stan, care de regulă nu reuşea să se afle pe frecvenţa corectă, se tot ţinea după colegul său, încercând să afle detalii despre ce se petrecea. „Tovarăşe general, spune-mi şi mie ce se mai întâmplă, care este acum situaţia şi ce spun cei de la misiune?" Tovarăşul general nu i-a acordat nicio atenţie, aruncând din când în când o privire dispreţuitoare în direcţia colegului său, fără a-şi mai bate capul să-i răspundă. „Generalii se bat cap în cap, după câte văd!", a comentat Lili în maniera ei directă de a spune lucrurilor pe nume.

În cele din urmă, obosiţi de atâta huiduială şi strigăt, în absenţa împricinatului, şi satisfăcuţi că şi-au făcut înţeles cu prisosinţă mesajul, protestatarii au început să se risipească încetul cu încetul, până ce s-a golit spaţiul din faţa hotelului. Atunci generalul Pacepa a sunat la misiune pentru a da undă

verde preşedintelui şi soţiei să plece din ascunzătoare şi să revină în apartamentul lor de la *Waldorf Astoria*. Au revenit în trombă, s-au năpustit în lifturi şi au intrat la adăpost într-o stare de groază şi tulburare imposibil de descris. Pur şi simplu nu puteau cuprinde cu mintea că un asemenea lucru li se putea întâmpla lor. Acasă, oriunde se duceau, responsabilii de partid montau adunări mamut, aplauze entuziaste şi scandări care le glorificau conducerea. Manifestaţii de împotrivire şi cel mai mic semn de disidenţă, fără a mai vorbi de amploarea adunării de la *Waldorf Astoria*, erau pentru ei de neconceput. Iar dacă asemenea tulburări s-ar fi produs, aveau mijloace să le înăbuşe în faşă. Sau cel puţin aşa credeau. De data aceasta lucrurile stăteau cu totul altfel. Aici nu mai aveau nicio putere şi le era greu să înţeleagă că autorităţile, obişnuite cu asemenea forme de exprimare a nemulţumirilor, nu puteau şi nu voiau să le împiedice, atâta timp cât legea şi ordinea erau respectate. Aceasta depăşea puterea lor de înţelegere.

Acum ei se aflau într-o stare de panică extremă. Întreaga seară fuseseră supuşi unei presiuni şi încordări de nedescris, iar în acele momente stăteau inerţi împreună cu cei din jurul lor, copleşiţi de neputinţa de a fi prevenit criza. Lui Nicolae Ceauşescu i s-a făcut rău, s-a dus în baie şi a vomat. Toate acestea le ştiu de la Lili, credincioasa mea confidentă, care puţin mai târziu a venit la mine în cameră, unde bătusem în retragere îndată ce ei au revenit de la misiune. Eu una nu am mai ieşit din cameră decât în dimineaţa următoare, purtându-mă normal, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

După ce şi-au revenit din primul şoc, cei doi au convocat un conclav format din demnitarii de frunte. „Aseară au ţinut o şedinţă, doamna Violeta, vă asigur că n-aţi fi vrut să fiţi acolo. Amândoi erau furioşi şi le-au cerut socoteală tuturor celor care erau acolo. A fost ceva de groază!"

În acea noapte, cei mai mulţi din grupul român au adormit cu greu. Ca să fiu sinceră, nici eu nu am putut închide ochii toată noaptea, însă am făcut dimineaţă un duş ca să mă împrospătez şi să mă pot pregăti pentru programul zilei.

După micul dejun, s-a iscat o discuţie aprinsă în legătură cu programul Elenei Ceauşescu. Problema era dacă să mai procedeze la efectuarea acţiunilor prevăzute. Generalul Pacepa era de părere că, luând în considerare toate aspectele problemei şi pe baza informaţiilor deţinute, nu era probabil ca evenimentele din ziua precedentă să se mai repete. În consecinţă, putea pleca aşa cum fusese programat, sub escorta atentă a personalului specializat, atât american, cât şi român. Se dusese la ea cu sugestia să meargă înainte cu programul, indiferent de ce se petrecuse în ziua precedentă. L-am văzut ieşind roşu la faţă ca racul, fără a şti încă ce hotărâre avea să fie luată. Ea încă ezita. „Violeta, du-te la ea şi încearcă să o convingi să se ţină de program. Afară suntem acum în siguranţă!" Am dat curs îndemnului generalului, am intrat în cameră urându-i bună dimineaţa şi i-am spus că programul zilei se anunţa interesant. „O să vorbim despre program mai târziu!", a spus ea. „Ce s-a întâmplat ieri aici când noi am fost plecaţi?" Am încercat să îi fac cea mai nostimă relatare a aventurii noastre cu grăsunul care ne abordase. „Şi de ce nu l-ai repezit?" „Avem instrucţiuni, am răspuns, în sensul că nu trebuie să răspundem la provocări!" Nu a mai făcut niciun comentariu, a abandonat tema şi a revenit la chestiunea programului. „Ce e în program? Crezi că ar trebui să mergem?" „Oh, este vorba despre un muzeu şi aici, la New York, aceste instituţii merită vizitate, sunt atât de bogate în producţii artistice de o mare frumuseţe! Sigur că trebuie să mergem. După muzeu putem merge la Bloomingdale sau la Tiffany, totdeauna se găseşte câte ceva interesant de văzut!" „În regulă atunci, dacă zici tu. Spune-le că plecăm!"

Acordul ei era important, întrucât o armată întreagă de ofiţeri de securitate, poliţişti newyorkezi şi gărzi ale hotelului fusese mobilizată să-i asigure protecţia. Încurajată de sfatul meu şi ceva mai destinsă, a coborât astfel flancată, în timp ce eu am coborât cu un alt lift. Jos, în holul principal, personalul hotelului urmărea întregul grup cu priviri curioase. Afară, pe trotuare şi în stradă, zăceau aruncate tot felul de obiecte rămase de la protestatari, pe care măturătorii încă nu le culeseseră. Deşi nu se mai vedea niciun protestatar, locul era încă patrulat de poliţia călare, ca măsură de precauţie.

Am urcat în maşini şi ne-am îndreptat către muzeu. Am avut dreptate să-i spun că merită vizitat, întrucât tocmai atunci fusese organizată o expoziţie magnifică şi originală cu tablourile lui Monet. Organizatorii creaseră o reproducere în mărime naturală a vestitei grădini a pictorului, într-o dispunere identică a brazdelor şi varietăţilor de flori care odinioară se aflaseră împrejurul casei sale. Un asemenea spectacol floral era unic şi ne-am simţit norocoşi că am avut şansa de a-l vedea. I-am dat explicaţii despre şcoala de pictură căreia i-a aparţinut Monet şi am îndemnat-o să se oprească mai mult în faţa câtorva dintre capodoperele maestrului. În acest fel a fost oarecum distrasă de la experienţa şocantă a zilei precedente, astfel încât, când am ajuns la Tiffany, părea aproape refăcută, deşi mai avea o faţă lungă şi cearcăne la ochi.

Se făcuse seară, membrii delegaţiei şi tot restul grupului de români şi-au împachetat bagajul, au ieşit din hotel şi s-au urcat pe furiş în maşini, ca hoţii după o evadare, şi s-au îndreptat spre aeroportul Kennedy pentru a se îmbarca în avionul care avea să îi ducă fără escală până în Europa.

Stând pe locul meu favorit de lângă fereastră şi privind la cerul înstelat, mă tot gândeam la momentele în care i-am văzut pe Nicolae şi Elena Ceauşescu cuprinşi de panică şi pierzându-şi complet capul.

În avion domnea o tăcere mormântală, iar pasagerii se pregăteau să aţipească în timpul lungilor ore de zbor care îi aşteptau, când, dintr-odată, generalul Stan şi-a făcut apariţia, venind din compartimentul special prezidenţial. Cu voce tare, ca să-l audă toată lumea, ne-a cerut să fim atenţi la ceea ce avea să ne spună: „Nimeni să nu sufle un cuvânt despre ce s-a întâmplat la *Waldorf Astoria*! Ţineţi-vă gura şi nu vorbiţi! Vă spun că dacă vorbeşte cineva avem posibilitatea să-l aflăm!" Generalul Stan nu îşi punea mănuşi de căprioară atunci când lovea cu pumnul în masă. Era necesar un pumn de fier pentru a ni se închide gura. Cu el nu era de glumit.

* * *

Anul 1978 a fost tot atât de memorabil ca şi 1977, pentru că în ambii ani s-a produs o comoţie naţională care a reverberat în întreaga ţară şi chiar mai departe. Dacă în primăvara lui 1977 România, mai ales capitala Bucureşti, a fost lovită de un cutremur devastator, în circumstanţe care, dacă ar fi fost scăpate de sub control, ar fi putut înlătura de la putere liderul comunist, la începutul verii lui 1978, un alt cutremur, la fel de neaşteptat şi de devastator prin efectele sale, s-a produs în ţară: fuga generalului Pacepa.

Cu toate acestea, în luna aprilie a aceluiaşi an, nimănui nu îi trecea prin minte, cu atât mai puţin lui Nicolae şi Elenei Ceauşescu, că un asemenea cataclism putea să se întâmple. Efectul surpriză a fost perfect calculat.

Două vizite importante fuseseră programate să aibă loc în prima parte a aceluiaşi an, în două ţări occidentale cheie, dacă ţinem seama de echilibristica instabilă a României între Est şi Vest: Statele Unite şi Regatul Unit. Şi cine era cel mai potrivit

să asigure organizarea fără cusur a acestor vizite, dacă nu şeful acelei instituţii criptice care inspira atâta teamă – generalul Mihai Pacepa? Cu ceva timp în urmă, urmărisem la televizor o ceremonie solemnă la care preşedintele promova într-un grad superior mai mulţi generali de-ai săi. Printre aceştia stătea drept şi impasibil însuşi generalul Pacepa, atât de neimpresionat de ceremonie încât dădea impresia că el îi făcea lui Ceauşescu o favoare că se afla acolo, şi nu invers. Atunci a fost prima şi ultima oară când l-am văzut îmbrăcat în uniformă militară (de regulă purta haine civile impecabil croite). Spre deosebire de ceilalţi generali aşezaţi în rând pentru a primi medaliile, el semăna cu impunătorii militari de rang înalt ai Casei Regale din România, cu un aer de ofiţer britanic la post în India.

Era mijlocul lunii aprilie, Bucureştiul era deja înverzit şi în parcuri apăruseră câteva flori. Mă pregăteam să urc în avionul prezidenţial, fericită că o am pe Lili alături de mine, credincioasă tovarăşă de călătorie care îmi asigura asistenţa logistică de fiecare dată când putea – puţină coafură, puţin călcat cu fierul, avertismente de apropiere a vreunei furtuni, în funcţie de dispoziţia în care se aflau cei de sus şi aşa mai departe. Ne aflam la scara avionului, pregătite să urcăm, când, din senin, ne pomenim cu generalul Pacepa în faţa noastră. Lili, care uneori uita de proporţii şi poziţii, a exclamat cu o familiaritate cam exagerată: „Vai, tovarăşe general, pe unde aţi mai fost în ultimul timp? Nu v-am mai văzut de mult!" Tonul răspunsului a fost atât de sec, încât a îngheţat-o pe biata Lili instantaneu: „Mă vezi acum!"

Niciodată nu am pus întrebări peste limitele îndatoririlor mele ca interpretă a Elenei Ceauşescu: de ce să fac lumea să ridice din sprâncene?

Distanţa dintre Bucureşti şi Washington era atât de lungă încât o escală la jumătatea drumului era de la sine înţeleasă,

însă nu am pus întrebări. Aş fi aflat oricum cine avea să întindă vrând-nevrând covorul roşu şi să facă onorurile de primire a preşedintelui şi a Elenei Ceauşescu, aflaţi în drum spre America într-o vizită oficială. Nu a trecut mult şi am aflat de la unul dintre ziarişti: de această dată escala urma să fie Irlanda. Am înţeles că aveam să zburăm pe ruta clasică de-a curmezişul Europei, într-o diagonală nord-vestică, şi să aterizăm la Shannon, pentru a face plinul şi a efectua controalele tehnice ale aparatului. Am bănuit corect şi după câteva ore de zbor avionul s-a oprit la aeroportul din Shannon, în imediata apropiere a clădirii administrative de curând construită. Conform aşteptării, a fost întins un covor roşu, dar domnul Patrick Hillery, preşedintele de atunci al Irlandei, a omis să-şi facă apariţia. Am bănuit că protocolul lor nu făcea necesară prezenţa sa, întrucât era vorba de o simplă escală, nu de o vizită oficială. Totuşi s-a arătat un alt Patrick să-i întâmpine pe călători – se pare că Irlanda este plină de bărbaţi botezaţi cu numele Patrick, în cinstea sfântului patron al ţării –, un anume domn Makernan, ministrul de externe, care şi-a asumat rolul de gazdă a vizitatorilor prezidenţiali.

Ceremonia a fost scurtă. O trecere în revistă a gărzii de onoare, intonarea imnurilor naţionale, buchete de flori. În salonul oficial, preşedintele nu a scăpat prilejul de a împărtăşi oficialităţilor irlandeze vederile sale asupra subiectelor lui favorite – cooperarea europeană şi Orientul Mijlociu. După aceasta, întregul grup de români a fost invitat să viziteze localul aeroportului şi o parte din zona industrială a localităţii. Elena Ceauşescu a preferat să rămână în salonul de aşteptare, unde au fost servite aperitive şi băuturi. Nu au interesat-o aperitivele, dar i-au atras atenţia băuturile – nu se dădea niciodată în lături de la un păhărel, dacă i se ivea ocazia. Şi eu am servit un pahar mic de cherry, iar ea a devenit curioasă: „Ce bei tu acolo, Violeta?” „E cherry!”, i-am spus. „În Anglia

era băutura mea favorită!" „Şi ce fel ţi-ai ales?" „Beau întotdeauna medium." „Atunci dă-mi şi mie un pahar să gust!" Aşa s-a întâmplat că, la aeroportul din Shannon, Elena Ceauşescu a aflat de existenţa acelei băuturi; i-a plăcut atât de mult încât de atunci încolo se desfăta cu un păhărel de cherry medium înainte de prânz pentru plăcerea ei. Că în magazinele alimentare din România nu se găsea un strop din acea licoare era de la sine înţeles. Vajnicii cetăţeni ai României nu trebuiau deturnaţi de la construcţia viitorului luminos al comunismului prin întunecarea minţilor lor cu aşa o băutură pernicioasă şi scumpă.

După ce s-a făcut plinul avionului, piloţii au dat de ştire că delegaţia se putea îmbarca pentru următoarea etapă a zborului peste Atlanticul de Nord, Canada, şi, la sfârşit, coasta de est a Statelor Unite. Am urcat cu toţii în avion după ceremonia de rămas-bun şi după ce preşedintele a primit în dar un pulover din lână autentic irlandeză.

Ne-am pregătit pentru zborul îndelungat care avea să ne ducă la destinaţia noastră finală – aeroportul militar Andrews.

De această dată americanii au acordat preşedintelui şi soţiei sale o atenţie şi mai mare decât în vizita precedentă şi aceasta din două motive. Mai întâi, oaspeţii au fost întâmpinaţi şi salutaţi de secretarul de stat Cyrus Vance şi soţia sa, în timp ce în 1973 nivelul diplomatic a fost mai scăzut – numai asistentul secretarului de stat. În al doilea rând, au renunţat la ideea de a trece cuplul prezidenţial şi suita prin procesul de purificare de la Camp David şi, în schimb, i-au transportat direct la confortul şi deliciile de la *Blair House*, Washington D.C. A fost un scurtcircuit diplomatic bine-venit, care a contribuit la câştigarea de timp şi la reducerea complicaţiilor despachetării şi iar împachetării lucrurilor, după o noapte petrecută la cazarmă.

De la începutul vizitei, aşa cum se întâmplase şi în vizitele oficiale anterioare în Statele Unite, secţia de Protocol a Departamentului de Stat s-a oferit să pună o interpretă la

dispoziția Elenei Ceaușescu. O doamnă tânără de origine română i-a fost prezentată, însă, după ce a mulțumit pentru gestul îndatoritor, Elena Ceaușescu nu a recurs niciodată la serviciile ei.

Primirea pe pajiștea de la Casa Albă de către președintele Jimmy Carter și soția sa, Rosalynn, a avut un stil solemn și, în același timp, elegant, care nu a avut pereche în niciuna dintre țările pe care le-am vizitat în timpul îndelungatului meu serviciu pe lângă Elena Ceaușescu în calitate de interpretă.

În timpul ceremoniei mi-am luat poziția strategică în spatele principalului grup de oficialități, printre persoanele de mai mică importanță. O doamnă s-a apropiat de mine discret și, după puțin timp, m-a întrebat cum se pronunță numele „Ceaușescu". Am bănuit, și bănuiala mea s-a dovedit ulterior corectă, că doamnei în chestiune îi fusese încredințată misiunea, de către Protocolul american, să îi însoțească pe cei doi înalți oaspeți români la diferitele acțiuni oficiale – recepții, dineuri, prânzuri etc. I-am repetat pronunția numelui președintelui de câteva ori, ea a repetat după mine, dar nu a reușit niciodată să scoată sunetele corect. „Draga mea, a exclamat doamna, cum ai putut învăța limba aceasta groaznică?" „Este simplu, i-am răspuns, sunt româncă! Este limba mea maternă." „Deci nu ești de la Departamentul de Stat." Apoi a conchis: „Nu-i nimic, poate vei fi într-o bună zi!"

Imediat după ceremonie, cei doi președinți și delegațiile respective s-au reunit în Biroul Oval pentru o rundă de convorbiri la care Elena Ceaușescu nu a participat. La sfârșit, președinții Carter și Ceaușescu au făcut un schimb de cărți: președintele american i-a oferit un volum cu titlul „*Why Not the Best?*", iar președintele român – douăsprezece cărți! Era vorba de un compendiu al discursurilor lui reunite sub titlul „*România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*"!

În timp ce domnul Cyrus Vance participa la convorbirile prezidenţiale din Biroul Oval şi apoi oferea un dineu preşedintelui Ceauşescu şi colaboratorilor lui, soţiei sale i-a revenit îndatorirea de a ţine companie primei-doamne române şi de a-i servi drept ghid pentru programul acelei zile.

Am mers cu maşina la casa memorială *George Washington* de la Woodland Plantation, într-o zonă pitorească de pe dealul Vernon, nu departe de capitală.

În tot cursul deplasării, doamna Vance şi-a evidenţiat un temperament plăcut şi o natură vorbăreaţă, trecând de la un subiect la altul cu o admirabilă vioiciune: da, avea o familie minunată; din nefericire, cei doi gemeni ai săi se născuseră cu un defect de vorbire – erau totuşi speranţe că defectul va fi uşor şi curând remediat; da, familia avea o vilişoară proprie şi nici nu vă puteţi imagina cât de mult o îngrijeşte domnul Vance personal ca să fie curată şi ordonată; domnul Vance este un mare gospodar, ştie să dea o bună folosinţă măturii, aşa că vilişoara străluceşte de curăţenie. Şi aşa mai departe. Mie îmi era familiar acest mod de a întreţine un interlocutor. Din conversaţiile ocazionale pe care obişnuiam să le am cu soţiile diplomaţilor americani din Bucureşti, Londra, Beijing, din America şi din alte locuri, ştiam că acesta constituia un mod tipic american de a se împrieteni, manifestând o minte deschisă, lipsită de prejudecăţi, francheţe şi bună dispoziţie. Însă Elena Ceauşescu nu ştia acest lucru. Comentariul ei către mine a fost: „Ce idee să îmi spună că are doi copii tâmpiţi! Şi, ascultă-mă pe mine, ea e cea care cântă în casa aia! Unii bărbaţi sunt proşti, crede-mă pe mine, iar Vance e unul dintre aceia, dacă este băgat sub papuc până într-acolo încât să-i măture toată casa. Foarte ciudat!"

Înainte de a o invita pe Elena Ceauşescu la un dineu servit la Woodland Plantation, doamna Vance a condus-o să viziteze conacul lui Washington, transformat în muzeu, şi împrejurimile acestuia. I s-a relatat despre prima îndeletnicire a lui

George Washington, când nu se ocupa de politică: tranzacţii imobiliare. O activitate foarte lucrativă, după ştiinţa mea, care necesită operaţiuni speculative abile.

La dineu, Elena Ceauşescu a rezistat tentaţiei de a gusta numeroasele feluri apetisante oferite cu generozitate de gazdă, privind modul frugal în care serveam eu. Când a fost adus desertul, mi-a spus pe un ton mămos: „Violeta, tu nu ai luat decât o căpşună! Ţii prea mult la siluetă!" Dar şi ea avea grijă, atât de siluetă, cât şi de ficat, condiţii suficiente pentru a o încuraja să îmi urmeze exemplul.

După-amiaza primei zile a vizitei, soţii Ceauşescu şi-au petrecut-o la *Blair House*, după ce fiecare dintre cei doi îşi îndeplinise programul separat.

În tot restul zilei şi în cursul zilei următoare, la *Blair House* a fost un du-te-vino continuu de personalităţi americane sosite ca să salute şi să se întreţină cu preşedintele şi Elena Ceauşescu. Primul s-a prezentat primarul capitalei, cetăţean de culoare, care purta numele predestinat de Washington, împreună cu soţia sa. Demnitarul american a înmânat ambilor vizitatori români cheia oraşului, fapt ce le-a conferit, presupun, şi titlul de cetăţeni de onoare ai acestuia. A urmat un şir de primiri la preşedinte ale câtorva înalte personalităţi din administraţie şi şefi ai unor instituţii economice şi financiare – directorul FMI, preşedinţii de la *Occidental Petroleum*, *Island Creek* şi *Coca-Cola*. A venit apoi rândul unui grup de senatori, dintre care unii purtau nume răsunătoare ca Edward Kennedy, Abraham Ribicoff, Adlai Stevenson, precum şi alte personalităţi cunoscute, care au făcut istorie la timpul lor. Au mai fost primiţi şi mulţi membri ai Camerei Reprezentanţilor. Preşedintele a mai acordat un interviu la *ABC Television Network* şi a avut un prânz de lucru cu reprezentanţi ai instituţiei de presă *National Press Club*. La aproape niciuna dintre aceste activităţi Elena Ceauşescu nu a apărut, preferând

să se odihnească şi să se încredinţeze mâinilor îndemânatice ale coafezei şi maseuzei Lili, pentru a o pregăti să participe la dineul oficial pe care omologii lor îl ofereau în acea seară la Casa Albă.

Dintre toate primele-doamne ale Americii pe care s-a întâmplat să le cunosc, Rosalynn Carter a fost cea mai drăguţă, o gazdă extrem de îndatoritoare şi amabilă faţă de Elena Ceauşescu. A primit-o cu atâta bunăvoinţă, atenţie şi şarm, încât din primele momente ale întâlnirii s-a stabilit un sentiment de simpatie reciprocă între cele două doamne. În acea seară, singurul neajuns a fost că în luna aprilie este răcoare la Washington, iar Elena Ceauşescu, fiind sensibilă la frig şi îmbrăcată într-o rochie de seară din voal, s-a plâns că îi este rece. Fusesem mai precaută şi luasem cu mine un şal de caşmir, cu un model în negru şi auriu, care se asorta perfect cu rochia ei. I l-am dat şi l-a purtat pe umeri toată seara în timpul dineului.

În dimineaţa zilei următoare, am avut ceva de lucru. Elena Ceauşescu urma să primească la *Blair House* un profesor, pe domnul Merdinger, născut în Bucovina, dar trăind la Chicago, care cu câţiva ani în urmă vizitase România în calitatea lui de membru al Consiliului Guvernatorilor Academiei din statul Illinois. La acea dată avusese o întâlnire cu preşedintele Ceauşescu pentru a discuta forme posibile de cooperare. De această dată s-a prezentat la Elena Ceauşescu împreună cu soţia sa, în intenţia de a evoca impresiile cu care plecase din ţara noastră; totodată, lucru şi mai important, i-a înmânat academicienei române – mă refer la Elena Ceauşescu – diploma prin care i se conferea titlul de membru onorific al Academiei de Ştiinţe pe care el o reprezenta. Profesorul Merdinger a rostit o scurtă alocuţiune, iar proaspăta membră a Academiei americane a răspuns cu una şi mai scurtă, pe care

m-am străduit să o înfrumuseţez în limba engleză pe cât mi-a fost cu putinţă.

Era a doua zi a vizitei. Menţionez că întreaga perioadă a vizitei a fost de şase zile, cea mai lungă făcută vreodată de preşedintele român şi soţia sa în America. Acţiunile acelei zile au încheiat partea oficială a vizitei, cea mai importantă fiind o nouă rundă de convorbiri la nivel înalt şi semnarea declaraţiei comune.

În timp ce preşedinţii aveau de discutat şi apoi de semnat, încheind astfel vizita oficială, doamnele Carter şi Ceauşescu au făcut împreună un tur al capitalei americane, la capătul căruia s-au oprit la Muzeul Naţional de Istorie şi Tehnologie. La intrare, au fost întâmpinate şi salutate de directorul muzeului, cosmonautul Michael Collins. La parterul muzeului, doamna Carter a oferit un prânz pentru soţia preşedintelui român, la care au fost invitaţi să participe oameni de ştiinţă, profesori, academicieni şi alte personalităţi din domeniul ştiinţei şi tehnologiei. La sfârşitul mesei, ambele doamne au rostit discursuri, misiunea mea nu prea uşoară fiind să traduc atât în română, cât şi în engleză, în timp ce sute de ochi erau focalizaţi pe persoana mea pentru a-mi evalua nivelul performanţei.

Următorul punct din program era semnarea declaraţiei comune de către cei doi preşedinţi la Casa Albă, ca încununare, aşa cum am menţionat, a vizitei oficiale. În calitatea ei de viceprim-ministru, Elena Ceauşescu urma să fie de faţă la această acţiune. Ca atare, a cerut să fie scuzată, s-a ridicat de la masă, şi-a luat rămas bun de la personalităţile americane prezente şi s-a pregătit să plece. Doamna Carter a condus-o până la maşină şi acolo Elena Ceauşescu a îndemnat-o, insistând chiar, să i se alăture şi să o însoţească la Casa Albă, la ceremonia semnării. Elena Ceauşescu uita că se afla în America, nu în România, unde acţiunile ei, indiferent cât ar fi

fost de irelevante sau nepotrivite, nu puteau face obiectul criticii din partea publicului sau a mijloacelor de informare în masă. Îmboldind-o pe doamna Carter să vină cu ea la ceremonia de semnare a întins, fără să își dea seama, o cursă în care a căzut prima-doamnă americană.

După ce s-a lăsat convinsă, doamna Carter s-a urcat în aceeaşi limuzină în care ne aflam, Elena Ceauşescu şi cu mine, formaţie în care coloana de maşini s-a îndreptat în grabă pe Pennsylvania Avenue pentru a ajunge la timp la Casa Albă. Ceremonia s-a desfăşurat conform programului, cu cele două soţii, fiecare alături de soţul ei. În ziua următoare, ziarele au publicat relatări şi fotografii ale evenimentului, criticând cu indignare Casa Albă pentru faptul că i-a permis doamnei Carter să asiste la ceremonie. „În ce calitate a făcut ea acest lucru?", au strigat cu toţii. „Cine a ales-o şi în ce funcţie?", au întrebat în cor ziariştii.

Următoarele patru zile au fost, cel puţin pentru mine, partea cea mai interesantă şi mai captivantă a vizitei. Să zbori într-un avion american, în care te simţeai în deplină siguranţă şi ţi se oferea cea mai bună ospitalitate care poate fi oferită cuiva; să mergi la Chattanooga, apoi la Dallas şi Houston, după aceea la New Orleans şi în Golful Mexicului şi, în sfârşit, la New York – patru zile ale unei experienţe de neuitat, trăită nu ca un turist, ci *in style* şi în cele mai bune condiţii – ce poţi cere sau aştepta mai mult de la graţia divină? Iar eu am avut norocul să mă bucur de toate aceste beneficii ale adevăratei ospitalităţi.

Coloana de maşini a părăsit *Blair House* îndreptându-se spre aeroportul Dulles, unde delegaţia s-a îmbarcat în avionul cu care urma să se deplaseze la Chattanooga, prima dintre localităţile incluse în program.

Încă obosită de pe urma programului încărcat al zilei precedente, legănată de balansul uşor şi mângâietor al limuzinei,

Elena Ceauşescu moţăia, fără să dea atenţie faptului că lângă ea stătea o doamnă de la Protocolul Departamentului de Stat. Era soţia unuia din directorii ministerului, care făcea oficiul de a o conduce la aeroport. Elena Ceauşescu era departe de a fi în formă, învăluită într-un mantou larg de blană şi purtând pe cap o căciulă de blană la fel de mare şi neaspectuoasă, care îi cădea pe frunte ajungându-i până la sprâncene. Era evident că eforturile bietei Lili de a o împrospăta nu s-au soldat cu rezultatele scontate. Doamna care era aşezată alături s-a uitat la ea, apoi semnificativ la mine de câteva ori şi apoi s-a aplecat (mă aflam pe scaunul din faţă) şi mi-a şoptit, cu grijă să nu o trezească şi atentă la urechile lungi ale şoferului: „Draga mea, cum poţi să o suporţi pe femeia aceasta? De cât timp eşti cu ea?" M-am prefăcut că nu înţeleg prima întrebare şi, trecând direct la a doua, i-am răspuns politicos: „Ei bine, în această călătorie numai de câteva zile!" A părut puţin dezorientată. „Dar ea este aici numai de două zile, nu-i aşa?" „Da, i-am explicat, dar zborul de la Bucureşti la Washington ne ia una sau două zile." La aceasta, doamna a rămas descumpănită. „Vrei să spui...". A şovăit câteva clipe, apoi a continuat: „Vrei să spui că ai venit cu ea tot drumul din România... Eşti...?" „Da, i-am răspuns calm, sunt româncă şi fac parte din personalul doamnei Ceauşescu." Am văzut-o cum a rămas încremenită pe spătarul din spate, fără a mai scoate o vorbă, dându-şi seama că făcuse o gafă teribilă.

În timp ce ne-am continuat drumul spre aeroport, mă gândeam că deseori americanii mă priveau ca pe una de-a lor şi când realizau că eram din România, atitudinea lor părea să spună: *„What is a girl like you doing in a place like this?"*. Este adevărat că aşa cum eram îmbrăcată şi conduita personală nu mă recomandau exact ca una care venea din Est. Îmbrăcămintea, pantofii, accesoriile proveneau fie de la buticul Madame Maxame de pe Champs-Élysées, fie de la buticul Monsieur

Henri de pe Bayswater, sau de la magazinul de încălţăminte Vlado din Geneva, sau de la buticurile de pe Kärtner Strasse sau Graben din Viena, sau Vaşi Utca din Budapesta. Astfel îmbrăcată, şi cu parfumurile mele preferate Chanel sau Dior, intram bine în peisajul occidental. De aici stânjeneala şi confuzia mea şi a tuturor celorlalţi. Însă acela era stilul meu şi nu eram dispusă să renunţ la el de dragul nimănui.

În avion, m-am aflat alături de generalul Pacepa. Amândoi contemplam în tăcere vastele întinderi acoperite de un hăţiş de canale de irigaţii, meandrele lucitoare ale fluviului Tennessee şi înălţimile împădurite de sub noi. Confortabilul aparat american ne purta spre Chattanooga, un nume care-mi trezea amintiri duioase de demult.

Am aterizat pe aeroportul Lovell, unde principalii vizitatori au primit salutul de bun venit din partea celor mai înalte personalităţi ale statului: guvernatorul, primarul, membri ai parlamentului, numeroşi şefi ai instituţiilor locale, toţi cu soţiile. Ceremonia s-a desfăşurat după toate regulile protocolare: garda de onoare, fanfara militară, 21 de salve de tun şi tot restul. Pe scurt, întregul şir de onoruri datorate unui şef de stat.

Eram nerăbdătoare să văd faimoasa Chattanooga, însă a trebuit să mai aştept puţin, deoarece întreaga coloană de maşini s-a îndreptat mai întâi spre două mari unităţi industriale, a căror activitate înrudită intra în sfera de interese a preşedintelui – producţia de energie electrică: centrala atomică de la Sequoyah şi uzina *Combustion Engineering*, care producea o gamă largă de echipamente industriale.

Întrucât Elena Ceauşescu a mers împreună cu preşedintele în incinta celor două unităţi, nu a fost nevoie de mine, aşa că m-am numărat printre cei rămaşi în urma grupului, care erau suficient de oneşti ca să recunoască faptul că nu se puteau socoti mari pricepuţi în producţia de electricitate. Cei din faţă, cu excepţia unui mic număr de invitaţi, ascultau cu o atenţie

ipocrită explicaţiile complicate date de experţii uzinei, fără a înţelege însă o iotă din ce li se spunea.

La Chattanooga am rămas încântată de reproducerea întocmai a tot ceea ce văzusem în adolescenţă, imediat după război şi înainte ca filmele americane şi în general occidentale să fie suprimate de pe ecranele bucureştene. Am retrăit scenele filmului „*Serenada din Valea Soarelui*" auzind melodia care-mi era atât de familiară „*Pardon me boys, is this the Chattanooga Chu-Chu…*", văzând trenuleţul cu vagoanele de epocă împodobite cu flori, urmărind spectacolul dat de un grup de cântăreţi şi dansatori care-mi aminteau de cei trei tineri artişti de culoare din film – o fată şi doi băieţi – şi de faţa drăguţă a Sonjei Henie şi de alţi actori vestiţi la vremea aceea.

Ceea ce am văzut era fabulos, însă mi-am ţinut emoţiile pentru mine. În ţara mea a admira asemenea frivolităţi avea un aer de cosmopolitism, o atitudine de păcătos condamnabil care nu putea fi lăsată nepedepsită. Am privit în jurul meu, însă nimeni din delegaţia română nu părea să facă vreo legătură cu povestea legendară a Serenadei, în niciun caz soţii Ceauşescu, cărora spectacolul şi peisajul staţiunii nu le spuneau absolut nimic. În tinereţea lor, în calitate de activişti comunişti, aveau alte lucruri în gând decât să meargă să vadă un film american, într-o vreme când comuniştii subminau autorităţile de stat legal constituite, iar partidul lor se ocupa intens de crearea condiţiilor şi netezirea drumului în direcţia instituirii noului regim. Drept este că preşedintele a fost captivat de ideea evocării vremurilor nostalgice ale primelor trenuri şi căi ferate şi chiar a spus colaboratorilor săi că o atracţie turistică similară va fi creată la Filaret, o veche gară de la poarta de intrare din sudul Bucureştiului. În momentul următor a uitat de promisiune, aşa că proiectul a rămas nematerializat.

Oficialităţile americane care însoţeau delegaţia în acest turneu din SUA ne-au spus că Dallas este al treilea ca mărime din ţară şi unul dintre cele mai importante. Înainte de a ajunge acolo, impresionată că aveam să pun piciorul chiar în oraşul martor al tragediei lui Kennedy, am întrebat-o pe doamna de la Protocolul american dacă oraşul Dallas este un loc sigur în care să trăieşti sau pe care să-l vizitezi. „Ei bine, draga mea, este greu de explicat. Îţi voi spune aşa: nu este nici periculos, nici sigur!"

Primirea la Dallas a fost la fel de impunătoare ca la Chattanooga, dacă nu chiar mai mult, deoarece de această dată am auzit executate şi imnurile naţionale ale celor două ţări. Aeroportul era plin de demnitari şi personalităţi texane cu soţiile lor, iar culorile Americii şi ale României se vedeau peste tot. A fost într-adevăr o ceremonie frumoasă de bun venit.

Restul zilei a fost încărcat de acţiuni. Mai întâi vizitarea companiei de calculatoare *Texas Instruments*, apoi o recepţie grandioasă oferită de primarul oraşului în marea sală de primire a unei primării recent construite, iar seara, aşa-numitul dineu de lucru (adică un prilej pentru preşedintele Ceauşescu de a se întâlni cu oameni de afaceri) dat de Camera de Comerţ a Texasului. Pretutindeni pe unde s-a mers au fost rostite discursuri şi toasturi, alocuţiuni de bun venit ale gazdelor, apoi cuvântul de mulţumire al oaspetelui, care dura îndeobşte cel puţin o jumătate de oră. Cu fiecare ocazie erau date explicaţii despre diferitele unităţi şi locuri vizitate şi aveau loc discuţii interminabile între oaspeţi şi gazde. Toate aceste schimburi de informaţii şi păreri trebuiau, fireşte, traduse în şi din engleză, astfel că la sfârşitul zilei bietul interpret nu mai avea decât o singură dorinţă: să doarmă sau să moară, îi era indiferent care din două.

În dimineaţa următoare – era a patra zi a vizitei – am zburat din nou, de această dată pe o distanţă mai scurtă, de la Dallas la Houston, o localitate rareori inclusă în turneele americane întreprinse de vizitatorii străini. S-ar putea spune că era un loc cu totul special, de importanţă strategică. Această favoare i-a fost rezervată preşedintelui Ceauşescu.

La aeroportul Hobby, înalţii oaspeţi s-au bucurat din nou de o primire în care garda de onoare era formată dintr-un grup de puşcaşi marini americani; comitetul de recepţie a urat domnului şi doamnei Ceauşescu un entuziast bun venit şi le-a oferit cadouri: flori pentru ea şi o pălărie texană pentru el.

Coloana oficială, flancată de motociclete, s-a îndreptat spre Centrul Spaţial NASA, la 40 de kilometri sud-est de Houston. Aici delegaţia română a rămas mută de uimire în faţa uluitorului complex de facilităţi răspândite pe o suprafaţă mai mare de 600 ha; inimă vie şi creier pătrunzător era fără îndoială unitatea computerizată a complexului, care monitoriza electronic toate activităţile spaţiale, în principal controlul şi ghidarea navelor şi echipajelor cosmice.

Delegaţia a fost condusă şi a primit explicaţii în tot timpul vizitării Centrului de nimeni altul decât comandantul Young, cosmonautul cunoscut în întreaga lume. Călător spaţial pe *Gemini* şi *Apollo*, de două ori posesorul unui bilet dus-întors pe Lună, acesta ni s-a înfăţişat ca un om modest, cu vorba fără înconjur şi cu vaste cunoştinţe în profesie. Şi-a condus vizitatorii prin enormul complex ca un adevărat comandant, fără inhibiţii sau trac. Îmbrăcat într-un costum civil care nu-i stătea bine deloc, parcă l-ar fi luat cu împrumut pentru acea ocazie, şi purtând o cravată a cărei culoare nu se potrivea cu cea a costumului, şarmul domnului Young consta în comportamentul lui natural, buna dispoziţie şi simţul umorului. Altfel, cred că uniforma militară sau costumul spaţial i s-ar fi potrivit mai bine.

Comandantul a arătat vizitatorilor români modulul lunar care efectuase prima aşezare pe solul satelitului natural al Pământului şi, ca o premieră pentru ei, naveta spaţială care stătea pregătită să decoleze nu peste mult timp. Îmi amintesc remarca lui: „Cu această rachetă, domnule preşedinte, zborurile spaţiale vor deveni un fapt obişnuit!" Apoi le-a arătat celor prezenţi câteva roci lunare şi a scos în evidenţă conţinutul lor mineral, îndeosebi titanul. A prevăzut un viitor în care astfel de minerale puteau fi extrase de pe Lună în mod obişnuit.

Ne aflam cu toţii în marea sală de echipamente pentru controlul computerizat al zborurilor spaţiale şi ascultam explicaţiile ilustrului nostru ghid, când dintr-odată generalul Mihai Pacepa a apărut lângă mine, care eram mai departe de grupul principal de vizitatori, vizibil impresionat de ce vedea şi auzea. Mi-a spus cu o voce şoptită: „Violeta, iată o demonstraţie grăitoare a nivelului extraordinar la care au ajuns americanii în domeniul ştiinţei şi al tehnologiei computerizate. Este cea mai înaltă nu numai din America, ci din întreaga lume!"

Diferitele unităţi din incinta Centrului Spaţial erau situate la o oarecare distanţă una de alta astfel încât, pentru a ajunge la ele, a trebuit ca membrii delegaţiei să se deplaseze cu maşina. În consecinţă, în decursul întregii vizite m-am trezit călătorind prin labirintul Centrului Spaţial în aceeaşi maşină cu comandantul Young însuşi, sub privirile pline de invidie ale membrilor delegaţiei, care fireşte ar fi dat orice să fie alături de aşa o celebritate.

După vizită a avut loc un prânz oferit de primarul oraşului Houston şi de soţia sa, la care a fost invitată elita personalului de la Centrul Spaţial. Şi aici am continuat să fiu obiectul invidiei nedisimulate a compatrioţilor mei, deoarece am fost aşezată la o masă în compania câtorva voiajori spaţiali doritori să-mi relateze episoade din aventurile lor în Cosmos.

După prânz, gazdele au ţinut să arate cuplului prezidenţial şi suitei încă o unitate industrială – *The Cameron Iron Works* –, al cărei flux tehnologic a fost urmărit în ritm alert, ca să respecte orarul programului. Lucrul era necesar întrucât în după-amiaza aceleiaşi zile urma să intrăm într-o nouă etapă fascinantă a turneului, a cărei amintire o am încă vie şi tulburătoare: New Orleans.

Acea zi şi jumătate petrecută la New Orleans a fost pentru noi, românii, memorabilă mai ales datorită atmosferei franceze care domina oraşul şi ne-a făcut să ne simţim ca acasă mai mult decât oriunde pe pământul american. Nume de persoane – cel al primarului oraşului, Landrieu –, de străzi, cafenele, instituţii publice şi private ne erau atât de familiare nouă, celor născuţi europeni, încât plimbarea pe străzile oraşului New Orleans ne-a adus înapoi pe bătrânul continent. Acest sentiment ne-a fost amplificat de vioiciunea, buna dispoziţie şi talentul locuitorilor care cei mai mulţi sunt de origine afro-americană. Hotelul *Royal Orleans*, în care a fost instalată toată delegaţia pentru a-şi petrece după-amiaza şi noaptea, nu făcea nici el excepţie: era un loc încântător, exact în mijlocul centrului vechi al oraşului, cu o frumoasă arhitectură în stil colonial francez.

Eram cu toţii vrăjiţi, nu mai puţin Elena Ceauşescu. Lăsând pe plan secundar activităţile oficiale, şi-a făcut timp să hoinărească, în compania ministrului Ştefan Andrei şi a mea, prin cartierul francez, unde a admirat micile şi îmbietoarele magazine, cafenele, buticuri şi chiar a intrat într-o cofetărie, atrasă de bogatul sortiment de dulciuri. Îndatoritori, patronul magazinului şi soţia sa au ieşit în întâmpinarea grupului de români care îi vizitau, iar unul dintre ofiţerii americani care au escortat-o în timpul plimbării a comandat pentru toată lumea o băutură răcoritoare în imense pahare care purtau inscripţia oraşului şi a magazinului. Am păstrat paharul ca amintire

a trecerii mele prin oraşul de vis care este New Orleans. Încă îl mai am şi îl păstrez ca pe un obiect de preţ.

Paşii ne-au purtat apoi la malul impunătorului fluviu Mississippi, unde era ancorat un vas de călători cu zbaturi; s-a cerut şi ni s-a acordat permisiunea de a urca pe vas, de a arunca o privire la interiorul frumos decorat – restaurant, saloane, cabine – şi de a parcurge coridoarele şi puntea.

După vizita pe vas am făcut un ocol şi am ajuns la vechiul cimitir al oraşului, unde persoanele decedate nu sunt de fapt înmormântate, ci depuse în cripte deasupra solului, ceea ce mi s-a părut un mod curios de depunere a rămăşiţelor pământeşti. Explicaţia este totuşi simplă: New Orleans este situat într-o regiune mlăştinoasă şi, după o ploaie torenţială sau o furtună devastatoare, foarte obişnuite în Golful Mexicului, poate fi lovit de puternice inundaţii.

Incidentul petrecut în seara primei zile a şederii noastre la New Orleans a fost imposibil să treacă neobservat. Populaţia oraşului era foarte religioasă, astfel încât orice eveniment sau activitate de natură mai mult sau mai puţin oficială trebuia să înceapă cu o rugăciune. Era imperativ. În acea seară, domnul Landrieu şi soţia au organizat un dineu pentru a marca astfel prezenţa în oraş a oaspeţilor săi români. Evenimentul urma să aibă loc la clubul principal al oraşului, numit Plimsoll, dacă îmi amintesc bine. Comitetul de recepţie era nezdruncinat în hotărârea ca totul să înceapă cu o rugăciune, pentru a invoca mila şi binecuvântarea divinităţii asupra participanţilor. De vreme ce acest lucru era considerat de la sine înţeles, nimănui nu îi trecea prin minte că Nicolae Ceauşescu, chiar dacă era comunist şi ateu, va face vreo opoziţie faţă de acest act. Eram cu toţii deja aşezaţi, demnitarii rânduiţi de-a lungul mesei potrivit rangului, iar cei doi interpreţi vizavi de cuplul Ceauşescu. Preşedintele nu fusese prevenit de intenţia de a se începe cu o rugăciune, aşa că a fost luat cu totul prin surprindere când

pastorul a făcut anunţul. Într-o fracţiune de secundă s-a ridicat în picioare, soţia lui i-a urmat exemplul, ca de altfel toţi demnitarii români aflaţi la masa principală. Fără a da nici cea mai mică explicaţie, el şi tot grupul au părăsit intempestiv sala şi s-au retras într-o cameră învecinată. Ce altceva puteam face în atari împrejurări decât să mă ridic la rândul meu, copleşită de ruşine şi de stânjeneală, şi să îi urmez pe ceilalţi. Pe când mă îndreptam spre camera de refugiu, l-am văzut pe ministrul Ştefan Andrei, care era aşezat la masă, făcându-mi semne, în totală confuzie şi necunoaştere a ceea ce se întâmpla. Fapt este că, neavând nici cel mai mic indiciu asupra motivului care l-a făcut pe Nicolae Ceauşescu şi pe colaboratorii lui să părăsească masa dineului, bietul domn Andrei a preferat să rămână pe loc. A ascultat rugăciunea pastorului şi după aceea a urmărit cum membrii delegaţiei reveneau rând pe rând tăcuţi în sală pentru a-şi relua locurile, în timp ce preşedintele Ceauşescu se uita cu reproş către ministrul său de externe. Pentru mine totuşi incidentul a avut o latură bună, pentru că în timp ce ne aflam în cameră, aşteptând să se termine rugăciunea, am avut plăcuta surpriză să urmăresc un fantastic spectacol prezentat de o formaţie de jazz. Un mic grup de artişti de culoare şi un tânăr dansator care mânuia umbrela tradiţională executau muzică Dixieland, amintind de vechile filme de genul „*Alexander's Ragtime Band*" al lui Tyrone Power şi Alice Faye. În timp ce eu eram în transă urmărind spectacolul, preşedintele şi Elena Ceauşescu nu erau deloc în largul lor, el bătând nervos cu degetele în masă, cu siguranţă gândind că acel show capitalist, decadent şi dezonorant, nu merita să fie văzut de ochii săi puritani. Câte mai trebuia să facă el pentru România!

În a doua parte a anilor '70, România, ţară producătoare şi prelucrătoare de petrol, şi-a încordat muşchii industriali construind prima sa platformă de foraj petrolier, capabilă să foreze şi să extragă ţiţei din solul submarin. Platforma a fost

numită cât se poate de potrivit, „*Gloria*", căci era vorba de o faptă de vitejie pe care nimeni nu o aştepta din partea unei ţări mici şi cu resurse relativ modeste. Cunoscând acest fapt, americanii au ţinut să-şi arate şi ei muşchii, dând liderului român posibilitatea de a-şi compara platforma cu propria lor platformă, aşa că au inclus în program o vizită la omoloaga „*Gloriei*", numită poetic „*Ocean Queen*". Împreună cu consilierul şi ministrul industriei construcţiilor de maşini au navigat în dimineaţa următoare în golf şi au petrecut câteva ore bune pe platformă, înconjurat de o armată de ingineri şi muncitori. Elena Ceauşescu a preferat să nu meargă, gândind probabil că excursia este prea obositoare, aşa încât a rămas în incinta hotelului *Royal Orleans*, aşteptându-şi soţul.

Cu un sentiment de regret am părăsit cu toţii incomparabilul New Orleans şi pe locuitorii acestuia. Zburam din nou în avionul confortabil pus la dispoziţie de Forţele Aeriene Americane într-o direcţie nord-est, la ultima şi inevitabila piatră de hotar a vizitelor lui Nicolae Ceauşescu în SUA – New York şi, fireşte, *Waldorf Astoria*. Acolo, micul dejun cu David Rockefeller de la Chase Manhattan, apoi întâlniri succesive cu preşedintele companiei *Manufacturers Hanover Trust*, cu preşedintele Congresului Mondial Evreiesc, cu primarul New Yorkului şi alţii. Pentru preşedinte a fost un maraton, ca de altfel şi pentru ministrul său de externe, care l-a secondat în tot acest timp în calitate, din câte am înţeles, de principal sfătuitor pe durata turneului. În timp ce domnul Rosenthal, preşedintele companiei *Engelhard Minerals and Chemicals*, s-a întreţinut cu preşedintele, doamna Frieda Rosenthal a fost primită de Elena Ceauşescu, cu mine alături pentru a o ajuta la traducere.

Nimic nu mai rămăsese de făcut pentru Elena Ceauşescu înainte de plecarea din New York şi din America, cu excepţia unei vizite, în compania doamnei Rosenthal, la Muzeul

Metropolitan care nu mai fusese niciodată inclus în programele trecerilor anterioare prin New York.

Pentru a încununa vizita de şase zile a lui Nicolae Ceauşescu în America, Consiliul Economic Americano-Român şi Asociaţia de Politică Externă din New York şi-au unit forţele pentru a oferi o recepţie şi un dejun de lucru la *Waldorf Astoria*, unde au fost prezente foarte multe personalităţi, atât federale, cât şi locale.

După-amiaza a fost dedicată unei noi runde de convorbiri la *Waldorf* între preşedinte şi reprezentanţii asociaţiei *Friendship Ambassadors*, preşedintele corporaţiei *Control Data*, preşedintele companiei *Universal Oil Products* şi, fireşte, un mare grup de americani de origine română. Din nou, un adevărat maraton.

Vizita s-a terminat. Mă întreb dacă Elena Ceauşescu avea vreo idee că era pentru ultima dată când mai punea piciorul pe solul american. Niciodată în anii scurşi de atunci până când ea a fost executată în împrejurările dramatice din decembrie 1989 liderii americani nu au mai vrut să-l vadă pe preşedintele Nicolae Ceauşescu şi pe soţia lui.

Însă în acel aprilie 1978, în timp ce zburam spre casă, nu aveam să ştim ce va urma. Stăteam singură, gândindu-mă ce copleşitoare este America. Iar politicienii ei, o elită în adevăratul sens al cuvântului. Nu erau marionete, erau autentici. Mă mai gândeam la oameni precum John Young şi alţi eroi intrepizi şi totuşi neostentativi, care dau măreţie naţiunii lor. Apoi cugetam că, aşa cum este ea, mare şi fabuloasă, America, cel puţin pentru mine, cu mentalitatea mea europeană, este minunată dacă o vizitezi, însă dură, solicitantă şi exigentă dacă trăieşti în ea. Eram sigură atunci şi sunt sigură şi acum că nu aş putea niciodată să mă adaptez condiţiei americane. Totuşi mă gândeam la forţa Americii şi îi mulţumeam lui Dumnezeu că există în lume o ţară ca ea. Fără America am fi fost de mult înghiţiţi de puteri altfel imposibil de înfrânat. În sfârşit, îmi

aminteam de gluma amară de la Radio Erevan, la a cărui înțelepciune cei dezorientați și perplecși recurgeau în căutarea adevărului: „Poate America deveni o țară socialistă?" Răspunsul nu a întârziat să sosească: „Da, poate, dar ar fi păcat!"

Afară era o noapte de smoală. Pregătindu-mă pentru lungul zbor, m-am ghemuit pe două scaune goale, m-am acoperit cu o pătură și am adormit. Trebuie să fi trecut mult timp până ca cineva să mă scuture blând de braț: „Doamna Violeta, treziți-vă! E timpul! Ne apropiem de București." Da, visul se terminase, trapa se închisese și mă aflam din nou în marea închisoare din care nimeni nu era sigur că va scăpa. Mă aflam din nou în patria mea, România.

* * *

Narațiunea mea despre experiențele americane ale Elenei Ceaușescu nu ar fi întreagă dacă nu aș mai menționa un episod în care a arătat o neașteptată compasiune și înțelegere. S-a petrecut la București în ultima parte a anilor '70, când senatorul Edward Kennedy și soția sa, Ethel, efectuau un turneu în câteva țări est-europene, printre care și România.

Întrucât vizita în țara noastră era scurtă, programul a fost relativ simplu: un prânz oferit de președinte și Elena Ceaușescu senatorului și doamnei Kennedy, urmat de convorbiri politice între cei doi demnitari și respectivii lor colaboratori și o întâlnire privată între Elena Ceaușescu și Ethel Kennedy.

Înainte de prânz, gazda și oaspeții au servit în picioare, într-un salon alăturat sufrageriei, câteva aperitive și băuturi.

Privindu-i discutând cu gazdele lor, mi-am dat seama că domnul și doamna Edward Kennedy își justificau întru totul renumele, care îmi ajunsese mai de mult la ureche, că formau

cuplul cel mai arătos al clanului, ea extrem de frumoasă şi de bine îmbrăcată, în aşa măsură încât putea face geloasă orice actriţă de la Hollywood, iar el, cel mai chipeş dintre băieţii Kennedy. Dar aveam să aflu curând că frumuseţea doamnei Ethel Kennedy ascundea cu greu starea nefericită în care se găsea la data vizitei ei în România. Nu-mi amintesc prea bine ce băuturi s-au servit înainte de prânz, însă ştiu cu siguranţă că nu erau răcoritoare. Fiecare dintre cei prezenţi a luat câte un pahar, inclusiv doamna Kennedy, care curând l-a golit şi a cerut altul. Întrucât tot grupul a fost invitat în sufragerie, m-am oferit să o ajut pe doamna Kennedy să se debarasese de paharul golit pe jumătate, dar l-a reţinut, spunând că doreşte să-l păstreze, şi cu el în mână şi-a luat locul la masă. Între cele două doamne nu a avut loc prea multă conversaţie, musafira preferând în cea mai mare parte a timpului să păstreze tăcerea, iar Elena Ceauşescu evitând să abordeze vreun subiect, pentru a respecta dispoziţia taciturnă a doamnei Kennedy, deoarece devenise evident că aceasta din urmă nu era în apele ei. Mânca puţin, dar se tot servea din paharul pe care un chelner grijuliu i-l umplea de fiecare dată când îl vedea gol, situaţie care părea să se repete destul de des. M-am uitat la ea şi am fost uimită să văd că frumoşii ei ochi erau plini de lacrimi şi nu făcea niciun efort să-şi disimuleze suferinţa evidentă. M-am uitat apoi la domnul Kennedy, care, cu faţa încordată, arunca priviri neliniştite, uneori chiar alarmate, în direcţia nefericitei sale soţii. Elena Ceauşescu s-a uitat la mine oarecum întrebător, dar nu a spus nimic. M-am gândit că era imposibil ca ea, pe care o ştiam că observă totul în jurul său, să nu-şi fi dat seama că ceva nu era în ordine cu doamna Kennedy.

După ce au terminat prânzul, mesenii s-au separat. Nicolae Ceauşescu şi oaspetele său au rămas pentru a discuta politică, în timp ce Elena Ceauşescu şi Ethel Kennedy s-au retras într-o cameră alăturată, la o discuţie prietenească. Aici doamna

Kennedy şi-a deschis sufletul, mărturisindu-şi necazul cu atâta candoare şi atât de mişcător, încât gazda sa a rămas fără cuvinte, fiind real impresionată. Când se ajungea la chestiuni de familie, era capabilă să arate multă înţelegere. Iar ceea ce Ethel Kennedy îi povestea, aproape plângând, cerea multă înţelegere şi compătimire. A spus că dragul ei băiat fusese lovit de o boală cumplită, că a trebuit să sufere o operaţie, că unul din picioare a trebuit să-i fie amputat şi că nu era sigură dacă el va supravieţui operaţiei, calvarului fizic şi mental, că, în sfârşit, ea era femeia cea mai nefericită din lume. A mai adăugat că ideea de a-şi însoţi soţul în vizita din Europa era menită să o distragă de la gândurile dureroase, însă îi era teamă că nu va putea nici măcar pentru un moment să-şi scoată din minte suferinţa. „Ştiu că faţa mea arată clar prin ce trec şi că machiajul meu este o ruină, dar nu mă pot abţine!", a spus ea.

Am fost mişcată de spusele ei într-atât încât, în ciuda necesităţii ca interpretul să traducă pe un ton impersonal, vocea mea a devenit în mod involuntar mai înceată şi oarecum tremurătoare. Am depus toate eforturile să traduc cât mai persuasiv cu putinţă cuvintele de mângâiere şi consolare pe care i le transmitea Elena Ceauşescu.

Pentru a mai înviora puţin atmosfera, gazda s-a interesat de următoarea etapă a călătoriei soţilor Kennedy. În timp ce doamna Kennedy îşi arăta preferinţa pentru lichior cu biscuiţi, a descris planurile ei şi ale soţului din viitorul imediat, care constau într-o călătorie la Moscova, la invitaţia conducătorilor sovietici. „Au inclus în program o adunare selectă, la care ar urma să dau un concert la pian. Fireşte, sunt departe de a fi o pianistă desăvârşită, dar cred că sunt suficient de bună. Sper că auditoriul va aprecia piesele din repertoriul pe care l-am ales!"

La încheierea întâlnirii dintre soţii Ceauşescu şi oaspeţii americani, aceştia şi-au luat rămas bun şi s-au îndreptat spre

maşina care avea să-i transporte la aeroport. Din spate, am privit-o pe doamna Ethel Kennedy mergând clătinându-se către maşină, iar pe domnul Edward Kennedy ţinând-o de braţ ca să nu se împiedice. Ea a făcut totuşi un efort, s-a întors către gazde şi le-a făcut cu mâna înainte de a se urca în maşină, urmată de soţul ei în mod evident neliniştit.

Elena Ceauşescu mi-a mulţumit pentru serviciu, a dat mâna cu mine, a oftat adânc fără să spună niciun cuvânt şi apoi ne-am despărţit.

EUROPA DE SUD

Radioul şi televiziunea din România au făcut cunoscut publicului că tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi tovarăşa Elena Ceauşescu vor efectua încă o vizită oficială în străinătate, de data aceasta pentru a întări legăturile de prietenie şi cooperare cu Malta şi Cipru. Anunţul, făcut, probabil din motive de securitate, chiar în ajunul călătoriei, nu mă privea în niciun fel, deşi mi-ar fi făcut plăcere să văd, dacă nu Ciprul, măcar Malta, atât de vestită pentru istoria şi moştenirea ei culturală.

Vizita a fost programată pe la mijlocul celui de-al nouălea deceniu, când măsurile privitoare la organizarea acesteia intraseră într-o nouă fază, caracterizată printr-o considerabil mai strictă securitate în jurul cuplului prezidenţial. Fuseseră aduşi mai mulţi oameni specializaţi să asigure protecţia celor doi, iar interpreţii tradiţionali, convocaţi în general de la Ministerul de Externe, au fost înlocuiţi cu interpreţi *ad hoc* din rândurile ambasadelor române din ţările care urmau să fie vizitate. Mai mult, Elena Ceauşescu nu mai recurgea la serviciile interpretelor din ţară, ci tot la diplomaţi desemnaţi local în acest scop. Dacă aceasta era situaţia, iar cuplul prezidenţial trebuia protejat de „interpreţi" în civil, era firesc ca Protocolul să se dispenseze de serviciile mele. În noile condiţii nu aveam cum să fiu utilă purtând în poşetă nimic mai mult decât ceva cosmetice, câteva bijuterii şi batistele ei parfumate, şi nepricepându-mă să ţin în mână un pistol, darămite să-l mai şi folosesc.

Ca urmare a acestor evoluţii, în ziua în care s-a dat comunicatul îmi pregăteam netulburată materialul pentru cursuri

când a sunat telefonul. La celălalt capăt al firului, o voce oficială de la Consiliul de Stat m-a anunţat pe un ton sec că urma să plec cu delegaţia în cele două ţări şi mi-a spus ora când va veni maşina să mă ia de acasă. Nu avea niciun sens să-i reproşez că mă anunţa atât de târziu, de vreme ce ştiam foarte bine că-şi primise instrucţiunile în ultimul moment. Oricum, era surprinzător că eram chemată la datorie pe nepusă masă, dar procedeul îmi era familiar; singurul lucru care îmi rămânea de făcut era să-mi împachetez lucrurile şi să-mi fac aranjamentele necesare.

Malta

În dimineaţa următoare, la aeroport, „Cooperativa Alaiul" se strânsese deja, înconjurată de o armată de personal de securitate şi pază, încât ai fi zis că preşedintele Americii sau al vreunei alte mari puteri se pregătea să plece într-o lungă călătorie.

Zborul a fost pe cât de scurt, pe atât de plăcut, peste Balcani şi peste Mediterana, într-un cer senin şi strălucitor, presărat ici-colo cu nori alburii, cu reflexe argintii. Văzute de la înălţime, Malta şi insulele surori Gozo şi Comino păreau atât de micuţe, doar trei punctişoare pierdute în marea de turcoaz. Cineva în avion a făcut o glumă sinistră: „Sper că pista este destul de lungă ca să nu plonjăm în apă la capătul ei!"

La Valletta şi-a primit oaspeţii din România cu toate onorurile datorate unui şef de stat, în prezenţa atât a preşedintelui ţării, cât şi a prim-ministrului, a elitei guvernamentale şi

a gărzii naţionale; aceasta din urmă era îmbrăcată în uniforme care păreau mai mult medievale decât moderne.

Mai mult decât oricine din cei prezenţi, mă simţeam profund emoţionată să ştiu că pusesem piciorul într-un loc atât de impregnat de istorie, chiar locul în care, cu două mii de ani în urmă, nava Sfântului Pavel a eşuat, silindu-l să-şi petreacă pe insulă câteva luni înainte de a-şi continua drumul spre Roma. Pentru mine, a mă afla în Malta era ca un vis ce prinsese în mod incredibil viaţă pe neaşteptate, însă mi-am păstrat emoţiile numai pentru mine; nimeni nu putea fi interesat sau mişcat de asemenea considerente.

Preşedintele şi Elena Ceauşescu, numeroasele gărzi române de securitate, doctorul Nicolau, Cornelia, maseuză şi coafeză, bucătarul şi alt personal auxiliar au avut drept reşedinţă un palat fortificat, cu o curte interioară pătrată, de fapt o fortăreaţă. Întreaga structură se afla sub o strictă supraveghere, nu numai pentru că îi adăpostea pe oaspeţii români în acel moment, ci şi pentru că era reşedinţa permanentă a preşedintei malteze, o doamnă în vârstă, care ocupa una din aripile palatului.

Deşi mi se repartizase o cameră într-unul din hotelurile din oraş, cea mai mare parte a timpului mi-am petrecut-o la reşedinţă, ca de altfel întreaga delegaţie, mai ales generalii Marin Neagoe şi Iulian Vlad, îngerii păzitori ai cuplului prezidenţial.

Profitând de puţin timp liber, generalul Marin Neagoe mi-a spus cum s-a luat decizia de ultim moment să însoţesc delegaţia. Fusese de faţă, în ajunul plecării, la o discuţie între Nicolae şi Elena privind unele detalii ale călătoriei. Când s-a ajuns la chestiunea interpreţilor, li s-au amintit noile dispoziţii. La care Nicolae Ceauşescu a exclamat: „Cum pleci, Leano, în lumea largă de una singură? Fii serioasă şi ia fata (adică pe mine) cu tine!" Doctorul Nicolau, care fusese şi el prezent la discuţie, mi-a confirmat cele spuse de general. Domnul Neagoe

a mai adăugat: „Îmi pare rău, Violeta, nu te-am putut informa asupra deciziei prin telefon, ştii doar cum stau lucrurile. De vreme ce nu asta era sarcina mea, nu avea rost să mă amestec!"

De-abia se instalase cuplul prezidenţial în palat, că atmosfera a devenit încordată datorită deplinei nemulţumiri a locatarei permanente faţă de unele aranjamente ce păreau să o deranjeze şi să o tulbure foarte mult. Mă aflam în salonul palatului, când am auzit-o strigând cu o voce stridentă la ofiţerii români care făceau de gardă în curtea interioară a palatului; ei o priveau cu mirare şi îi ascultau explozia de furie, fireşte, neînţelegând nimic din ce spunea.

Auzisem deja că doamna prezida peste Malta într-o manieră foarte agitată şi temperamentală şi că puţine erau lucrurile sau situaţiile apte a o mulţumi. Întrucât nu se afla nimeni în preajmă pentru a vedea ce se petrece, m-am dus la ea să o întreb dacă îi pot fi de folos cu ceva. A profitat de ocazie, că a întâlnit pe cineva care înţelegea engleza, şi a început să-mi toarne toată mânia pe care o strânsese din momentul când se pomenise în palat cu vecinii neaveniţi din România. Avea o listă întreagă de situaţii care îi produseseră o amarnică nemulţumire: „Vreau să te duci imediat la preşedintele dumitale şi să îi spui următoarele: 1. (A vădit o reală preferinţă pentru a-şi susţine cauza prin numere) Nu-mi place ca securiştii lui să-mi stea ciorchine prin preajmă şi te rog să le spui să-şi ia tălpăşiţa din palatul meu din acest moment; 2. Spune-i preşedintelui dumitale că sunt foarte ofensată de lipsa lui de curtoazie de a se conforma cu cele mai elementare reguli de protocol şi să aibă decenţa să nu-mi evite felurile de mâncare, căci am auzit că şi-a adus mâncarea din România; 3. Dacă nu poate accepta mâncarea mea, spune-i că putea rămâne acasă la el, să nu se fi deranjat să vină în Malta; 4. Spune-i răspicat preşedintelui dumitale că sunt profund nemulţumită de gărzi,

de bucătar, de însoţitori şi de tot personalul lui şi dacă mai are de gând să mă ofenseze şi să-mi rănească sentimentele, ei bine, spune-i că şi eu sunt preşedinte tot atât cât este şi el şi că, prin urmare, aştept să fiu tratată pe picior de egalitate, aşa să-i spui!"

Am încercat să o calmez, asigurând-o că nu era nimic personal în conduita preşedintelui şi că acesta era modul în care preşedintele călătorea nu numai în Malta, ci în toate ţările. Încercările mele de a o linişti au fost zadarnice. A continuat să ţipe ca Dama de Cupă din *Alice în Ţara Minunilor*, roşie la faţă în aşa hal, încât am crezut că ar putea face pe loc o apoplexie.

În cele din urmă mi-a întors spatele şi a plecat, lăsându-mă cu misiunea imposibilă de a mă duce la „preşedintele meu" să-i comunic pe şleau lista de proteste adresate lui şi tuturor celorlalţi. Gărzile de pază m-au întrebat ce vrea de la ei, aşa că le-am comunicat obiecţia numărul unu, la care ei au izbucnit într-un râs zgomotos: „Spune-i că nu are ce risca în această privinţă; să fie sigură că nu îi facem nimic, dacă de asta îi este frică!"

Este de la sine înţeles că nu am vrut, nu am putut şi nici nu era căderea mea să relatez preşedintelui celelalte numere din lista de obiecţii. În schimb l-am abordat pe generalul Neagoe, care, ca aghiotant al preşedintelui şi ofiţer de securitate, era îndrituit şi avea datoria să relateze incidentul. În definitiv eram interpreta delegaţiei şi nu aveam căderea să funcţionez în vreo altă calitate. Auzind despre întregul episod, pe care i l-am reprodus cuvânt cu cuvânt, generalul a râs, spunând că va raporta chestiunea preşedintelui, în termenii cei mai moderaţi cu putinţă. Generalul Iulian Vlad a fost şi el informat despre situaţie, însă în acel moment era ocupat cu o altă misiune, una mult mai delicată, anume să-şi pună oamenii pe aceeaşi lungime de undă cu omologii lor maltezi. Aceştia din urmă insistau să li se dea mână liberă în asigurarea protecţiei preşedintelui, întrucât se afla pe teritoriul ţării lor, şi, în consecinţă, ei erau îndreptăţiţi să facă această treabă. Aveau un fel

de a replica pe un ton aproape insultător şi arogant, pe care, fireşte, ofiţerii români nu erau dispuşi să îl accepte. La rândul lor, aceştia erau nestrămutaţi în hotărârea lor de a li se acorda întâietate în îndeplinirea misiunii, pentru că, spuneau ei, siguranţa preşedintelui era în răspunderea lor şi a nimănui altcuiva. „Ei nu înţeleg că Ceauşescu nu este preşedintele lor şi că noi suntem aici pentru a aplica propriile noastre reguli şi practici ca să-i asigurăm protecţia!" Cele două părţi ajunseseră la un punct egal cu dialogul surzilor şi a fost nevoie de tot talentul diplomatic al domnului Vlad să înlăture asperităţile şi deosebirile de vederi şi să găsească un numitor comun pentru realizarea unei cooperări. M-a solicitat să-i traduc conversaţia pe care a avut-o cu şeful siguranţei malteze, în încercarea de a netezi calea către atingerea scopului urmărit. Trebuie să spun că a reuşit.

Seara, la dineu, Elena Ceauşescu m-a întrebat despre evenimentele petrecute dimineaţa şi despre obiecţiile preşedintei malteze. I-am dat o informaţie în cuvinte vagi şi liniştitoare (barca nu trebuie niciodată clătinată în mod inutil), spunându-i că am avut o scurtă discuţie cu doamna preşedintă, care dorea să se asigure că totul era în ordine şi satisfăcător pentru toţi cei interesaţi. Elena Ceauşescu nu a dorit să audă detaliile, iar lucrurile au fost lăsate aşa cum erau.

În conversaţia pe care Nicolae Ceauşescu a avut-o separat cu Dom Mintoff, prim-ministrul maltez, acesta i-a dat unele explicaţii, probabil din dorinţa de a scuza izbucnirile intempestive ale preşedintei. I-a spus că doamna preşedintă era o veterană în treburile politice care, ca şi el, luptase vitejeşte pentru independenţa ţării; că fusese arestată şi întemniţată de autorităţile britanice şi că trăise în condiţii crunte, avusese experienţa neajunsurilor închisorii, inclusiv a prezenţei şobolanilor; şi că, desfăşurând aceste activităţi, avusese puţin timp pentru o viaţă personală şi rămăsese fată bătrână; şi că, aşa

stând lucrurile, nici el nu prea știa cum să i se adreseze, cu „doamnă" sau „domnișoară", astfel încât a găsit soluția de a o numi cu apelativul neutru „*my president*".

De vreme ce aveam timp destul să urmăresc situațiile în desfășurarea lor, am rămas cu impresia netă, din conduita generală a elitei malteze – miniștri, ofițeri de rang înalt, chiar liderii de la vârf – că toți aveau un anumit complex de inferioritate. Păreau să se teamă că străinii nu îi priveau ca pe o națiune în adevăratul sens al cuvântului și că erau priviți de sus, cu mai puțin respect și considerație decât meritau. Atitudinea lor îmi amintea de indienii care doreau să copieze conduita simandicoasă a britanicilor și, nereușind, încercau un sentiment de frustrare care se traducea prin nervi și aroganță.

Era totuși o excepție de la acest gen de comportament, în persoana ministrului de externe maltez – tânăr, prezentabil, evident un om de lume, fără niciun fel de inhibiții. Era în foarte bune relații cu propriul nostru ministru de externe, Ștefan Andrei, care semăna cu omologul său maltez în multe privințe, ceea ce contribuia la buna desfășurare a tratativelor bilaterale.

În timpul discuțiilor și al altor activități oficiale, unde traducerea era asigurată de un membru al ambasadei, Elena Ceaușescu s-a aflat alături de președinte, așa că personalul, printre care și eu, rămas în șomaj temporar, a mers să viziteze orașul.

La dineuri, recepții și întâlnirile private, cuplul prezidențial a schimbat remarci și păreri informale mai ales cu Dom Mintoff, care deținea efectiv puterea politică în Malta. Era cunoscut ca un vechi militant, dar nimeni nu îl depășea nici ca politician ager și abil, conferindu-i-se și titlul de erou național. Cu toate acestea, pe mine personal nu m-a impresionat ca unul ce ar fi posedat marca distinctă a unei personalități și, din punct de vedere psiho-temperamental, avea multe în comun

cu „preşedinta sa". Am tras concluzia că aşa era în general elita malteză. În ce o priveşte pe doamna Mintoff, o doamnă de sorginte britanică, searbădă şi ştearsă, nu era, ca să spun aşa, disponibilă pentru discuţii particulare cu Elena Ceauşescu, arătând mai curând o preocupare ca paharul să-i fie plin tot timpul.

Malta era pasărea Phoenix a Mediteranei, ce renăscuse după dezastrul suferit în timpul războiului, ca urmare a faptului că baza navală britanică fusese atacată neîncetat de germani, ceea ce a produs pierderi grele materiale şi de vieţi omeneşti. Acum se prezenta ochilor noştri în toată splendoarea. Complet reconstruită, Malta se bucura de venituri substanţiale din activitatea din docuri, folosite acum în scopuri industriale şi comerciale, din noua zonă porto-franco, din meşteşugul tradiţional al dantelăriei, din pescuit şi, nu în cele din urmă, din turism. Malta ne apărea ca o demonstraţie tipică a faptului că nu cantitatea, ci mai ales calitatea cetăţenilor unei naţiuni este cea care contează cel mai mult.

Soţii Ceauşescu au făcut turul zonei industriale a insulei, au vizitat mai multe monumente antice şi medievale lăsate de fenicieni, greci, cartaginezi, romani şi arabi, sediul Cavalerilor Sfântului Ioan şi marea catedrală a capitalei La Valletta. Aici Elena Ceauşescu a privit în jur, căutându-l pe Ştefan Andrei: „Unde e Andrei? Chemaţi-l să vadă catedrala, lui îi plac locurile astea!"

Piaţa era invadată de turişti care, asemenea delegaţiei române, căutau să cumpere suveniruri mici şi delicate, mai ales broderii şi dantele, nelipsitele cruci malteze, precum şi bărcuţe sau vaporaşe din aur şi argint.

Vizita în Malta a fost scurtă, însă, pentru cei înclinaţi să înveţe, educativă şi instructivă în multe privinţe.

Odată încheiată ceremonia de plecare, am urcat în avion, lăsându-i pe preşedintă şi pe prim-ministru să îşi continue treaba de a conduce Malta în propria lor manieră originală.

Aparatul şi-a luat zborul în direcţia răsăritului, îndreptându-se spre o altă insulă a Mediteranei, mult diferită de cea pe care o părăseam.

Cipru

Încă din antichitate, grecii erau obişnuiţi să treacă printr-o sumedenie de tragedii, multe dintre ele provocate de ei înşişi. Atât de multe încât, privindu-i plimbându-se calm pe străzile Nicosiei, sorbindu-şi cafeaua sau fumându-şi ţigările cu seninătate pe trotuarele curate, sub umbrelele micilor restaurante cu aspect îngrijit, şi cântând din chitare gânditori – ai crede că nu le păsa de tragedia care lovise insula. Nimeni nu ştia ce se afla în profunzimea sufletelor lor, căci învăţaseră să trăiască cu tragediile fără să se vaite. Este mare păcat că acei colonei greci, obsedaţi de ideea Enosis-ului, nu au cunoscut mai bine natura turcilor, înainte de a se aventura în acţiunea militară ce avea să ducă la separarea în două a unui popor format din comunităţi care sunt prietene fireşti şi adversare nefireşti. Dacă m-ar fi întrebat pe mine, le-aş fi împărtăşit experienţa mea într-o provincie a României – Dobrogea – istoriceşte cosmopolită, unde, copil fiind, am trăit printre tot felul de naţionalităţi, inclusiv alături de turci. Pot spune cu sinceritate că, dintre cele circa 20 de naţionalităţi care formează 10% din populaţia României, turcii sunt cei mai blânzi, mai buni şi mai paşnici. Iar religia lor, de care sunt legaţi cu tot sufletul, îi face pioşi, cu frica lui Dumnezeu şi îngăduitori. Cu o condiţie: nu îi incitaţi pe turci. Dacă îi incitaţi, încep să-şi zdrăngăne iataganele aprig şi apoi sunt greu de oprit. Este natura lor. Dar nu este căderea

mea, o străină, o „*xenos*”, aşa cum m-ar numi grecii, să mă amestec şi să-mi bag nasul în treburile altora. Spun toate acestea cu cea mai mare simpatie deopotrivă pentru greci şi pentru turci ca oameni şi de asemenea pentru că locul rezervat preşedintelui Nicolae Ceauşescu şi soţiei lui, ca reşedinţă oficială, încă reverbera de evenimentele dramatice de la începutul anilor '70.

Fusese locuinţa fostului preşedinte al Ciprului, arhiepiscopul Makarios. O mică vilă albă precum creta, agăţată de unul dintre povârnişurile din oraş, în faţa căreia se întindea o grădină în terase, scăldată de razele calde şi strălucitoare ale soarelui mediteranean.

Deşi un hotel bun fusese pus la dispoziţia delegaţiei şi personalului, toţi am preferat să stăm cea mai mare parte a timpului la reşedinţă. Cu toate acestea, delegaţia a fost inspirată să servească mesele la hotel, unde un „*chef*” expert ne-a servit, printre alte specialităţi, cei mai delicioşi raci în sos de lămâie şi un vin a cărui calitate era comparabilă cu cea a nectarului pe care îl beau zeii Olimpului. Era perfect. Ministrul Ştefan Andrei, pare-se un expert în gastronomia internaţională, a confirmat că niciodată nu mai gustase raci pregătiţi atât de savant.

Personalul local ne-a condus prin reşedinţă pentru a admira frumoasa grădină bine îngrijită, cu o vegetaţie luxuriantă, şi chiar ne-a arătat coridorul şi tunelul prin care fugise arhiepiscopul Makarios pentru a-şi salva viaţa în timpul crizei.

Preşedinţii Ceauşescu şi Kyprianou au purtat discuţii oficiale în prezenţa delegaţiilor respective. Întrucât traducerea se făcea în greacă, am aşteptat în afara sălii de conferinţe încheierea convorbirilor, apoi m-am alăturat grupului pentru vizitarea oraşului.

Departe de a egala afluenţa şi agitaţia din Malta, Nicosia părea mai degrabă provincială, activităţile turistice lâncezeau

şi, în general, era dominată de o atmosferă leneşă, un fel de *dolce far niente* străin vecinei insulare. În turul de cunoaştere a oraşului, cuplurile prezidenţiale român şi cipriot s-au oprit să viziteze muzeul arheologic, mic în comparaţie cu cel de la Atena sau Cairo, dispunând de o colecţie oarecum modestă de picturi, statui şi alte obiecte muzeale.

La ieşirea din muzeu, preşedintele Ceauşescu a luat pe nepregătite şi a pus pe jar gărzile de corp, atât româneşti, cât şi cipriote, exprimându-şi dorinţa de a merge pe jos, un impuls rar din partea lui în asemenea împrejurări. El şi soţia lui au fost salutaţi de pietoni – localnici şi turişti, adulţi şi copii, care făceau cu mâna şi strigau „*hello*" unuia de care încă îşi mai aminteau că îi înfruntase şi sfidase pe ruşi.

Reveniţi în maşini, am văzut de la distanţă sârma ghimpată care separa o parte a Nicosiei de cealaltă, aşa-numitele partea greacă şi partea turcă. De fapt linia de demarcaţie nu făcea altceva decât să creeze drama refugiaţilor şi a separării familiilor, căminelor, comunităţilor şi cartierelor care odinioară erau strâns legate între ele. Am putut distinge cu claritate pe soldaţii turci, aduşi probabil din cea mai îndepărtată parte a Anatoliei – aveau ochii alungiţi, tipici raselor asiatice –, mergând alene de-a lungul liniei de demarcaţie şi contemplându-i pe militarii greci care făceau de gardă pe cealaltă parte.

În timpul mersului pe jos şi al cursei cu maşina, înalţii vizitatori au avut cuvinte de apreciere şi de laudă la adresa planificatorilor oraşului, pentru efortul lor de a rezolva problema locuinţelor. Aveau în vedere blocurile rezidenţiale nou construite, care pe mine m-au entuziasmat mai puţin; arătau ca propriile noastre clădiri insipide, destinate cu siguranţă a fi demolate de următoarea generaţie de locuitori urbani.

În orele care au mai rămas din şederea în Cipru, Elena Ceauşescu a preferat plimbările pe aleile grădinii reşedinţei, ca să se relaxeze. Am râs amândouă de femeile greco-cipriote,

fără să o excludem pe doamna Kyprianou, pe care le-am găsit, sub aspectul înfăţişării şi taliei, departe de a se ridica la nivelul standardelor stabilite de zeiţa lor Afrodita, născută din spuma mării chiar în dreptul coastelor Ciprului – vorbe răutăcioase de femei.

Vizita s-a încheiat fără evenimente spectaculoase. Planul de a mă înlocui cu o persoană aptă a asigura siguranţa primei-doamne a fost suspendat pentru moment.

Am plecat, ea ducând ca suvenir o faţă de masă frumos brodată – specialitate cipriotă –, iar eu, un set de şerveţele de masă de dantelă pentru serviciul de ceai.

Turneul mediteranean depăşise toate aşteptările. Zborul de întoarcere a fost scurt, destul pentru a aminti pasagerilor că România este aşezată în proximitatea imediată a unor microregiuni din sudul Europei ale căror condiţii favorabile sau adverse, după cum este cazul, tind de cele mai multe ori să fie contagioase.

EUROPA DE NORD

Regatul Unit

Am ajuns cu naraţiunea la ceea ce mai târziu a devenit momentul mult dezbătut şi controversat al vizitei de stat efectuate de soţii Ceauşescu în Regatul Unit.

Vizita a avut loc către sfârşitul primăverii anului 1978, iar Bucureştiul o privea ca pe un eveniment crucial în relaţiile politice şi diplomatice ale României cu Vestul în general.

Cercurile informate şi membrii corpului diplomatic străin de la Bucureşti erau perfect conştienţi de importanţa evenimentului, cunoscând bine diplomaţia britanică, tradiţional precaută şi prudentă, mai ales în privinţa ţărilor comuniste. Ei ştiau că o vizită în Anglia va deschide României porţi de acces în alte ţări, încă ezitante, ale Occidentului, consolidând astfel platforma ţării faţă de soviete.

Împrejurările erau favorabile. Autorităţile române se străduiseră de un deceniu să netezească drumul, mai ales în domeniul economic. Fuseseră puse la punct proiecte grandioase în colaborare cu britanicii, mai ales în domeniul industriei siderurgice şi al aviaţiei, precum şi în sfera irigaţiilor pe scară largă.

Data vizitei fusese stabilită cu mult timp înainte, întrucât programul reginei – toată lumea ştia acest lucru – era atât de strâns, încât era nevoie de luni şi chiar ani pentru a fi elaborat.

Detaliile desfăşurării vizitei au format obiectul unor tratative îndelungate şi dificile între cele două părţi, britanicii tinzând să o scoată cât mai puţin în evidenţă, iar românii –

insistând să o proiecteze în plină lumină a publicităţii internaţionale. Ştiu din surse ale Protocolului românesc că Nicolae Ceauşescu nu era niciodată mulţumit când i se prezentau soluţiile de compromis după fiecare rundă de negocieri pregătitoare. Le-a respins pe toate, insistând ca el şi soţia să se bucure de cele mai înalte onoruri ale regatului, rezervate şefilor de stat aflaţi într-o vizită oficială. În cele din urmă, partea britanică a trebuit să cedeze, deşi cu destulă reticenţă, la unele din cererile preşedintelui Ceauşescu. Şeful statului britanic şi prinţul consort (şi nu un membru al familiei regale numit să-i reprezinte) urmau să-i întâmpine pe omologii români nu la locuinţa lor, ci la locul unde aceştia din urmă aveau să pună piciorul pe solul englez; la sosire, cuplul român, acompaniat de cel britanic, trebuia transportat la reşedinţă nu cu automobilele, ci cu mijloacele de transport oficiale şi tradiţionale ale reginei – caleaşca regală, flancată de garda regală călare; reşedinţa nu va fi un hotel, căci un hotel nu are nimic care să-i confere calitatea de „oficial", indiferent de numărul stelelor sau de gradul de lux, ci Palatul Buckingham însuşi, sălaşul reginei şi al prinţului Philip, de vreme ce aceştia urmau să fie gazdele cuplului prezidenţial român.

Întrucât mi-am propus să fiu cinstită cu cititorii mei, trebuie să recunosc că am avut un sentiment de apreciere faţă de această insistenţă îndârjită de a i se acorda tratamentul cuvenit unui şef de stat, întrucât aceasta arunca o lumină favorabilă asupra ţării pe care o reprezenta. Mai ales dacă se ţine seama că, în afara elitei intelectuale britanice, cetăţenii de rând nu ştiau nimic sau aproape nimic despre o ţară care, în ochii lor, era dincolo de marginile Europei. Aveam exemple, unele de-a dreptul hilare, din timpul şederii mele la Londra. Odată, soţul meu avea o întâlnire cu o oficialitate de la Consiliul Britanic, iar uşierul, un bărbat vârstnic, cu aspect respectabil în uniforma sa de serviciu, a salutat politicos şi

a întrebat cine este vizitatorul. Soţul meu s-a conformat şi i-a spus uşierului că venea din partea Ambasadei României şi că avea programată o întâlnire cu şeful lui. Uşierul a deschis uşa biroului, care a rămas întredeschisă, şi a anunţat solemn: „Domnule, un domn de la ambasada Uraniei doreşte să vă vadă!" Soţul meu nu a fost deloc supărat pe bietul om, care, fiind probabil tare de ureche şi ştiind despre Urania tot atât de mult cât ştia despre România, trebuie să fi gândit că, în definitiv, nu era nicio diferenţă între cele două ţări. Aşa încât diplomatul „uranian" şi-a făcut intrarea la funcţionarul superior de la *British Council*, şi el amuzat de confuzie, pentru a discuta relaţiile culturale „urano-britanice".

Este de la sine înţeles că programul vizitei trebuia să prevadă şi o ceremonie în care Elenei Ceauşescu, descrisă oficial ca „om de ştiinţă de renume mondial, specializată în chimia macromoleculară", să îi fie decernată cu pompa cuvenită o diplomă de recunoaştere a meritelor ei în acest domeniu. Ţinând seama, din punct de vedere economic şi financiar, de miza prezenţei britanicilor pe piaţa românească, aceştia nu au văzut nicio dificultate în a se învoi să înscrie în program acest punct. În ochii lor, acţiunea respectivă nu putea reprezenta mai mult decât o simplă formalitate, însă în ochii părţii române, ea echivala cu un eveniment de supremă importanţă. În a doua parte a acelui deceniu, soţia preşedintelui ajunsese deja să deţină puteri decizionale absolute în sectoare-cheie ale mecanismelor de stat. Ca atare, pentru a-şi consolida poziţia nou dobândită, ea avea nevoie nu numai de recunoaşterea internă, ci şi internaţională a capacităţii ei de a conduce ţara. Acordarea de diplome de către instituţii ştiinţifice internaţionale făcea parte din schema proiectată să satisfacă această necesitate. Toată lumea cunoaşte acum rezultatele dezastruoase ale unei situaţii în care o persoană precar educată şi cu o experienţă încă şi mai precară în materia ştiinţei şi a practicii

politice, capabilă să exercite o influenţă negativă asupra soţului ei, a simţit o pornire de necontrolat să fie stăpână necontestată într-o ţară (atât de vulnerabilă) ca România, cu un popor (atât de oscilant) ca cel român.

Apoi s-a ridicat problema locului unde urma să aterizeze avionul prezidenţial. Ani de-a rândul autorităţile române insistaseră să se ajungă la un aranjament ca baza de aterizare şi decolare a avioanelor liniei Tarom să fie aeroportul Heathrow, aflat în imediata vecinătate a Londrei. Invocând obstacolele de ordin tehnic datorate faptului că aeroportul este mult prea aglomerat ca să mai primească alte linii aeriene, britanicii au rămas nestrămutaţi în refuzul lor de a acorda această concesie. Românii au trebuit să se resemneze în a accepta singura alternativă posibilă – Gatwick –, care prezenta marele dezavantaj de a fi amplasat la 40 de km depărtare de Londra. Acest neajuns obliga pasagerii care plecau din Bucureşti cu avionul să recurgă în mod firesc la linia aeriană britanică, ale cărei aparate aterizau la Heathrow, mai degrabă decât la cea română. În această situaţie, în faţa rezistenţei încăpăţânate a britanicilor, până şi avionul prezidenţial a trebuit să aterizeze la Gatwick, spre marea dezamăgire a soţilor Ceauşescu.

Pentru a amortiza impactul refuzului lor, oficialităţile Protocolului de la Foreign Office au dat asigurări că oaspeţii vor fi întâmpinaţi de gazde nu la Palatul Buckingham, ci la Gara Victoria, unde Nicolae şi Elena Ceauşescu erau aşteptaţi să sosească de la Gatwick cu trenul.

După cum le era obiceiul, cei de la Protocolul Consiliului de Stat mi-au dat de ştire chiar în ajunul plecării în Anglia că urma să o întovărăşesc pe Elena Ceauşescu în timpul vizitei. O notificare atât de târzie nu îmi permitea să-mi fac pregătirile de rigoare. Însă niciodată nu-i învinovăţeam pentru acest procedeu. Ştiam că lista membrilor suitei prezidenţiale şi

a personalului auxiliar suferea modificări nenumărate şi imprevizibile din partea preşedintelui şi a soţiei lui, numiţi oficial „Cabinetul Unu" şi „Cabinetul Doi". Acelaşi lucru era valabil şi pentru programele vizitelor, spre marea disperare a personalului de la Protocol. De fiecare dată când intervenea o schimbare, era necesar să se revină la omologii străini cu mii de scuze, pentru a renegocia mereu şi mereu acelaşi document. Sarcina era într-adevăr grea.

De această dată însă, nu am fost luată prin surprindere. Din pură întâmplare ştiam că voi merge cu ea în Anglia chiar de la ministrul de externe. Mă aflam la un cocktail cu soţul meu la Bucureşti, unde era prezent şi ministrul Ştefan Andrei. A venit la mine şi mi-a spus: „Am semnat aprobarea să mergi cu Ştefan la Geneva (numele mic al soţului meu coincidea cu al său, tot aşa cum prenumele meu coincidea cu cel al soţiei lui – Violeta), dar să vă întoarceţi la timp, pentru că luna viitoare eşti programată să mergi cu noi în Anglia!" Cu această notificare prealabilă am avut timp destul să mă pregătesc pentru călătorie, mai ales în privinţa garderobei, inclusiv rochii de seară, accesorii şi bijuterii. În privinţa acestora din urmă, aveam întotdeauna grijă să port bijuterii pe care ea le mai văzuse şi să le evit pe acelea pe care nu-şi imagina că le-aş putea avea. Era mai bine.

Nu eram emoţionată la gândul că mă voi afla în apropierea reginei Elisabeta, a prinţului Philip sau a altor membri ai familiei regale. Cu câţiva ani în urmă, în timpul şederii în Anglia, participasem la câteva din balurile şi aşa-numitele *garden parties* pe care regina le dădea având ca invitaţi membri ai corpului diplomatic acreditaţi la Londra. Cu acele prilejuri regina, urmată de un mic grup de rude – duci, prinţi şi prinţese –, mergea încet de-a lungul şirului de diplomaţi, strângându-le mâna cu graţie şi schimbând câteva cuvinte cu unii dintre ei. Odată l-a întrebat pe soţul meu care îi erau

îndatoririle în calitate de ataşat cultural al ambasadei. Răspunsul a fost, bineînţeles, scurt – să contribuie la o mai bună cunoaştere reciprocă între cele două popoare. Auzind că sunt din România, prinţesa Alice, fragilă şi delicată ca un porţelan fin, a murmurat ca pentru ea: „Oh, România, am rude acolo!"

Fireşte că aveam preferaţii mei în rândul familiei regale britanice. În afară de Regina-Mamă, care era universal iubită şi respectată, îmi plăcea regina Elisabeta, o doamnă de excepţie, curajoasă şi fermă să ducă pe umeri, cu atâta demnitate, povara numeroaselor sale responsabilităţi. Însă cel mai mult îl preferam pe prinţul Charles, probabil cel mai cultivat din familie – era întotdeauna o plăcere să-l auzi vorbind despre o mare varietate de subiecte, cu uşurinţă şi competenţă; de asemenea pe prinţesa Anne, care ştia să dovedească faptul că aristocraţia din patria sa, ca de altfel din orice altă patrie, este meritorie şi valoroasă, demnă de respectul şi dragostea tuturor.

În ce o priveşte pe Elena Ceauşescu, vizita ei în Anglia a fost, de la început până la sfârşit, un şir interminabil de gafe, o demonstraţie inexplicabilă de nervi, iritare şi uneori chiar furie, la care a trebuit să fiu martoră mută, cuprinsă de ruşine şi stânjeneală, zi de zi şi oră de oră.

Se luase decizia să stau la palat cu restul delegaţiei. În alte vizite, uneori locuinţa mea era un hotel, împreună cu alţi membri ai personalului, şi de acolo eram transportată cu maşina la reşedinţa prezidenţială de fiecare dată când era necesar. Condiţia principală era ca circulaţia rutieră să fie cât de cât liberă. De această dată totuşi, hotărârea de a mă alătura delegaţiei la Buckingham era menită să asigure o recurgere mai la îndemână şi mai convenabilă la serviciile mele ca interpretă.

Mai întâi a fost chestiunea pălăriei. Ştiam că pălăria constituia un accesoriu absolut necesar în ocazii de genul sosirii şi primirii oficiale a unui şef de stat cu soţia sa în Anglia. Oricare membră a grupului prezidenţial era datoare să poarte o

pălărie şi, cunoscând această cerinţă, aveam la îndemână una sau două pălării. Când ne-am apropiat de gara Victoria, am luat-o pe una din ele pe care am considerat-o mai potrivită, mi-am aşezat-o pe cap şi, în timp ce trenul încetinea mersul, am ieşit din compartiment pentru a mă alătura demnitarilor care formau un grup compact pe coridorul strâmt al vagonului. Mi-am făcut drum printre ei, pentru a găsi un loc cât de cât mai aproape de Elena Ceauşescu şi, în momentul în care am văzut-o de la distanţă, am rămas consternată. „Prima-doamnă" alesese să nu poarte pălărie! În ciuda descrierilor amănunţite care i se făcuseră despre protocolul britanic, ea îl ignora cu desăvârşire, fără a se gândi nicio secundă că gestul ei reprezenta un afront faţă de gazdele britanice. A trebuit să iau o decizie rapidă pe loc şi, înainte ca ea să mă vadă, mi-am scos pălăria de pe cap în grabă, am aruncat-o în braţele persoanei de lângă mine, care s-a întâmplat să fie un ofiţer de securitate, şi m-am uitat cu disperare după o oglindă, să-mi aranjez părul. Nu era nicăieri nicio oglindă şi oricum nu mai era timp, căci trenul se oprise. Regina şi grupul său începuseră să se îndrepte pe covorul roşu înspre vagonul prezidenţial, iar delegaţia română cobora acum pentru a primi salutul gazdelor. I-am urmat, păstrând distanţa, nu prea aproape, dar nici prea departe de actorii principali, tot timpul rugându-mă ca fixativul să-şi fi făcut treaba cum trebuie, păstrându-mi coafura intactă, ca nu cumva să arăt ca o *damsel in distress*.

Apoi a avut loc scena cu caleaşca, scenă care, după evenimentele din 1989, a fost descrisă în România ca apogeul carierei unui om de la ţară, cu intelect precar şi educaţie şi mai precară, devenit dictator şi primit de regi în caleşti aurite somptuoase.

Regina, preşedintele şi interpretul au luat loc în prima caleaşcă, în timp ce prinţul Philip, Elena Ceauşescu şi cu mine ne-am suit în a doua. Erau aşezaţi unul lângă altul, iar eu

stăteam pe banca din faţa lor, gata să-mi fac datoria. Nu s-a discutat prea mult în drum spre Buckingham Palace, ea păstrând o tăcere precaută şi lăsându-l pe prinţ să ia iniţiativa. Parcurgând bulevardele Londrei spre destinaţia noastră, nu aveam cum să ignorăm faptul că, printre lumea care urmărea trecerea convoiului de pe trotuare, se vedeau grupuri ostile de bărbaţi şi de femei, huiduind şi zeflemisind, agitând pancarde, cele mai multe cu inscripţia „De ce nu şi Idi Amin?" Ea a simţit atmosfera ostilă, însă ducele a remarcat liniştitor: „Nu le daţi atenţie, la noi se mai întâmplă acest gen de manifestaţii." *Touché*. Făcând această remarcă, a dorit să pună în contrast o situaţie firească într-o ţară democratică, însă imposibilă într-o dictatură, unde manifestări de acest fel nu sunt niciodată permise. Apoi, pentru a-i distrage atenţia, prinţul a început să-i explice natura şi funcţiile diferitelor clădiri impunătoare situate de ambele părţi ale bulevardelor, inclusiv instituţia militară unde, a spus el, lucrase o scurtă perioadă. În tot acest timp, cu un gest patern, îmi aranja pătura de pe genunchi, care îmi tot aluneca, spre indispoziţia ei şi stânjeneala mea.

În cele din urmă, am ajuns la destinaţie, toată lumea a coborât din vehicule – caleşti şi automobile – şi, după o scurtă ceremonie, înalţii oaspeţi şi suita au fost invitaţi să se instaleze în aripa din palat care le fusese rezervată.

În toate cele trei zile ale vizitei, din momentul în care am pus piciorul în palat, preşedintele şi Elena Ceauşescu s-au comportat într-un mod pe care îmi este imposibil să-l descriu. Aveam impresia că erau posedaţi de un demon care îi împingea până la marginile nebuniei. Mai ales Elena Ceauşescu, care a început să dea ordine în gura mare, poate din dorinţa de a arăta că ea era cea care deţinea frâiele puterii şi putea controla treburile României din orice loc se afla.

I se atribuise un birou unde să lucreze şi de acolo, ţipând şi strigând cu o voce ascuţită, convoca şi expedia generali, ofiţeri

de securitate, ziarişti, secretare şi alţi membri ai personalului. Îi trata pe toţi ca pe servitorii ei şi nu ca pe oameni cu funcţii şi poziţii, unele din ele înalte. I-am văzut alergând în diferite direcţii, nefiind niciodată siguri ce dorea de fapt de la ei şi cum aveau să îndeplinească instrucţiunile contradictorii şi ilogice. Le arunca tot felul de cuvinte într-un limbaj atât de jignitor încât eram stânjenită să fiu de faţă. În acele momente, singurul lucru care îi mai rămânea de spus era *Off with his head!* Cu excepţia acestei exclamaţii, totul era spus şi făcut ca să-i determine să se poarte ca legendarele cărţi de joc. Chiar şi generalul Pacepa, care de regulă îşi lua o atitudine impasibilă în situaţiile încordate, stătea încremenit ca o bucată de stâncă, cu o faţă care trecea de la alb la roşu ca racul şi apoi la un cenuşiu pământiu.

Ca să nu fie mai prejos, Nicolae Ceauşescu îşi umplea timpul, între diferitele acţiuni oficiale, umblând în stilul lui Napoleon, în sus şi în jos prin birou şi pe coridoarele palatului, cu mersul lui dezordonat, cu mâinile bălăngănite ca ale unei marionete şi cu picioarele care păreau să-l ducă în cele mai improbabile direcţii.

Asemenea soţiei lui, dădea ordine ofiţerilor de securitate să convoace miniştri şi consilieri, nu neapărat pentru a le cere sfatul, ci pentru a le da tot felul de indicaţii sau a examina cu ei diferite documente de stat ori texte de discurs. Ofiţerii goneau să-i găsească pe cei chemaţi. L-am văzut pe unul dintre ei alergând să-i iasă sufletul în căutarea ministrului de externe, care tocmai urca nişte scări: „Tovarăşul vă caută, mergeţi repede!" Ştefan Andrei, cel mai calm dintre toţi, i-a replicat: „Ce aveţi de alergaţi toţi şi vă agitaţi aşa? Vreţi să mă vedeţi şi pe mine alergând, să fiu bătaia de joc a personalului din palat? Veniţi-vă în fire, oameni buni! Ce spun cei de aici când vă văd agitându-vă aşa?" Avea dreptate, oamenii în livrea ai

administrației regale priveau, cu o consternare pe care încercau să o disimuleze, agitația provocată de cei doi.

Am fost martora tăcută a întregii atmosfere de încordare, agitație și confuzie când se întâmpla să ies din cameră, care nu era prea departe de apartamentul și birourile prezidențiale. Aceasta se întâmpla fie dimineața, când plecam să iau micul dejun, fie de fiecare dată când programul Elenei Ceaușescu impunea prezența mea. Organizatorii din palat au avut amabilitatea de a mă ajuta să ajung la diferitele destinații încredințând unuia din membrii personalului administrației regale misiunea de a-mi servi drept ghid, spre camera unde se lua micul dejun, de pildă, sau spre alt loc, prin labirintul de coridoare și galerii ale palatului. Fără Luigi, valetul în livrea, solemn și îndatoritor, de mult trecut de prima tinerețe, care mergea șchiopătând ușor înaintea mea pentru a mă conduce, cu siguranță aș fi fost pierdută și incapabilă să fiu punctuală în îndeplinirea îndatoririlor mele de serviciu.

În linii mari, programul cuprindea întâlnirile obișnuite și foarte restrânse pentru discuții informale la ceai între gazde și oaspeți – cuplul prezidențial, cuplul regal și unul sau doi membri ai familiei regale; o ceremonie specială în care președintele și regina schimbau cele mai înalte decorații române și britanice; o vizită oficială la lordul primar al Londrei, urmată de un prânz oferit de acesta în onoarea oaspeților; convorbiri oficiale între președinte și prim-ministrul britanic, cu participarea miniștrilor respectivi; un tur de cunoaștere a Londrei și o vizită la *Westminster Abbey*. Un program special fusese conceput pentru Elena Ceaușescu – partea cea mai importantă pentru mine –, în care urma să se întâlnească cu membrii a trei instituții științifice și academice. La acestea, academiciana Elena Ceaușescu urma să țină discursuri și să i se ofere diplome. Urma apoi o vizită la Bristol, pentru a vedea avionul nou construit *Concord* și câteva unități industriale din domeniul

aviaţiei şi pentru a urmări o demonstraţie aeriană cu avionul militar *Harrier*.

Nu îmi propun să intru în toate detaliile modului în care s-au desfăşurat activităţile prevăzute în program, de vreme ce nu am fost de faţă la toate, de exemplu la convorbirile oficiale, unde interpretul preşedintelui a asigurat serviciul. Voi puncta numai episoadele pe care sunt sigură că mi le amintesc cu precizie şi care au darul să arunce lumină asupra atitudinii şi conduitei cuplului, mai ales ale ei.

Lucrul care a părut cel mai izbitor familiei regale a fost comportamentul nefiresc al suitei şi al altor membri din personalul românesc, când se întâmpla să se afle în prezenţa Elenei Ceauşescu. Cu rare excepţii, ei adoptau o atitudine de umilinţă amestecată cu linguşeală, neîndrăznind niciodată să se mişte liber sau să exprime păreri personale chiar asupra celor mai banale teme. Nu pot menţiona un episod mai ilustrativ în această privinţă decât momentul când, înainte de dineul oficial oferit de partea română, se formaseră câteva grupuri de participanţi. Unul dintre acestea era compus din Nicolae şi Elena Ceauşescu, care discutau cu Regina-Mamă, şi câţiva demnitari români şi britanici, cei dintâi neîndrăznind să ia parte la conversaţii. Toţi cei prezenţi fuseseră serviţi cu câte un pahar din cel mai bun vin românesc, însă numai Regina-Mamă, preşedintele şi soţia lui îşi beau vinul, ca şi restul britanicilor, în timp ce românii rămăseseră cu paharele pline în mână, fără măcar să guste din vin, ca şi cum ar fi suspectat că este otrăvit. Regina-Mamă a exprimat cuvinte de apreciere la calitatea vinului şi, cu vocea ei blândă şi suavă, şi-a arătat încântarea spunând: „*This is very nice stuff indeed!*" Apoi s-a uitat în jur şi, spre surprinderea sa, a observat că niciunul dintre demnitarii români nu-şi gustaseră măcar vinul. Regina-Mamă a privit cu reproş la Elena Ceauşescu, spunându-i: „De ce nu-i lăsaţi să-şi bea vinul, este atât de bun! Daţi-le voie să-l bea şi atunci toţi

ne vom simţi mai bine!" Remarca ei nu a avut absolut niciun efect, demnitarii începând să se foiască cu paharele în mână, însă tot neîndrăznind să bea. Generalul Pacepa, care adoptase tactica să se instaleze în spatele meu (prefera întotdeauna să nu iasă în evidenţă), s-a apropiat mai mult de mine şi mi-a şoptit la ureche: „Violeta, te rog, bea-ţi vinul!" A fost singurul care şi-a dat seama de ridicolul în care ne aflam cu toţii şi probabil s-a gândit că cineva trebuie să spargă gheaţa şi astfel să salveze situaţia. Am băut şi am văzut că şi alţii au făcut la fel, subiectul a fost schimbat, iar conversaţia a continuat într-un climat mai destins.

Din câte îmi amintesc, subiectul conversaţiei, obişnuit în Anglia, s-a deplasat la vreme, eterna umezeală a ţării şi reumatismul. Candidă, Regina-Mamă s-a plâns de durerile ei reumatice la încheieturi, iar Elena Ceauşescu i-a sugerat să facă o cură într-una din staţiunile României. „Avem staţiuni balneare excelente, unde tratamentul pentru reumatism este eficient. Sunteţi binevenită dacă decideţi să încercaţi acest remediu!" Regina-Mamă i-a mulţumit, însă a declinat graţios invitaţia: „Sunt bătrână (avea 78 de ani) şi nu mai călătoresc prea des în această perioadă!"

Apoi a urmat scena cu etola. Grupurile s-au dispersat când s-a dat semnalul începerii dineului oficial. M-am grăbit să merg aproape de Elena Ceauşescu, în caz că ar fi avut nevoie să-i traduc, şi am observat că încă mai purta pe umeri etola de vizon, care trebuia lăsată la garderobă când a intrat în hotel (dineul oferit de partea română avea loc la *Claridge's*). Prinţul Philip, ca un gentleman ce era, gândind poate că doamna uitase să-şi lase etola, a sugerat să o încredinţeze custodiei personalului hotelului. S-a dovedit că nu era vorba de nicio omisiune şi că doamna intenţiona chiar să o poarte de-a lungul întregii seri, chiar dacă toate celelalte doamne îşi lăsaseră etolele şi pardesiele la garderobă. În cele din urmă prinţul

a părut să o convingă, întrucât şi-a abandonat cu reticenţă preţiosul obiect. Nu îmi pot imagina ce a fost în mintea ei să refuze să se despartă de el de la bun început.

A venit apoi scena scaunelor. Odată încheiată scena cu etola, prinţul de Edinburgh a condus-o pe morocănoasa doamnă la locul stabilit pentru ea la masa centrală, rezervată principalilor meseni. Toate scaunele fuseseră aranjate de cei de la Protocolul român, de vreme ce dineul era oferit la *Claridge's* de preşedinte şi soţia lui. Ordinea locurilor a fost cea a precedenţei potrivit rangului, pe baza unor reguli stricte de protocol. Când s-a apropiat de masa dineului, Elena Ceauşescu şi-a aruncat rapid o privire la cardurile care indicau cine trebuia să ocupe fiecare scaun şi, stabilind cu de la sine putere că ceva nu era în regulă cu protocolul, s-a apucat să facă ceea ce o persoană în poziţia ei nu era admis a face. A început să mişte scaunele atribuite ei şi ducelui, inversându-le locul, proces care a ruinat toată ordinea de precedenţă stabilită iniţial. Ducele a urmărit scena cu interes amuzat, în timp ce eu aşteptam răbdătoare să văd ce aranjament avea să iasă în final, în funcţie de care şi eu trebuia să-mi schimb locul atribuit mie lângă cei doi. Scena semăna atât de mult cu una din teatrul absurdului, încât chiar „*Scaunele*” lui Eugen Ionesco păreau logice şi raţionale prin comparaţie. Atunci, pierzându-şi oarecum răbdarea (între timp toţi ceilalţi se aşezaseră), prinţul Philip i-a spus, iar eu a trebuit să traduc exact: „Ceea ce faceţi acum ar fi trebuit să faceţi mai înainte!” Apoi şi-a îndreptat privirile spre mine şi, observând că etola dispăruse, m-a întrebat: „Ce aţi făcut cu etola?”. „Este în păstrare sigură, i-am răspuns, i-am încredinţat-o unui ofiţer de securitate.” „Foarte bine”, a conchis prinţul şi cei doi s-au aşezat în cele din urmă la masă conform propriilor ei reguli de protocol, iar eu m-am aşezat la rândul meu, pregătindu-mă pentru ceea ce avea să urmeze. Şi a urmat.

Scena conversaţiei a fost tot atât de stranie şi ireală ca şi scenele precedente, ducele părând hotărât să îi pună întrebări imposibile, la care o persoană cu o educaţie generală atât de slabă ca a ei era evident incapabilă să dea răspunsuri cu o minimă autoritate. Ea a simţit pericolul şi s-a postat permanent într-o poziţie defensivă, neîncurajând niciun fel de discuţie pe teme care ar fi reclamat o elaborare aprofundată. Încercările ei s-au dovedit zadarnice, căci cel de lângă ea a bombardat-o cu o salvă de întrebări la care trebuia să răspundă, dacă nu voia să se facă de tot râsul.

Mai întâi a întrebat-o dacă în ţara ei a fost făcută colectivizarea (ca şi cum el nu ar fi ştiut!) şi, dacă da, potrivit cărei metodologii. „Da, cea mai mare parte a pământului aflat în proprietate privată este acum în proprietate colectivă sau de stat". „Şi ţăranii au fost fericiţi să cedeze pământul şi uneltele?" Aici conversaţia aluneca pe nisipuri mişcătoare şi ea s-a împiedicat puţin. „Da, ţăranii sunt foarte fericiţi, pentru că şi-au dat seama de avantajele colectivizării." „Ce vorbiţi? Şi nu a fost nimeni care să se opună?" „Nu, pentru că procesul de colectivizare a fost însoţit de o largă campanie de lămurire, aşa încât cei mai reticenţi – foarte puţini, de altfel – să se poată alătura celorlalţi în mod liber." „Ciudat. În ţara noastră fermierii sunt foarte încăpăţânaţi. Dacă cineva le-ar lua loturile de pământ ar avea necazuri serioase cu ei!"

Subiectul următor. „Cum realizaţi profitul în ţara dumneavoastră?" „Profitul?" „Da, profitul. Ştiţi, în ţara mea, profitul este o locomotivă a creşterii, legată direct de impozitare şi investiţii. Care este situaţia în ţara dumneavoastră?" „Ăăă..." Aici doamna s-a împotmolit într-o mlaştină din care nu a mai putut ieşi. Ajunsă în acest punct şi din dorinţa de a o ajuta să iasă din încurcătură, m-am oferit să explic teoria acumulării în socialism, de vreme ce acest lucru trebuia să predau, printre altele, studenţilor avansaţi la limba engleză.

„Sunteţi într-adevăr interesat în formarea profitului în socialism? Aş putea să vă explic!" „Da' de unde, dar las-o pe ea să explice, să vedem ce zice." Am tăcut şi am lăsat-o pe doamnă să explice. Răspunsul ei a fost atât de confuz şi în afara subiectului, încât mi-a fost greu să redau cele spuse de ea într-o traducere coerentă, deşi m-am străduit. În cele din urmă, ducele s-a dat bătut. În definitiv mai câştigase un punct.

Alt subiect. După o scurtă pauză, a trecut la o chestiune de ordin mai personal. „Întrucât sunteţi o personalitate marcantă în ţara dumneavoastră, aşa cum am auzit, se spune că deţineţi mai multe funcţii importante ca om politic şi de ştiinţă. Ce funcţii aveţi?" Doamna a început, încercând naiv să facă pe modesta: „Nu sunt singura personalitate în România, au mai fost şi altele înaintea mea!" (niciuna contemporană cu ea). Aici a început să înşire câteva nume de femei legendare, nume care în general sunt predate în şcoli pentru a stimula spiritul patriotic al copiilor: Ecaterina Teodoroiu (combatantă în Primul Război Mondial), Smaranda Brăescu (una dintre primele femei pilot) şi... mama lui Ştefan cel Mare! Şi convinsă că acea femeie chiar făcuse isprava din legendă, spre marea mea ruşine şi spre râsul lui nestăpânit, a început să recite câteva versuri din celebra baladă: „Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel..." „Dar funcţiile, care sunt funcţiile?" „A, funcţiile!" Aici doamna nu a avut nicio ezitare să se facă de râs, enumerându-şi toate, absolut toate poziţiile, funcţiile şi responsabilităţile – viceprim-ministru, membră a Biroului Politic, membră a Comitetului Central al partidului, membră a Academiei Române, profesoară de chimie, doctor în ştiinţele chimiei, director al Institutului de Cercetări Chimice şi încă vreo câteva pe care nu mi le mai amintesc.

Un nou subiect. Aici prinţul a devenit subtil ironic, cu o uşoară nuanţă de batjocură, cu intenţia, după cum am crezut, de a o încolţi şi a o aduce pe o poziţie vecină cu ridicolul.

„Aud că dumneavoastră călătoriţi mult în ţări străine." „Da", a răspuns ea sec. „Şi cum vă alegeţi ţările? Întindeţi harta lumii pe birou şi înfigeţi acul pe cele care vă atrag mai mult?" La această întrebare, doamna i-a aruncat o privire iscoditoare, neştiind ce să creadă. Apoi, fără să se mai gândească, aproape automat, i-a dat acelaşi răspuns scurt şi sec: „Da!"

Prinţul nu a părut să-şi fi epuizat muniţia, căci s-a întors spre mine şi a făcut o remarcă inocentă: „Munca aceasta trebuie să fie grea. După vizită într-adevăr vă trebuie o perioadă de odihnă. Spuneţi-i să vă dea o vacanţă!" I-am răspuns că nu este nevoie să-i spun acest lucru, întrucât, de vreme ce eram profesoară, urma oricum să intru curând în vacanţa de vară. „Nu, a spus el, trebuie să luaţi o vacanţă acum. Spuneţi-i!" Tonul îi era destul de imperativ, însă mi-am dat seama că mă folosea pentru a o tachina din nou. Făcând acest lucru, poziţia mi-ar fi devenit şubredă, întrucât la acea dată ajunsesem să ştiu bine ce-i plăcea şi ce nu-i plăcea, iar bonificaţiile şi gratificaţiile de orice fel ţineau de a doua categorie. Aşa că am zâmbit frumos, prefăcându-mă că era o simplă glumă şi nimic mai mult şi i-am lăsat solicitarea în aer, fără a o traduce. Astfel m-am ţinut pe poziţie, pe partea sigură a baricadei.

Celălalt dineu oficial, oferit de regină la Palatul Buckingham, s-a desfăşurat fără episoade de acest fel. Cele două gazde s-au străduit să-i facă pe preşedinte, pe soţia lui şi pe toţi ceilalţi membri ai delegaţiei să se simtă confortabil şi să se bucure în tihnă de eveniment. Şi într-adevăr s-au simţit foarte bine, în strălucirea şi scânteierea argintăriei, a sfeşnicelor, a porţelanurilor fine, a candelabrelor de cristal şi savurând mâncărurile fine servite impecabil de oamenii în livrea ai familiei regale.

Regulile protocolului britanic cereau ca fiecare participant de sex masculin să escorteze, după rang şi poziţie, participantul feminin corespunzător. În consecinţă, preşedintele s-a aflat în

fruntea cortegiului escortând-o pe regină, urmat de ducele de Edinburgh, care o escorta pe Elena Ceauşescu, şi apoi un şir lung de bărbaţi şi femei foarte elegante. Cu toţii se deplasau încet, pereche după pereche, într-o procesiune oarecum solemnă, spre salonul frumos decorat unde urma să aibă loc dineul. Deoarece ministrul de externe nu călătorea cu soţia (Elena Ceauşescu nu permitea niciodată membrilor delegaţiei să fie însoţiţi de soţiile lor în vizitele oficiale), m-a escortat pe mine de-a lungul vastului coridor care ducea spre salon. Ajunşi acolo ne-am separat, fiecare ocupându-şi locul care îi fusese atribuit.

După dineu, în conformitate cu tradiţia britanică, doamnele s-au retras într-o cameră învecinată, în timp ce domnii au fost lăsaţi să-şi continue conversaţia la un pahar de şampanie.

Discuţiile dintre doamne au fost vioaie şi agreabile, datorită capacităţii reginei de a le conduce cu abilitate prin meandrele unei varietăţi de subiecte, unele uşoare, altele mai serioase, agrementate pe alocuri cu câte o glumă spirituală. Regina-Mamă şi Prinţesa Margareta au făcut remarci discrete, în timp ce Elenei Ceauşescu i-a crescut treptat interesul faţă de conversaţie, a devenit mai vorbăreaţă, sfârşind prin a arăta foarte multă bună dispoziţie. Am fost recunoscătoare pentru atmosfera relaxată care a domnit pe tot parcursul reuniunii dintre doamne, pentru că în acest fel sarcina mea de interpretă a fost mai uşoară, liberă de orice încordare.

A mai avut loc o întâlnire, tot informală, un fel de *tea party* tipic englezesc, în care s-au reunit în jurul mesei de ceai cuplul prezidenţial, cuplul regal, eu şi interpretul preşedintelui. Eram aşezată lângă Elena Ceauşescu, în caz că ar fi avut nevoie de mine, însă cea mai mare parte a timpului s-a dispensat de serviciile mele, întrucât celălalt interpret traducea pentru amândoi.

Am avut astfel timp suficient să observ că, pe parcursul conversaţiei, ducele a privit în mod repetat la încheietura mâinii mele drepte. Am coborât privirea la rândul meu şi, dintr-odată, am realizat despre ce era vorba. Brăţara! Purtam brăţara de aur dăruită de împăratul Haile Selassie în timpul vizitei lui Chivu Stoica în Etiopia; aceeaşi brăţară care, cu câţiva ani în urmă, când ne aflam la Teheran, îl determinase pe şah să-l întrebe pe Nicolae Ceauşescu dacă fusese vreodată la Addis Abeba. Brăţara era uşor de recunoscut datorită unui design comandat special pentru curtea imperială etiopiană. Şi de ce mi-a fost frică n-am scăpat; fără nicio legătură cu subiectul discutat, prinţul Philip l-a întrebat pe preşedinte: „Aţi vizitat vreodată Etiopia în timpul domniei lui Selassie?" Preşedintele a făcut o pauză, după care a dat, fireşte, un răspuns negativ. Ducele a insistat: „Atunci, împăratul Selassie a vizitat România?" „Nu, nu a vizitat-o!", a fost răspunsul. Ducele a părut nedumerit, s-a uitat din nou la mâna mea şi nu a mai pus nicio întrebare pe această temă, abandonând-o tot atât de brusc pe cât o abordase. Foarte probabil că s-o fi gândit cum de a ajuns acea brăţară pe mâna mea, din moment ce nimeni în afară de împărat nu putea face acest cadou. Era adevărat că preşedintele Ceauşescu nu fusese niciodată în Etiopia în timpul domniei lui Haile Selassie, însă nu era adevărat că împăratul nu a vizitat niciodată România. Adevărul este că a venit la Bucureşti în cadrul unui turneu european, când Gheorghe Gheorghiu-Dej, predecesorul lui Nicolae Ceauşescu, se afla la conducere. Preşedintele Ceauşescu fie nu ştia, fie nu-şi amintea, fie pur şi simplu a omis deliberat acest amănunt, sub motiv că tot ce se petrecuse înaintea lui nu merita menţionat. Pentru mine era esenţial ca cei doi să nu descopere că am fost în tovărăşia lui Chivu Stoica şi a soţiei lui în anii '60, când au făcut turneul african. Fuseseră împreună în închisoare, iar mai târziu deveniseră rivali politici; moartea

lui Chivu Stoica este încă învăluită în ceţurile reglării conturilor în stil comunist.

Dar să mă întorc la vizită. Niciodată nu am văzut-o pe Elena Ceauşescu mai amuzată ca la dineul oferit de lordul primar la primăria Londrei. Ea stătea, fireşte, în capul mesei, eu stăteam lângă ea (străinii nu-i pun pe interpreţi în spatele demnitarilor, ci lângă ei), iar lângă mine cei de la protocolul englez îl instalaseră pe un membru al parlamentului despre care se presupunea că este acolo să se întreţină cu ea în timpul mesei. Nu ne-a trebuit mult timp nici ei şi nici mie să ne dăm seama că onorabilul deputat avea o roşeaţă mai mult decât naturală şi se cam bâlbâia în încercarea de a încropi o conversaţie cu soţia preşedintelui României. Mai mult decât evident, omul era băut, ceea ce făcea ca misiunea mea de interpretă să devină imposibilă. I-am semnalat acest impediment Elenei Ceauşescu, iar ea a râs din toată inima, spunând că nu are nicio importanţă în ceea ce o privea şi să-l las să se ocupe de paharul lui mai departe. Se simţea mai în largul ei să sporovăiască cu mine despre cei de acasă şi despre cei din jurul mesei, cine este ăsta, cine este ăla, din ce trăieşte el sau ea, cum trebuie crescuţi copiii, cum i-a crescut ea pe ai ei şi altele de genul acesta. Totul a fost bine şi frumos până când onorabilul a început să se aplece uşor înspre mine, sprijinindu-se în mod periculos de umărul meu. În condiţiile date nu puteam face nimic altceva decât să-l împing uşor înapoi într-o poziţie dreaptă, fără vreun efect vizibil, căci el încerca mereu să revină pe umărul meu. Ea a văzut comedia trage-împinge şi s-a amuzat, deşi răbdarea începea să mă părăsească. „Tu nu vezi, Violeta, că ăsta se dă la tine?” şi amândouă am chicotit ca nişte şcolăriţe, înăbuşindu-ne râsul de teamă ca cei de faţă să nu se întrebe de ce prima-doamnă a României şi interpreta ei se amuză fără niciun motiv vizibil. Deputatul începu să vorbească din nou, de data aceasta cu mine: „Când pleci?”

„Curând, vizita este pe sfârşite." „Păcat, nu poţi să mai rămâi câteva zile?" „Îmi pare rău, domnule. Sunt foarte multe treburi de făcut acasă şi de care trebuie să mă ocup." „Aşa carevasăzică! Şi nu pot fi amânate?" „Îmi pare rău, domnule, dar nu suportă amânare." Elena Ceauşescu era curioasă: „Ce-a spus ăsta? Şi ce i-ai răspuns?" I-am relatat conversaţia şi de data aceasta am izbucnit amândouă într-un râs greu de stăpânit în văzul tuturor. Am râs, însă m-am simţit şi puţin ofensată de felul în care omul se comportase cu mine. Cu toate acestea, ţinând seama că eram aşezată alături de oficialităţi importante, a trebuit să rămân calmă şi politicoasă, chiar dacă m-aş fi aflat în toiul unui cutremur de gradul 7 pe scara Richter. În acel moment, mi-am amintit de un politician laburist care deţinuse funcţii importante în a doua parte a anilor '60. Avea permanent faţa îmbujorată din cauza unei evidente preferinţe pentru alcool, spre stânjeneala colegilor şi a colaboratorilor săi.

Aşa că am lăsat să treacă de la mine. După un timp: „Mă întreb din ce partid face ăsta parte?" „Cu siguranţă din partidul laburist!", am asigurat-o. „De unde ştii?" I-am explicat că, în timpul şederii mele în Anglia, ajunsesem să fac deosebirea dintre felul de a vorbi al unui Torry – educat la Oxford şi la Eton – şi limbajul folosit, cu rare excepţii, de un politician laburist.

Aşa s-a scurs ziua, cu Elena Ceauşescu pe moment bine dispusă şi cu mine încercând să o ţin în această stare pe cât îmi era cu putinţă, spre satisfacţia persoanei de la Protocol, a generalilor, a ofiţerilor de securitate, a jurnaliştilor, practic a tuturor celor mereu expuşi toanelor şi atacurilor ei de nervi.

Adevăratul greu pentru ea şi pentru mine a fost în ziua următoare, când a trebuit să înfruntăm oamenii de ştiinţă şi eruditii celor trei instituţii naţionale cu profil ştiinţific, îndeosebi din sfera chimiei. Urma să fie primită, cu pompă şi ceremonie, de membrii de vază ai acestor instituţii şi să i se

decerneze diplomele care o consacrau membru onorific. Sarcina mea era destul de grea deoarece, în afara conversaţiilor informale, aveam de tradus cuvântările gazdelor celor trei instituţii – exerciţiu foarte solicitant –, urmate de propriile ei discursuri, care aveau un conţinut mai substanţial. Întrucât prezentările ei trebuiau citite, ne-am aşezat împreună, ca de obicei, să ne facem din timp temele: verificarea şi definitivarea textului românesc, pregătit dinainte de la Bucureşti, efectuarea corespunzătoare a modificărilor în textul englez ş.a.m.d. Am discutat apoi metoda de rostire a discursurilor atât în română, cât şi în engleză, decizia fiind, la propunerea mea, de a nu traduce paragraf cu paragraf, ceea ce ar fi dublat timpul expunerii, ci de a citi în limba română numai frazele introductive şi de încheiere, iar eu să citesc restul textului în engleză. Am lucrat silitor la ambele versiuni ca la şcoală, când se pregăteşte un examen. Elena Ceauşescu a manifestat multă înţelegere pentru misiunea ce-mi revenea şi, în cuvinte încurajatoare, mi-a atras atenţia că totul depindea de felul cum traduc şi că se bizuia pe mine în asigurarea succesului acţiunii. Eram conştientă de acest lucru chiar fără să-mi spună ea, astfel că, după ce Luigi m-a condus la micul dejun, unde am servit ceaiul şi nelipsitele ouă cu jambon tipic englezeşti, m-am pregătit pentru a face faţă provocărilor zilei. M-am întâlnit cu ea la intrarea principală a palatului, amândouă îmbrăcate elegant, însă neostentativ, eu ducând sub braţ o mapă din piele fină de culoare maro cu preţioasele documente. Am schimbat zâmbete încurajatoare şi, înconjurate de un mic grup de funcţionari de la serviciul de Protocol şi ofiţeri de protecţie, atât britanici, cât şi români, am urcat în maşini, iar coloana s-a îndreptat pe rând spre prima, a doua şi, în sfârşit, a treia instituţie. Am avut numai o scurtă pauză pentru prânz. În rest, ziua a fost plină de activităţi – strângeri de mână, discuţii,

vizitarea sediilor, alocuţiuni şi cuvântări, conferirea de titluri şi diplome şi altele de acest gen.

Pe parcursul orelor necesare fiecăreia dintre cele trei vizite, ne-am intrat în rol vitejeşte, cu îndrăzneală, încercând tot timpul să ne ridicăm la nivelul cerinţelor implicate într-un eveniment atât de important. În vârtejul cauzat de programul încărcat al zilei, amândouă am lăsat treptat deoparte încordarea firească datorată presiunilor inerente unor astfel de activităţi.

Faptul că pe parcurs ne-am simţit mai în largul nostru s-a datorat în mare măsură şi gazdelor, care, la rândul lor, şi-au jucat propriul rol cu graţie şi în mod prevenitor, manifestând bunăvoinţă şi ospitalitate. Britanicii se pricep foarte bine la acest tip de primire atunci când vor, iar în această situaţie nu au precupeţit niciun efort.

Aşa încât, la sfârşitul zilei, Elena Ceauşescu, încărcată din belşug cu laude şi diplome, şi cu mine, fericită că totul decursese perfect, am revenit la palat triumfătoare. Înainte de a ne despărţi, s-a oprit pentru a-mi mulţumi în cuvinte pe care, după cunoştinţa mea, nimeni nu a avut bucuria să le audă din partea ei: „Violeta, ai făcut o treabă foarte bună şi mi-ai uşurat mult misiunea. Îţi mulţumesc foarte mult. Acum du-te să te odihneşti!" Era exact ce aveam nevoie. Am sărit peste cină şi, condusă de îndatoritorul Luigi, care mergea înainte şchiopătând în tăcere, de-a lungul coridoarelor palatului, m-am retras în camera mea ca să mă culc cât mai repede.

De-abia intrasem în cameră când am auzit o bătaie în uşă; am deschis-o şi în faţă mi-a apărut responsabilul cu împărţirea diurnelor: „Violeta, vizita este calculată pentru trei zile. Ai dreptul la o liră pe zi. Semnează aici!" Niciodată înainte sau după acea vizită nu am discutat sumele la care aveam dreptul, din cauză că toată lumea, inclusiv miniştrii şi consilierii,

primeau sume de mizerie. Ideea era simplă: de vreme ce cazarea, mesele şi transportul, ba chiar şi suvenirurile, cădeau în sarcina gazdelor, atunci de ce membrii delegaţiei şi personalul să primească diurne? De data aceasta totuşi, singura în 20 de ani, epuizată cum eram din cauza efortului de peste zi, mi-am strigat indignarea în faţa bietului om – cu toate că situaţia aceasta nu era din vina lui – şi i-am spus: „Trei diplome, o liră pentru fiecare! Mersi!" A tresărit auzind această remarcă amară, însă nu a zis nimic, mi-a pus în mână cele trei lire destul de uzate, am semnat, a făcut stânga-mprejur şi s-a eclipsat fără să scoată un cuvânt. Nu am de unde să ştiu dacă a comunicat altora reacţia mea sau dacă a ţinut-o pentru el, dar sunt tentată să cred că nu a suflat o vorbă, întrucât nu se afla într-o situaţie diferită de a mea – eram toţi în aceeaşi barcă.

Nimic interesant nu s-a mai întâmplat în ceea ce o priveşte pe Elena Ceauşescu, din câte îmi amintesc. În cele mai multe din restul activităţilor programate s-a aflat alături de soţul ei şi, prin urmare, nu era necesar să stau prea aproape de ea. De fapt ştiam bine că nu-i făcea plăcere ca eu sau oricine altcineva din rândul personalului să se afle de faţă când era fotografiată sau filmată. Chiar şi când îi traduceam mă aşezam în spatele ei şi al celorlalţi actori principali, pentru a mă feri de ochii publici.

În timpul vizitei la *Westminster Abbey* s-a întâmplat să merg într-o maşină alături de generalul Pacepa şi împreună am contemplat grupurile de trecători care urmăreau coloana de maşini deplasându-se cu viteză moderată. Unii dintre ei agitau obişnuitele pancarte anticomuniste şi anticeauşiste pe care generalul nu părea să le observe sau să le înţeleagă. Mi s-a părut straniu că pe parcursul întregii vizite generalul Pacepa a lăsat impresia că nu are nicio idee de engleză. De fiecare dată când dorea să clarifice chestiuni organizatorice sau de altă natură recurgea la serviciul interpreţilor, inclusiv al meu.

A mai avut loc vizita la Bristol, unde din nou am şomat, deoarece preşedintele şi soţia sa au făcut turul întreprinderii de avioane împreună şi s-au aşezat, înconjuraţi de întreaga suită, să urmărească o prezentare spectaculoasă de zboruri cu avionul *Harrier*. La încheierea prezentării, unul dintre aceste aparate a venit în faţa spectatorilor ca o pasăre rară, le-a făcut o reverenţă plină de graţie şi apoi şi-a luat zborul pentru a se alătura suratelor din cârd.

Relatarea despre vizita în Marea Britanie nu ar fi completă, cel puţin în linii mari, fără a menţiona episodul târguielilor Elenei Ceauşescu.

Cititorul şi-a dat seama poate până acum că de fiecare dată când se afla în străinătate ţinea să facă unele cumpărături personale, pentru soţ şi copii. De data aceasta nu a ieşit în oraş – rareori făcea acest lucru –, în schimb a pus să i se aducă la reşedinţă articolele de care avea nevoie pentru a selecta din gama prezentată pe cele care îi plăceau. La Londra a spus că ar vrea să vadă câteva stofe. Lucrul a fost ca şi făcut datorită bunelor oficii ale uneia dintre doamnele de companie ale reginei. Cunoscând bine marile magazine ale Londrei şi având bune relaţii cu acestea, de obicei furnizoare ale curţii regale, a reuşit să aducă la palat o mare cantitate de materiale – mătăsuri, tweeduri, lenajuri, tot felul de ţesături de cea mai bună calitate. Presupun că cele mai multe proveneau de la *Fortnum and Mason* sau de la *Harrods*. Împreună am aranjat tot lotul într-o cameră din palat aleasă special în acest scop. Când am terminat treaba, camera părea o expoziţie care etala o gamă largă de metraje gata de inspecţie. A venit să le vadă şi dintr-odată a devenit ea însăşi, mofturoasă şi capricioasă în cel mai înalt grad. Găsea cusururi la fiecare articol, nimic nu părea să-i fie pe plac – culoare, model, imprimeu, preţ – şi, spre marea mea stânjeneală, era pe punctul de a contramanda

toate planurile de achiziţii. Spre dezamăgirea, fireşte, a doamnei de onoare şi a altor organizatori britanici implicaţi, care depuseseră diligenţa să aranjeze acest mod neobişnuit de a târgui, numai pentru a face pe plac unei cliente imprevizibile. Într-un efort de a salva situaţia i-am arătat un frumos metraj alb, spunându-i că era foarte la modă şi cu adevărat ieftin şi că eu însămi cumpărasem aşa ceva de la *Rodin* din Paris. Aceasta a părut să o convingă şi în cele din urmă a decis să ia câţiva iarzi din acel material, aşa că în final toată tevatura dimineţii nu a fost zadarnică. Înainte de a părăsi camera, s-a întors spre Lili şi spre mine şi, într-un acces de generozitate, ne-a spus amândurora: „Voi puteţi să rămâneţi aici să vă cumpăraţi ce material vă place!". Lili şi cu mine ne-am uitat perplexe una la alta şi, după ce a plecat, am izbucnit într-un râs pe înfundate la acest spectacol de mărinimie cinică din partea ei. Uitase că eram practic cu buzunarele goale dacă se punea problema de a cumpăra ceva la Londra.

Când vizita s-a apropiat de sfârşit, în cele câteva ore dinaintea plecării nu a mai fost nevoie de mine. După ce mi-am pregătit valiza şi m-am îmbrăcat pentru călătoria spre casă, m-am amestecat cu restul suitei ca să urmăresc scurta ceremonie de rămas-bun şi plecarea vizitatorilor prezidenţiali. În sunetele fanfarei militare, gărzile au mărşăluit în faţa preşedintelui, în timp ce înaltele gazde regale stăteau pe treptele de la Buckingham Palace, au dat onorul şi s-au îndepărtat. Au urmat câteva cuvinte de rămas bun, schimburi de zâmbete şi strângeri de mână, soţii Ceauşescu s-au urcat în maşină (nu au mai fost caleşti de data aceasta), toată lumea a procedat la fel, în timp ce făceau cu mâna reginei şi ducelui. Coloana de maşini s-a îndreptat spre Heathrow (nu a mai fost Gatwick) şi, în câteva minute, ne aflam cu toţii în avion în direcţia Bucureşti. Îmi reluasem locul obişnuit de lângă fereastră şi

începusem să meditez la experienţele din ultimele zile, când generalul Pacepa a venit la mine şi mi-a spus: „Violeta, am nişte treburi de făcut; te rog ţine-mi locul de lângă tine până mă întorc." M-am conformat, înţelegând că voia întâi să se asigure că preşedintele şi Elena Ceauşescu se instalaseră confortabil în compartimentul lor special şi apoi să se desprindă de micul grup de linguşitori care înconjurau cuplul în timpul zborului, ca să găsească puţină odihnă şi destindere în compartimentul ocupat de personal. S-a întors, s-a aşezat lângă mine şi mult timp am rămas tăcuţi, fiecare cu gândurile lui. Nu erau multe de comentat în legătură cu vizita. Fusese o experienţă dificilă, poate mai istovitoare decât oricare dintre vizitele precedente, plină de capcane şi pericole neaşteptate, însă cu timpul dezvoltaserăm împreună un fel de solidaritate camaraderească pentru a depăşi momentele grele.

Restul zborului am sporovăit în tihnă despre muzică şi producţiile artistice, impresii despre monumente şi oraşe istorice. Aproape că uitaserăm noţiunea timpului când avionul a aterizat uşor la Bucureşti, în aplauzele tuturor celor aflaţi la bord pentru iscusiţii piloţi români care mânuiau aparatul cu precizie de expert.

Ca de obicei, soţul meu mă aştepta pe pistă cu Fordul Cortina pentru a mă conduce acasă. Înainte de a mă despărţi de general, am schimbat câteva cuvinte din politeţe amicală. „Acum, că s-a terminat călătoria, care îţi sunt planurile de viitor, Violeta?" „Oh, este sfârşitul anului academic. După examene, mă aşteaptă lunga vacanţă de vară. Poate vom merge la o staţiune de munte." „Norocul tău, în ce mă priveşte trebuie să plec în Germania. Am nişte treburi de rezolvat acolo." „În definitiv, sunteţi general, am spus în glumă, şi aceasta este soarta generalilor. Oricum, vă doresc cele bune!" I-am strâns mâna şi m-am dus la maşină.

În drum spre casă mă tot gândeam cum un om atât de educat, cultivat şi sensibil poate fi şeful unei instituţii atât de temută ca Securitatea. Pur şi simplu nu puteam înţelege.

Ceva timp mai târziu, soţul meu şi cu mine ne petreceam vacanţa în Carpaţi. La un mic dar puternic tranzistor portabil am prins postul de radio BBC, care tocmai anunţa fuga generalului Pacepa. Atunci am înţeles.

Scandinavia

Turul de forţă de aproximativ o săptămână din ţările scandinave a fost unul dintre ultimele, dacă nu chiar ultimul, pe care Nicolae şi Elena Ceauşescu l-au efectuat în oricare din monarhiile europene, de fapt în oricare ţară occidentală de pe ambele maluri ale Atlanticului.

În ultima parte a deceniului opt apăruseră deja semne ale unei serioase deteriorări a situaţiei interne – alimentele şi, în general, produsele de consum deveneau din ce în ce mai puţine şi mai greu de procurat, în timp ce controlul de partid şi de stat asupra activităţilor de zi cu zi ale populaţiei se înăsprea. Erau puse la punct planuri de demolare a bisericilor, de ştergere de pe faţa pământului a unor întregi sate, precum şi a cartierelor istorice din oraşe, mai ales din Bucureşti. Explicaţia la care se recurgea pentru a justifica aceste măsuri era necesitatea modernizării ţării. Deasupra patriei plutea un sentiment de nesiguranţă, iar speranţa deznădăjduită că această tendinţă ar putea fi inversată slăbea treptat. Perspectivele deceniului care era pe punctul de a începe se arătau întunecate şi de rău augur.

Cred că motivul care a stat la baza acceptării de către cele trei ţări scandinave de a primi pe cei doi conducători români, pe fundalul înrăutăţirii evidente a stării de lucruri din România, a fost de a le trimite un ultim mesaj de prevenire asupra pericolelor inerente acestei tendinţe. După ştiinţa mea, acesta a fost ultimul mesaj menit să sensibilizeze conducerea

română. După vizitele oficiale din Suedia, Norvegia şi Danemarca, porţile Occidentului au fost închise cu un zgomot puternic şi doar cele ale câtorva ţări în curs de dezvoltare au continuat să rămână deschise sau mai degrabă întredeschise.

Cu o săptămână înaintea plecării în turneul nordic am fost anunţată de la Consiliul de Stat că o voi însoţi pe Elena Ceauşescu în călătorie. A fost o surpriză plăcută să fiu notificată cu atât de mult timp înainte, dându-mi astfel răgaz pentru o pregătire temeinică. După câteva zile totuşi, aceeaşi persoană a sunat din nou, pentru a-mi spune, cu scuzele de rigoare, că planul de a mă include în delegaţie a fost anulat, deoarece limba de lucru nu va fi engleza, ci limba naţională a fiecăreia dintre cele trei ţări. Întrucât eram obişnuită cu toanele care însoţeau elaborarea programelor de vizită, mi-am văzut în continuare de treburi, fără să mă preocupe în niciun fel răsturnarea deciziei, şi nu m-am mai gândit la incident. Cu 24 de ore înaintea plecării a sunat din nou telefonul şi vocea de acum cunoscută m-a informat, cu o mie de scuze, că o hotărâre de ultim moment a inversat-o pe cea dinainte care, la rândul ei, o inversase pe prima şi că, în consecinţă, trebuia să încep să îmi fac pregătirile pentru călătorie. *No comment. Typical.*

A sosit şi dimineaţa plecării. Mi s-a comunicat că Protocolul nu dispune de nicio maşină să mă ducă la aeroport, aşa încât soţul meu a trebuit să solicite permisiunea de a lipsi câteva ore de la serviciu ca să mă conducă până la aeroport.

Odată urcată la bord, căutam un loc să mă aşez când o foarte tânără domnişoară m-a abordat prezentându-se şi informându-mă că fusese numită să traducă pentru preşedinte şi soţia lui; că studiase în Norvegia şi ştia la perfecţie engleza, franceza, daneza, norvegiana şi suedeza; că şeful Protocolului (cel care mă iubea ca sarea pe rană) o cunoştea foarte bine şi avea o părere foarte bună despre ea; şi că, în sfârşit, ministrul

afacerilor externe îi promisese că o va încadra într-un post în minister pe măsura capacităţilor ei. Copleşită şi rămasă cu gura căscată faţă de strălucita expunere a carierei ei prezente şi viitoare, m-am aşezat urmărind-o cum continuă să se prezinte tuturor celor prezenţi în avion, în formulările folosite când mi s-a prezentat mie.

Suedia

Distanţa Bucureşti – Stockholm este de vreo două ore de zbor, aşa că de-abia ţi-ai strâns centura de siguranţă şi avionul a decolat, că stewardesa te şi anunţă că trebuie să strângi din nou centura pentru aterizare.

Şeful Protocolului a avut ideea nostimă ca, atunci când aparatul se opreşte şi uşa se deschide, interpreţii să coboare primii, astfel încât să fie la îndemână în momentul în care preşedintele şi soţia coboară din avion. Ideea s-a dovedit a fi nefericită, căci a produs o mare confuzie stânjenitoare. Când interpretul preşedintelui Ceauşescu şi cu mine am început să coborâm treaptă cu treaptă pe scara mobilă, a fost vizibilă o oarecare mişcare pe pistă. Grupul de primire, în frunte cu regele şi regina, a început să se deplaseze încet în direcţia avionului. Evident, crezuseră că cei care coborau erau înalţii oaspeţi şi, prin urmare, se pregăteau să-i întâmpine. Nu am putut face altceva decât gesturi discrete că nu noi eram persoanele pe care aşteptau să le vadă. Când am ajuns în josul scării, amândoi ne-am postat pe o poziţie laterală, departe de avion şi am aşteptat noile evoluţii. După câteva momente, preşedintele, urmat de soţie, şi-a făcut apariţia în uşa avio-

nului, iar grupul de primire s-a îndreptat din nou spre avion, de data aceasta fără a greşi.

Potrivit protocolului suedez, deşi regele Gustav şi regina Sylvia au venit la aeroport să salute oaspeţii, ceremonia oficială propriu-zisă a avut loc în curtea palatului, pavată cu dale de piatră şi decorată pe alocuri cu tunuri străvechi medievale. Palatul însuşi, construit în stilul auster nordic din Evul Mediu, cu aerul sumbru al unui trecut îndepărtat, apărea mai mult ca o fortăreaţă decât ca o reşedinţă regală din secolul al XX-lea. Această atmosferă era amplificată de gărzile suedeze, care, îmbrăcate în uniforme pitoreşti de epocă, tot mărşăluiau şi tropăiau de-a lungul coridoarelor întunecate. Zgomotul produs de cizmele lor răsuna în tot castelul.

Nicolae şi Elena Ceauşescu, împreună cu fiul lor, Valentin, care îşi întovărăşea părinţii în turneul scandinav, precum şi suita lor urmau să se stabilească în apartamentele palatului, în timp ce restul delegaţiei şi personalul tehnic aveau să se cazeze la un excelent hotel de cinci stele. Valentin Ceauşescu mai vizitase Suedia o dată sau de două ori cu diferite ocazii, cred că pentru a asista la unele turnee de tenis, astfel că peisajul general al ţării nu-i era străin.

Regele şi regina erau tineri şi, din câte mi-am putut da seama, foarte iubiţi de supuşii lor suedezi. Regina Sylvia şi-a jucat perfect rolul de gazdă, rezervându-şi timp pentru a-i arăta Elenei Ceauşescu sălile şi galeriile palatului, precum şi tablourile care reprezentau generaţiile succesive ale membrilor familiei regale. De asemenea, a condus-o la o expoziţie organizată într-una dintre săli, care prezenta o colecţie de picturi şi alte obiecte de artă. Regina avea o atitudine deschisă, plină de franchete, care nu prea era pe placul Elenei Ceauşescu, atunci când era confruntată cu astfel de situaţii.

Regina a vorbit cu candoare despre dezavantajele şi lipsa de confort inerente configuraţiei învechite a palatului. S-a referit

la câteva situaţii când într-una sau alta din aripile reşedinţei regale izbucnea câte un incendiu, atât de brusc că familia nu ştia ce se petrece. Odată a văzut pompieri alergând cu stingătoarele şi se întreba oare în ce clădire izbucnise incendiul, fără să îşi dea seama că era a lor, până când nu a fost înecată de fum. A oftat apoi spunând că nu avea nici măcar un spaţiu pe care să îl amenajeze ca loc de joacă pentru cei doi copii ai săi – prinţul şi prinţesa, nu mai mari de 4–5 ani. Trebuiau duşi la o grădiniţă publică, dar neajunsul era că lumea se strângea în jurul lor, unii privind, alţii arătând cu degetul micuţele vlăstare regale care, fireşte, erau prea mici pentru a înţelege ce era atât de senzaţional la ele. Cuplul regal, a spus regina, avea intenţia de a construi lângă palat o locuinţă mai mică, dar mai confortabilă, dotată cu dispozitive şi aparate moderne şi, mai ales, o grădină mică şi un loc de joacă pentru copii, la adăpost de ochii indiscreţi ai publicului.

Elena Ceauşescu a privit şi a ascultat fără a face multe remarci, în general puţin impresionată sau oarecum indiferentă faţă de strădaniile gazdei ei de a socializa. Cu acea ocazie, ca de altfel şi cu alte asemenea ocazii, din reacţiile şi comentariile ei, mi-am dat seama că manifesta o oarecare indispoziţie faţă de femeile care reuşiseră să îşi facă o carieră strălucită prin căsătorie. Regina Sylvia era un exemplu, prinţesa Norvegiei era altul, Sonia Gandhi, de asemenea. Elena Ceauşescu credea că dăduseră lovitura numai datorită norocului şi niciunei alte virtuţi. Pentru ea, puţin conta că acele femei aveau mai mult decât fizicul de partea lor, erau educate, stilate, vorbeau mai multe limbi străine şi erau ceea ce se cheamă femei de lume. Bănuiala mea era că sentimentele nutrite faţă de ele aveau, în mare măsură, legătură cu Zoe, fiica pentru care avea proiecte măreţe, nematerializate încă.

Regina avea dreptate în chestiunea palatului. Îmi amintesc că, pentru a ajunge în sufragerie, trebuia să traversez o sală

enormă, apoi să cobor un şir de trepte, să parcurg câteva coridoare, apoi vreo două galerii, să urc alt şir de scări, înainte de a ajunge la destinaţie. Fără să-l mai am pe Luigi ca să-mi arate drumul, ca la Buckingham, şi făcând drumul de întoarcere pe bâjbâite, odată ajunsă înapoi în cameră îmi era foame din nou.

În ciuda acestor neajunsuri, palatul a oferit un decor somptuos pentru recepţia şi dineul oferite de rege şi regină în onoarea preşedintelui român şi a soţiei. Rochia şi bijuteriile Sylviei erau într-adevăr regale şi, cu frumuseţea ei, punea în umbră pe toţi cei din jur.

După dineu, cele două cupluri, regal şi prezidenţial, urmate de interpreţii lor, s-au retras într-un mic salon unde, la un pahar de cherry sau porto, au discutat despre tot felul de subiecte în afară de politică. Un astfel de subiect a fost recenta căsătorie a lui Borg cu Mariana, jucătoarea de tenis româncă. Cuplul recent căsătorit fusese invitat la dineu, dar nu şi-a făcut apariţia, o hotărâre înţeleaptă, am gândit eu, ţinând seama de împrejurări.

O altă temă mult gustată de cei înclinaţi să dea credit poveştilor de groază a fost Dracula, sângerosul conte din Carpaţi. Aici, interlocutorii români au restabilit adevărul istoric, explicând că Dracula era principele domnitor al Valahiei, Vlad, fiul lui Vlad Dracul, numit astfel după Ordinul Dragonului care-i fusese conferit. „Da, a remarcat regele, dar principele era foarte crud!" „Era crud, este adevărat, însă el nu trăgea în ţeapă poporul; victimele erau aprigii lui duşmani, adică turcii năvălitori şi afurisiţii, necinstiţii de negustori saşi", a precizat Nicolae Ceauşescu. „Totuşi metoda de a-şi pedepsi duşmanii rămâne crudă", a insistat regele. M-am încumetat să sugerez că secolul al XVI-lea în care a trăit a fost plin de astfel de căpetenii sângeroase; Vlad Ţepeş a fost contemporan cu Ivan cel Groaznic al Rusiei, de exemplu, care nu-şi făcea scrupule din a-şi lichida duşmanii, reali sau imaginari, tot atât

de dur ca şi omologul său valah (chiar în timpurile noastre au existat asemenea conducători sângeroşi: Pol Pot, Idi Amin, Hussein, pentru a menţiona doar pe cei mai cunoscuţi, însă partea aceasta am păstrat-o pentru mine, nemaiţinând de domeniul istoriei, ci de al politicii). Nicolae Ceauşescu a prins din zbor ideea, confirmând că metodologia folosită de Vlad era în acele timpuri la ordinea zilei – un bun argument pentru a-l scuza pe domnitor.

Apoi Sylvia, care a părut că are simpatie pentru cauza mea, a adus în discuţie tema interpreţilor, spunând că este solicitantă şi puţin recunoscută ca atare. Ea însăşi, a spus, făcuse muncă de interpretă în prima tinereţe şi, în acea calitate, câteodată i se păruse greu să transmită idei şi mesaje de la o persoană la alta, a recunoscut ea, nu fără anumite inexactităţi.

În felul său franc, detaşat şi neîncorsetat, regina Sylvia a vorbit de familia din care provenea, cum a crescut şi a fost educată în spiritul muncii, disciplinei şi respectului. Învăţase foarte multe lucruri pentru a se realiza, inclusiv întreţinerea locuinţei şi gătitul.

Cuplul regal i-a acompaniat pe soţii Ceauşescu la operă, unde au urmărit un spectacol a cărui intrigă „primei-doamne" i-a fost greu să o înţeleagă. A recunoscut acest lucru întorcându-se spre mine: „Violeta, tu te dumireşti despre ce este vorba? Eu nu înţeleg nimic!"

Un episod oarecum neplăcut o iritase în momentul în care a intrat în loja regală, vina purtând-o şeful Protocolului român, care nu a condus-o la fotoliul pe care trebuia să îl ocupe. Au fost câteva momente de confuzie când ea şi regina au schimbat între ele locurile de câteva ori până s-au aşezat potrivit protocolului, însă omul reuşise să îi strice seara.

Nicolae, Elena, Valentin Ceauşescu şi colaboratorii au făcut un tur al capitalei Stockholm, în tovărăşia unui mare număr de oficialităţi. Ghidul le-a dat explicaţii despre diferitele

obiective vizitate, printre care şi o frumoasă catedrală gotică din cartierul vechi al oraşului.

În timpul şederii la Stockholm şi al vizitelor în provincie, Elena Ceauşescu a fost înconjurată şi însoţită de un grup de doamne din aristocraţia şi intelectualitatea suedeză, gata să o întreţină şi să îi facă timpul petrecut în Suedia plăcut şi profitabil. Presupun că respectivele doamne nu fuseseră alese la întâmplare pentru această misiune, deoarece unele dintre ele au avut de povestit lucruri menite să sensibilizeze urechile vizitatorilor români.

Una dintre doamne, profitând de faptul că se afla singură în maşină cu Elena Ceauşescu, i-a relatat incredibila poveste a calvarului suferit de fratele ei în timpul războiului. În acea perioadă era ambasador al Suediei la Budapesta şi, în baza statutului său privilegiat, a ajutat numeroşi evrei unguri să scape de ororile holocaustului. A fost unul dintre acei oameni care, prin faptele lor de omenie faţă de evreii năpăstuiţi, sunt cei „drepţi" din scriptura biblică. Acel om „drept", care era protejat de normele dreptului internaţional (pe care până şi naziştii le respectaseră în cazul său), a fost luat de ruşi şi trimis în vreun gulag din Siberia, unde a dispărut fără urmă. În pofida eforturilor combinate ale familiei ambasadorului şi ale autorităţilor suedeze, de la Moscova nu a venit nicio reacţie la tatonările acestora, deşi membrii în viaţă ai familiei sale, inclusiv sora lui, aveau unele indicii că ambasadorul ar mai trăi încă.

Auzisem despre Raoul Wallenberg şi destinul său tragic. Circulau zvonuri alarmante în cercurile diplomatice, mai ales de la Londra, privind arestarea sa la Debreţin şi dispariţia ulterioară în pustietatea rusă. Nu era însă căderea mea să intervin într-o problemă politică, nici măcar într-un scop umanitar. Nu era nici pe gustul Elenei Ceauşescu să discute subiecte cu colorit politic. Atâta lucru ştiam şi eu. Aşa încât m-am resemnat numai să traduc şi să-i aştept reacţia.

Povestea era impresionantă şi este posibil să fi fost spusă în speranţa că liderii români ar putea folosi relaţiile lor la Moscova pentru a da o mână de ajutor în depistarea locului unde s-ar putea afla fratele său în Rusia. În timp ce traduceam mă durea inima la auzul relatării doamnei suedeze, însă cuvintele ei au căzut ca seminţele pe un pământ sterp – nicio reacţie nu a venit din partea Elenei Ceauşescu.

O altă doamnă, care a însoţit-o pe soţia preşedintelui român în tot timpul vizitei, era soţia unui diplomat care avusese câţiva ani reşedinţa la Bucureşti ca membru al personalului ambasadei Suediei. Doamna respectivă a menţionat că menajera ei, care era din România, o însoţea întotdeauna când călătorea în străinătate. Este posibil ca semnalarea acestui caz să fi fost în legătură cu anumite formalităţi de ordin administrativ sau consular încă nerezolvate – în acele vremuri nu era uşor să se obţină aprobarea de a părăsi ţara. Elena Ceauşescu a avut totuşi o reacţie: „Violeta, spune-i să ia măsurile necesare ca fetii să i se acorde drepturile de asigurări sociale care i se cuvin ca angajată a ei!" I-am spus, deşi astfel de măsuri erau de la sine înţelese în ţări ca Suedia.

A mai fost o doamnă care purta un mantou frumos de focă. De dragul conversaţiei şi întrucât foca era una dintre blănurile mele favorite – culoarea nisipului, mătăsoasă şi durabilă –, am întrebat-o cât costă un aşa mantou în Suedia. Mi-a menţionat o cifră şi apoi m-a întrebat cu o sfântă naivitate cât s-ar plăti pentru blana de focă în România. Persoanele care ignorau realităţile din ţara mea aveau ideea nostimă şi falsă că piaţa noastră era comparabilă cu oricare alta din lumea civilizată. În context, mi-am amintit de o conversaţie pe care am avut-o cu o doamnă din America şi care mi-a mărturisit că îi place să facă cumpărături scumpe şi că avea intenţia să vină în România pentru a da o raită la astfel de cumpărături. Era atât de departe de a şti cum stăteau lucrurile în România!

Însă, în cazul de faţă, mi-ar fi trebuit mult timp să-i explic doamnei că în România blana de focă era inexistentă, aşa că singurul răspuns satisfăcător pe care l-am putut găsi pe moment a fost: „Cam acelaşi preţ!”

La Stockholm au avut loc diferite acţiuni protocolare, oferite deopotrivă de partea suedeză şi de cea română, cu participarea celor mai importante personalităţi, practic a elitei ţării gazdă. La una din aceste acţiuni, Elena Ceauşescu a remarcat prezenţa unui cuplu care făcea oarecum notă discordantă cu restul participanţilor. Într-adevăr, prim-ministrul regatului şi soţia sa se amestecau printre reprezentanţii suedezi de rang înalt, pierzându-se printre aceştia fără a face nici cea mai mică impresie. Şi mie mi se păruse că, în acea adunare aleasă, prim-ministrul suedez era total şters şi insignifiant, iar soţia sa arăta ca făcând parte din acea categorie de persoane comune, pe care le poţi vedea de cinci ori pe zi şi tot nu le reţii figura. Contrastul era cu atât mai izbitor cu cât celelalte participante la acţiune erau doamne de o mare distincţie şi eleganţă. „Mă întreb de ce femeia asta nu şi-o pune pe ea ceva care să o facă mai prezentabilă, e atât de searbădă!”, a fost comentariul candid al Elenei Ceauşescu. Am lămurit-o, spunându-i cu aceeaşi candoare: „Este explicabil, doamna e nevastă de socialist!” „Aşa carevasăzică!”, a conchis Elena Ceauşescu, neputând să-şi reprime râsul la auzul apartenenţei politice a demnitarului în chestiune. Mărturisesc că aş fi făcut o remarcă mai puţin ironică dacă aş fi ştiut că, puţin după vizita cuplului prezidenţial român în Suedia, prim-ministrul acestei ţări avea să sfârşească de mâna criminală a unui descreierat.

În provincie, cuplul prezidenţial a fost oaspetele unui domn care, după cum am înţeles, era un industriaş înstărit. A oferit liderilor români propria sa reşedinţă – de fapt un conac elegant şi foarte confortabil, mobilat şi decorat în cel mai frumos stil

nordic. Casa acelui domn, cred că se numea Jansen, era uneori deschisă şi membrilor familiei regale, când vizitau acea parte a ţării. Proprietarul conacului fusese în România înainte de război, împreună cu tatăl său, care era unul dintre investitorii suedezi în construcţia mult lăudatei şosele moderne care asigura legătura strategică dintre Bucureşti şi Braşov.

Soţia gazdei a invitat-o pe Elena Ceauşescu la ceai, cafea şi fursecuri, în stil englezesc. Micul salon îmbina bunul-gust cu eleganţa caldă şi primitoare. Seturile de ceai şi de cafea, din cel mai fin porţelan, făceau cinste proprietarilor casei.

În timpul conversaţiei, privirile Elenei Ceauşescu s-au oprit pe bluza doamnei Jansen, cusută dintr-un material de mătase, vizibil creaţia unei case de modă de marcă. Avea mulţi nasturi ce scânteiau în lumina molcomă a după-amiezei. Când conversaţia a lâncezit puţin, Elena Ceauşescu s-a întors spre mine: „Uită-te la nasturii de la bluză. Sunt pietre veritabile?" „Da, sunt pietre preţioase!", i-am răspuns, iar ea a scos un oftat plin de dezamăgire: „Asta mă depăşeşte. Nu mă pot pune cu ea!"

În timpul liber, când soţul ei şi o armată de demnitari, experţi şi gărzi de pază au vizitat o unitate industrială a domnului Jansen, nu departe de reşedinţă, Elena Ceauşescu a dorit să facă o plimbare prin curtea şi grădina conacului. Am însoţit-o, îmbrăcată potrivit anotimpului – era târziu în noiembrie –, adică aveam o căciulă de vizon şi ghetuţe de iarnă. Ea purta pantofi, iar capul îi era acoperit cu o basma. M-a privit cu aerul acela de femeie vexată, pe care de acum îl cunoşteam prea bine, şi m-a întrebat: „Violeta, cine ţi-a spus când am plecat din Bucureşti să-ţi iei ghete?" „Nimeni!", am asigurat-o eu, şi acesta era purul adevăr. Nimeni nu trebuia să-mi spună ce să port într-o situaţie sau alta. „Oare?", a comentat ea şi i-am citit pe faţă neîncrederea. Aceeaşi expresie pe care a avut-o la începutul vizitei în Scandinavia, când mă întrebase de unde mi-am cumpărat căciula de vizon. I-am dat atunci acelaşi

răspuns sincer: „De la Bucureşti!" şi chiar i-am menţionat magazinul. „De la Bucureşti, carevasăzică!", a spus ea, deloc convinsă că spuneam adevărul.

La Upsala, oraşul universitar, s-a comportat şi a fost tratată potrivit statutului ei de om de ştiinţă de renume mondial, deţinătoare de diplome, premii şi alte asemenea certificate academice. Ea şi soţul, urmaţi de un cortegiu de academicieni şi profesori, au vizitat campusurile, localurile şi sala în care aveau loc ceremoniile de acordare a premiilor Nobel. În această citadelă universitară şi academică, cei doi înalţi oaspeţi au fost escortaţi de un membru al guvernului şi de soţia sa, care trebuia să fie împreună cu vizitatorii în tot timpul prezenţei lor în localitate. Ministrul, un urs morocănos şi taciturn, al cărui comportament general trăda o anumită lipsă de maniere şi stil, i-a condus timp de câteva ore prin diferite obiective şi după aceea a spus că trebuie să plece în weekend. Şi-a luat la revedere fără a-şi cere măcar scuze. M-am gândit că atitudinea ministrului era lipsită de gust, de vreme ce fusese numit special să escorteze demnitari de rang înalt care fuseseră invitaţi în Suedia de regele şi regina ţării.

Atât la Stockholm cât şi în oraşele de provincie, toţi membrii delegaţiei au încercat sentimente amestecate de admiraţie şi perplexitate la vederea curăţeniei exemplare, a lucrurilor ordonate şi a unei prosperităţi discrete. Mergând prin oraşele şi satele ţării (dacă localităţile cu aspect de staţiuni pot fi numite sate), cu greu se putea vedea picior de om. Străzile erau practic goale, contrastând cu mulţimea de oameni aflaţi în mişcare browniană, atât de familiară nouă, celor din România. „Ţara asta n-are populaţie?", a întrebat Melinte, bucătarul preşedintelui, cu care s-a întâmplat să fiu odată în maşină.

Vizita în Suedia se apropia de sfârşit. Ceremonia de despărţire a fost simplă. Regele Gustav şi regina Sylvia au avut o

scurtă reuniune de rămas bun, după care au condus cuplul prezidenţial la intrarea în palat, unde s-au despărţit cu strângeri de mână. Coloana de maşini a pornit spre aeroport, unde avionul ne aştepta ca să ne ducă la următoarea monarhie înscrisă în programul turneului.

Danemarca

Cu puţin timp înainte de a pleca din România, peste ţară se abătuse un crivăţ de tip siberian. Când avionul a decolat, lăsând în urmă un Bucureşti posomorât şi întunecat, eram pregătiţi pentru o vreme care credeam că va fi la fel de neprimitoare ca cea de la noi. Spre marea noastră surprindere, în Suedia şi, mai târziu, în Danemarca, nici vorbă de aşa ceva. Aerul era plăcut, nu geros, şi nici urmă de zăpadă. Cerul era senin şi soarele strălucea cu putere. Era evident că *Gulf Stream* (Curentul Golfului) îşi făcuse treaba cu hărnicie, astfel încât vânturile polare fuseseră ţinute în frâu în acea perioadă.

Casele frumoase şi zvelte, vopsite în culori pale, monumentele vechi, delicat construite – catedralele, primăria, alte instituţii publice –, pitorescul Trocadero, totul era proporţional cu mentalitatea şi dimensiunile umane. Nimic nu ar fi depăşit proporţiile moderate. Privind la danezii obişnuiţi, cei mai arătoşi şi mai plăcuţi din toate naţiile germanice, cum mergeau la îndeletnicirile lor de zi cu zi, m-am gândit că garda lui Hamlet de la Elsinore greşise total: nu era absolut nimic putred în Danemarca.

Ceremonia de bun venit, care a avut loc la aeroport în prezenţa reginei Margareta şi a prinţului consort, a fost destul

de simplă, fără prea multă pompă, însă gărzile pitoreşti şi fanfara militară, ca şi pavoazarea în culorile naţionale ale celor două ţări şi numeroasele flori, confereau un aer festiv evenimentului.

Preşedintele, soţia lui, membrii delegaţiei şi personalul însoţitor s-au stabilit în palatul regal, o clădire care aducea mai mult cu o casă mare de la ţară, confortabilă, frumos decorată şi împodobită cu valoroase piese de artă. Regina era tânără, înaltă, cu maniere regale şi extrem de inteligentă. Tânărul prinţ consort, un aristocrat de obârşie franceză, era frumos şi îşi seconda soţia cu mult spirit şi bună dispoziţie. Cei doi prinţi de vârstă fragedă erau bine crescuţi, politicoşi şi vizibil instruiţi să ştie când să intre în cameră, cum să salute oaspeţii, cât de mult timp să stea cu ei şi când să se retragă, după ce au strâns mâna ceremonios cu toţi cei prezenţi. Mai erau doi câini, un terrier care, împreună cu prinţul consort, erau îndrăgiţii şi răsfăţaţii familiei, şi un alt câine de rasă egipteană, mic, delicat şi identic cu imaginea câinelui-zeu din antichitate, pictată pe zidurile din mormintele faraonilor. Poate că, prea obosit de această îndelungată obârşie, „egipteanul" îşi petrecea cea mai mare parte a timpului dormind. În orice caz, oriunde şi oricând se întâmpla să dau peste el, în locurile cele mai improbabile, el dormea.

Într-o atmosferă paşnică, programul s-a desfăşurat fără asperităţi de vreun fel. Preşedintele şi delegaţii români au discutat cu politicienii şi oamenii de afaceri danezi, uneori în compania soţiei, şi ambii au vizitat Copenhaga pentru a admira peisajul urban încântător şi arhitectura celor mai importante monumente şi instituţii ale oraşului.

Elena Ceauşescu vizita capitala daneză a doua oară, prima dată cu ocazia unei călătorii în scop turistic, întreprinsă cu ani în urmă, împreună cu fiica ei, Zoia, şi una dintre colegele acesteia de şcoală. Cu acea ocazie, mi-a destăinuit, fetele

fuseseră indisciplinate şi refractare, puţin interesate de latura educaţională a călătoriei. Ea, ca mamă grijulie ce era, a avut mari greutăţi în a le struni şi a le îndruma să profite de şederea lor în Danemarca.

Acum însă profita din plin de plăcerea oferită de vizitarea oraşului Copenhaga – clădiri, grădini, parcuri, străzi şi monumente, care încântau ochii oricărui vizitator.

Şi eu vizitasem Copenhaga, de mai multe ori chiar, când îmi petreceam vacanţa cu soţul meu prin Europa, călătorind cu maşina între Londra şi Bucureşti. Acum însă jinduiam să revăd frumoasa sirenă din Copenhaga. A consimţit să-mi satisfacă rugămintea şi, în compania ministrului de externe, Ştefan Andrei, am făcut un ocol pentru a ajunge la locul unde am putut admira silueta zveltă a melancolicei sirene din poveste.

Oriunde s-a deplasat, fie în reuniuni de lucru, fie în tururi de plăcere, delegaţia a fost primită cu o extremă ospitalitate, care, în cea mai mare parte a timpului, a luat forma somonului, a caviarului şi a şampaniei. Un adevărat festin. Domnul Mitea, colaboratorul preşedintelui care îi redacta discursurile, mi s-a plâns: „Sunt sătul de atâta somon şi caviar cu care ăştia nu ne mai slăbesc!" L-am liniştit: „Ai puţintică răbdare. Curând vom fi din nou acasă şi atunci te vei putea întoarce la dieta obişnuită; în scurt timp, somonul şi caviarul vor fi de domeniul trecutului!" A priceput aluzia şi a devenit mai înţelept.

În mod firesc ar fi trebuit să fiu bine dispusă, dată fiind plăcuta atmosferă creată de gazde şi desfăşurarea lină a vizitei în Danemarca. Dar ceva trebuia să survină ca să umbrească tabloul şi să-mi strice buna dispoziţie: şeful Protocolului. De la bun început, când o scosese în faţă pe mica protejată, „puişor de interpret", cum o numea el, îmi căuta mereu pricină şi mă irita de câte ori avea ocazia. M-am prefăcut că nu observ şi am lăsat să treacă fără nicio reacţie din partea mea, de dragul

normalităţii şi al conduitei civilizate. Dar paharul se umpluse şi era nevoie de o singură atitudine jignitoare pentru ca amarul strâns să dea pe dinafară. Şi s-a întâmplat.

Avusese loc o recepţie magnifică la palat, iar şefii misiunilor diplomatice acreditaţi la Copenhaga, care fuseseră invitaţi să participe, au fost prezentaţi unul câte unul preşedintelui şi Elenei Ceauşescu. Era o procedură obişnuită în asemenea împrejurări, iar locul meu era în spatele „primei-doamne", pentru a interveni prompt în caz că era necesară traducerea. Purtam o rochie lungă de catifea într-o nuanţă de purpuriu închis şi, cu accesoriile şi bijuteriile asortate, arătam foarte bine. După ceremonia de prezentare, când toţi invitaţii se întreţineau între ei la un pahar de şampanie, l-am văzut pe un ambasador împreună cu soţia sa că se apropie de mine. Diplomatul a deschis conversaţia cu o întrebare: „Sunteţi româncă?" I-am spus că sunt şi că o întovărăşeam pe soţia preşedintelui în acea vizită. „Daţi-mi voie să vă spun că sunteţi foarte frumoasă!", a spus ambasadorul. I-am mulţumit pentru compliment, iar soţia sa a intervenit: „Soţului meu îi place întotdeauna să complimenteze doamnele, când i se iveşte prilejul!" „Nu tocmai!", a precizat el şi toţi trei am râs aşa cum reacţionează de obicei persoanele civilizate la acest gen de conversaţie uşoară.

Recepţia se încheiase, iar oamenii părăseau rând pe rând camera. Membrii delegaţiei române se pregăteau şi ei să plece, mai zăbovind doar cât să-şi termine şampania. Dintr-odată, şeful Protocolului vine la mine şi, în maniera lui insolentă, mă întreabă în gura mare: „Ce te-ai apucat să vorbeşti cu diplomatul ăla? Ce ţi-a spus?" Asta a pus capac la toate. Era rândul meu să ţip la el: „Ascultă-mă bine! Tot timpul nu ai făcut decât să mă enervezi şi m-am săturat. Chiar vrei să ştii ce mi-a spus? Că sunt foarte frumoasă! Eşti mulţumit? Ai ceva împotrivă? Şi acum ascultă-mă bine: nu sunt aici pentru că am

făcut vreo cerere sau că am solicitat să fiu luată. V-am spus mereu să mă lăsaţi acasă (ceea ce era adevărat) şi să vă găsiţi o altă interpretă. Dacă nu-ţi sunt pe plac, nu trebuia să mă luaţi în călătorie, mă auzi?" I-am spus ce aveam pe suflet clar şi să mă audă toţi cei de faţă – miniştri, consilieri şi jurnalişti, care au rămas stane de piatră, auzindu-mi peroraţia. Luat prin surprindere de această izbucnire neaşteptată de mânie, omul a rămas şi el împietrit, fără a mai scoate un cuvânt. A plecat din încăpere şi, în lipsa lui, membrii auditoriului, care urmăriseră acest spectacol în premieră, aproape că au aplaudat. „Violeta, m-ai uns pe suflet!", mi-a spus redactorul discursului preşedintelui. „A meritat chelfăneala. Este aşa de grosolan şi impertinent!" Însă eu mă aflam într-o stare de furie şi tremuram de indignare. Generalul Vlad nu mai ştia ce să facă să mă calmeze. Mi-a vorbit blând, ca şi cum ar fi vrut să potolească un copil: „Violeta, e în regulă! Ambasadorul chiar a fost nepoliticos şi rochia ta de catifea este splendidă (ca şi cum despre rochie era vorba!)." I-am înţeles preocuparea, însă nu m-am putut abţine să nu spun tot ce aveam pe suflet, orice s-ar fi întâmplat. „Nu îl mai suport! Poate să fie ce-o fi (şi chiar era), dar şef de Protocol cu rang de ambasador nu merită!"

Grupul s-a împrăştiat, iar eu m-am dus ca de obicei la Elena Ceauşescu, pentru a discuta detaliile programului din ziua următoare. Am găsit-o aşezată pe o sofa, în timp ce preşedintele umbla nervos în sus şi în jos prin salon. Ea comenta: „Ne-a făcut de râsul lumii, auzi, să-i aşteptăm noi pe invitaţi, în loc să ne aştepte ei pe noi! Le încurcă pe toate, omul ăsta cu protocolul!" Nu am putut şi nu am vrut să stau impasibilă: „Nu ştiu dacă încurcă sau nu lucrurile, dar azi m-a umplut de nervi. Şi înainte ca alţii să vină să vă raporteze, trebuie să vă informez că tocmai i-am făcut o scenă, să şi-o amintească toată viaţa!" Amândoi au ascultat în linişte, nefăcând altceva decât să se uite unul la altul cu expresii semnificative.

În ceea ce mă priveşte, a trebuit să îmi vin în fire, în ciuda mâniei şi a indignării pe care le resimţeam în faţa unui tratament atât de josnic, mai ales că nu aveam nicio vină. Trebuia să îmi văd însă de treabă, pentru că aveam o îndatorire şi urma să o duc la îndeplinire fără cusur, iar aceasta impunea să am o minte limpede. În restul turneului, nu i-am mai făcut nici măcar favoarea de a mă uita la el, ignorându-l cu desăvârşire. Protejata lui a continuat să traducă la întâlnirile preşedintelui cu oamenii de afaceri sau la conferinţele de presă. După vizită, ea a dispărut din peisaj, iar el a primit o altă însărcinare, pe care nu mă îndoiesc că a îndeplinit-o tot atât de „bine" ca şi pe cea de dinainte.

Norvegia

Ultima ţară scandinavă care urma să fie vizitată a fost Norvegia. Am părăsit ţara lui Andersen pentru a ne trezi, după un scurt zbor, într-o altă ţară de poveste şi, mai ales, la un monarh dintre aceia despre care se spune „a fost odată ca niciodată". Deşi era bătrân şi destul de şubred, a venit la aeroport cu o mică suită în jurul său şi cu o doamnă pe post de interpretă lângă el, nu în spatele lui.

Ipostaza aceasta părea foarte stranie liderilor din democraţiile muncitoreşti, obişnuiţi să-şi planteze interpreţii disimulaţi în spate.

Dintre toate capetele încoronate pe care mi-a fost dat să le întâlnesc în turneele prezidenţiale, nu am văzut niciodată un monarh mai vesel, mai jovial şi mai sociabil decât legendarul bătrân rege al Norvegiei, Olav V. I-a primit pe preşedinte şi pe

Elena Ceauşescu cu atât de multă căldură şi entuziasm, parcă îi erau vechi prieteni sau rude. Le-a oferit, lor şi suitei, apartamente în palatul său, o clădire mai puţin impozantă, unde fiecare piesă de mobilă, tapiserie, pictură şi porţelan încânta ochiul fără ostentaţie sau efect *recherché*. Aceasta, spre deosebire de vechiul castel suedez, ale cărui coridoare şi galerii răsunau de zgomotul gărzilor tropăitoare. La Oslo, camerele şi sălile palatului regal reverberau de râsul vesel al monarhului, care se făcea auzit chiar înainte de apariţia acestuia.

La prânz sau la cină ţinea întotdeauna să aibă în jurul enormei mese din sufrageria palatului pe toţi oaspeţii săi, fără excepţie, indiferent de rang, asemenea unui patriarh binevoitor în mijlocul familiei sale. Gurmand inveterat, încuraja, chiar îndemna pe toţi oaspeţii săi să se delecteze după pofta inimii din mâncărurile alese servite din belşug de lacheii în livrea. Am întâlnit mulţi oameni de vază cărora le făcea plăcere să-şi îngăduie mese copioase, dar puţini aveau generozitatea de a-i îmbia pe cei din jur să se servească din delicatesele ospăţului.

În calitatea şi varietatea specialităţilor servite la palat, neîntrecute de nicio altă curte regală pe care s-a întâmplat să o cunosc, vedeam o opulenţă care mi-a amintit de norocul neaşteptat de care Norvegia a beneficiat. El îmbrăcase forma acelei substanţe negre şi vâscoase care unge toate rotiţele: petrolul. Peste noapte, un popor modest, care ducea în general un trai auster, a devenit beneficiarul unei bogăţii naţionale repartizată înţelept în societate. Masa regelui Olaf era simbolul acelei bogăţii. Acest fapt a ieşit în evidenţă şi mai pregnant mai ales la un banchet oferit în marea sală a palatului, spre care înalţii oaspeţi şi gazdele lor, ca şi ceilalţi demnitari, s-au îndreptat într-o procesiune stabilită potrivit regulilor de protocol. Ca şi la Londra, mergeau încet, în rând, pereche după pereche, doamnele elegant îmbrăcate în toalete de seară şi împodobite cu bijuterii scânteietoare, la braţ cu gentlemeni

galanţi, îmbrăcaţi în frac şi papion. În decorul specific unui vechi castel, procesiunea avea un aer care amintea de sărbătorile medievale de mult apuse. La acel banchet am gustat cele mai fine specialităţi, preparate delicioase din fructe de mare, produse de patiserie care i-ar fi făcut geloşi chiar şi pe francezi, precum şi vin franţuzesc din soiurile cele mai alese.

Dimineaţa, la micul dejun, care a fost la fel de îmbelşugat ca un adevărat banchet, ministrul de externe Ştefan Andrei a exclamat: „Aşa un lapte bun n-am mai băut din copilărie!" – o recunoaştere indirectă că în România pre-comunistă laptele avea acelaşi gust.

Programul oficial a rezervat mult timp pentru numeroase negocieri, îndeosebi de ordin economic, între preşedinte şi miniştrii lui, pe de o parte, şi reprezentanţii guvernamentali şi oamenii de afaceri, pe de alta. Am fost de faţă în calitate de spectatoare la acele discuţii unde se afla şi Elena Ceauşescu. Traducerea era asigurată de tânăra lingvistă a marilor speranţe.

În Oslo am ieşit să colind centrele comerciale şi să selectez acele articole pe care le consideram de interes pentru soţia preşedintelui. Am făcut o colecţie din ce am putut găsi în câteva magazine de lux, îndeosebi lenajuri şi împletituri, le-am sortat în pachete separate şi le-am dus la palat.

Diplomatul de la ambasada română care mă însoţea la cumpărături a rămas uimit văzând cum patronii magazinelor respective îşi cedau articolele scumpe fără a cere plata pe loc sau măcar un bilet de mână, o listă sau orice alt document justificator al tranzacţiei.

La palat, Elena Ceauşescu a trecut în revistă articolele expuse şi a selectat câteva. „Ai ales ceva pentru Zoe?", s-a aventurat Valentin, abţinându-se totuşi să întrebe dacă pusese ceva deoparte şi pentru soţia lui. Ca scuză că îşi ignora nora, mi-a spus: „Astea sunt articole din lână şi ea are alergie la lenajuri!"

Valentin s-a ţinut deoparte, mai mult ca niciodată. Rareori s-a amestecat cu membrii delegaţiei şi, cu excepţia cazurilor când prezenţa lui era cerută de etichetă şi protocol, a fost mai mult pe cont propriu. Atunci am avut ocazia să-l cunosc mai bine. Când mă aflam cu reşedinţa la Londra, soţul meu obişnuia din când în când să invite în salonul locuinţei noastre din Holland Park tinerii români care studiau în Anglia, printre care şi pe Valentin. Atunci, conversaţia era generală şi nu putea constitui un prilej de discuţii mai aprofundate.

De această dată însă, eram aşezaţi amândoi în fotoliile din salonul palatului fără altcineva prin preajmă. L-am întrebat dacă avea vreo ştire despre colegii lui de facultate cu care studiase la *Imperial College* din Londra. Întrebarea mea avea legătură cu o remarcă pe care Elena Ceauşescu o făcuse vorbind cu mine, în sensul că îşi îndemna fiul să menţină relaţii apropiate cu alţi doi foşti colegi de studenţie, să formeze un fel de grup de solidaritate, de dragul timpului trecut. „Unul din grupul nostru de trei s-a desprins curând după ce ne-am întors acasă", a răspuns Valentin. „Şi celălalt?"„Celălalt a plecat din ţară." „Cum asta? A spus de ce?" „Nu era nevoie să spună de ce; acasă salariul era mic şi, în plus, la un moment dat i s-a interzis să călătorească în străinătate. A profitat de prima ocazie să plece, mai mult sau mai puţin legal, şi nu s-a mai întors." Valentin vorbea fără a vădi rea voinţă sau vreun resentiment privitor la situaţia descrisă foarte natural. „Şi acum îşi practică profesia?", l-am mai întrebat. „Da, o practică. Menţin legătura cu el şi, din când în când, schimbăm veşti." Mi-a plăcut atitudinea lui. Contrar liniei oficiale, care privea cu ochi severi pe cei care alegeau să „fugă" din ţară, cu consecinţe sumbre pentru familia rămasă acasă, Valentin nu îl considera pe colegul său de facultate un proscris care nu-i merita prietenia. Dar fiind fiul preşedintelui, îşi putea permite.

În provincie, delegaţia a vizitat câteva ferme moderne, care foloseau energie produsă de o întreagă pădure de instalaţii eoliene. Apoi am mers să vedem nişte uzine extrem de sofisticate, dintre care una era o staţiune atomo-electrică în care uşile se deschideau şi se închideau automat într-o manieră science-fiction care te uimea. Am decis să rămân în urmă şi, în final, să renunţ definitiv la a mă mai ţine după grup. „Nu vii?", m-a întrebat Ştefan Andrei. „Nu vin. De fapt nici nu mai sunt aici." „Atunci unde eşti?" „Acum sunt acasă şi mă gândesc la treburile care mă aşteaptă." Cuvintele mele l-au demobilizat într-atât, încât a decis şi el să se dea bătut; nefiind specialist în energia atomică nu ar fi înţeles oricum mare lucru din explicaţiile savante ale ghidului.

Ministrul Ştefan Andrei avusese înainte de vizita la uzină o şedinţă cu preşedintele şi îi prezentase textul unui discurs pe care urma să-l rostească la Madrid. Nicolae Ceauşescu l-a citit şi i-a spus ministrului: „Discursul tău este o porcărie!" A fost suficient ca să-l indispună pe ministru tot restul şederii la Oslo şi să plece la Madrid direct din capitala norvegiană într-o stare de vădită deprimare.

A mai existat un plan de a vizita o platformă de foraj în largul Mării Nordului. Totuşi, din cauza unei prognoze nefavorabile a vremii, s-a considerat mai înţelept să se anuleze proiectul.

Întoarsă la Oslo, Elena Ceauşescu a îndeplinit ritualul vizitării locurilor de interes din oraş. Din nou, ceea ce te frapa în cursul turului a fost piaţa alimentară şi a confecţiilor de o mare abundenţă, mai ales cu mărfuri fine importate din Franţa. Era evident că acei norvegieni, descendenţi ai bravilor vikingi, culegeau roadele comorii care le fusese dăruită de graţia divină.

După încheierea vizitei în Norvegia, delegaţia la nivel înalt a părăsit însorita Scandinavie pentru a ateriza, după câteva ore

de zbor, într-un Bucureşti întunecat care primise binecuvântarea unei furtuni de zăpadă din geroasa Siberie. Poate că nu este necesar să amintesc cititorului că România, situată la jumătatea distanţei între Polul Nord şi Ecuator, primeşte vara toate vânturile arzătoare ale Africii şi iarna, toate vânturile de gheaţă ale Siberiei. La propriu şi la figurat.

CHINA

„Violeta, te-am căutat înainte de plecare, voiam să te iau cu mine în China şi uite unde erai tu. Nici nu aveam idee că tu eşti aici. Când am întrebat de tine, mi-au spus că plecaseşi în concediu!"

Acestea au fost primele ei cuvinte pe aeroportul de la Beijing în timpul ceremoniei organizate de autorităţile chineze pentru a ura bun venit preşedintelui României şi soţiei lui, aflaţi în vizită de stat în Republica Populară Chineză.

Este un mare adevăr în ceea ce spun francezii, că *l'homme propose et Dieu dispose*, iar situaţia în care mă aflam reprezenta fără îndoială o confirmare a zicalei. Vine întotdeauna un timp când trebuie să meditezi la drumul pe care l-ai parcurs, să faci bilanţul împlinirilor şi neîmplinirilor, să închizi un capitol ca să deschizi altul nou pentru timpul care îţi mai rămâne. Venise vremea să pun capăt îndelungatei mele cariere de interpretă *free lance*. Da, fusesem răsplătită în anumite privinţe, căci, pe parcursul a mai mult de 20 de ani, am avut şansa să văd şi să aud multe lucruri care, în general, sunt refuzate celor mai mulţi dintre muritori. Însă la capătul acestei perioade, munca de traducător devenise obositoare şi monotonă, nu mai eram tânără şi, din punct de vedere fizic sau poate chiar psihic, această activitate atât de solicitantă începea să apese din ce în ce mai greu pe umerii mei.

Conjunctura pentru o retragere lină era favorabilă. Ajunsesem la vârsta pensiei şi, în ciuda insistenţelor rectorului să mai rămân, chiar în ciuda dezaprobării lui, am decis să plec de la catedră, sinceră să fiu, fără niciun regret. A lucra cu material

uman nu este o sarcină uşoară; creta te sufocă la tablă de la vârsta de 25 de ani până la 55; atmosfera uneori tensionată de la catedră, nu întotdeauna populată cu colege amabile; fără a mai vorbi de şedinţele obligatorii de aşa-numitul învăţământ politic – toate acestea deveniseră prea oprimante, practic de nesuportat. Decizia, ca măsură de siguranţă, de a numi interpreţi – înlocuitori ai celor tradiţionali – din alte zone, de exemplu de la catedrele universitare de limbi străine, venea în întâmpinarea propriilor mele intenţii de a mă retrage din scenă. Soţului meu i se încredinţase un post diplomatic în străinătate, ceea ce pentru mine era o bună ocazie să mă fac dispărută. În consecinţă, aceasta ar fi însemnat să nu o mai văd şi să nu mai traduc niciodată pentru Elena Ceauşescu.

Dar Dumnezeu a decis altfel. În acel moment eram înşiruiţi, potrivit rangului, întâi ambasadorul şi soţia, după el, secundul lui, adică soţul meu, ca ministru consilier, şi cu mine, apoi alţi membri ai personalului diplomatic. Când m-a văzut, Elena Ceauşescu a avut o tresărire, dar probabil că a fost mulţumită să mă aibă lângă ea în timpul vizitei în China. A fost şi vexată de faptul că cei de la birou îi dăduseră informaţii eronate despre locul în care mă găseam.

Întreaga ambasadă fusese pusă pe jar, agitându-se tot timpul din momentul în care primise prima comunicare prin radio. În privinţa traducerii, iniţial existase ideea să se recurgă la serviciile soţiei unui diplomat, care studiase în China şi vorbea limba chineză. M-am gândit de la bun început că ideea era îndoielnică, însă nu m-am amestecat, de teamă să nu fiu rău înţeleasă. Biata femeie era într-o mare agitaţie, simţindu-se onorată de perspectiva de a traduce pentru „tovarăşa” şi în acelaşi timp fiind preocupată cum să se îmbrace, cum să se comporte în prezenţa ei şi cum să rezolve zeci de probleme aferente misiunii. Am încercat să îmi ascund scepticismul şi i-am oferit tot sprijinul meu. „Prissy”, cum o porecliserăm în

secret soţul meu şi cu mine (semăna cu mica subretă a lui Scarlett), era în focul pregătirilor când, chiar în ajunul vizitei, a sosit de la Bucureşti indicaţia că interpretul Elenei Ceauşescu va fi un diplomat al ambasadei, de limba chineză. Cu sufletul zdrobit de această răsturnare a planului, "Prissy" a crezut că cineva avea ceva personal cu ea, ca să-i spulbere cele mai fierbinţi speranţe de a se afla în preajma celor mai mari şi mai puternice personaje ale ţării.

Locul unde autorităţile chineze cazează invariabil oaspeţii străini de rang înalt este un vast complex, construit în primii ani ai Republicii Populare. Este alcătuit din mai multe case de oaspeţi de diferite dimensiuni şi configuraţii, toate într-un stil arhitectural tradiţional discret, separate una de alta de alei, pajişti şi grădini spaţioase. Întregul complex este împrejmuit de un zid înalt, care fereşte interiorul de priviri indiscrete. Accesul este restricţionat, fiind deschis numai persoanelor care deţin un permis de trecere, o insignă specială sau un alt document de identificare. Tot complexul este un rai de pace şi linişte, iar ospitalitatea oferită, sub forma meselor şi a petrecerii timpului în tihnă, este exemplară. Personalul administrativ şi gospodăresc este foarte calificat, iar serviciul lor este prestat cu graţie şi curtoazie.

Prima întrebare pe care Elena Ceauşescu mi-a adresat-o după ce s-a instalat în vila somptuoasă ce-i servea drept reşedinţă a fost: care dintre personalităţile ce mai vizitaseră Republica Populară locuise în vilă. Ea şi soţul ei ţineau întotdeauna să se asigure că li se acordă cel mai bun tratament de care se bucuraseră personalităţi de acelaşi rang cu al lor. Ce-i al lor e-al lor; nu i-am văzut niciodată gudurându-se în faţa omologilor lor străini sau să se comporte servil (aşa cum am văzut făcând alţi demnitari români), într-o încercare ieftină de a câştiga favoruri sau atenţii din partea celorlalţi. În acest caz

specific, am liniştit-o spunându-i că vila fusese ocupată de şefi de stat importanţi, Mihail Gorbaciov, de exemplu.

Era de la sine înţeles că aveam să fiu în preajma ei în timpul vizitei, de vreme ce deja îmi spusese că m-a căutat la Bucureşti pentru a o însoţi în China. Am obţinut insigna de identificare pentru soţul meu şi pentru mine din partea generalului Marin Neagoe, singura persoană autorizată să le elibereze diplomaţilor români, şi, fără a cere permisiunea nimănui, m-am instalat într-una dintre camerele reşedinţei pe toată durata fiecărei zi. Seara, după terminarea acţiunilor oficiale, soţul meu mă ducea cu maşina la apartamentul din ambasadă, iar devreme, în dimineaţa următoare, mă aducea din nou la reşedinţă.

Cornelia, coafeza şi maseuza Elenei Ceauşescu, care mă ţinea la curent cu evoluţiile intervenite în cercurile de la centrul de putere, m-a informat că soţia preşedintelui îl convocase pe şeful Protocolului pentru a-l mustra amarnic, cu vocea cât se poate de tare, fără a ţine seama de cei de faţă, care asistau la izbucnirea ei mânioasă, reproşându-i că nu i-a spus adevărul în privinţa locului în care mă găseam. În cuvintele ei pline de culoare, Cornelia mi-a explicat: „Doamna Violeta, tovarăşa i-a tras o săpuneală pe care o s-o ţină minte!"

Cele două sau trei zile ale şederii cuplului prezidenţial în China s-au scurs potrivit rutinei diplomatice care-mi era atât de familiară. De vreme ce traducerea la tratative a fost asigurată de sinologul ambasadei, în timp ce Elena Ceauşescu lipsea de la reşedinţă m-am deplasat în oraş, împreună cu ataşatul comercial şi alţi membri ai personalului, pentru a selecta obiecte reprezentative ale artei chineze şi materiale indigene, îndeosebi mătăsuri, a căror calitate este renumită în întreaga lume.

În termeni practici, chinezii au două limbi, la fel de dificile pentru un european, poate chiar şi pentru un asiatic: una vorbită şi alta scrisă. Cea de-a doua, care constă din idiografe,

nu are nicio legătură cu sunetele limbii vorbite şi presupune învăţarea lor în timp îndelungat, ceea ce înseamnă că nivelul de cunoaştere a acestora este în grade diferite. Necunoscând niciuna dintre cele două limbi, este evident că în prima perioadă a şederii mele în China m-am poticnit de numeroase stavile neaşteptate, mai ales când era vorba de procurarea alimentelor şi a altor articole necesare. Atunci am ajuns să înţeleg pe deplin sentimentele „*Exilatei*" lui Pearl Buck, când a sosit pentru prima oară în China. Cu toate acestea, încetul cu încetul, cu tenacitatea celui care luptă pentru o cauză bună, am sfârşit prin a învăţa câteva cuvinte-cheie, ca de pildă „cât costă", „este prea scump" sau numeralele. Cu acest stoc limitat al vocabularului m-am descurcat destul de bine în piaţă, în magazinele hotelurilor sau în centrele comerciale rezervate diplomaţilor. Acum eram capabilă să-mi îndeplinesc misiunea, cu ajutorul ataşatului comercial, şi am revenit la reşedinţă încărcată cu materiale din care Elena Ceauşescu să-şi poată alege.

Delegaţia a vizitat un obiectiv turistic din afara capitalei, însă eu am rămas la ambasadă, preferând să nu ies în evidenţă, de vreme ce nu fusesem înscrisă pe lista persoanelor ataşate oficial delegaţiei. Chinezii sunt oameni cu darul observaţiei subtile, mai ales personalul lor de elită, aşa încât nu aş fi vrut să le dau motive să mă suspecteze că profit în mod necuvenit de ospitalitatea lor.

Revenind din provincie şi aflând că eu nu mai vizitasem obiectivul respectiv mai înainte, şi-a exprimat regretul că nu am însoţit-o. „Păcat, dar poate se va aranja să vii cu noi la Shanghai!" În program figura o călătorie în faimosul oraş, însă, din păcate, proiectul a fost anulat, întrucât cele două părţi au decis să-şi prelungească discuţiile politice.

La reşedinţă am găsit numeroase cunoştinţe – ofiţeri de diferite grade şi personal civil – cu care călătorisem în chip de

globe-trotter în „Cooperativa Alaiul" un bun număr de ani. Ştiam bine cât de precare le erau mijloacele financiare în valută când călătoreau cu Nicolae şi Elena Ceauşescu în străinătate şi ce fel de răsplată primeau, mai ales din partea ei, pentru serviciile prestate. Întrucât mă aflam cu reşedinţa permanentă la Beijing, era firesc să îi tratez ca pe oaspeţii mei. În consecinţă, soţul meu a adus la reşedinţă o ladă cu o duzină de sticle de whiskey chinezesc de cea mai bună calitate, două de fiecare, la care am adăugat câte o sumă de bani în valută locală pentru a le mări puterea de cumpărare de pe piaţa suvenirurilor: „Dacă şi cei de la alte ambasade ne-ar trata la fel, nu aş avea nimic împotrivă", a comentat unul dintre ei.

La sfârşitul vizitei, soţul meu şi cu mine ne-am alăturat coloanei de maşini care a parcurs distanţa destul de lungă de la Beijing la aeroport. Ceremonia de despărţire, solemnă şi sobră, s-a desfăşurat conform protocolului, mai întâi ritualul de rămas-bun cu liderii chinezi şi apoi cu personalul diplomatic român. Când a ajuns în faţa mea, Elena Ceauşescu a avut un gest pe care rar am văzut-o făcându-l vreodată: mi-a zâmbit, mi-a spus la revedere, m-a îmbrăţişat şi m-a sărutat pe amândoi obrajii. Pentru mine acest gest a fost o surpriză, iar pentru restul personalului, un şoc. Calda îmbrăţişare ar fi putut vădi un sentiment autentic faţă de mine, însă numai în parte; cunoscând-o aşa cum o ştiam eu, gestul ei ar fi putut însemna o intenţie, nu neobişnuită din partea ei, de a face în ciudă şi de a sfida pe soţia ambasadorului, care, în tot timpul vizitei, fusese practic inexistentă.

Avionul a lunecat încet pe pistă, s-a oprit câteva momente ambalându-şi motoarele, asemenea unei păsări enorme care se pregăteşte să-şi ia zborul, a început să alerge mărindu-şi din ce în ce mai mult viteza până când, aproape imperceptibil, a început să se înalţe sus şi mai sus, a devenit un punct minuscul şi apoi s-a făcut nevăzut. A zburat în direcţia Coreei

(fireşte, de Nord), cea de-a doua etapă a ultimului turneu efectuat de cuplul prezidenţial român în Extremul Orient.

Câtva timp, deşi ceilalţi membri ai ambasadei s-au dispersat ca să ajungă la maşini, am rămas nemişcată, încă simţind îmbrăţişarea caldă pe care mi-a dăruit-o când ne-am despărţit. Era ultima dată când am mai văzut-o. Este ultima din amintirile mele despre ea.

* * *

Nu cu mult mai târziu, un hotel nou-nouţ din proximitatea zonei centrale a marii capitale chineze, *Gwan Zhow*, a organizat o recepţie. Era un eveniment exclusivist, la care fuseseră invitaţi numai membrii cu grad înalt al misiunilor diplomatice din Beijing. Era seara zilei de 17 decembrie 1989. Recepţia fusese concepută să ilustreze nu atât specialităţile chineze, cât pe cele europene, mai ales franceze şi elveţiene. Chelneri stilaţi serveau brânzeturi din Elveţia, somon fumé din Norvegia, vinuri din Franţa şi fructe de mare din China. Am ajuns oarecum târziu la recepţie, întrucât soţul meu întâmpinase mari dificultăţi cu parcarea maşinii, aşa încât, când am intrat, marele salon al hotelului era plin aproape până la refuz. De-abia apucaserăm să pătrundem în restaurant şi să ne pierdem printre colegii diplomaţi, când ambasadorul Albaniei, făcându-şi loc printre mulţimea de invitaţi, a venit direct la noi. „Ştefane, ai auzit?" „Ce să aud?", a întrebat soţul meu. „Nu ştii? Timişoara!" „Ce-i cu Timişoara?" „Chiar nu ştii? Este o mare agitaţie acolo! Lumea a ieşit în stradă şi manifestează contra lui Ceauşescu şi a regimului! S-au auzit şi împuşcături!"

Atunci a fost pentru prima dată când am auzit ce se petrece în ţara mea, iar în zilele care au urmat, singura sursă de

informaţii a rămas media internaţională. Cititorul ar putea să nu fie interesat de relatarea evenimentelor petrecute în ultima parte a lui decembrie 1989 în România. Deşi nu dispuneam de surse autentice despre starea reală de lucruri, aflându-ne la mii de kilometri distanţă, eram totuşi conştienţi de deteriorarea gravă şi completa polarizare a societăţii româneşti – la un pol clanul conducător şi cei mai apropiaţi din jurul său, iar la celălalt, întreaga masă a populaţiei, indiferent de categorie. În vara aceluiaşi an, soţul meu a dus pe un delegat de la Ministerul Comerţului să vadă Templul Soarelui. Îi dădea explicaţii despre istoricul şi semnificaţia monumentului, când, dintr-odată, fără nicio legătură cu templul, delegatul a izbucnit: „Dacă ei mai continuă aşa, ne vor termina!" Neştiind dacă omul era sincer sau dacă remarca sa era o provocare, soţul meu s-a prefăcut că nu aude şi a continuat explicaţiile fără să se oprească. În acele vremuri nu puteai fi niciodată sigur de consecinţe.

Pentru economia naraţiunii, care şi-a propus de la bun început să arunce lumină asupra acţiunilor şi reacţiilor Elenei Ceauşescu, în măsura în care le-am cunoscut eu, şi pentru a scurta o lungă poveste, este, cred, suficient să evoc singurul episod care se leagă în mod dramatic de obiectul amintirilor mele.

Cam la o săptămână după înlăturarea de la putere a cuplului, toţi membrii personalului ambasadei, diplomatic şi administrativ, s-au reunit în marea sală de şedinţe pentru a urmări o casetă video. Fusese trimisă prin curier şi conţinea extrase din simulacrul de proces şi sumara execuţie a lui Nicolae şi a Elenei Ceauşescu. Eram aşezată lângă soţul meu, cu mâinile încleştate pe scaun, urmărind procesul care se desfăşura haotic, un dans fantastic, grotesc şi macabru al umbrelor în faţa ochilor uimiţi ai spectatorului. În doar câteva zile şi nopţi de detenţie, Elena Ceauşescu devenise de nerecunoscut. Faţa îi era palidă şi acoperită de riduri adânci, părul îi

stătea în dezordine, mâinile îi erau vânoase şi neîngrijite, întreaga expresie a feţei rătăcită, răvăşită de chinul prelungit prin care trecuse. Dintr-odată devenise o femeie bătrână în stare de totală decrepitudine. În acel moment, mi-a fulgerat prin minte imaginea ei în îmbrăcăminte somptuoasă, împodobită cu bijuterii scânteietoare, stând ţeapănă pe tronul regal de la Kathmandu, alături de regina Nepalului, fără ca nici una, nici alta să-şi imagineze, nici măcar pentru o secundă, că erau sortite să-şi găsească moartea într-un mod atât de tragic. Şi atunci m-am gândit la cuvintele înţelepte ale Ecleziastului despre zădărnicia ambiţiilor nesăbuite ale omului, care nu sunt altceva decât „deşertăciunea deşertăciunilor şi goană după vânt". După ce s-a pronunţat sentinţa, am văzut-o luptând cu disperare pentru a nu fi legată la mâini şi, în acel moment, mi-a trecut prin minte că în ţările civilizate există preocuparea ca nici animalele să nu fie tratate cu cruzime înainte de a fi măcelărite. Inima mi-a stat în loc când i-am văzut trupul ciuruit de gloanţe, prăbuşit într-o baltă roşiatică, şi am încercat să-mi imaginez calvarul prin care trebuie să fi trecut când şi-a dat seama că nu mai era nicio speranţă să-şi evite destinul.

Caseta video s-a oprit, tristul spectacol se sfârşise, luminile au fost aprinse. În marea sală de şedinţe domnea o linişte de catedrală, nimeni nu a scos un cuvânt de aprobare sau dezaprobare. Fiecare s-a retras în apartament să mediteze.

În loc de epilog

În considerentele din prefaţa acestei povestiri, mi-am propus şi am promis cititorului să evit, pe cât îmi va fi cu putinţă, să fac comentarii personale sau analize psihologice ale personalităţii Elenei Ceauşescu. Am găsit de cuviinţă că este mai corect să-i las cititorului libertatea de a trage concluzii şi de a emite judecăţi asupra naturii ei din faptele şi actele la care am fost martoră. Acum, că am terminat cartea, mă simt ispitită, după deliberări cu mine însămi şi ezitări între argumentele pro şi contra, să mă îndepărtez oarecum de la această promisiune şi să cer clemenţa cititorului pentru faptul că o încalc.

Îmi iau libertatea, prin urmare, cu permisiunea presupusă a cititorului, să fac câteva remarci de încheiere, în speranţa că acestea vor arunca o lumină mai clară asupra transformării pe care a suferit-o înainte de a ajunge în poziţia de lider totalitar suprem. Pentru că nu a fost întotdeauna aşa. La început era ca oricare altă activistă obişnuită, pe treptele inferioare ale ierarhiei comuniste. Cu timpul, pe măsură ce soţul ei a ajuns să deţină funcţii înalte de partid şi de stat, a început să creadă că şi ea era îndrituită la libertăţi pe care nu se gândise niciodată că şi le-ar putea lua. Există doi sau poate trei factori strâns legaţi între ei care au contribuit la această stare de lucruri. Unul este, fără îndoială, setea înnăscută de putere, iniţial latentă, iar mai târziu manifestă, când condiţiile erau prielnice; un altul este influenţa copleşitoare pe care o exercita asupra soţului ei. Dar factorul critic şi cel mai condamnabil, o spun fără nicio ezitare, este influenţa exercitată de acoliţii care

mişunau în jurul ei şi nu încetau să o încurajeze în credinţa că totul îi era permis. Dacă acest factor pernicios nu ar fi existat, ea nu ar fi îndrăznit să facă vreo mişcare în afara capacităţilor şi intelectului ei. În ce priveşte cel de-al doilea factor, dacă soţul ei ar fi reacţionat prompt şi energic la primul semn din partea ei că urmăreşte să urce prima treaptă a puterii şi ar fi trimis-o la plimbare, aşa cum a procedat Tito cu soţia lui, Jovanka, setea ei de putere ar fi fost înăbuşită în faşă şi ar fi rămas latentă pentru totdeauna. Dar el a fost prea slab, din motive pe care numai ei doi le ştiau sau poate şi nişte rude mai apropiate. În această privinţă, ele trebuie să fi ştiut mai mult.

Nu deţin suficiente elemente pentru a şti cum îşi trata soţul. În cele mai multe cazuri, când îi vedeam, erau înconjuraţi de ajutoare şi colaboratori sau în compania demnitarilor străini. În atari împrejurări, ea *jouait la comédie* şi nimeni nu putea şti adevărata natură a relaţiei dintre ei. Chiar şi aşa, ea nu ezita niciodată să-l contrazică, atunci când considera că este cazul, şi deseori îl complimenta cu un râs ironic sau batjocoritor. Era prima care îşi pierdea răbdarea şi care protesta vehement când discursurile lui improvizate aveau tendinţa de a deveni incoerente sau păreau că nu se mai termină niciodată. Fiind lângă ea, am auzit-o exclamând într-o izbucnire nestăpânită de reproş dispreţuitor: „Iar începe ăsta cu sporovăielile lui!" sau „Nicule, mai opreşte-te, nu vezi că ăştia sunt cât pe-aci să adoarmă?"

În cursul acelor mulţi ani cât am călătorit cu ea, am rămas cu impresia netă că îşi iubea copiii şi le purta de grijă, în felul ei egoist. Îşi pusese în minte să le modeleze bunăstarea nu potrivit înclinaţiilor şi preferinţelor lor, ci după propria ei voinţă. Presupun că această atitudine le apărea copiilor ca fiind ofensatoare sub aspect moral şi, ca atare, opoziţia lor pe faţă sau disimulată o vexa în cel mai înalt grad. Marile ei proiecte

pentru fiică şi pentru cei doi băieţi veneau în contradicţie cu propriile lor planuri, mai ales când era vorba de căsătorie. La acest capitol ea încerca să le impună soţ şi soţii eligibile, selecţionate de ea şi nu alese de ei, aşa cum reieşea fie din referirile directe, fie din aluziile pe care le făcea pe această temă.

Relaţiile cu copiii nu puteau fi altfel decât tensionate, dacă se ţine seama de faptul că avea atât de puţină încredere în ei încât mergea până la a-i ţine sub supraveghere prin oameni a căror misiune era să-i monitorizeze constant. Nu pot spune dacă erau sau nu conştienţi de această situaţie; tot ce pot să afirm cu siguranţă este că nu se dovedea complet sinceră cu copiii ei.

În rest, nu pot adăuga prea multe despre raporturile pe care le avea cu cei trei copii. Din câte ştiam despre ei direct, de fapt foarte puţin, reieşea că în mod fundamental erau copii normali, buni, în niciun fel condamnabili pentru actele mamei lor din sfera politică. Indirect, nu eram dispusă să acord prea mult credit zvonurilor de prin Bucureşti lansate de amatorii de bârfe, ale căror ţinte erau fiul mai mic, Nicu, şi fiica Zoia. Valentin, fiul cel mare, a preferat să rămână în umbră şi din această postură discretă se bucura de avantajul de a nu face obiectul bârfelor. L-am întâlnit prima dată când locuiam la Londra. Era student la *Imperial College of Science and Technology*. În baza prevederilor Programului de Schimburi Culturale, aveam un număr de studenţi la diferite universităţi britanice şi până azi mă mândresc cu nivelul excelent al inteligenţei şi însuşirilor lor. Valentin era printre ei, performanţa lui ca student fiind bună, dar nu strălucită. Avea un tânăr meditator trimis din România, care locuia destul de precar cu soţia sa, într-o cămăruţă de la mezaninul unei clădiri din Chelsea, aflată în proprietatea ambasadei, şi care servea drept sălaş

pentru cei mai mulţi membri ai personalului ambasadei. Despre performanţele lui Valentin, soţul meu, în calitate de ataşat cultural, se interesa la intervale regulate la registrarul colegiului. Aceasta era o practică pe care o aplica în relaţia cu toţi studenţii români care trăiau în Anglia, nu numai în cazul lui Valentin. Tot ca o practică, din când în când, obişnuiam să invit studenţi, băieţi şi fete, să ia ceaiul la reşedinţa noastră din Holland Park. Apartamentul era construit în stil victorian şi situat într-un cartier la fel de victorian, nu departe de Palace Green, unde erau birourile ambasadei. Cerusem administratorului să renoveze apartamentul, astfel că interiorul, dotat în întregime cu dispozitive moderne, era apt să primească oaspeţi. Studenţii se simţeau în largul lor, iar respectul lor de sine creştea văzând că sunt trataţi cu consideraţie de diplomatul ambasadei. Îi încurajam să discute liber despre experienţele lor de la universitate şi despre modul în care îşi petreceau timpul liber. În aceste ocazii, Valentin nu era prea vorbăreţ, dar se integra cu uşurinţă în grupul de studenţi, fără a face în niciun fel caz că era fiul preşedintelui.

Pe Zoia nu am întâlnit-o niciodată. Când a venit o dată la Londra pentru o scurtă şedere, soţul meu a ajutat-o să cumpere câteva manuale de matematică, materie pe care părea să o prefere. A condus-o la librăria *Foyles*, unde a selectat mai multe cărţi pe care le-a considerat potrivite pentru studiile ei. Pe atunci era foarte tânără, încă elevă de liceu, îmbrăcată simplu şi extrem de timidă. Mult mai târziu, din conversaţii cu mama ei, mi-am dat seama că, dintre cei trei copii, ea era cea care dădea cele mai multe motive părinţilor să fie îngrijoraţi.

Preşedintele şi soţia lui îşi puneau speranţele în Nicu, fiul cel mai mic, desemnat moştenitor politic, fapt care se putea deduce din diferitele funcţii din ce în ce mai importante care i-au fost încredinţate în decursul timpului. Dacă el accepta

bucuros sau reticent aceste funcţii, în condiţiile în care ele erau într-un stat totalitar, este greu de ştiut. Cineva apropiat cercului lor mi-a spus odată că, în timpul unei certe furtunoase dintre tată şi fiu, acesta din urmă a exclamat: „Vrei să fiu linşat într-o bună zi pe străzi, aşa cum o să fii tu?"

Era frumos, nu prea inteligent, şi avea suflet bun. Aşa mi-a părut mie când, încă din prima tinereţe, şi-a întovărăşit părinţii în străinătate în diferite vizite oficiale. Problema era că nivelul lui de educaţie lăsa de dorit şi, în consecinţă, preocupările lui intelectuale erau limitate. Şi acest lucru mi-a părut clar când l-am întâlnit şi i-am vorbit. Din auzite, ştiam că era afemeiat şi dedat băuturii. Nu am cum să fac vreo apreciere în privinţa primului epitet, deşi bârfele circulau din plin, însă în cel de-al doilea, am unele indicii. Într-o seară, când ne aflam în Nigeria, după programul oficial, Nicu s-a retras în cameră împreună cu câţiva membri ai anturajului prezidenţial şi acolo, potrivit spuselor credibilei mele surse – Lili coafeza –, a avut loc o petrecere monstruoasă, cu un mare ospăţ stropit cu multă băutură. Un episod similar s-a întâmplat în Ghana – pur şi simplu Nicu nu putea fi oprit. Cu ocazia celei de-a 30-a aniversări a zilei naţionale, preşedintele a oferit o mare recepţie la Bucureşti, la care au fost invitaţi oaspeţi din străinătate. Mă aflam în apropierea Elenei Ceauşescu şi a fiului ei, când am văzut-o privindu-l drept în ochi şi spunându-i cu o voce suficient de tare: „Nu bea!"

Nu avea o părere prea bună despre miniştrii şi consilierii ei, chiar îi dispreţuia, cu excepţia câtorva, printre care şi Ştefan Andrei. Atitudinea ei faţă de această categorie era una de indiferenţă, pentru a nu spune mai mult. Când ne aflam în Liberia, ea m-a întrebat odată care era programul ei pentru seară. Am informat-o că fusese prevăzut un dineu privat, cu participarea preşedintelui şi a suitei. A fost nedumerită: „Care

suită?" Am luminat-o: „Suita română, suita dumneavoastră!" La aceste cuvinte a avut o reacţie plină de dispreţ, care arăta cu prisosinţă cât valorau colaboratorii în ochii ei: „Suita română, pe dracu'; să-i mai numeşti pe ăştia suită!"

Pe soţiile oficialităţilor de partid şi de stat le ţinea la mare distanţă, neacordându-le atenţie în niciun fel, în ciuda eforturilor unora dintre ele de a se face plăcute. Uneori, când nu mai avea cum să le evite prezenţa la cocktailuri sau dineuri date de vizitatorii străini, le ignora ostentativ existenţa, nefăcându-le nici măcar favoarea unei priviri, fără a mai vorbi de cea a unei strângeri de mână. Antipatia pe care o simţea faţă de unele dintre ele lua forma unei atitudini pe care soţii lor o socoteau nici mai mult, nici mai puţin decât persecuţie. Ministrul Ştefan Andrei mi s-a plâns nu o dată că soţia sa, Violeta, bine-cunoscuta actriţă de teatru şi film, era supusă anumitor restricţii în profesie la instigarea soţiei preşedintelui.

Pe linia acestui fel de conduită, după cum am mai menţionat deja, membrii delegaţiilor care călătoreau în străinătate cu cei doi nu aveau permisiunea să îşi aducă şi soţiile. Era în afară de orice discuţie. În timp ce omologii lor străini se prezentau la diferitele acţiuni protocolare împreună cu soţiile, ai noştri se găseau în situaţia ridicolă de a apărea ca burlaci, văduvi sau sihaştri.

Tratamentul pe care Elena Ceauşescu îl rezerva personalului de securitate era inacceptabil. În ciuda faptului că ei se aflau acolo pentru a-i asigura confortul şi a o proteja, ea nu le arăta nicio consideraţie sau respect faţă de poziţiile pe care le ocupau şi de rangul lor ca ofiţeri. Multe dintre lucrurile care li se cereau nu aveau nicio legătură cu misiunea lor de a o proteja. Erau supuşi unor neîntrerupte mustrări, într-un limbaj abuziv şi lipsit de respect, ca şi cum ar fi fost servitorii ei. Numeroasele treburi de tot felul, ca de pildă căratul contai-

nerelor şi al lăzilor cu mâncare, băuturi, haine, aşternuturi şi dezinfectante, ei le îndeplineau scrâşnind din dinţi. Nu am auzit-o niciodată interesându-se de bunăstarea lor, prin aceasta înţelegând cerinţele elementare de a fi hrăniţi şi odihniţi în mod corespunzător. Erau lăsaţi să se descurce pe cont propriu şi, întrucât nu figurau pe listele personalului delegaţiei, trebuia să umble după expediente umilitoare ca să apuce să mănânce câte ceva sau să găsească un colţ unde să se odihnească. Însă ceea ce îi mânia în mod deosebit, practic până la disperare, era modul în care le vorbea, total insultător, încât eu, martoră tăcută a izbucnirilor ei necugetate şi nesăbuite, mă temeam că într-o bună zi vreunul din ei va apăsa pe trăgaci şi o va împuşca pe loc, orice s-ar întâmpla. Uneori încercam să le fac viaţa mai uşoară, în sensul că, după ce stabileam cu ea planul activităţilor de peste zi, le dădeam suficiente idei despre ce era recomandabil să facă pentru a asigura calmul.

În zilele noastre, acum când în România, după atâţia ani de la evenimentele din 1989, se pare că toţi caută fantome în sertarele tuturor, pot spune cu bună-credinţă că nu eu am colaborat cu Securitatea, ci Securitatea a colaborat cu mine. Ei au colaborat cu mine, urmându-mi sfaturile de fiecare dată când aveam posibilitatea să le dau. În asemenea cazuri, ca recunoaştere a strădaniilor mele de a evita răsturnarea bărcii, mă complimentau în glumă cu un „Mulţumesc, dom' general!"

Exista o atmosferă de nemulţumire în surdină, înăbuşită, chiar în rândurile generalilor. Aceasta nu numai datorită toanelor şi incoerenţelor ei, care nu erau puţine, ci datorită sentimentului de frustrare de a nu fi trataţi potrivit rangului lor în armată. Unii dintre ei mi-au dat de înţeles că resentimentele lor erau cauzate de pomana care li se dădea sub formă de diurnă şi de uniformele lor şifonate şi ponosite, care nu beneficiau de serviciile croitorului, a cărui sarcină era de a

netezi exclusiv costumele preşedintelui. Când îşi făceau apariţia la acţiuni oficiale importante, semănau cu o trupă de combatanţi proaspăt sosiţi de pe câmpul de luptă, contrastând cu înalţii demnitari militari din ţările dezvoltate sau în curs de dezvoltare, ale căror uniforme impecabile fuseseră evident în grija ordonanţelor acestora. Tot ceea ce generalii şi coloneii noştri puteau face era să zâmbească şi să facă haz de necaz în faţa adversităţilor, să strângă din dinţi şi să le suporte cât timp dura vizita. Fireşte că nu protestau pe faţă. Aşa ceva ar fi atras cu siguranţă dizgraţia, o „reciclare" într-o funcţie inferioară sau expedierea ca ambasador la Phenian sau Ulan Bator, aşa cum a fost cazul cu unul dintre generali.

Un limbaj la fel de insultător folosea la adresa celorlalţi membri ai personalului – oameni de protocol, ziarişti, stenografi şi dactilografi. Cei de la Protocol se aflau permanent sub foc încrucişat, uneori pe bună dreptate, alteori nu. Focul era într-atât de puternic, încât odată şeful Protocolului a vomat sânge. Nu voi uita niciodată o scenă de la *Blair House* când a chemat la ordin pe trei jurnalişti pentru a le cere socoteală în legătură cu nişte cusururi pe care le descoperise în relatările lor despre vizită. Toţi trei, oameni desăvârşiţi în profesie, ascultau lungul şir de epitete jignitoare, într-o atitudine de supunere şi resemnare, ca şi cum ar fi fost acuzaţi de înaltă trădare. După ce au părăsit camera, ea s-a întors la mine şi mi-a spus cu o satisfacţie răutăcioasă: „Ai văzut cum tremurau în faţa mea când le vorbeam?" Acelaşi tratament dur îl avea chiar şi faţă de redactorul discursurilor preşedintelui, domnul Mitea, un om cu calităţi intelectuale şi talent literar, dotat cu un caracter remarcabil şi cu mult bun-simţ.

Nu am idee cum îşi trata personalul de la biroul ei de partid, supranumit „Cabinetul Doi". Am avut unele indicii despre atmosfera care domnea la Institutul de Cercetări Chi-

mice. Când primea oameni de ştiinţă de limbă engleză eram invitată să traduc şi atunci aveam prilejul să cunosc pe câţiva colaboratori din institut – secretara şi cercetătorii ştiinţifici. De regulă, întâlnirile se desfăşurau în două faze, prima în biroul ei, pentru o discuţie de ordin general, şi a doua în încăperile din incinta localului, pentru vizitarea laboratoarelor, a atelierelor şi a altor secţii ale institutului. În prima fază eu mă ocupam cu traducerea, în timp ce secretarele serveau răcoritoare, biscuiţi şi fursecuri. După vizită, Elena Ceauşescu nu uita niciodată să ceară secretarelor să împacheteze trataţiile care nu fuseseră atinse şi să le trimită înapoi la gospodăria de partid, într-un scop rămas pentru mine obscur. Doamnele se conformau ordinelor, schimbând între ele priviri ironice la gestul ei meschin. În cea de-a doua fază, oamenii de ştiinţă străini erau invitaţi să viziteze laboratoarele; aici, Elena Ceauşescu şi cu mine ne dădeam la o parte pentru a face loc domnului Muscă, ce deţinea locul doi în institut şi, am bănuit, era adevăratul manager al unităţii. El prelua comanda, dând explicaţii amănunţite şi răspunzând la întrebările de specialitate. Mi-a părut a fi un foarte bun cunoscător şi am avut o vagă bănuială că el se afla în spatele celebrelor lucrări macromoleculare ale Elenei Ceauşescu, în calitate de ceea ce englezii numesc *ghost writer*.

După o întâlnire cu un străin, care a urmat tipicul descris mai sus, Elena Ceauşescu a mai întârziat puţin în birou şi, cu acel prilej, în prezenţa unei secretare, mi-a sugerat să vin să lucrez la institut. I-am mulţumit pentru oferta amabilă, însă am declinat-o, spunând că nu sunt bună la munci funcţionăreşti şi că este mai bine să rămân la profesia didactică, în care dobândisem un statut consolidat ca lector universitar. Nu a insistat şi, după ce a plecat, secretara m-a luat deoparte şi mi-a spus: „Doamnă dragă, nici să nu vă gândiţi să acceptaţi

oferta! Aţi face o mare greşeală! Aici este un adevărat iad!" Secretara nu a spus mai mult şi nici nu trebuia. Era clar.

Cu o altă ocazie, când a primit vizita unor oameni de ştiinţă britanici, domnul Muscă, fiind la curent cu apetitul ei pentru rechiziţii, a aşteptat până când ea a părăsit institutul înainte de a-mi înmâna un pacheţel, un dar din partea vizitatorilor, conţinând un frumos bibelou Wedgewood.

Avea puţină consideraţie pentru diplomaţi, mai ales pentru cei la post în străinătate. Ea şi soţul ei i-au redus practic la simplul statut de funcţionari publici obişnuiţi, lipsindu-i treptat de privilegiile universal recunoscute, chiar şi în celelalte ţări comuniste. Deciziile pe care ea şi preşedintele le-au luat în sfera diplomatică erau în cea mai mare parte negândite, pripite şi ilogice. Cândva, prin anii '70, îmboldită fără îndoială de unul dintre demonii deghizaţi în ajutoarele care o înconjurau – o aluzie era suficientă –, a dat indicaţia incredibilă ca toate obiectele de valoare care decorau localurile ambasadelor române să fie strânse, ambalate şi expediate la Bucureşti. Cu siguranţă ea nu avea dreptul să facă acest lucru. Însă argumentul a fost că diplomaţii trăiau în prea mare confort (iar confortul era negat oricui în afară de persoana ei) şi că era necesar să se facă economii, uitând sau ignorând faptul că, în ultimă instanţă, acele obiecte nepreţuite se aflau acolo pentru a conferi respectabilitate şi prestigiu ţării înseşi. Consecinţa a fost că ambasadele române situate în principalele capitale ale Europei au fost văduvite de valoroasele tablouri, tapiserii, covoare, statui şi busturi de marmură, argintărie decorativă şi de masă şi seturi de porţelan fin, practic tot ce reprezenta valoare reală. Nimeni nu ştie ale cui cufere le-au umplut acele comori.

Este interesant să menţionez părerile ei pe care le-am reţinut indirect din unele comentarii pe care le-a făcut despre ţigani. O dată sau de două ori, am avut ocazia să constat sen-

timentele ei amestecate faţă de respectiva etnie. Îmi amintesc un episod când, aşezate pe sofaua unui salon în aşteptarea unei vizitatoare străine, Elena Ceauşescu a menţionat că o fată, fiică a unui personaj din ierarhie, se îndrăgostise de un ţigan şi intenţiona să se căsătorească cu el. Mi-am exprimat îndoiala că aceasta ar fi o partidă potrivită pentru fată, la care ea a replicat: „De ce, Violeta, în definitiv este arătos, are o carieră şi pare să fie serios!" „Da", am spus, „dar gândiţi-vă la familie!" „Ai putea avea dreptate", a murmurat ea ca un ecou, „să ne gândim şi la familie!"

Cu un alt prilej, când nu mai era nimic presant să ne împiedice a conversa despre vrute şi nevrute, Elena Ceauşescu s-a arătat indignată şi total dezaprobatoare faţă de faptul că fiul ei, Nicu, era îndrăgostit de fiica unui demnitar căzut în dizgraţie. „Imaginează-ţi numai, Nicu al meu să se ţină după ţiganca aia şi chiar s-o ia de nevastă! Cu siguranţă că nu va fi bună de nimic altceva decât să-i umple casa de puradei!" Mult mai târziu am aflat, dintr-o sursă bine informată, că fata în chestiune, de câteva luni bune însărcinată, se căsătorise cu un pilot dispus să devină tatăl copilului altuia.

Sunt multe alte exemple pe care le-aş putea menţiona şi pentru care pot depune mărturie, când natura ei iese în evidenţă în mod pregnant. Ar putea fi şi alte faţete pe care nu le cunosc, pentru că nu am fost întotdeauna cu ea. Natura omenească este aşa de complexă! Totuşi am ţinut să notez aceste considerente în loc de epilog pentru a sublinia contrastul dintre atitudinea ei faţă de aproape toţi cei aflaţi în preajmă, pe de o parte, şi faţă de mine, pe de alta. Poate că nu este un simplu contrast, ar putea fi un paradox, iar paradoxurile sunt în general greu de explicat, le iei aşa cum sunt. Căci cu mine a fost bună, prevenitoare şi amabilă. Nu a găsit niciodată vreun cusur serviciilor mele, nu s-a încruntat şi nu a ridicat

niciodată vocea la mine. Când eram liberă şi aveam ceva răgaz, mă încuraja, chiar mă îndruma să fac ce doream – să merg să vizitez locuri interesante, monumente, mănăstiri, catedrale, galerii de artă, centre comerciale – şi îi făcea plăcere să asculte povestirile mele despre ce văzusem. Când stăteam de vorbă îşi deschidea sufletul despre chestiuni personale, ca de exemplu sănătatea sau copiii, fără teama că aş putea comite vreo indiscreţie. Este adevărat că nu atingea niciodată subiecte politice sau vreun aspect al muncii ei de la Cabinetul Doi. Nici eu nu mă aventuram să îi atrag atenţia cât de greşit era să-şi înstrăineze oamenii cu modul ei de a-i trata cu duritate şi pe nedrept. De altfel nu mă amestecam în felul în care înţelegea relaţiile cu alţii, cu excepţia cazului când găseam un cuvânt de laudă sau apreciere, aşa, în treacăt, despre persoane meritorii, care întâmplător erau în preajmă sau pe care le cunoştea. Am evitat să-i dau sfaturi directe despre cum să stabilească relaţii umane civilizate. Mi-am dat seama de mult că era acel gen de femeie care nu acceptă sfaturi nici pentru binele ei.

Nu am primit niciodată vreo remuneraţie din partea ei pentru munca prestată. Nimeni nu primea, de altfel, din câte ştiu. Nu mă deranja această situaţie, întrucât eram conştientă de avantajul enorm de care mă bucuram fiind luată în numeroasele ei turnee în străinătate, chiar atunci când engleza nu era necesară. Mai exista un avantaj indirect prin aceea că, fiind interpreta ei oficială, fapt bine cunoscut de cercurile în care mă învârteam (nu aveam cum să evit apariţia mea lângă ea în fotografii şi jurnale de actualităţi), îmi conferea un fel de pavăză protectoare împotriva numeroaselor neplăceri la care eram expusă nefiind membră de partid şi nedeţinând vreo funcţie politică sau altă poziţie de influenţă. În acest mod indirect, ea îmi oferea siguranţă şi capacitatea de a supravieţui.

Povestirea mea se apropie de sfârşit. Constat că, datorită îndelungatei perioade în care am însoţit-o pe Elena Ceauşescu, oroarea morţii ei violente lucrează asupra subconştientului şi a minţii mele, poate mai mult decât asupra acelora care au dat ordinul sau care l-au executat. Căci ea îmi apare câteodată în vis, uneori zâmbind, alteori întrebându-mă ce mai fac, iar alteori tăcută şi tristă, îndepărtându-se încet de mine şi transformându-se, treptat, într-un fel de abur. Mă trezesc în toiul nopţii, fără a fi speriată de visul pe care îl am, căci nu este un coşmar. Şi, dintr-odată, mă ridic în capul oaselor şi mintea îmi este năpădită de amintiri, unele plăcute, altele neplăcute, despre experienţele pe care le-am avut fiind cu ea. Ele tind să devină copleşitoare şi obsesive. Atunci fac un efort să-mi vin în fire, în definitiv acestea sunt episoade dintr-un trecut din ce în ce mai îndepărtat, lipsite de orice consecinţe pentru oricine în afară de mine; îmi reproşez că sunt ridicol de sensibilă şi sentimentală; apoi las la o parte toate amintirile despre ea şi adorm din nou.

Chivu Stoica, președintele Consiliului de Stat al R.S.R., la mormântul faraonului Seti al II-lea (Luxor – Republica Arabă Unită, 1966) *(arhiva foto personală a autoarei)*

Împreună cu doamna Chivu Stoica în turneul african
(arhiva foto personală a autoarei)

Aspect din timpul vizitei întreprinse de Chivu Stoica în Tunisia (1967)
(*sursa: Fototeca online a comunismului românesc*, cota 72/1967)

La Muzeul Naţional din Cairo
(arhiva foto personală a autoarei)

Elena Ceauşescu primind explicaţii la un aşezământ din Etiopia
(arhiva foto personală a autoarei)

Nicolae şi Elena Ceauşescu în vizită în SUA, la cascada Niagara (1970)
(*sursa: Muzeul Naţional de Istorie a României*, www.comunismulinromania.ro)

Nicolae, Elena şi Valentin Ceauşescu, alături de preşedintele Sheikh Mujibur Rahman – spectacol la Dakka (Bangladesh, 1973)
(arhiva foto personală a autoarei)

Întâlnire cordială în Pakistan cu prim-ministrul Zulfikar Ali Bhutto şi soţia (1973)
(arhiva foto personală a autoarei)

Premierul turc Süleyman Demirel şi soţia, întâmpinaţi de prim-ministrul României, Ion Gheorghe Maurer (Bucureşti, 1975)
(arhiva foto personală a autoarei)

Vizita în Iran.
Împărăteasa Farrah Pahlavi şi Elena Ceauşescu (1975)
(sursa: Muzeul Naţional de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Elena Ceauşescu primeşte titlul de Doctor Honoris Causa.
Universitatea din Manilla – Filipine (1975)
(sursa: Muzeul Naţional de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Vizita în Ghana. Sosirea la Accra (1977)
(sursa: Muzeul Naţional de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Vizita de stat a cuplului prezidenţial Nicolae şi Elena Ceauşescu în SUA, la invitaţia preşedintelui american Jimmy Carter şi a doamnei Rosalynn Carter. Primirea oficială la Casa Albă (1978)
(sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 111/1978)

Nicolae și Elena Ceaușescu în vizită oficială de stat în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, la invitația Majestății Sale regina Elisabeta a II-a și a ducelui de Edinburgh. În timpul banchetului de stat de la Palatul Buckingham. (1978)
(sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 121/1978)

Elena Ceauşescu primind titlul de „Membru de onoare al Institutului Regal de Chimie" (*sursa: Fototeca online a comunismului românesc*, cota 190/1978)

Elena Ceauşescu întreţinându-se cu soţia secretarului general al ONU, Kurt Waldhe
(Bucureşti, 1979) (*arhiva foto personală a autoarei*)

Elena Ceauşescu se întreţine cu un delegat străin (1979)
(arhiva foto personală a autoarei)

Masa oferită la Bucureşti secretarului general al ONU, Kurt Waldheim(1979)
(arhiva foto personală a autoarei)

Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer îl întâmpină pe premierul iranian Amir Abbas Haveida *(arhiva foto personală a autoarei)*

Ion Gheorghe Maurer şi soţia întreţinându-se cu premierul iranian Amir Abbas Haveida *(arhiva foto personală a autoarei)*

